

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE OCH DANMARK

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
HJALMAR LINDROTH ERIK NOREEN MAGNUS OLSEN
DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

FEMTIONONDE BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. TREDJE BANDET. HÅFT. 1-4.

C. W. K. GLEERUP
LUND

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG

LUND MCMXLIV

Sid. 1—184 ha även ingått i
»Festskrift till Jöran Sahlgren den 8/4 1944».

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 4 4

INNEHÅLL.

Beckman, Nat., Prof. em., Stockholm, Asynar vitni och skirskuta vitni	185
Celandner, Hilding, Rektor, Göteborg, Fröja och fruktträden	97
Collinder, Björn, Prof., Uppsala, The name Germani . . .	19
Diderichsen, Paul, Dr Phil., Holte (Danmark), Anmälan av K. G. Ljunggren: Adjektivering av substantiv i svenskan, Dens.: Objekt och adverbial	297
Ejder, Bertil, Fil. lic., Lund, Fsv. och nysv. hustru . . .	281
Gjerdman, Olof, Universitetslektor, Uppsala, Gustav, Olov och almanackan	167
Hedström, Gunnar, Docent, Lund, Sv. dial. (smål.) gapjua .	8
Helgason, Jón, Prof., Köpenhamn, Bällsta-inskriftens »i grati»	159
Iversen, Ragnar, Prof., Trondheim, Dyreriket i Henrik Ibsens lyrikk	145
Jansson, Valter, Docent, Uppsala, Palataliserade dentaler i nordiska språk	127
Janzén, Assar, Docent, Lund, Till frågan om brytningen .	221
— Om diftonger med palatalt förslag	243
Johannisson, Ture, Docent, Lund, Fvn. ørkola	1
— Anmälan av Gustaf Lindblad: Relativ satsfogning i de nordiska fornspråken	287
Ljunggren, Karl Gustav, Prof., Lund, Randanmärkingar till några principfrågor	311
— Litteraturkrönika	316
Modéer, Ivar, Docent, Uppsala, Tre textställen i Heimskringla	203
— Till Gulatingslagen 150	210

Nordenstreng, Rolf, Fil. lic., Uppsala, Nafnid Ólafur . . .	401
Olsson, Bror, 1. Bibliotekarie, Lund, Parallellismen hos Linné	2841
Palmér, Johan, Universitetslektor, Lund, Korinterbreven i Nya testamentet 1526	577
Sjöstedt, Gösta, Fil. dr, Lund, Det nordöstkånska dialekt- området	733
Skautrup, Peter, Prof., Aarhus, Hvorledes dansken blev til	1633
Strömbäck, Dag, Docent, Uppsala, Den underbara årsdansen	1111
Zetterholm, D. Olof, Docent, Uppsala, »I trycksvag ställning»	453

TURE JOHANNISSON

Fvn. ørkola.

Adjektivet *ørkola* är ett engångsord i den fornvästnordiska litteraturen. Det förekommer i *Hónsa-Þóris saga*:¹ *Vetrinn gerisk því verri sem meir leið á, ok verðr ørkola fyrir mǫrgum* 134: 3. Fullständigt bevarad föreligger sagan endast i pappershandskrifter från 1600- och 1700-talen. Av en pergamentskodex från 1400-talet återstå blott två blad (AM 162 G, fol.). Ingen av de existerande pappershandskrifterna synes återgå på denna; de äldsta och bästa torde direkt eller indirekt ha sitt ursprung i Vatnshyrna, som förstördes vid branden i Köpenhamn 1728.²

En lycklig slump har velat, att det ovan återgivna textstället återfinnes på ett av de bevarade pergamentsbladen.³ Adjektivet i fråga skrives där *avrkola*. Det råder inget tvivel om att *av* (= *au*) här är tecken för *ø*. Bland former, karakteristiska för fragmentens ortografi, anför Jón Sigurdsson *laundum*, *vesauld*, *miaug*, *giaurir*. Också två av de nio pappershandskrifter Jón Sigurdsson tagit hänsyn till — f. ö. de båda pålitligaste — ha *aurkola* (*av-*), fyra ha *ørkola*, en *úrkula*,⁴ en *ørkula*, en slutligen *orkila* eller *oskila*. Alla utgivare av sagan skriva *ørkola*.

¹ Här citerad efter Jón Sigurdssons edition i *Íslendinga sögur* II (1847) s. 121 ff. Beträffande senare editioner se *Íslenzk fornrit* III (1938; utg. av Sigurdur Nordal och Gudni Jónsson) s. XXXVIII.

² Jfr *Íslendinga sögur* II s. XV ff.; *Origines Islandicae* II (1905) s. 4 ff.; Heusler, *Zwei Isländergeschichten*² (1913) s. XIV; Sigurdur Nordal, *Fornrit* III s. XXXV ff.

³ Det tillhör också det avsnitt, som återges i faksimile i *Íslendinga sögur* II (bil. III).

⁴ Detta är normalformen för ett adjektiv i den moderna isländskan, som ingår i uttrycket *úrkula vonar um e-ð* 'fortvivlende om n-t, uden det mindste

Rörande ordets faktiska betydelse i det angivna textsammanhanget synes någon större tvekan aldrig ha rått. Man har allmänt ansett, att uttrycket *verðr ørkola fyrir e-m* betyder 'det tar slut för ngn; ngn blir strandsatt, råkar i nöd' el. dyl.¹ Det som tar slut är kreatursfodret; den föregående sommaren har nämligen enligt sagan givit en mycket dålig höskörd på Island.

Den nyssnämnda betydelsen har, enligt vad man anser, utvecklats sig ur en mera speciell. Vilken denna senare varit kan naturligtvis icke avgöras, förrän man gjort klart för sig, hur ordet är bildat. Här gå meningarna i sår.

Enligt en åsikt, som uttalats av bl. a. Jonsson, Oldnord. Ordb. (med tvekan), Heusler och utgivarna av Fornrit III, är *ørkola* en bildning av samma typ som fvn. *ørhiarta* 'modlös', *ørsaudi* »får-lös», *ørviti* 'vettlös, vansinnig'. Det betyder alltså egentligen »kol-lös», 'som har gjort slut på sina kol'. Denna förklaring är väl formellt oantastlig, men ur saklig synpunkt är den mindre tillfredsställande. Om ordet verkligen hör till substantivet *kol*, så är det en från fornvästnordisk synpunkt mycket genomskinlig bildning. Utom de redan nämnda anför Fritznér adjektiven *ørbiarga*, *ørøigi*, *ørøndr*, *ørhilpr*, *ørkynia*, *ørsekr*, *ørskamma*, *øruggr*, *ørvænn* samt adverbena *ørkeyppis*, *ørlendis*. Samtliga dessa komposita betyda 'som är (resp. sker) utan el. utom *biørg*, *eiga*, *ønd* osv.'² Med hänsyn till den konkreta betydelsen hos efterledens grundord står ett *ørkola* »kol-lös» jämte *ørsaudi* »får-lös» i särklass. Man har svårt att inse, hur det under dessa omständigheter skulle kunna betyda något annat än just 'som saknar

Haab om n-t' (Blöndal, Isl.-Dansk Ordb. s. 895; jfr Cleasby-Vigfusson, Icel.-Engl. Dict. s. 767; Jón Thorkelsson, Supplement til isl. Ordb. III s. 1212) och som tycks vara ursprungligen identiskt med fvn. *ørkola*; jfr nedan.

¹ Jfr Heusler, a. a. s. 155: »jem. wird trocken gestellt, gerät in den äussersten mangel»; Blöndal, s. 1004: »alting slipper op for en»; Heggstad, Gamalnorsk ordb. s. 827: »det vert skort for ein (um förløysa)»; Fornrit III s. 13 not 2: »sverfur hart að, kemst i bjargarprot». På motsvarande sätt återges uttrycket i de moderna översättningar av sagan, som varit mig tillgängliga: A. Wodes tyska (1902), Gudbrandr Vigfusson-F. York Powells engelska (1905) och T. Braastens norska (1910). E. Jonsson, Oldnord. Ordb. s. 407 kommenterar: »det (Höet) slap op for mange»; likn. Fritznér II s. 907 (jfr III s. 1099, 1103).

² Jfr med avseende på *ørhiarta* 'modlös' t. ex. *Pórr á afl ørit, en ekki hiarta* Hrb. 26 samt sv. *hjärtlös*.

kol'. Härtill kommer, att man med denna uppfattning synes tvingad att betrakta nisl. *úrkula* som ett helt annat ord.¹

I motsats till de nämnda forskarna anser Cleasby-Vigfusson, a. a., att *ørkola* egentligen betyder »out-burnt, extinguished, of coals burnt to ashes». Också Fritzner, Hægstad-Torp, Gamalnorsk ordb. och Alex. Jóhannesson² betrakta det som mer eller mindre sannolikt, att grundbetydelsen hos *ørkola* är 'utbränd'.³ Till denna uppfattning anslöt jag mig i min gradualavhandling,⁴ där ordet behandlades i största korthet. Där gjordes också ett försök att förklara dess struktur: *ørkola* betraktades som en partikelbetonad nominalbildning till ett kompositum, motsvarande schweiz. *erchol[l]en* »von Holz, im Feuer verkohlen, im Wasser vermodern, schwarz werden» (Schweiz. Idiot. III, 208).⁵ En semantisk parallell till ett på detta sätt fattat *ørkola* vore nht. *abgebrannt* 'pank'. Jag anser fortfarande, att denna förklaring är den rimligaste, om man vill fasthålla vid att *verðr ørkola fyrir e-m* har den nyssnämnda betydelsen och att adjektivet är besläktat med substantivet *kol*.

Emellertid har en förnyad granskning av kontexten givit vid han-

¹ Wessén, Zur Geschichte der germ. *n*-Deklination (1914) s. 139, anser, att både *ørkola* och *úrkula* innehålla s. k. privativt *ør-*, *úr-*, men yttrar ingenting om deras förhållande till varandra. Åtminstone det senares efterled sammanställer han med fvn. nisl. *kul* n. 'kuling'. Hans uppfattning av ordets struktur är alltså i princip densamma som den nyss återgivna.

² Die Komposita im Isländischen (1929) s. 42.

³ Blöndal yttrar om *úrkula* (s. 895): »(egl. om Ild) udbrændt» men hänvisar vid *ørkola* till *kolfellir* m. »stor Ødelæggelse, is. Faaredød i Massevis paa Grund af Fodermangel». Det senare bör, åtminstone vad efterleden beträffar, sammanhållas med det helt liktydiga *kollfellir* m.; jfr även de inbördes synonyma *kolfella* och *kollfella*, v. »miste i Massevis af Kreaturbesætningen paa Grund af Fodermangel». Förleden *koll-* motsvarar sv. (*om*)*kull-*; jfr verben *kollkasta*, *-rydja*, *-steypa*, *-varpa*, *-velta*, alla med betydelsen 'kasta omkull, kullkasta'. Substantivet *kollsteypir* m. anges speciellt betyda »Faaredød i Massevis», alltså ungefär detsamma som *kollfellir*. Ifall *kolfellir* är en ursprunglig bildning, är förleden sannolikt besläktad med verbet *kola* (*ad*) 'dräbe'; jfr nedan s. 7. I annat fall föreligger här en ombildning av *kollfellir*, beroende på folketymologisk anslutning till nyssnämnda verb, varvid måhända en dissimilatorisk tendens medverkat. Motsvarande gäller givetvis det nyssnämnda *kolfella* v. och *kolfalla* v. »dø i Massevis paa Grund af Fodermangel».

⁴ Verbal och postverbal partikelkomposition i de germ. språken (1939) s. 116.

⁵ Jfr sv. dial., färö. *kola* v. 'glöda, brinna dåligt' samt det härtill bildade fvn. nisl. nno. färö. *kola* f., da. dial. *kole*, shetl. *koli* '(tran)lampa'; se Sahlgren, Nsv. stud. 9 s. 4 ff.

den, att det förra antagandet knappast kan vara riktigt. I och med att man konstaterat detta, har man fått nya möjligheter att bestämma den ursprungliga betydelsen hos *ørkola*.

Adjektivet ingår i den mening, som utgör slutorden i sagans fjärde kapitel. Detta jämte det följande kapitlet berättar om höbristen på Island efter missväxten i början av 960-talet och om Blund-Ketils »rån» hos Hónsa-Þórir. Fråga är, om icke den okände författaren, som över huvud behärskar den klassiska sagostilen med mästerskap, här når högst i fråga om träffsäker realism och dramatisk uttrycksfullhet.¹ Det som omtalas i fjärde kapitlet och början av det femte är följande.

»Sumar þetta var lítill grasvöxtr ok eigi góðr, fyrir því at lítt þornaði, ok varð alllítill heyþiorg manna.» Den förutseende Blund-Ketill bestämmer, att hans landbor skola betala legan i form av hö, och föreskriver, vilken mängd boskap som skall slaktas på varje underlydande gård, för att fodret skall räcka åt alla. »Nú líðr sumar af hendi, ok kemr vetr, ok er snimma nauðamikill norðr um Hlíðina, en viðrbúningr lítill; fellr mǫnnum þungt. Ferr svá fram um íól; ok er þorri kemr, þá ekr hart at mǫnnum, ok eru margir þá upp tefldir.² Ok at kveldi eins dags kemr landseti Blund-Ketils ok segir sik vera í heyþroti ok krefr órlausna.» B. hjälper honom. »Líðr stund, ok kemr góí; þá koma tveir landsetar hans ok segia sik heyþrota.» B. kan hjälpa dem endast på så sätt, att han låter slakta 40 av sina hästar. »Vetrinn gerisk því verri sem meir leid á, ok verðr *ørkola* fyrir mǫrgum.³ [Kap. 5.] Nú kemr einmánuðr, ok koma tveir landsetar Blund-Ketils ... Þeir sókia fast eptir ok segia nú, at fé þeirra muni deya, ef þeir fá enga hiopl af honum.» B. har ingenting att avstå men låter övertala sig att söka förmå den välförsedde Hónsa-Þórir att sälja av sitt överflöd.

I detta avsnitt av sagan skildras alltså, hur foderbristen tilltar, allteftersom vintern skrider fram och *íól*, *þorri*, *góí*, *einmánuðr* avlösa varandra. Tillståndet vid var och en av dessa tidpunkter karakteri-

¹ Sigurdur Nordal karakteriserar dessa båda kapitel som »snilldarverk að raunsei og skýrleik» (a. a. s. XXVII).

² Jfr Fornrit III s. 12 not 1: »þá sverfur mjög að mönnum, og eru margir þá uppiskroppa (heylausir)».

³ Jfr Fornrit III s. 13 not 2: »verðr *ørkola* fyrir e-um: sverfur hart að, kemst í bjargarprot».

seras med några knappa men uttrycksfulla ord — här framhävda genom spärning — och (eller) belyses med en mästerligt berättad episod. I bägge fallen förstår författaren att successivt stegra spänningen och sålunda ge en tydlig bild av den allt mer växande nöden.

Redan »er þorri kemr» sägas många vara *upp tefldir*, egentl. 'besegrade, jan (i brädspel)', här bildligt: 'utblottade, barskrapade'. I själva verket har participet *upp tefldr* just den betydelse, som man velat tillägga *ørkola*. Den stegring i uttrycket man väntar sig, när författaren hunnit fram till de sista och mest ödesdigra vintermånaderna, uteblir alldeles, om man tolkar *ørkola* så som hittills skett.¹

Enligt min mening betyder adjektivet här — liksom ursprungligen — 'död, utdöd'. Nödvinterns kulmen karakteriseras med dessa ord: *verðr ørkola fyrir morgum* 'det blir (ut)dött för många', dvs. 'för många dör boskapen'. Just detta öde hotar de två landbor, som vid denna tid uppsöka Blund-Ketill: »Þeir ... segia nú, at fé þeirra muni deyia, ef þeir fá enga hiopl af honum».² Både sakligt och stilistiskt passar den föreslagna tolkningen utmärkt. Inte heller ur formell synpunkt vållar den några svårigheter.

Efterleden i *ørkola* bör nämligen enligt min mening sammanställas med det starka verb, som föreligger i fht. *quēlan*, mht. *quēln*, fs. *quelan*, fe. *cwelan* 'lida kval, dö', till vilket även bl. a. substantiven fe. *cwalu* f., fvn. *kvøl*, nsv. *kval* n. och fht. fs. *quāla* f., nht. *Qual*³ samt det svaga verbet fht. *quellen*, fs. *quellian*, fe. *cwellan*, fvn. *kvelia*, nsv. *kvälja* höra.⁴ Urg. **kwelan* st. v. lever numera icke kvar i något germanskt språk. Om det någonsin funnits i gotiskan, kan icke avgöras; hos *Wulfila* saknas det i varje fall. I nordiskan har det försvun-

¹ Jfr de ovan återgivna kommentarerna till de båda textställena i den senaste editionen av sagan.

² Om ett liknande nödår en mansålder efter de här skildrade händelserna berättar Droplaugarsona saga: »Eptir um vetrinn gerði hallæri mikit ok fiárfelli» (ed. Konrad Gíslason, 1847) 13: 26, cit. Schönfeld, Der isländische Bauernhof und sein Betrieb zur Sagazeit (1902) s. 36; jfr även Biskupa sögur I (1858) 548: 13. Under *kollsteypir* m. ». . spec. Faaredöd i Massevis» anför Blöndal följande språkprov: »Á árunum 1780—82 var gott árferði, en svo kom kollsteypirinn 1783—1785, svo þá lá við sjálft að landið eyddist» (Þorvaldur Thoroddsen, Landfræðissaga Íslands III [1902] s. 6).

³ Jfr även de semantiskt intressanta ä. da., nno. *kwale* m. 'Dvale, Daanelse' (Aasen, Norsk ordb. s. 399; Torp, Nynorsk etym. ordb. s. 340), shetl. *kwal* 'sagtnen, aftagen af vind; ophold i uvejr, i blæst' (Jakobsen, Etym. ordb. s. 450).

⁴ Jfr Walde-Pokorny I s. 690 och specialordböckerna.

nit redan förlitterärt. Längre håller det sig kvar i västgermanskan, men också där går det så småningom under.

Verb med betydelsen 'dö' (och 'döda') uppträda i germanskan ofta i komposition med partiklar, vilkas ursprungliga innebörd är 'bort från'. Bland hithörande obetonade prefix äro urg. **fra-* (got. *fra-*, fht. *fir-*, *far-*, *fer-*, fs. *far-*, *for-*, fe. *for-*) och **uz-* (got. *us-*, fht. *ir-*, *ar-*, *er-*, fs. fe. *a-*) de vanligaste.¹ Fht. *firquēlan*, mht. *verquēln* betyder 'förgås av kval', fe. *acwelan* 'dö'. Det senare har, vad kompositionen beträffar, sina principiella motsvarigheter i fht. *irstērban*, mht. *er-stērben*, fs. *asterban*, fe. *asteorfan*; mht. *ertōten*; fe. *adēadian*, *asweltan* — alla med betydelsen 'dö'.² Av särskilt intresse i detta sammanhang är att fe. *acwelan* användes om både människor och djur och att uttrycket *hungre acwelan* 'dö av hunger' är välbestyrkt.³

I fvn. *ørkola* ser jag en partikelbetonad adjektivbildning till det starka verbet urg. **uzkwelan*, som i historisk tid representeras av fe. *acwelan*. Att icke få substantiv och adjektiv med förleden fvn. *ør-*, nisl. *ör-* böra förklaras på motsvarande sätt, har jag visat i min nyssnämnda avhandling.⁴

I stambildningshänseende är fvn. *ørkola* (:**kvela* 'dö') likvärdigt med fvn. *sviddái* (*sviddái*, *svidda*) 'självdöd' (: *deyia*), *hríðdrepa* 'dödad av oväder' (: *drepa*), *hernumi* 'tillfångatagen' (: *nema*), *aptrreka* 'driven tillbaka' (: *reka*), *andvaki*, egentl. 'uppvaknad', 'sömlös' (: **vaka*, st. v.; jfr fvn. *vakinn*, sv. *vaken*) osv. Wessén har visat, att dessa verbaladjektiv ursprungligen äro identiska med de bildningar, som i historisk tid fungera såsom pret. particip.⁵ Den urgermanska grundformen för det här diskuterade adjektivet bör alltså ha varit **uzkwulana-*. Med avseende på kompositionens ursprung har det en fullständig parallell i det nyssnämnda *andvaki* (<**andawakana-*).⁶ Helt likformiga bildningar äro bl. a. nisl. *örfoka* 'helt fri för Flyvesand, afbläst,

¹ Se Johannisson, a. a. s. 68, 72, 99, 115, 132, 172, 267.

² Jfr även fht. *irquellen*, fs. *aquellian*, fe. *acwellan* 'döda'.

³ Se Bosworth-Toller, Anglo-Saxon Diet. med supplement under *acwelan* v. och *hungor* m.

⁴ A. a. s. 98 ff.

⁵ A. a. s. 145 ff. Wessén anser emellertid icke, såsom redan påpekats, att fvn. *ørkola* hör till denna kategori.

⁶ Jfr Johannisson, a. a. s. 4.

afføgen' (: fvn. *fiúka*), *örsuga*, *-syga* (= *örsoginn*) 'udtömt; diet tör' (: *súga*), *örprota* 'meget fattig (paa ngt), blottet (for ngt)' (: *þrióta*).¹

Med hänsyn till partikelns betydelse kan fvn. *ørkola* jämföras icke blott med fvn. *ørdaudr*, nisl. *ördaudur* utan även med fe. me. *fordēad*, ä. ne. *fordead*; ä. nsv. *fördöd*; fsv. *afödher*, nsv. *avdöd*; nsv. *utdöd*.²

Att ett oböjligt adjektiv på *-a* (*-i*) existerar, trots att det till grund liggande verbet icke lever kvar, är icke enastående. Efterleden i fvn. *ættlora* (<**-luzana-*) 'vansläktad' hör till urg. **leusan* 'förlora' (jfr got. *fraliusan*, fht. fs. *farlioson*, fe. *forlēosan*), som icke alls är bevarat i nordiskan.³

Till germ. **kwel-*, **kwal-* torde utom det här behandlade adjektivet och tidigare kända bildningar höra nisl. *kola* (*að*) 'dräbe' (Blöndal). Det förhåller sig formellt till fvn. **kvela* som exempelvis fvn. *skora*, *boda*, *flota* till *skera*, *bióða*, *flióta*. Såsom ovan antydde är det möjligt, att den stam, till vilken *kola* är en avledning, ingår i nisl. *kolfellir* m. (*-fella* v., *-falla* v.).

Det förefaller såsom tidigare nämnt sannolikt, att nisl. *úrkula* (i uttrycket *úrkula vonar*) ursprungligen är identiskt med fvn. *ørkola*. Förledens olika form vållar inga svårigheter.⁴ Växlingen *o* : *u* i efterleden har en parallell i förhållandena vid fvn. nisl. *soginn*, nisl. *örsoginn* : nisl. *örsuga* (jfr ovan). Den betydelse- och konstruktionsförskjutning, man måste räkna med, är inte svårförklarlig, om man tar hänsyn till att det här gäller en praktiskt taget helt isolerad bildning av sällsynt liten genomskinlighet.

¹ Jfr Johannisson, a. a. s. 115 ff.

² Se Johannisson, a. a. s. 115, 171 ff., 267.

³ Jfr Wessén, a. a. s. 143.

⁴ Jfr Bugge hos Fritzner III s. 1103; Noreen, Aisl. Gr.⁴ s. 111; Alex. Jóhannesson, a. a. s. 42; Johannisson, a. a. s. 98 not 2.

GUNNAR HEDSTRÖM

Sv. dial. (smål.) gapjua.

En studie i de rörliga stängslens terminologi.

I Småländsk Ordbok (handskr. i Uppsala universitetsbibliotek fr. omkr. 1860) upptar J. E. Lagergren »juga (jua el. gapjua) f., stör med pinnar uti på hvilken stängerna läggas uti ett gap». Med *gap* avser L. här en gärdsgårdsöppning med den stängselanordning som på många ställen kallas *skyttelgap* eller *skyttelled* — ett flertal stänger («skyttlar») som med sina ändrar ligga på pinnarna eller tvärslärna i

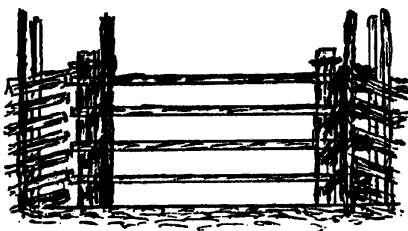

Fig. 1. Skyttelled.

två ställningar uppsatta en intill vardera gärdsgårdskanten (se fig. 1). Det må redan här anmärkas, att formen *juga* måste vara en uppsnygning av *jua*, om dess *u* är ett gammalt *ū*. I Småland är det nämligen endast i Torsås s:n (S. Möre) och i Tjust som ett äldre *ūgh* blir *ūg*, och med dessa trakter har J. E. Lagergren knappast haft någon beröring: han växte upp i Lekeryds och Tofteryds s:nr i Jönköpings län, studerade i Växjö, Lund och Uppsala och hade sedan sin prästerliga gärning förlagd till sin hembygd eller västra och norra Jönköpings län.¹

¹ Växjö stifts herdaminne 7: 96 f.

Innan Landsmålsarkivet i Lund år 1938 påbörjade en systematisk kompletterande undersökning med lexikaliskt syfte i Småland, förefunnos i dess samlingar följande sju belägg av Lagergrens *gapjua*, samtliga från Jönköpings län: *gâppjua* från Hjälmseryd och *gâppjūr* (best. -*jūra*) från N. Ljunga i Västra h:d (formen i Hjälmseryd antecknad endast med plural betydelse, formen i N. Ljunga blott med singular betydelse och här jämte formen *gâppjúa*), *gâppjūr* från Hultsjö i Västra h:d, Öggestorp i Tveta h:d och Rydaholm i Östbo h:d (i Öggestorp med pl. -*júa*, i Hultsjö med pl. -*jūra*, i Rydaholm blott i sg.), *gâppjúa*, sg., från N. Ljunga och *gâppjūr*, pl., från Bringetofta i Västra h:d. Däremot hade samlingarna icke något belägg för det enkla *ju(g)a*, och för övrigt hade ordet — enkelt eller i sammansättning — icke anträffats i vare sig tryckta eller handskriftliga källor. Det (västligt) centrala Jönköpings län från länsgränsen i söder upp till Jönköpingstrakten i norr var sålunda det område, varifrån ordet — dock endast i sammansättning — var känt, således just det område där J. E. Lagergren levde och verkade.

Dessa sena belägg från 1920- och 1930-talet gävo ju värdefull upplysning om ordets utbredning. Dess härledning underlättade de dock ej, såvida man nämligen icke ville något lättsinnigt använda sig av den — då det gäller svårförklarade ordformer — i dylikt bruk onekligen mycket bekväma utväg som kallas »urspårning». Formen -*jūr* med undantag av Öggestorp-formen tillhör (periferien av) ett område, där i förevarande ställning *r* vokaliseras eller visar tendens till vokalisering,¹ och detta förhållande hade ju kunnat användas vid förklaring av orsaken till uppkomsten av en urspåringsform -*jua*. Därmed obesvärerad av denna form hade man kunnat utgå från den med och utan vokalisering av *r* föreliggande formen -*jur*, som sedan kunde ha härletts mer eller mindre övertygande, t. ex. såsom uppkommen just i sammansättningen *gapjur* av ett -*bjur*, samhörigt med sv. dial. (Gotl.) *bjure*, *bjoure*, 'framstam på båt', 'båtstäv' m. m.,² (Finl.) *bjur*, 'nedre delen av båts eller fartygs framstäv',³ *bjur-ås*, läkt l. bräde l. spira i halm- l. torvtak⁴. Varje från formen -*jur* utgående härledning, om

¹ Sjöstedt Studier över r-ljuden i sydsdskand. mål s. 82 ff.

² Säve-Gustavson Gotl. ordb.

³ Vendell Ordb.

⁴ Rietz Ordb., SAOB; med avs. på härledningen jfr äv. Torp Etym. ordb. u. *bjore*.

än så tilltalande, hade emellertid varit förfelad, ty nytillkommet material visar, att *-jur* är en sekundär form i förh. till *-jua*.

Sommaren 1939 inkom ifrågavarande sammansättning till arkivet från Lekeryds s:n i Tvetå h:d med formen *gàpsúa* (pl. *-súar*). Denna form gjorde härledningen fullt klar: senare sammansättningsleden är *tjuga*, som här och i de trakter där *gàpsúa* osv. sedermera antecknats, har formen *súa*, liksom *ljuga* där har formen *júa*. För uppkomsten av formen *gapjua* har dessutom bortfall av *t* inträffat i det till grund liggande *gaptiugha*, 'tjuga som hör till eller användes i ett gårdsgårdsgap', ett lika vanligt som välbekant fall av konsonantförlust. Om det av Lagergren uppgivna enkla *ju(g)a* verkligen förekommit eller förekommer, så är formen uppenbarligen i elliptisk användning lösgjord från denna sammansättning. Formen *gàpsúa* har sedan antecknats i Gränna landsförs. (Vista h:d), Haurida (N. Vedbo h:d) och Flisby (S. Vedbo h:d). Dessutom föreligger ordet f. n. även från nedannämnda socknar med följande former: *gàpjú* (pl. *-júr*) Ölmestad (Vista h:d), *gàpjúə* (pl. *-júa*) Rogberga (Tvetå h:d), *gàpjúa* (pl. *-júr*) Svarttorp (Tvetå h:d) och N. Sandsjö (Västra h:d), *gapjuä*¹ (dels med pl. *-jura*, dels n. med pl. = sg.) Fryele (Östbo h:d), *gàpjúta* (pl. *-jútər*) Svennarum (Västra h:d), *gàpjúə*, n. (med pl. = sg.) i Slätthög², Krbgs län (vid gränsen till Hjälmseröd, Jkpgs län).

Genom den kompletterande undersökningen har sålunda ifrågavarande ords härledning kunnat klarläggas, och det har härvid visat sig, att Lagergren gjort sin uppsnyggning med god intuition. Det av honom anförda enkla ordet *ju(g)a* har dock hittills icke kunnat bestyrkas. Undersökningen har även riktat kännedomen om ordets utbredning med hänsyn till ej endast dess områdes utsträckning utan även dess förekomst inom området. Det har nämligen visat sig, att ordet uppträder på detsamma med åtskilliga luckor, där i dess ställe andra benämningar möta och från vilka det måhända undanträngts av dessa. Dessutom ha flera nya sidoformer till *-jua* tillkommit. I det närmast följande upptar jag de förutom *gàpsúa* anträffade sidoformerna till behandling för att påvisa, att de nästan alla bli lätt förklarliga med *gaptjugha* såsom utgångsform.

Helt naturligt har ifrågavarande term en synnerligen ringa frekvens, och då därtill senare sammansättningsleden i formen *-jua* saknat

¹ Upptecknaren använder vanligt alfabet kompletterat med vissa typer från landsmålsalfabetet (*u, a, ø* m. fl.). ² Medd. av fil. stud. G. Sjölander.

stödet av ett enkelt ord, vartill den kunnat anslutas, så är det ej ägnat att förvåna, om osäkerhet med hänsyn till numerusformerna av formen *gapjua* uppstått, och om denna osäkerhet kunnat leda till misstag, i all synnerhet när ordet genom vokaliseringen av svagtonigt *-er* fallit ur formsystemet.

Samtliga socknar med formen *gàppjua* ligga på (periferien av) det område i Småland där svagtonigt *-er* (motsvarande rspr:s *-er*, *-or*) i ordslut blir eller tenderar att bli en *r*-vokal, ett grumligt vokalljud som på nämnda område har uttalslatitud mellan *-ə*, *-a* och *-v¹* och som med föregående vokal bildar en fallande diftong. Emellertid ligger *r*-et så att säga latent i *r*-vokalen och inträder, när ordet i satssammanhanget anslutes till ett omedelbart följande ord börjande med vokal (liksom när ändelsen *-a* tillägges), eller när ett tydligare eller mera vårdat uttal avses, ett förhållande som förklarar formen *-gúr*,² särskilt i Hjälmteryd som har utpräglad vokalisering av *r* i förevarande ställning. Pl.-formen *-juer* har sålunda blivit ett enstavigt *-júr*, *-ǵ*, *-ǵ* (el. *-júr²*). När denna enstaviga form, som icke anslöt sig till andra pl.-former av icke neutralt genus, förekom samman med sg.-formen *-jua*, så uppstod merendels en förbistring. På de flesta ställen uppfattade man nämligen den enstaviga formen som sg.-form. I N. Ljunga har man på så sätt fått två sg.-former. I Öggestorp, Hultsjö, Fryele lät man däremot den gamla sg.-formen *-jua* bli pl.-form, i det man anslöt den till andra pluraler på *-a* i dial., såsom *oxa*, *bagga*, *tjura*, *hüsta*, *burä*. Resultatet har blivit: i Öggestorp sg. *-júr*, pl. *-júa*; i Hultsjö och Fryele sg. *-júr* resp. *-júa*, pl. *-júa* (med *r* från den nya sg.-formen); i Rogberga *-júr* (best. *-ən*), pl. *-júa* med anslutning till den talrika ordgruppen av typen *oxe* : pl. *oxar* (i s. Sverige pl. *oxa*). I Hjälmteryd, där någon sg.-form icke antecknats, användes alltjämt *-júr* som pl.-form; likaså i Fryele *júa* jämte *-jura*. Den ändelselösa pl.-formen i Fryele och Slätthög har medfört neutralt genus, väl under formell anslutning till *djur*. Öllestads *gàppjua* har bildats till pl. *gàppjúr* genom anslutning till den i dessa trakter talrika gruppen av enstaviga feminina med pl. på *-er* (t. ex. *björk*, *bro*, *gjord*, *gran*, *grind*, *kvarn*, *märr*, *såg*, *säng*, *våg*, 'libra', *vägg*, *äng*).

För Svennarums *gàppjúa* (pl. *-ər*) har jag icke någon acceptabel förklaring. Ursparing är nämligen icke någon förklaring, med mindre

¹ Sjöstedt a. a. s. 12 ff.

² *r* avser såväl tungrots- som tungspets-*r*.

den faktor eller de faktorer som föranlett urspårningen kunna åtminstone med större grad av sannolikhet påvisas. Det räcker härvidlag icke med att hänvisa till att den urspårade formen ligger i periferien av det område, inom vilket ordet antecknats, ty visserligen undergå ord i sådant läge lätt förändringar, dock icke enbart på grund av läget, det måste en särskild faktor till som framkallar förändringen. Ett ords läge i periferien av sitt område berövar ordet endast mer eller mindre dess förmåga av motstånd mot krafter, som vilja förändra dess form eller betydelse. Med de ovan behandlade förhållandena i det närliggande Fryele i minnet skulle kanske någon vilja uppfatta *gapjuta* såsom hybridform av ett *gapjua* och ett senare uppkommet neutralt *gapjut*, med artikelns *-t* fört till stammen liksom i t. ex. sv. dial. (smål., ög.) *jät* (best. *-et*), 'sinne', 'lynne', motsv. isl. *geð*, 'sinne',¹ och med en sammansmältning av stavvokalen och vokaliseringsprodukten, som i Svennarum ofta förekommer, när denna senare står mellan lång vokal och dental konsonant.² En sådan förklaring opererar emellertid, synes det mig, med alltför många obekanta för att förtjäna ett mera allvarligt beaktande.

Man gör sig nu den frågan: »Hur har ställningen för skyttellets stänger kunnat få benämningen *gapjtjuga*?» Man kan icke godtaga svaret: »Självklart därför att ställningen tidigare ofta utgjorts av en *tjuga*.» Ett sådant svar är ju endast ett antagande grundat på benämningen i fråga. För att ett tillfredsställande svar på frågan skall kunna ges, är en undersökning av de reala förhållandena nödvändig.

Ifrågavarande ställning för stängerna («skyttlarna») i ett skyttel eller skyttelställningen, såsom den i det följande kommer att benämnas, har i Götaland ett flertal namn och visar en icke ringa variation i konstruktionen, vilken kan vara primitivare eller mera utvecklad. Den mest primitiva av de olika formerna torde vara den av en för ändamålet avpassad stam, där kvarlämnade grenstumpar — i mån av behov kompletterade med iborrade pinnar — utgöra underlag för skyttlarna.³ Någon gång förekommer det till och med att skyttelställningen saknas, varvid gårdsgårdsöppningen avstänges därigenom att stakar skjutas in mellan gårdstängerna i gårdsgården på ömse

¹ Rietz Ordb.

² Sjöstedt a. a. s. 105, 108.

³ Frågelistsvar fr. Blackstad, S. Tjust (Kalm. 1.) LAL 4158, s. 6 f., fr. Vissefjärda, S. Möre (Kalm. 1.) LUF 5354, s. 25 f.

sidor. I detta fall är öppningen i allmänhet jämförelsevis smal och upptagen mellan och nära intill två närstående störrpar i gärdsgården.¹

Ehuru i det från olika delar av Götaland föreliggande materialet skyttelställningen, såsom redan nämnt, visar ett flertal från varandra mer eller mindre avvikande former, möter den dock ingenstädes i form av en *tjuga*. Trots materialets relativa riklighet är ju dock den möjligheten icke utesluten, att tjugformen vid tiden för frågelistornas besvarande varit försvunnen och glömd i de olika orterna eller att den alltjämt lever kvar i någon icke undersökt ort. Emellertid bortelimineras denna möjlighet nära nog helt och hållet av två omständigheter: de mest primitiva formerna av skyttelledet saknas icke — såsom ovan påpekats — i materialet, och vidare skulle tjugan såsom sådan icke ha fyllt några speciella krav på ändamålsenlighet i förevarande fall.

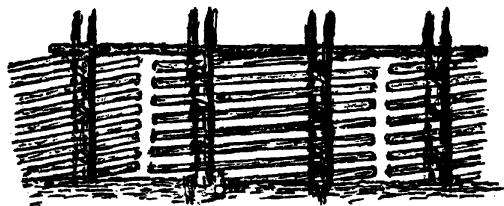

Fig. 2. Lyftled.

Emellertid finner man på skilda orter en eller två tjugor i ett annat slags stängsel för gårdsgårdsöppningar, nämligen *lyftledet*, i sin vanligaste form ett i gårdsgårdsöppningen inpassat stycke gårdsgård med horisontellt liggande gärdssle sammanhållet av två eller tre störrpar (ettdera eller samtliga ofta nedborrade i tråklossar) med fyra eller tre vidjehankar på varje störrpar. Detta stängsel, som i s. Sverige är begränsat till Småland, Östergötland och Västergötland, synes numera på många ställen vara mer eller mindre undanträngt av skyttelgapet och grinden. Ett flertal frågelist svar gå med tystnad förbi frågelistans frågor om lyftledet,² andra konstatera endast dunkla

¹ Frågelist svar fr. Bringetofta, V. h:d (Jkpgs l.) LAL 1088, s. 10. Förf. minns mycket väl ett dylikt skyttelled vid tiden för sekelskiftet i Lemnhult Ö. h:d (Jkpgs l.).

² Så t. ex. frågelist svaren fr. V. Tunhem, Vgtl. (Älvsb. l.) ULMA 15023, S. Hestra, Smål. (Jkpgs l.) LAL 3740, Långasjö, Smål. (Krbgs l.) LAL 1692, Söderåkra, Smål., S. Möre (Kalm. l.) LAL 3209.

minnen därav,¹ eller att det icke varit i bruk i orten.² I vissa trakter har detta undanträngande skett på allra sista tiden. Så i Ålem, Småland (Kalm. l.). Frågelistsvaret härifrån³ har s. 77—82 en utförlig beskrivning av lyftledet och lämnar därefter såsom inledning till redogörelsen för skyttelledet följande intressanta upplysning: »Det var förr mycket sällan dylika stängsel⁴ brukats här, åtminstone så långt tillbaka jag kan minnas ..., men nu med vår tids vägstyrelses moderna hägnader finnes sådana vid varje genomkörning från den nyanlagda vägen in på ägora å ömse sidor om vägen.» Frågelistsvaret från Ulrika och V. Harg, Östergötland⁵ meddelar s. 38 följande: »Detta⁶ var på 1890-talet, då man uteslutande använde tätt hophägnade *lyftele* i öppningarna för vägarna till åkern. Senare övergick man emellertid till spikade grindar av lättare typ även över dessa vägar. Då spelade det föga roll hur pass tät gärdesgården var.» I frågelistsvar från S. Vånga, Västergötland (Älvsb. l.)⁷ finner man s. 13 efter en beskrivning av lyftledet (här kallat *gap*) följande uppgift: »Stängsel av lösa skyttlar ha på senare tid ersatt de förut beskrivna 'gapen'».

Har sålunda lyftledet numera blivit långt ovanligare än tidigare, så gäller detta i ännu högre grad om den form därav som har en eller flera tjugor i stället för störpar. Formen uppgives dock i enstaka frågelistsvar från såväl Småland som Östergötland och Västergötland. Ett frågelistsvar från vartdera av dessa landskap får nedan komma till orda i den sak det här gäller. Frågelistsvar från Högsby, Småland (Kalm. l.) LAL 1914 s. 47 ff.: »Lyftled och vridled användes vid mindre trafikerade vägar och kallades *le*,⁸ n. *leet*, pl. *le*, *lea*. Ett bra led skulle göras med en *lestavar* (enl. vidstående fig.),⁹ vars nedre del

¹ Frågelistsvar fr. Töllsjö, Vgtl. (Älvsb. l.) ULMA 12352 s. 22.

² Frågelistsvar från Bankeryd, Smål. (Jkpgs l.) LAL 3118 s. 16.

³ ULMA 12339.

⁴ d. v. s. skyttelled.

⁵ ULMA 12221.

⁶ d. v. s. att man hägnade gärdesgårdar omkring åkrarna i möjligaste mån fåta för att utestänga grävlingen, och att man fångade densamma i snaror insatta i gärdsgårdshål.

⁷ ULMA 2745: 1.

⁸ Meddelaren använder vanligt alfabet kompletterat med vissa landsmåls-typer (*a*, *ø*, *o*).

⁹ Fig. visar en tjuga med långa, raka, nästan parallella grenar och nedanför dessa ett »skaft», som utgör c:a 1/5 av figurens längd.

slogs ned i marken och tjänstgjorde som gångjärn. Det andra störoparet sammanbands nedtill av en ledklump eller *lompafot* enl. Eder fig. 3 ...¹ Ofta funnos varken *lestavar* eller *lompafot* utan endast två vanliga störopar.» Frågelistsvar från Ulrika och V. Harg, Östergötland, ULMA 12221 s. 63: »Lyftlena voro gjorda av tre störopar och tätthägnade med vidjor. Om möjligt sökte man få tag i tre tvillingsstavar, dvs. enbuskar som voro kluvna ett stycke från marken. Man fick på detta sätt endast tre stavar att hota ned, under det man i annat fall fått sex. Ledet höll också ihop bättre, då man skulle lyfta undan detsamma.»² Frågelistsvar från Korsberga, Västergötl. (Skarab. l.) ULMA 1715: 1 s. 22: Lyftled och vridled: *lamp*,³ -a; -er, -era. För denna användes en tjugväxt⁴ gran- eller enstav med *tjuva* så högt att vässningen kunde göras nedom denna. En *lampastav*, *lampagaffel*. Denna begagnades i *lampas* ena ända. Wid den andra användes en *lampafot*, en tråkloss med tvenne hål, vari störopar fastsattes. Håri lades sedan fång,⁵ vilka hankades⁶ likt en vanlig gårdsgård. Sedan vreds *lampa* på *lampagaffel* och lyftades i fotändan. Löftele i häckform, vilka fingor lyftas upp och igen samt fastsätts med störopar och hank förekommo även.»

Dessa citat från frågelistsvaren ådagalägga sålunda, att former av lyftledet med en eller flera tjugor förekomma, visserligen blott på tre långt från varandra liggande orter, men man har skäl att uppfatta dessa som relikter från en större utbredning, kanske från ett sammanhängande utbredningsområde, ty tjugan har i lyftledet, såsom frågelistsvaren framhäva, väsentliga företräden framför staverparet: när ledet lyftes, fasthåller den gårdstängerna stadigt, i sht nedtill, och fungerar i lyftledet med »klampfot» som vändtapp vid ledets öppnande. I skyttelledet skulle tjugan icke ha erbjudit någon dylik eller annan speciell fördel. Det är ju därför endast naturligt, om tjugor icke an-

¹ Avser fig. 3 i Frågelistor rörande sv. folkliv i Sv. Landsm. B 25: 126.

² Lyftled med tjugor uppgives även i frågelistsvar från Ö. Ryd, Östergötland (ULMA 3281 s. 39).

³ I termerna synes medd. använda vanligt alfabet kompletterat med vissa landsmålstyper (*a, o, u, ø*).

⁴ Meddelaren tillhör det stora område i Västergötl., där gammalt *ȳ* motsvaras av *u* (*u*), jfr Götlind Västergötlands folkm. I A s. 244 ff. och I B karta 55. Formen *tjug*- är alltså en hypersvecism.

⁵ dvs. gårdstängar.

⁶ dvs. fastgjordes mellan störoparen med vidjehankar omkring dessa.

vänts till skyttelställningar, och icke alls ägnat att förvåna, att alla spår av tjugor i dylik användning saknas.

Att termen *gaptjuga* icke levat kvar såsom benämning på lyftledets staverpar och icke ens på tjugan i lyftledet, och vidare att lyftled med en eller flera tjugor icke anträffats i de trakter som ha *gaptjuga* som term för skyttelställningen, kan kanske synas egendomligt, men får sin förklaring dels därav, att tjuglyftledet där det förekommer icke kallas *gap* (utan i S. Vånga *lamp*, i Ulrika och V. Harg *lyftle*, i Högsby *le*),¹ dels därav, att området med *gaptjuga* såsom benämning på skyttelställning har *gap* (*skyttelgap*)² som term för skyttelled — liksom det övriga Jönköpings län utom den östra och sydvästra delen — under det att samma områdes term för lyftled numera normaliter är *stätta* (*lyftstätta*)³. På detta senare område har termen *gaptjuga* anknutits till ställningen i skyttelledet under en tid då detta, och icke tillika lyftledet, där kallats *gap* och *gaptjugan* kommit eller höll på att komma ur bruk i lyftledet. I det förhållandet att i dessa trakter skyttelledet ensamt då benämnts *gap* har man att söka orsaken till att termen överförts på skyttelställningen, som ju till sin funktion närmast motsvarar tjugan i lyftledet, och att den icke kvarstannat i lyftledet och överflyttats på dess staverpar.

Här föreligger sålunda ett fall då en term, betecknande ett föremål som blivit ovanligt eller obrukligt, överflyttats på ett annat med likartad funktion — en långt ifrån ovanlig företeelse. Åtskilliga andra exempel på överflyttning av termer erbjuder de rörliga stängslens terminologi. Ett par av dem skola nedan tagas fram.

I en förteckning på »ord och uttryck om hägnader» från V. Tunhems s:n, Västergötland (Älvsb. l.)⁴ uppges för *lampa* f., *lamp*, m.,⁵ betydelsen »öppning i gärdesgård med lösa störar som plockas upp och ned efter behov». Annars brukar *lamp(a)* i Västergötland beteckna ett lyftled med staverparen inborrade i tråklossar.⁶ Definitionen kan

¹ Se citaten s. 7.

² Ordet anföres med riksspråksform.

³ Ordet anföres med riksspråksform.

⁴ ULMA 15023 s. 20.

⁵ Ang. ordets härledning se SAOB *lampa*, sbst.²

⁶ Så i frågelistsvar från S. Vånga (ULMA 2745: 1 s. 13), Väne-Åsaka (ULMA 11447, s. 18), Korsberga (ULMA 1715: 1 s. 22), Ålekulla (ULMA 3678 s. 19), Ugglum (ULMA 1850 s. 10 f.), ävensom i Solberga (Sundén Allmogelivet i en västgötasocken s. 34).

emellertid icke avse något annat än skyttelledet, som i frågelistsvaret från S. Vånga¹ i samma provins uppges vara en sentida ersättare av lyftledet och som i V. Tunhem långt tidigare ersatt lyftledet, eftersom skyttelledets namn där är enda minnet av lyftledet. När termen *lamp(a)* i V. Tunhem användes om skyttelledet, så utgör detta förhållande sålunda tvivelsutan en parallell till användningen av termen *gapjtjuga* om skyttelställningen.

Det utmärkande för skyttelledet i förhållande till lyftledet är ju dess skjut- och nedtagbara stänger eller *skyttlarna*, vilka också för- anlett ledets namn, liksom lyftledet i vissa trakter, t. ex. Östra Ryd i Östergötland,² fått benämningen *trindled* (*trindlê*), dvs. led av *strindorn* eller »trind»,³ 'gärdsle' (eg. och urspr. okluvet⁴). I denna ursprungli- gare betydelse av 'stäng i skyttelled' förekommer ordet *skyttel*, m., och den fem. sidiformen *skyttla*⁵ med stor utbredning i Småland, på flertalet ställen dock vanligen i de förtydligande sammansättningarna *gap-*, *led-*, *stätt-skyttel* el. *-skyttla* och *skyttelstång*⁶. Denna ursprung- ligare betydelse av ordet *skyttel*, m. (*skyttla*, f.) finner man även i Västergötland⁵ och Östergötland.⁶ Emellertid möter man på ett om- råde i s. Småland, som i stort sett utgöres av Konga och Kinnevalds härad samt närliggande trakter av S. Möre och s. Uppvidinge samt s. Allbo härad *skyttel* och *stättskyttel*⁷ såsom benämning på skyttel- ställningen. Samma betydelse för pl. *skyttlar* (*fjêila*) uppges från Ronne- by landsförsamling.⁷ I Jäts s:n, Kinnevalds härad,⁸ har betydelsen specialiserats, så att ordet endast avser pinnarna i skyttelställningen. I dessa trakter där termen *skyttel* (*stättskyttel*)⁸ överförts till skyttel- ställningen eller dess pinnar, benämnas stängerna *stättstänger*, *stätt- åsar*³ o. d. Mot dessa benämningar har termen *skyttel*, som saknat stödet av en allmännare betydelse 'stäng', icke kunnat hålla stånd,

¹ Se citatet s. 7.

² Frågelistsvar ULMA 3281 s. 38.

³ Orden anföras med riksspråksform.

⁴ Jfr Förf. Sydsmål. folkmål I s. 65.

⁵ Frågelistsvar fr. Tollsjo (ULMA 12352 s. 23), Ugglum (ULMA 1850 s. 9), Kinnarumma (ULMA 6466 s. 25), Ålekulla (ULMA 3678 s. 19); Sundén a. a. s. 34.

⁶ Frågelistsvar från Ö. Ryd (ULMA 3281 s. 40), Ulrika o. V. Harg (ULMA 12221 s. 63), Tjärstad (ULMA 3369: 1 s. 49).

⁷ LAL 3603.

⁸ Frågelistsvar (LAL 1157 s. 37).

man har förlorat känslan för dess egentliga betydelse och, då den var överflödig för stängerna, anslutit den till skyttelställningen eller dess pinnar.

Denna miniatyrundersökning, som endast är ett sidoskott av en pågående undersökning av de rörliga stängslens terminologi i s. Sverige, har givit följande huvudresultat:

1) Den av J. E. Lagergren i Småländsk ordbok upptagna, till sin härledning dunkla termen *gapjua*, 'ställning för stängerna i ett skyttelled', har vid insamling av kompletterande dialektmaterial uppvisat en ursprungligare och härledningen evident klargörande sidoform *gaptjua*, med riksspråksform *gaptjuga*. På området med vokalisering av svagtoningt *-er* har pluralen *gapjuer* träffats av denna företeelse, med påföljd att ordet fallit ur formsystemet och attraherats av andra substantiviska flexionskategorier.

2) Ursprungliga betydelsen av termen i fråga är 'tjuga som hör till eller användes i ett *gap* (dvs. en för genomfart avsedd öppning i en gårdsgård)', och den har ursprungligen icke hänfört sig till skyttelställningen utan till den eller de tjugor, som tidigare säkerligen långt allmännare än i senare tid använts i stället för staverpar i lyftledet, en stängseltyp som numera utträngts eller håller på att utträngas av skyttelledet och grinden. Det fall av överföring av termer som här föreligger saknar ingalunda motstycken inom de rörliga stängslens terminologi.

Förkortningar:

LAL: Landsmålsarkivet i Lund.

LUFA: Lunds universitets folkminnesarkiv.

ULMA: Uppsala landsmåls- och folkminnesarkiv.

När icke annorlunda angives, grundar sig uppsatsen på dialektord-samlingar i Landsmålsarkivet i Lund.

BJÖRN COLLINDER

The Name Germani.

From the days of Strabon to our time thousands of pages have been written to elucidate the origin and primitive meaning of *Germani*. It might seem that all possibilities have been exhausted, so that there remains nothing more to be said. Moreover, since none of the many explanations is convincing, it would not be absurd to think that the riddle is insoluble.

Nevertheless, Schnetz in several recent publications claims to have untied the knot, and he challenges everyone who happens to be of a different opinion. Before I take up the gauntlet, I should like to settle a question of method. According to Schnetz one has no right to express an opinion on the etymon of a name without having previously refuted all the other explanations. I cannot agree. A good hypothesis might be defined as a theory which can neither be proved nor refuted — if one wishes to remove it, one has only to advance a better one. Now, most name etymologies are mere hypotheses, and this also applies to the explanation given by Schnetz. It may be added that this explanation is not irreproachable. According to Schnetz, *Germani* is a Celtic word, belonging to a root that has denoted some kind of noise or shouting. Thus far he is of the same opinion as Müller and Leo were in 1837. But there is a difference. Müller connected *Germani* with Welsh *germain*, to be wailing, to cry often. This etymology has been rejected because *-*rm-* between vowels in Welsh ought to have developed into *-rf-*, as has been pointed out already by Zeuss (*Grammatica Celtica* 2, p. 785): he mentions for instance *arfau*, weapons < Latin *arma*; cf. the note to p. 735, where he makes a similar objection to Leo. Schnetz connects *Germani* with Old Irish *grim*, war, battle, Mod. Irish *grimeamhail*, warlike,

courageous, Mod. Gaelic *grímeil*, warlike. He admits that **ghr̥m-* ought to have developed into *grimh*¹, not into *grim-*; to meet this difficulty he makes the following assumption: »Ich nehme an, dass später, etwa in mittelalterlicher Zeit, das suffixal aufgefasste *-m* in analogischer Weise durch *mm*-Suffix ersetzt wurde, das besonders im Irischen — — um sich gegriffen hat; damit würde das nichtlenierte *-m* in ir. *grim* erklärt sein». Subsequently (from 1923) Schnetz has dropped *grim* etc., and henceforth his hypothesis rests on purely onomatological arguments.

Schnetz' last paper has prompted me to give a full account of a hypothesis which occurred to me thirty years ago, when I read Erdmann's explanation of the tribal name *Suebi*. I lectured on this subject at Copenhagen in 1919 and at Upsala in 1924. In 1920 Langenfelt mentioned my hypothesis (note to p. 304); and in 1926 Nordenstreng gave a brief, but not quite adequate account of it. As Karsten rejected my theory in the form Nordenstreng had given it, I was compelled to »explain my explanation» and wrote some lines about it in my review of Karsten's book *Die Germanen*. The hypothesis seems to have remained unnoticed, and I cannot blame anybody for that.

A great many questions, historical, philological and linguistic, are connected with the problem of the origin of the name *Germani*. All these questions have been thoroughly discussed during the last hundred years, and it is difficult to advance any new arguments. In summarising my own views on some of these questions I am under no illusion as to the originality of my theses.

As far as we know positively, Caesar is the first author to mention the name *Germani*. It may be that Poseidonios, who wrote some twenty years before Caesar, used the same word when he was speaking about some Teutonic tribes, but he may quite as well have used some other word. As a matter of fact this passage in Poseidonios is known only through a quotation in the *Deipnosophista* of Athenaios. Even Norden admits that Athenaios may have inserted the word in the text, and if this be so, how can we be sure that Athenaios has taken the word from the context of Poseidonios and not from some other source? To make it concrete: no doubt it would be quite correct to refer to the *Encyclopaedia Britannica* concerning the customs of

¹ *mh* is pronounced as *w* or *v*.

the Thailanders, notwithstanding the fact that in the *E. B.* these people are called Siamese. It must be borne in mind that Athenaios does not quote to the letter. On the contrary, as pointed out by Norden, he proceeds in a rather free and independent manner.

Briefly, Poseidonios may, or may not, have known the name *Germani*.

The *Fasti Triumphales Romani* tell us explicitly that GERM, i. e. *Germani*, were among the barbarians defeated at Clastidium in 222 B. C. True, but this *item* of the *Fasti* was issued more than two hundred years later by order of the Emperor Augustus, and it seems to me that in questions of historical authenticity, at least where national ambition is implied, Augustus cannot claim more credit than, for instance, Atatürk. For my part I agree with Brandes and other scholars who have suspected that GERM is a deliberate emendation of GAES = *Gaesati*, attested by Polybios.

It is of little consequence whether Sallustius mentioned the name *Germani* when he wrote about the Roman slave war. Even if he did, we must keep in mind that he did not write before Caesar. Nor did Livius, and it seems to me that we cannot infer much from the fact that he tells us that Hannibal was harassed by *gentes semigermae* in the Alps. When Livius wrote, the designation *Germanus* was firmly established in Latin, but we have no evidence that this name was ever used by any Roman author before 58 B. C.

According to Plinius and Ptolemaios there existed in Spain a contemporary community called Ὠρητον Γερμανῶν, inhabited by »*Oretani*, qui et *Germani* cognominantur». I agree with those scholars who have suggested that this place may have got its surname from Teutonic troops which might have been garrisoned there. I cannot accept the sweeping inductions of Much, Neckel and others, who take it for granted that these *Germani* must have come from Belgium six hundred years before our aera.

And now for the famous second chapter of Tacitus' *Germania*: *Ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum*, etc. As to the translation of this passage I agree in every detail with Per Persson. (Cf. Furneaux.) Incidentally, I do not think the testimony of Tacitus is really important if we ask for the etymon of *Germani*. (Cf. Schweizer-Sidler.) Firstly, he only quotes the opinion of *quidam*, whom we know nothing of; secondly, neither Tacitus nor any other ancient author is

worth consulting in *materiis etymologicis*. The opinion of the quidam — *nationis, non gentis nomen evaluisse paulatim*, etc. — may be a mere theory built up on the basis of the *Germani cisrhenani* of Caesar.

Many scholars have expressed the opinion that Caesar's *Condrusi, Eburones, Caero[e]si, Paemani, qui uno nomine Germani appellantur*, must have been Celts because of their tribal names. This argument is far from conclusive. Even if *Eburodunum* and *Ebuovices* are Celtic names it is quite possible that *Eburones* corresponds to Norse *jöftrar* and means 'those who wear helmets adorned with a boar's head'. In fact, Norse *jöfurr* (= Old High German *ebur*, boar) means a prince or chieftain, and it may be identical with the tribal name, notwithstanding that *Eburones* seems to be an *an*-stem and the Norse word is an *a*-stem. (Old English *Eofor*, boar, occurs as a personal name: cf. Willy Meyer, *Beiblatt zur Anglia* 54—55 [1943], p. 126.) If we admit that *c* might be a Gallic substitute for Primitive Teutonic χ (= *ch*), *Caero[e]si* might be Teutonic as well as Celtic (perhaps I may suggest the plural genitive of Primitive Teutonic **χairo-* > O. H. G. *hēr*, dignified, Old English *hār*, Norse *hár*, hoary, gray-haired). If Zeuss was right in identifying *Paemani* with the place-name *Famène* = *pagus Fa(l)menna*, this tribal name must be then of Teutonic origin: *vide* Gutenbrunner 1932, p. 158. In *Segni*, the name of the fifth tribe of the Germ. cisrh., *s* might be a substitute for Prim. Teutonic *p*; if this be so, *Segnus* is probably = **peynoz* > O. E. *pegen*,thane, O. H. G. *degan*, Norse *pegn*, a free man. As to *Catuvolcus* (or *Catuvulcus*), the name of one of the princes of the Eburones, Much has confronted it with the O. H. G. hapax legomenon *Hadrwal*. I would suggest it might just as well be a Primitive Teutonic **Hapuwulhwoz* = Primitive Scandinavian (runic) *HapuwulafR*, O. E. *Headwulf*, O. H. G. *Hathowulf*. After all there is no reason to doubt the Teutonic origin of the *Germani cisrhenani*.

Broadly speaking there are three radically different opinions on the name *Germani*. According to Cluverius, Mannert, Wackernagel, Simrock, Goldast, Greverus, Gutmann, Helfferich, Jaekel, Holder, Kluge, Much, Krogmann and Gutenbrunner it is a Teutonic word. According to Zeuss, Müller, Leo, Mone, Pott, Schnetz and Zachrisson it is Celtic. According to Strabon, Below, Holtzmann, Hartmann and Birt it is Latin. As to the etymon, some thirty explanations have

been suggested. Most of them are untenable, and none of them has been adopted by any very large number of scholars.

Some scholars have been led by *a priori* considerations to accept one of the main lines of explanation, to the exclusion of the two others. Much, for instance, argues as follows. Whenever a tribal name has been generalised to designate a greater unity, i. e. the nation to which the tribe belongs, we shall find that the tribal name itself is vernacular and not given by foreigners, who have subsequently extended its use. This is the case with French *Allemands*, Finnish *saksat* (*saksalaiset*), Serbocroatian *Švabi* as denominations of the Germans. To my mind this argumentation is sound enough, but I wonder if Much has not gone a little too far when he regards the Teutonic origin of *Germani* as a fact. Conclusions, as a rule, are not facts. Let us admit that he who coins a name has made up his mind once and for all as to what it means, so that he is not liable to generalise it in an erroneous way. From this we may infer that a generalised name of this kind ought to be a loan-word in the language of the people who have given it a wider application. But could it not possibly originate from some third language? In any case, the development of meaning hardly conforms to strict rules. The name *Finn* is obviously not of Finnish origin, and yet the Swedes and the Russians have given it a wider application than it had in the Middle Ages. The Swedes still speak of *Egentliga Finland* (Finland proper) when they mean the south-western corner of the country, and on the other hand *urfinnska* (German *Urfinnisch*, Primitive Finnish) means the parent language of Finnish, Esthonian, Carelian and so on; Setälä wrote of *Ostfinnen* meaning Mordvins, Votyaks, and other remote relatives of the Finnish people.

Those scholars who think that *Germani* is a Teutonic word have failed to find an irreproachable etymon for it. I hardly need to dwell on the endeavours made by several authors to approximate O.H.G. *irmin* (in *irmindeot*, mankind, etc.) to *Germani* by the aid of the prefix *ga-*; this hypothesis has been sufficiently criticised by Schnetz, to mention only one name. Krogmann has connected our tribal name with the Old English plant name *geormanléaf*, Malva. As has been pointed out by Schnetz, this etymology is rather uncertain, to say no more.

Much has laid much stress on *Garmangabis*, the name of a goddess worshipped by Suebian soldiers in the third century of our aera.

This name was found in 1893 on an altar at Lanchester near Durham. The altar was consecrated by *vexillarii Sueborum* to one of the three emperors called Gordianus (238—244) and to

DEAEGARMANGABI.

In my opinion this is not enough to establish the existence of a Teutonic word *Garman*. One might equally well read: *Deae Garmanorum Gabi*. This is no conjecture, it is just a reading. We are expressly told by Beda Venerabilis that *Garmani* was the British pronunciation of *Germani*. As the simplex *Gabiae* (dative *Gabiabus*) occurs in several inscriptions, we are by no means compelled to look for a compound name here. In any case, the reading *Garmangabi* is a mere possibility that proves nothing.

Several years ago I told the late R. E. Zachrisson of my reading, and he referred to me in his paper on the name *Germani*. My suggestion apparently had no sweet smell to the believers in the *Dea Garmangabis*. Gutenbrunner for instance writes as follows: »Da mit *Garman(orum)* die Stifter des Steines gemeint sein sollen, fragt man sich, warum nicht *Deae Sueb. Gabi* geschrieben wurde. Im übrigen drückte man im Lateinischen die Stammeszugehörigkeit einer Gottheit anders aus, vgl. *Mercurio Cimbriano, Arverno, Dianae Mattiacae*; geradezu unmöglich ist die Stellung von *Garman(orum)* vor *Gabi*.»

To this I reply:

1. Even if we suppose that the Gabis was worshipped only by the Suebi and not by other Teutonic tribes — which does not seem probable if we take into account that the *Gabiae* occur in ten different inscriptions quoted by Gutenbrunner — it seems quite natural that the Suebi called themselves *Germani* in conformance with a usage that was at that time more than 200 years old.

2. The version »to the bountiful Goddess of the *Germani*» is not mine. I translate »to Gabis, Goddess of the *Germani*». Perhaps I may call attention to the nineteenth chapter of the *Acta Apostolorum*, where we are told that the crowd of Efesus ran in the streets shouting: *Μεγάλη ἡ Ἀρτεμις Ἐφεσίων*, which is rendered in the Latin versions: *Magna est Ephesiorum Diana*.

3. I fail to see why »die Stammeszugehörigkeit einer Gottheit» could not be expressed in Latin by a plural genitive. But from an epigraphi-

cal point of view nothing could prevent us from reading *Germanae* or *Germanicae*.

4. As to the word-order, *Dea Germanorum Gabis* is good Latin, and no mistake.

If *Germani* cannot be connected in a satisfactory way with any Teutonic word, the Teutonic origin of the name is not proved by the existence of the sound-sequence *germen-* in Teutonic compound personal names such as O.H.G. *Germenulf* (father of the children *Germanus* and *Germana*).

The postulated Celtic origin of the name *Germani* is not better founded than the Teutonic hypothesis. We have already quoted the etymology proposed by Schnetz. All the other Celtic etymologies seem to be even more far-fetched or questionable. I think there remains only an *a priori* presumption in favour of the Celtic origin of the name.

Zachrisson agrees with Schnetz in so far as he starts from a hypothetical root **gher(e)m*, denoting a strong noise of some kind or other. There are indeed in several Indo-European languages some onomatopœtic words that contain *g(h)*, *r* and *m*, but none of them seems to have the vowel *e*. Schnetz mentions only *germ-*, occurring in a couple of Norwegian place-names, and in fact we do not know the meaning of this *germ-*. Now Zachrisson looks on the problem from a purely onomatological point of view. In his opinion *Germani* is a toponymic word, meaning »the people of the roaring torrents». He thinks he recognises this Celtic word in several place-names, mostly river-names, chiefly in the mountainous parts of France. The main stress of his argument lies on *Germanasca*, the name of a river in northern Italy, in the Ligurian Alps. *Germanasca* was introduced into the discussion by Schütte, who thought it was a Ligurian word. According to Zachrisson it is Celtic and gives the very keynote to our problem.

Zachrisson, who believed firmly in the authenticity of the *Fasti Triumphales*, thought that the *Germani* who were defeated at Clastidium in 222 B. C. came from the valley of *Germanasca* and had got their name from that »roaring river». He supposes that after the catastrophe at Clastidium they emigrated to North-eastern France and Belgium, where they emerged later on as the *Germani cisrhenani* of Caesar. As has been pointed out by Schnetz and Pokorny, this ingenious theory has a shaky foundation. The sound-combination

germ is not sufficient to prove a connection with *Germani*, and where we find an *n* in the following syllable, as for instance in *Germanieux*, we may always suspect the Latin personal name Germanus, which is mostly only our tribal name in disguise. This is also the case with *Germanasca* (see Hirsch).

Having dealt sufficiently with the Teutonic and Celtic hypotheses, we may now take into consideration the third alternative, viz. that the name is Latin.

Strabon in his handbook of geography suggested that *Germani* was an ellipsis of *Galli germani*, i. e. genuine or real Celts, or Greek γνήσιοι Γαλάται, »because *Germani* means γνήσιοι in the Latin language». In 1917 Birt wrote a book to defend the theory of Strabon, as did Holtzmann before him. It seems to me that Norden has shown that this theory is untenable.

In 1850 Below opened a new track to the solution of our problem. He started from the assumption that Tacitus in the second chapter of *Germania* treated *Germani* as a Latin word, intelligible to any one of his readers. And then he proceeds: »Hier aber heisst es 'leibliche Brüder' = *fratres* und *consanguinei*. ... Darf ich eine Vermutung wagen, so ist es diese, dass allerdings nicht die Römer, sondern die Gallier den Germanen ihren Namen gegeben haben, aber freilich nicht diesen lateinischen, sondern einen ihm gleichbedeutenden gallischen. Vielleicht dass ein Sprachkundiger in dem Worte *Tungri* diesen Sinn nachweisen könnte. Die Römer übertrugen, als sie zuerst aus dem Munde der Gallier von den Deutschen hörten, den mitgeteilten Namen in ihre Sprache.»

Below's idea seems rather odd, but there may be something in it for all that. Let us think it over. We really do not know whether any Teutonic tribe — not to speak of the ancient Teutons as a whole — ever called themselves *Germani*, except when they happened to speak Latin; and suppose they did — which we have no trace of — it is not certain that *Germani*, as used in the Teutonic vernacular, ever was a tribal name in the strict sense of the word. And to look upon the matter from another angle, we must admit the possibility that the first bearers of the tribal name *Germani* called themselves by a name which had a transparent meaning — cf. *Newfoundlanders* and the like. Now we know by experience that transparent names as often as not are translated, for instance *Blackfeet* ~ *Pieds noirs*,

*Gammalsvenskby ~ Starošvedskaja, Tierra del Fuego ~ Eldslandet, Bab-
v-ali ~ die Hohe Pforte.*

Laistner has followed the track of Below. He regards *Germani* as a Latin translation of *Istvaeones* (or *Istaevones*), the name of one of the principal groups of the ancient Teutonic tribes; this name he connects with Old Bulgarian *istŭ*, true, real, genuine, and the rare Greek word ἀπεστύς, absence. Now the Greek word, being a derivative of the verbal stem *es-*, to be, obviously must be kept apart because of the vowel *e*; and the Slavic adjective is too remote to allow us to interpret *Istvaeones* as »die Echten, Leiblichen, Vollbürtigen, Blutsverwandten», even if the *i* in *istŭ* should have developed from an Indo-European *i* or *ei* (cf. Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*).

Kossinna and Hartmann have been moving along the same lines as Below and Laistner, but without reaching a satisfactory solution. Nevertheless I think that the point of view is sound enough. Our first concern shall be to confront it with the tribal organisation of the ancient Teutons.

In his interesting attempt to a classification of the old Teutonic tribal names Erdmann has established a group of names with the signification »kinsmen», »confederates» or »our people», as *Suiones* and *Suebi*. It seems natural to think that denominations of this kind are connected with the amphiktyonies or sacral confederations in which at least a considerable part of the old Teutonic tribes was organised. I think the following words of Langenfelt are quite to the point: »As a concluding remark on this group it may be said that it seems to me as if names of this character are not to be considered as tribal names proper; they indicate rather a greater confederacy. If we are not permitted to think of political unity I am inclined to consider such names as indicating a unifying religious sect. (Note: cf. Kossinna, I. F. 7, p. 310, where he speaks of Greek »sakrale Verbände».) It is also to be noted that both *Suebi* and *Semnones* in Tacitus are mentioned in immediate relation to sacred things, just as Swedes, in ON. literature, are characterised by their religious devotion. In this connection one is reminded of king Olaf Trygvasson's words at the battle of Svolder (in 1000): »Betra væri Svium at sleikja um blótbolla sína en ganga á Orminn undir vápn yður.» Later on the different tribes, when politically united, used this ancient name as a national name as well (Swedes).»

Tacitus mentions four different Teutonic amphiktyonies. First (Ch. 39) he speaks of the *Semnones*, who called themselves *vetustissimi nobilissimique Sueborum*. »*Stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt, caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia.*» The words *omnes eiusdem sanguinis populi* obviously mean that all the Suebi, and not only the Semnones, attended the religious performances through their delegates.

In chapter 40 Tacitus mentions another group of tribes, to which belonged, among others, the *Aviones*, *Anglii*, and *Varini*. »*In commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehì populis arbitrantur.*»

The case of the *Lugii* (Ch. 43: »— — *latissime patet Lugiorum nomen in plures civitates diffusum*») is not quite clear. Tacitus says that in the territory of the *Nahanarvali*, one of the tribes of the *Lugii*, there was »*antiquae religionis lucus*», where a twin divinity was worshipped. I think Müllenhoff was right in saying (*Zeitschrift für deutsches Altertum* 12, p. 346): »Der Kultus der Nahanarvalen war ehemals in dem Sinne wie der der Nerthus bei den Nordseevölkern und der des *regnator omnium* bei denen des mittlern Deutschlands, dem ganzen östlichen Stamm gemeinsam».

The fourth instance is that of *Suionum civitates* (Ch. 44). Tacitus tells us nothing about the religious customs of the Suiones, but we know from more recent sources that the *Sviar* formed a group of independent states, connected, as it seems, by a common cult, the centre of which was the fane of Upsala. The king of Upsala was originally a kind of prince-primas, who presided at the religious performances and raised the cult taxes. From the account of Adam of Bremen we know that human sacrifices were practised at Upsala as late as the 11th century, and the cult of the Suiones is likely to have resembled that of the *Semnones* as described by Tacitus. (Cf. Ekholm, Nerman and Palm.)

Per Persson justly remarks: »Säkerligen ligger i uttrycket *Suionum civitates* en antydan om, att svearna vid denna tid ej bildade något enhetligt rike, utan sönderfölla i flere småriken.» Schwyzer is obviously wrong in saying: »unter diesem Gesamtnamen fasst Tac. die Völker der skandinavischen Halbinsel zusammen». Incidentally, Schwyzer's remarks on 44, 1 contain more errors than this.

It is difficult to make out what the name *Suebi* meant to the ancient authors. In B. G. 1, 51 Caesar mentions the Suebi together with six other Teutonic tribes or nations. To judge from his first mention of them they must have been a rather numerous tribe or group of tribes (1, 37: — — *pagos centum Sueborum ad ripas Rheni consedis*). At the beginning of the 4th book he declares: »*Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium.*» Caesar expressly tells us that the first wife of Ariovistus was a *Sueba*. It has been inferred from a passage in Plinius, where he speaks of a *rex Suevorum*, that Ariovistus himself was a Suebian. Norden and other scholars have pointed to the resemblance between the account which Caesar gives of the Suebi (in book 4) and his description of the customs and institutions of the *Germani* (in book 6). This resemblance is so striking that it seems to allow only of two explanations: either Caesar deliberately identified the Suebi with the Germani (which is rather difficult to believe), or he must have heard the two names used indiscriminately, without having a clear notion of this synonymy. Let us give a table of the parallels in the two accounts.

Suebi.

Quotannis singula milia armatorum bellandi causa suis ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt. Hi rursus invicem *anno post* in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque *agri cultura* nec ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati *agri* apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco colendi causa licet.

Neque multum frumento, sed maximam *partem lacte* atque pecore vivunt multumque sunt *in venationibus*.

Atque in eam se consuetudinem

Germani.

Neque quisquam *agri* modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum quique una coierunt quantum et quo loco visum est *agri* attribuunt atque *anno post* alio transire cogunt. Eius rei multas adferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi *agri cultura* commutent — —.

Vita omnis *in venationibus* atque in studiis rei militaris consistit — —. *Agri culturae* non student, maiorque *pars* eorum victus in *lacte*, caseo, carne consistit.

— — et — — *in fluminibus* perlu-

adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus praeter *pelles* habeant quicquam, quarum propter exiguitatem *magna est corporis pars* aperta, et laventur in *fluminibus*.

Publice *maximam* putant esse *laudem quam latissime* a suis *finibus* vacare *agros*: hac re significari magnum numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse.

untur et *pellibus* aut parvis renonum tegimentis utuntur, *magna corporis parte* nuda.

Civitatibus *maxima laus* est *quam latissime* circum se vastatis *finibus* solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulso *agris* finitimos cedere neque quemquam prope se audere consistere; simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato.

It might be added that Caesar once uses the name *Germani* even in his account of the Suebi: *Mercatoribus est [ad eos] aditus magis eo, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad se importari desiderent: quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur quaeque impenso parant pretio, Germani importatis non utuntur.*

In the opinion of Norden, Caesar has plagiarised himself and tried to conceal this. Frahm thinks that Caesar has drawn twice from the same source. Klotz, in his edition of the *Bellum Gallicum*, says: »Caesarem quae de Suebis hic narrat, ex fonte aliquo sumpsisse conicio, quo in universum de Germanis agebatur.» Anyhow, it seems to me that Caesar's procedure remains unintelligible unless we assume that to him *Suebi* and *Germani* might have meant approximately the same thing.

Strabon says that the Suebi surpassed the other *Germani* in number and might. Their territory extended from the Rhine to the Elbe; part of them even lived beyond the Elbe. Lucanus had a similar idea (*Pharsalia* 2, 51): *Fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos Albis et indomitum Rheni caput.*

We have already seen that Tacitus in the 38th chapter of his *Germania* defines the Suebi as a great confederacy, consisting of many tribes; but he uses this name also in a still wider sense. To him the Baltic is *Suebicum mare*; the Teutonic tribes of the far North, e. g. the

Suiones and the *Sithones*, who lived beyond the *Suiones*, all belong to the *Suebi*. *Suebiae finis* is the eastern frontier of the Teutonic world. In the last chapters of his work he seems to use *Suebi* and *Germani* as synonyms. Thus he writes (Ch. 45): *Ergo iam dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes alluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britannicae propior*; and further (Ch. 46): *Hic Suebiae finis. Peucinatorum Venetorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito. Quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt.*

The Greek historian Dio Cassius, who was a Roman official and wrote a Roman history (in the second half of the second century), says that there were many tribes who claimed for themselves the name *Sueboi* (51, 22: πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τούτων τοῦ Σουήβων ὀνόματος ἀντιποιοῦνται). This reminds us of a statement by Tacitus (*Germania* 28): *Treviri et Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt.*

Many scholars have considered this extensive use of the word *Suebi*. Mommsen says: »Dieselbe Benennung kam sicher zu Caesars Zeit — jedem deutschen Stamme zu, der als ein regelmässig wandernder bezeichnet werden konnte.« (Mommsen seems to have been influenced by a somewhat problematic etymology of the name.) Much says (PBB 20, 3): »Was die *Suebi* betrifft, so halte ich sie heute mit Erdmann und Kögel für 'die dem eigenen Verbande Gehörigen', für 'die freien Männer' und bin sogar der Überzeugung, das ihr Name zur Römerzeit auch noch als Appellativum in Geltung war und in seinem Sinne wohl verstanden wurde. So erklärt sich am einfachsten die Tatsache, dass — im Gegensatz zum gewöhnlichen Umfange des Begriffes *Suebi* — bei Tacitus alle die Germanen diesen Namen führen, die den Römern nie unterworfen, also frei und selbständig geblieben waren.«

I think Much is right, and perhaps we have here a clue to the problem of the name *Germani*. It may be that the names of all the ancient Teutonic amphiktyonies, as far as we know, are of the same cast. *Lugii* has been interpreted by Erdmann as »confederates» or »Eidgenossen» (cf. Gothic *liuga*, matrimony, and O. H. G. *urlugi*, war). *Suiones*, Jordanes *Svehans*, Norse *Svíar*, Old Swedish *Swear*, Old English *Swéon*, has been interpreted by Ad. Noreen as 'our own (people)', and he (and Laistner) compares it with Gothic *swēs*, own

(Old Bulgarian *sojŭ*, Old Prussian *swais*, etc.) and further O. H. G. *giswŭo*, brother-in-law, kinsman by marriage.¹

Erdmann sees in *Suebi*, O. H. G. *Swábá*, *Swábi*, Old English *Swáfe*, the same root as in *Suiones*; the *-b-* he regards as a derivative element. The meaning ought to be: »those who belong to our own confederacy.» It seems to me problematic whether Gothic *sibja*, Old English *sib*, O. H. G. *sippa*, Modern German *Sippe* and Sanskrit *sabhā*, society, are cognate with *Suebi*, as assumed by Erdmann and Noreen. As Erdmann admits, the Indo-European suffix *-bh-* is of rare occurrence. I prefer to assume that *Suebi* is a compound word, the second part of which contains the Indo-European verbal stem *bhu-*, to *be*.² *Suebus* may be an *o*-stem, as for instance Latin *super-bus* or *pro-bus* (I. E. *-*bhwo-*, which is supposed to occur also in Old Bulgarian *svoboda*, liberty), but it may also reflect a *u*-stem, cf. Sanskrit *svayambhū-*, durch sich selbst seiend, *pratibhū-*, Bürge, die Stelle vertretend von. If this be so, the name may be rendered »sui generis, nostras, ἀὐτοφύης». The Suebi called themselves so in their capacity of *eiusdem sanguinis populi*. In a name of this kind there is obviously an immanent tendency towards generalisation: it must tend to embrace *omnes eiusdem sanguinis populos*, and such a name, as long as it retains its appellative meaning, is liable to be translated, as well as, for instance, a name such as *the United States* or *the United Nations*. We must keep in mind that *Suebi* was no tribal name, but the designation of a confederation of tribes, each of which had its proper name.

Latin *germanus* is = *frater germanus*, brother, born of the same father and the same mother. It also means »genuine». As pointed out by Norden (in 1918), it was used from the earliest times as a synonym of *consanguineus*. Norden mentions an instance that clearly shows how it could be applied to peoples. In 189 the Rhodians, who were distantly related to the inhabitants of Soloi in Kilikia, addressed the latter in the following words (as quoted by Livius): *Argis et illos*,

¹ Per Persson, Karsten (1936) and Much (1937) are wrong in granting Laistner the priority of this etymology to the detriment of Noreen; Noreen published it in 1890, and Laistner wrote in 1892. Both of them were preceded by Holtzmann. There are other explanations too, e. g. that of Wadstein, but I find them as little convincing as Karsten's argument (1936) against the prevailing etymology.

² Cf. Sommer, *Indogermanische Forschungen* 36, p. 200 and 205, and Kretschmer, *Kuhns Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 31, p. 335.

sicut sese, oriundos esse; ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse.

If we start from the assumption that the word **swēþōz* in the time of Caesar still retained its hypothetical appellative meaning, how should it be rendered to the Romans by interpreters who were familiar with the Latin language? It seems to me that *Germani* would be adequate.

Works consulted.

(I have omitted some contributions that seem to be of no interest.)

- Bang, M., Noch einmal zum Namen *Germani* bei Tacitus: Wochenschrift für klassische Philologie 32 (1935), p. 1238.
- Baumstark, A., Ausführliche Erläuterung des allgemeinen Teils der Germania. 1875. (P. 100—126, 145—149; a querulous bibliography.)
- Beckmann, Franz, Geographie und Ethnographie in Caesars Bellum Gallicum. 1930.
- Below, Beiträge zur Geschichte der Germanen: Programm des Berlin. Gymnasiums zum grauen Kloster. 1850.
- Birt, Theodor, Die Germanen. Eine Erklärung der Überlieferung über Bedeutung und Herkunft des Völkernamens. 1917.
- Brandes, H. B. Chr., Das ethnographische Verhältnis der Kelten und Germanen nach der Ansicht der Alten und den sprachlichen Überresten. 1857.
- Caesar: C. Iuli Caesaris Commentarii, edidit Alfredus Klotz. Vol. I. Commentarii Belli Gallici. Editio maior². 1927.
- Capelle, Wilhelm, Das alte Germanien. Die Nachrichten der griechischen und römischen Schriftsteller. Herausgegeben von W. C. 1929.
- Cluverius, Philippus, Introductio In Universam Geographiam. 1683. (P. 121, note: »Ex ... vocabulo *Guerra* seu *Gerra* & *Gerraman* factum est *Gerreman* seu *Werman* id est, *bellator*«.)
- Collinder, Björn, [Review of] Karsten, Die Germanen: Studia Neophilologica 1928. (P. 150.)
- Cramer, Franz, Rheinische Ortsnamen aus vorrömischer und römischer Zeit. 1901.
- Detter, F., & Heinzel, R., Hœnir und der Vanenkrieg: PBB 18 (1894; see p. 552—553, note).
- Dümmler, Ad vocem 'Germani': Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Neue Folge. 1. 1853—1854, p. 183. (Agrees with Leo; draws attention to the *Garmani* of Beda.)
- Dyroff, A., Der Name 'Germanen': Philologische Wochenschrift 41, p. 885.
- Ekholm, Gunnar, Gravfältet vid Gödåker och den romerska järnåldern i Uppsverige: Helsingfors, Finska Fornminnesföreningen, Tidskrift 36: 1 (1926).

- Erdmann, A., Über die Heimat und den Namen der Angeln. 1890. (= Skrifter utgifna av Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala 1: 1.)
- Feist, Sigmund, Indogermanen und Germanen². 1919. (p. 71: Der Name »Germanen«).
- Der Name der Germanen: Neophilologus 6 (1921).
- Germanen: Reallexikon der Vorgeschichte, herausgegeben von Max Ebert (1926).
- Neuere Germanenforschung: Acta Philologica Scandinavica 1 (1926—1927).
- Germanen und Kelten in der antiken Überlieferung. 1927.
- Entgegnung: Wiener prähistorische Zeitschrift 15 (1928).
- Frahm, F., Die Entwicklung des Suebenbegriffs in der antiken Literatur: Klio, Beiträge zur alten Geschichte 23 (1930).
- Furneaux, *vide* Tacitus.
- Gelzer, M., [Review of] Stümpel, Name und Nationalität der Germanen: Germania 16 (1932), p. 165. (A thorough refutation.)
- Glück, Christian Wilhelm, Die bei Caius Julius Caesar vorkommenden keltischen Namen in ihrer Echtheit festgestellt und erläutert. 1857. (The preface is directed against the »celtomania« of Holtzmann and others.)
- v. Grienberger, Theodor, Dea Garmangabis: ZfdA 38 (1894).
- Grimm, Jakob, [Review of] Müller, Die Marken des Vaterlandes: Göttingische Gelehrte Anzeigen 1837, p. 167.
- Geschichte der deutschen Sprache 2 (1848; p. 785).
- Gutenbrunner, Siegfried, Die Geschichte der linksrheinischen Germanen bis auf Cäsar: Volk und Rasse (München) 7 (1932).
- *Germana vel ad monte*: Zeitschrift für Mundartforschung 11 (1935).
- Der Malvenname ags. *geormanlæf*: ib. 12 (1936).
- Die germanischen Götternamen der antiken Inschriften. 1936 (= Rheinische Beiträge — zur germanischen Philologie und Volkskunde, Band 24).
- Güntert, Hermann, Der arische Weltkönig und Heiland. 1923.
- Hartmann, Felix, Germanus: Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache 9 (1918).
- Nachtrag zu Germanus: ib. 11 (1921; p. 198).
- [Review of] Krogmann, Der Name der Germanen: Gnomon 10 (1934).
- Henning, R., Der Name der Germanen: ZfdA 54 (1913).
- Nachtrag: Anz. fdA 36 (1913), p. 304.
- Hirsch, Ernst, Zum Namen der Germanasca: ZONF 12 (1936).
- Hirschfeld, Otto, Der Name Germani bei Tacitus und sein Aufkommen bei den Römern: Festschrift für H. Kiepert, 1898; reprinted in: Kleine Schriften, 1913.
- Augustus ein Inschriftenfälscher?: Kleine Schriften.
- Holder, Alfred, Altceltischer Sprachschatz 1. 1896. (P. 2011.)
- Holtzmann, Adolf, Kelten und Germanen. 1855.
- Der Name Germanen: Germania, Vierteljahrsschrift für deutsche Alterthumskunde 9 (1864).

- Holtzmann, Adolf, [Review of] Mahn, Über die Bedeutung und den Ursprung des Namens Germanen: *ib.* 10 (1865).
- Germanische Alterthümer mit Text, Übersetzung und Erklärung von Tacitus Germania. Von A. H. Herausgegeben von Alfred Holder. 1873.
- Huss, Richard, *A germánok és nevük.* 1924.
- Jaekel, Hugo, Der Name Germanen: *Zeitschrift für deutsche Philologie* 26 (1894).
- Kalinka, Ernst, Der Namensatz der Germania: Wien, Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, *Anzeiger* 65 (1928).
- Nochmals der Namensatz der Germania: *Wiener Studien, Zeitschrift für klassische Philologie* 47 (1929).
- Karsten, T. E., Die Germanen. 1928. (= Pauls Grundriss der germanischen Philologie 9; p. 149.)
- Zu den ältesten Völker- und Ortsnamen der Ostseeländer: Germanen und Indogermanen, *Festschrift für Hermann Hirt*, 2. Band. 1936.
- Kauffmann, Friedrich, *Dea Garmangabis*: *PBB* 20 (1895).
- Eine Erläuterung zu Tacitus Germania 2: *Zeitschrift für deutsche Philologie* 31 (1899).
- Klotz, Alfred, *vide* Caesar.
- Kluge, F., Der Name der Germanen: Germania, *Korrespondenz-Blatt der römisch-germanischen Kommission* 3 (1919).
- Knoke[, Friedrich], Die Herkunft des Namens Germanen: *Mannus* 17 (1926; the name is »German» and means »Herrenvolk»).
- Koepp, Friedrich, [Review of] Feist, Germanen und Kelten: *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 1928, p. 201.
- Kossinna, Gustaf, Der Ursprung des Germanennamens: *PBB* 20 (1895).
- Die ethnologische Stellung der Ostgermanen: *I. F.* 7 (1897).
- Die Herkunft der Germanen. 1911.
- Ursprung und Verbreitung der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit 1. 1926.
- Kögel, Rudolf, [Review of] Laistner, Germanische Völkernamen: *Anz. fdA* 19 (1893), p. 1. (Adheres to Zeuss.)
- Krahe, Hans, [Review of] Neckel, Germanen und Kelten: *I. F.* 51, p. 161.
- Krogmann, Willy, *AE. geormanl̥af* und der Name der Germanen: *Englische Studien* 69 (1934).
- Die Ortsbezeichnung *Germana vel ad monte*: *Zeitschrift für Mundartforschung* 11 (1935).
- *Ae. geormanl̥af*: *ib.* 12 (1936).
- Der Name *Germanen*: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*. 94. Jahrgang, 175. Band, der neuen Serie 75. Band (1939).
- *Germani* und *Ingvaeones*: *ib.*
- Laistner, Ludwig, Germanische Völkernamen: *Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte, Neue Folge* 1 (1892).
- Langenfelt, Gösta, On the Origin of Tribal Names: *Anthropos* (Wien) 14—15 (1919—1920).

- Leo, H., Vorlesungen über die Geschichte des deutschen Volkes 1 (1837; p. 192). — Germani: *ZfdA* 5 (1845), p. 514.
- Loewenthal, J., Germani: *PBB* 54 (1930), p. 478. (Absurd.)
- Mahn, K. A. F., Über den Ursprung und die Bedeutung des Namens Germanen. 1864.
- Mannert, Konrad, Geographie der Griechen und Römer. 1792. (P. 185: »Kriegsmänner«). — 2d ed. 1820. (P. 6: »Wehrmann, Kriegsmann«; p. 142.)
- Matthias, Theodor, Der Name der Germanen: Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift des Deutschen Sprachvereins, 6. Reihe, Heft 42 (1926; gives no etymology of his own).
- Mommsen, Theodor, Römische Geschichte 3¹¹. 1909. (P. 243, note.)
- Much, Rudolf, Deutsche Stammsitze. 1892.
- Die Germanen am Niederrhein: *PBB* 17 (1893).
- Die Deutung der germanischen Völkernamen: *ib.* 20 (1895).
- Deutsche Stammeskunde². 1905. (= Sammlung Göschen Nr. 126.)
- Der Name der Germanen: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, herausgegeben von Johannes Hoops [*sub voce* Germanen] (1913—1915).
- Suebi: *ib.* (1918—1919).
- Der Name Germanen = Wien, Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, 195. Band, 2. Abteilung. 1920.
- Der Eintritt der Germanen in die Weltgeschichte: Germanistische Forschungen, Festschrift. Wien 1925.
- Der Namenssatz der Germania: Wien, Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Anzeiger 1928, Nr. 27.
- Waren die Germanen des Cäsar und Tacitus Kelten?: *ZfdA* 65 (1928).
- Sigmund Feist und das germanische Altertum: Wiener prähistorische Zeitschrift 15 (1928).
- Bemerkungen zu Sigmund Feists »Entgegnung«; *ib.*
- [Review of] Krogmann, Der Name der Germanen: *Teuthonista* 9 (1933), p. 233.
- Das Problem des Germanennamens: Germanen und Indogermanen, Festschrift für Hermann Hirt, 2. Band. 1936. (»Die Erwünschten, Verwandten«; cf. Holder: »die Sold begehrenden Mannen«.)
- *vide* Tacitus.
- Müllenhoff, Karl, Deutsche Altertumskunde 2 (1887).
- Die Germania des Tacitus erläutert von K. M.². (= Deutsche Altertumskunde 4².) 1920.
- Müller, Hermann, Die Marken des Vaterlandes. 1837.
- Neckel, Gustav, Germanen und Kelten. 1929 (= Kultur und Sprache 6).
- [Review of] Krogmann, Der Name der Germanen: *Anz. fda* 52 (1933), p. 133. (Disapproving.)
- Nerman, Birger, Det svenska rikets uppkomst. 1925. (Ch. 2: De tidigaste klassiska författarnes uppgifter om Sverige.)
- Norden, Eduard, Der neueste Versuch zur Deutung des Germanennamens: Germania, Korrespondenzblatt der römisch-germanischen Kommission 1 (1917; against Birt).

- Norden, Eduard, Germani. Ein grammatisch-ethnologisches Problem: Berlin, Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichte 1918, 1. Halbband.
- Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania. 1920.
- D:o, Sonderabdruck der Ergänzungen zum zweiten Abdruck. 1922.
- Altgermanien. Völker- und Namengeschichtliche Untersuchungen. 1934.
- Zur Morphologie des Germanennamens: ZONF 11 (1935).
- Nordenstreng, Rolf, Europas människoraser och folkslag². 1926 (P. 156).
- Noreen, Adolf, Utkast till föreläsningar i urgermansk judlära. 1890.
- Abriss der urgermanischen Lautlehre. 1894.
- De nordiska fäderneslandens namn: Spridda studier, andra samlingen, 1911.
- Nordens äldsta folk- och ortnamn: Fornvännen 15 (1920).
- Pais, Ettore, Fasti Trivmphales Populi Romani, editi ed illustrati da E. P., 1, 2. 1920.
- Palm, Th., Tro och kult vid vikingatidens slut: Svenska folket genom tiderna ... redigerad av Ewert Wrangel, 1 (1938).
- Panzer, Friedrich, Der Name Germanen: Zeitschrift für den deutschen Unterricht 33 (1919), p. 189.
- Persson, Per, *vide* Tacitus.
- Pokorny, J., Ist der Germanenname keltisch?: Zeitschrift für celtische Philologie 20 (1936).
- Pott, August Friedrich, Wurzelwörterbuch der Indogermanischen Sprachen, 1. Band, 2. Abtheilung (1867; p. 860).
- Reiche, Friedrich, Der Name Germanen: Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur, 18. Jahrgang, 35. Band (1915), p. 603. (Against [a preliminary publication by] Birt.)
- Riese, Die Sueben: Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge 44 (1889).
- Roth, K. L., Über das Alter des Germanennamens in der Litteratur: Germania, Vierteljahrsschrift für deutsche Altertumskunde 1 (1856).
- Rudnicki, Mikołaj, [Review — in Polish — of] Much, Das Problem des Germanennamens: Slavia Occidentalis (Poznań) 15 (1936—1937). (Critical.)
- Schmidt, Ludwig, Allgemeine Geschichte der germanischen Völker bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. 1909. (= Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, herausgegeben von G. v. Below und F. Meinecke.)
- Germaniae vocabulum: Philologische Wochenschrift 47 (1927; against Norden; the name Teutonic).
- [Review of] Stümpel, Name und Nationalität der Germanen: Philologische Wochenschrift 52 (1932), p. 686. (Disapproving.)
- [Review of] Krogmann, Der Name der Germanen: ib. 53 (1933), p. 1264.
- Schnetz, Joseph, Der Name Germanen: PBB 47 (1923).
- Der Name Germanen. Nachträge und Berichtigungen: ib. 48 (1924).
- Der Name *Germāni*, germ. *ermāna-* und slav. *raměňz*: Archiv für slavische Philologie 40 (1926).
- Bemerkungen über den Namen Germanen: ZONF 2 (1926—27).
- [Review of] Zachrisson, Germani: ib. 5 (1929).

- Schnetz, Joseph, Zum Streit um den Germanennamen: ib. 9 (1933).
 — Eduard Norden und seine neueste Veröffentlichung über den Germanennamen: ib. 10 (1934).
 — Zu dem Thema: Die *Germanioi* bei Herodot und das heutige Kirman: ib.
 — [Review of] Norden, Altgermanien: ib. 10, 11.
 — Bemerkungen zu vorstehenden Äusserungen Nordens: ib. 11 (1935).
 — Fiktion und Tatsache: ib. 12 (1936).
 — [Review of] Much, Das Problem des Germanennamens: ib.
 — Die keltische Natur des Namens *Germani*: ib. 13 (1937—38).
 — Germanische Völkernamen. 3. Germanos: Garmanos: ib.
 — Der altenglische Malvenname *geormant *leab* und deutsche Ortsnamen: ib.
 — Germanische Völkernamen. 4. Nochmals die *Ingvaeones*: ib. 17 (1941—42).
 — Grundmängel in der den Germanen-Namen betreffenden Forschung: ib. 18 (1942).
- Schulten, Adolf, Germanen und Gallier: Forschungen und Fortschritte 8 (1932).
 Schweizer-Sidler, *vide* Tacitus.
 Schwyzer, *vide* Tacitus.
 Schütte, Gudmund, Ptolemy's Maps of northern Europe. 1917.
 Skok, Peter, Die mit den Suffixen *-ācum*, *-ānum*, *-ascum* und *-uscum* gebildeten südfranzösischen Ortsnamen. 1906. (= Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie 2.)
 Stähelin, Felix, Die Schweiz in Römischer Zeit². 1931.
 Stümpel, Gustav, Name und Nationalität der Germanen. 1932. (= Klio, Beiheft 25, N. F. Heft 12.)
 Suolahti, H., [Review of] Krogmann, Der Name der Germanen: Neuphilologische Mitteilungen 34 (1933), p. 261.
 Tacitus, Germania, ed. Furneaux, 1894.
 — Die Germania des Tacitus, erläutert von Rudolf Much †. 1937.
 — De situ ac populis Germaniae liber. Denuo recensuit et interpretatus est H. Schweizer-Sidler. 1877.
 — Germania, erläutert von Heinrich Schweizer-Sidler. Erneuert von Eduard Schwyzer. Achte Auflage (dritte der Neubearbeitung). Mit Anhang. 1923.
 — Mindre skrifter ... i svensk översättning med inledning och anmärkningar av Per Persson. 1929.
 — *vide* Holtzmann, Müllenhoff and Thudichum.
 Thudichum, Friedrich, Der Altdeutsche Staat, mit beigefügter Übersetzung und Erklärung der Germania des Tacitus. 1862.
 Ukert, F. A., Geographie der Griechen und Römer. 1843. (P. 70—78.)
 Wackernagel, Wilh., Geographie des Mittelalters: ZfdA 4 (1844; p. 480, note 4: »... *irman* Volk, *Germanus* auf Deutsch *gairmans* Volksgenoss».)
 Wadstein, Elis, Sveriges namn: Fornvännen 25 (1930).
 Waitz, Georg, Deutsche Verfassungsgeschichte 1¹. 1880. (P. 25—30; bibliography.)
 Watterich[, J. M.], Der deutsche Name der Germanen und die ethnographische Frage vom linken Rheinufer. 1870.

- v. Wesebe, August, Ueber die Völker und Völker-Bündnisse des alten Teutschlands. 1826. (P. 306: *Germani* = Heermänner; p. 333: *Germani* the same word as Herminones.)
- v. Wietersheim, Eduard, Zur Vorgeschichte deutscher Nation. 1852. (P. 50—86; on the Suebi.)
- Wissowa, Georg, Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania: Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 47. Band 24. Jahrgang (1921), p. 14. (Review of Norden, Die germanische Urgeschichte.)
- Zachrisson, R. E., Germani, the Name and its Early History: *Studia Neophilologica* 1928.
- Zeuss, Caspar, Die Deutschen und die Nachbarstämme. 1837.
— *Grammatica Celtica*. 1853. 2d ed. 1871.

Abbreviations.

- Anz. fdA = Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur.
- B. G. = Bellum Gallicum.
- I. E. = Indo-European.
- I. F. = Indogermanische Forschungen.
- O. E. = Old English.
- O. H. G. = Old High German.
- ON. = (Old) Norse.
- PBB = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, herausgegeben von Hermann Paul und Wilhelm Braune.
- ZfdA = Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur.
- ZONF = Zeitschrift für Ortsnamenforschung.

ROLF NORDENSTRENG

Nafnid Ólafur

og nokkur önnur nöfn sem benda á fjör og hvatleik.

Enginn vafi getur leikið á því, að íslenzkan er aðalmál Nordurlanda, nú sem í fornöld. Maður gæti beinlínis sagt að íslenzkan sé reyndar sú einasta norræna tunga á vorum dögum, þvíáð þýzkan hefur haft svo afarmikil áhrif bæði á sænskuna og dönskuna, og auk þess er mikið af þýzku til jafnvel í landsmálinu norska. Jeg á ekki eingöngu við orðafórðan, heldur jafnframt orðalagid, sem í málum allra hjer í Nordurlöndum annarra en Íslendinga er ósköp þýzkt. En íslenzkan er og sá grundvöllur sem öll norræn málfræði verður að byggjast á. Óskandi væri þessvegna að hver einasti norrænn málfræðingur ætti góða þekkingu á íslenzkunni, gæti skilið, talað og ritað hana, auðveldlega og fallega. Ofmargir eru þeir sem ekki skilja þetta mál til fullnustu, geta varla ritað og alls ekki talað það. Þykir mjer þetta mikill galli, og ætti því kennsla á lifandi íslenzku að fara fram á öllum háskólum vorum í framtíðinni. Flest sem ritað er um málfræðilegar spurningar norrænar ætti og að vera ritað á íslenzku, nema málefnið sje sjerstaklega sænskt, danskt eða norskt. Hefi jeg því hjer gert tilraun til að nota þessa alnorrænu íslenzku tungu, eins og latínufræðingar semja rit sín á latínu.

Varla er nokkuð annað norrænt nafn eins frægt og *Ólafur*. Svíakonungur sá sem í Ynglingasögu er kallaður *Áli* og í Beowulfskvæðinu *Onela* hefur eflaust borid nafnid Ólafur (sjá Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby: Danmarks gamle Personnavne, undir *Olaf*). Það mun auðsýnilega hafa verið arfgengt í ætt Ynglinga, og þaðan hefur það með nidjum Ólafs ens skygna og Ólafs trjetelgju

komid i ætt Nóregskonunga. Er nafn þetta nú algengt hjá öllum Nordurlandþjóðum. En ekki er mjer kunnugt að neinn maður hafi getað skýrt það, nje einu sinni gert tilraun til þess. Þykir mjer þetta kynlegt, og mun jeg nú freista þess að skýra nafnið. Málfræðingar halda almennt að það hafi á frumnorrænu hljóðað **AnulaibaR*. En hvað er nú þetta *Anu*-, og hvað þýðir *-laibaR*?

Lítum fyrst á þetta síðasta, því að mörg eru nöfn sem enda á *-leifur* eða *-láfur*; er og *Leifur* eitt sér velþekkt nafn. Hellquist heitinn, sem sjálfur hjet *Elof*, þorir ekki í myndunarorðabók sinni að segja meira en að það sje af sama stofni sem *leif*, kv., »það sem er eftir». En Förstemann var búinn að skýra fornháþýzka *Laija* nokkuð nánar: »Der Stamm scheint in Namen eigentlich den Überlebenden, also den Sohn, zu bezeichnen». En þetta þykir mjer hardla ólíklegt. Ef vjer skoðum þessi nöfn, t. d. *Geirleifur*, *Halleifur*, *Hjörleifur*, *Oddleifur*, *Sigleifur*, *Vjeleifur* o. s. fr., þá sjáum vjer fljótlega að merkingin »sonur» hæfir illa í samsetningunni. Nú ber að gæta þess, að vjer höfum jafnframt nöfn sem enda á *-láfur*: *Eiláfur*, *Vjeláfur*. Þá virðist það augljóst að *-leifur* eða *-láfur* hlýtur að standa í nánu sambandi við *líf* og þýða »líflegur», »fjörugur». Þetta hæfir vel í öllum þessum nöfnum, t. d. *Arnleifur* (<**Arinleifr*), »sá fjörugi hjá arninum», þ. e. »sá fjörugi verjandi arinsins, hússins, heimilisins», *Herleifur*, »sá sem er fjörugur í her», *Ísleifur* (líklega <**Isarnleifr*; sjá Förstemann og Searle), »sá járnþúni fjörugi maður», *Vjeleifur* (<**Wiha*-), »sá víg-fjörugi» o. s. fr. Sjálfsagt hæfir þessi merking *-leif*- stofnsins ágætlega jafnvel í kvennanöfnum: *Arnleif*, *Dýrleif*, *Fjörleif* (tvisvar hið sama, eins og í *Gunnhildur* o. fl.), *Reginleif* m. fl. — *Eylöf*, *Hrollöf*, *Ólöf* — með þessu nafni komum vjer aftur til þessa kynlega **Anu*-. Hvað getur það merkt?

Í íslenzkunni er til verb eitt — mjer líkar illa að nota hið klaufalega myndaða »sagnord», sem fæstir aðrir en Íslendingar meðal málfræðinga munu skilja vel — *ana*, »fare af Sted, styrte frem uden Overlæg, gaa blindt paa, buse paa» (Blöndal), og hugsanlegt væri, þó varla sennilegt, að stofn þess væri í nöfnunum *Ólafur* og *Ólöf*. Þýðingin væri þá »sá ákafa-fjörugi», »sú ákafa-fjöruga»; en það myndi vera nærri smánarnafn.

Jeg get ekki betur sjeð enn að vjer verðum að leita til rótár þeirrar sem til er í orðunum *anda*, *andi*, *önd*, gotneska *anan*, »anda», latneska *animus*. Á móti þessu gæti maður auðvitað mælt að merkingin »hugur» í orðinu *önd* var ekki til í forntungu vorri fyrr en kristnin ruddi

sjer til rúms hjer. En verið gæti þó að í frumnorrænu hefði verið til stofn *an-* með merkingunni »hugur», »spiritus». Þætti jafnvel kynlegt, ef kristnibodarnir hefðu tekið upp orðið *önd* eða *andi* í þýðingu sem norrænu þjóðirnar skildu ekki — því notuðu þeir ekki orðið *hugur*? Af því að þeir voru vanir að segja *spiritus* á latnesku? En ef fólkid skildi ekki hvað trúbodarnir áttu við með þessu orði, ef það skildi það eingöngu sem »andan», »respiratio», hvers vegna notuðu þeir þá svo villandi orð? Þeir hlutu þó að þekkja orðið *hugur* — þeim getur hafa þótt *megin* og *hamingja* of heidin, en *hugur* var hlutlaust og hefði verið vel nothæft. — Jeg dirfist að gizka á að af stofninum *an-* hafi verið dregið adjektív — jeg ónýti hið langa og torskiljanlega *lýsingarorð*, og hver einasti Íslendingur skilur eflaust hið latneska orð — **anula-*, »andarfullur», »hugfullur», og af þessu sje myndað samsett nafn **Anullaiba* > Ólafur. Ef þetta er rjett, þýðir *Ólafur* einmitt hið sama sem nafn hins víðfræga víkingakonungs sem herjaði í Frislandi og fjell þar árið 516: *Hugleikur*.

Þvið nöfn þau sem enda á *-leikur*, *-lákur* eru mjög álík þeim sem enda á *-leifur*, *-láfur*: vjer höfum bæði nöfnin *Leifur* og *Leikur* sjálfstæð, og flestum *-leif-*nöfnum samsvara *-leik-*nöfn, ef ekki ávalt í norrænu, þá í fornpýzkum mállýzkum eða í fornensku: *Arnleifur*, fp. *Arlaic*; *Ásleifur*, *Áslákur*; *Audleifur*, fp. *Audolecus* (hálfatnesk mynd), fe. *Eadlac*; *Fridleifur*, fp. *Fridileih*; *Geirleifur*, *Geirleikur*; *Gudleifur*, *Gudleikur*; *Gunnleifur*, *Gunnleikur*; *Halleifur*, fp. *Halulec* (ef *Halleifur* er ekki = **Hapulaiba*, fe. *Heapolaf*; ef svo er, samsvarar þessu fp. *Hadaleih*); *Herleifur*, fsæ, fda. *Herlek*; *Hrolleifur*, fe. *Hroethlac*, fp. *Rodleich*, fgotl. staðarnafnið *Roleks*; *Ísleifur*, *Ísleikur*; *Oddleifur*, fp. *Ortlaic*, fe. *Ordlac*; *Sigleifur*, *Sigleikur*; *Vjeleifur* (< **Wihalaiba*), *Vigleikur*; *Þorleifur*, *Þorleikur*.

Förstemann segir um þessi nöfn: »Zum got. *laikan*, ludere, *laiks*, saltus gehörig und dadurch mit ahd. *leih* carmen, versus verwandt.» Verwandt, samættuð, ja, án efa; en merkingin? Varla »kvedandi» nje »hlaupandi», en svo framt sem jeg get sjeð líklega »fljótur», »snar», »hvatur», »röskur»; og hæfir það forkunnar vel í þessum nöfnum öllum.

En því miður finnast ekki **Óleikur*, **Ólákur*, og er það óneitanlega skrítið, einsog að *Ólafur* finnast ekki í ónorrænum gotneskum tungum — nema *Anláf* sje upphaflega fornenskt og ekki tekið úr norrænu.

En þá ætti það sennilegra að hljóða **Onlāf*, en þessa mynd hefur ekki fundist neins staðar.

Enn verður þó að líta á þann möguleika, að *Ólafur* sé ekki dregið af neinum stofni *an-*. Hjá Förstemann finnast meðal nafna bæði *Amallev*, m., *Amallaicus*, m., og *Amalleih*, kv.; *Amallaicus* getur vel verið ritvilla fyrir **Amallaicus*. Ekki væri ósennilegt að jafnframt þessum stofni *Amal-* hefði verið til annar með *u* í afleiðslunni: *Amul-*. Þá gæti **Amullaiða*^R verið orðið að *Ólafur*. Ef svo væri, hvað þýðir *amal-* eða **amul-*? Varla »amlandi» nje »emjandi». Jeg held að hið einasta sem gæti gefið skynsamlega merkingu í þessum nöfnum (og í ættarnafni austgotneskra konunga: *Amalungar*) væri sá stofn sem til er í latnesku verbi *amo*, »jeg elska». Af þessum stofni er dregið hið latneska orð *amoenus*, »vænn», »fríður», og myndi sú merking koma vel heim við ættarnafn konunga. Þá myndi *Ólafur* þýða »fríður og fjörugur», og væri það fallett nafn. Þó þori jeg ekki að fullyrða að þetta sje rjett: heldur þykir mjer þessi skýring fjarri sótt, en nauðsynlegt var að leita hennar þar sem orðastofn fannst sem í þessu samhengi var vit í. Því að hvernig sem nafninu Ólafur er háttad, þá er eftir þessi *am-*stofn í nafni *Amalunga*. Jeg veit reyndar ekki hver skýring á Ólafsnafninu er sennilegust, en jeg held þó að sú sem dregur það af *an-* »anda» líki mjer best.

Í þessarri grein hef jeg minnst á nafnið *Vjeleifur*. *Vje* er títt í mörgum nöfnum — á austnorrænu í myndinni *vi* (þetta yrði samkvæmt íslenskri stöfun að skrifast *vi*). Í æsku minni heyrdi jeg málfræðinga skýra þennan nafnalíð sem »heilagur», »helgaður», »vígður» — þannig væri t. d. Þórvje eða Þyri »sú kona sem er helguð Þór og stendur undir vernd hans». En mörg eru *vje-* og *vi-*nöfn sem jeg get ekki skýrt á þennan hátt. Vjer vitum að forn nöfn hjá þjóðum vorum voru oftast hermanna-eða skjaldmeyjanöfn, og þar sem vjer höfum mýmörg nöfn sem mynduð eru með *Vig-*, þykir mjer edlilegast að skoða *vje* og *vi* sem hlíðarmynd *vígs*. Höfum vjer og mannanöfn sem enda á *-vjer*, sem eflaust er < **wihar*^R, t. d. *Randvjer*, »skjaldberandi kappi». Í öllum þessum *vje-*, *vi-*nöfnum gefur þessi þýðing góða og edlilega merkingu. Og þetta á þar að auki við kvennanöfn þau sem enda á *-veig* (sbr. gotn. *waihjo*, »orusta»), svo sem *Álmveig*, »bogaskjótandi vígmær», *Gullveig*, »gullhærð vígmær» eða »gullskrydd vígmær», *Hallveig*, annadhvort og sennilegust »vígmær sem er föst einsog hallur» eða »vígmær sem verndar höllina» (þóad það ætti heldur

að hljóða **Höllveig*), *Ráðveig*, »vígmaerin ráðspaka», *Rannveig*, »rannverjandi vígmær» (ef *Rannveig* er ekki < **Randveig*, sem myndi hæfa vel við *Randvjer*), *Rögnveig*, »vígmaer helguð rögnnum», *Sölveig*, »sæl vígmær», »maer sem er sigursæl í orostum», *Þorveig*, auðvitað hið sama sem *Þorvje*, *Þorvi*, *Þyri*.

Oflítid er enn rannsakað meðal fornra nafna vorra, og ofmikid í þessu efni er byggt á hljóðfræðinni, oflitla áherzlu hafa menn lagt á merkinguna. Nafnafordi vor forni er svo auðugur og fallegur, að tími væri til kominn að stunda hann miklu nákvæmar og vandlegar frá sjónarmídi *merkingarinnar*.

D. O. ZETTERHOLM

»I trycksvag ställning».

En av huvudpunkterna i språkhistorien bygger på skillnaden mellan utveckling i trycksvag ställning (»i svagton») och utveckling i tryckstark ställning (»i starkton»). Det är den trycksvaga ställningen, som skall förklara sådana undantag från den regelbundna ljudutvecklingen som *auk* > *ock*, *braut* > *brott*, *bort*, *hus* > *hos*, i st. för *ök*, *bröt*, *hus*. »Trycksvag ställning» är en mycket använd och användbar förklaring, som dock icke sällan kan leda vilse.

Om man noggrant upptecknar fonetiskt efter en grammofonskiva, märker man hur utomordentligt svårt det är att i detalj fixera det löpande talet, även om man, såsom vid mekanisk återgivning, har möjlighet till exakt repetition. Man erfar i rikt mått, att det vanliga upptecknandet, även med landsmålsalfabet, mer eller mindre sker efter normer och detta särskilt när det gäller de trycksvaga stavelserna. I trycksvag ställning i satssammanhanget undergå orden tillfälliga förändringar, stavelser och småord endast antydast eller sväljas, lång kvantitet kan bli kort o. likn. Orden synas ha behandlats mycket vårdslöst, men väsentlig skada har inte tillfogats dem.

Man räknade en tid och räknar ännu med att ord under semifortis i sammansättningar kunna undergå förändringar, och att dessa förändringar kunna övergå till simplexorden. Så Axel Kock¹ och andra forskare. Senare har man protesterat mot detta (B. Hesselman 1912²). Numera torde man i allmänhet undvika att förklara förändringar

¹ Die alt- und neuschwedische accentuierung, s. 159 ff. — Kock har själv ett viktigt tillägg beträffande reduktionen av semifortis i Resumé, a. a., s. 247: »Sie steht meistens damit in Verbindung, dass das Sprachgefühl die Erinnerung an den Zusammenhang zwischen dem comp.-glied und dem entsprechenden simplex verloren hat».

² Västnordiska studier I, s. 9, not, jfr ss. 20 o. 30.

såsom uppkomna under semifortisbetoning, så länge ledens association med det enkla ordet är klar.

Associationen torde emellertid ha avgörande betydelse för trycksvaga ord överhuvud. De ovannämnda trycksvaga småorden ha icke förändrats till *ock*, *brott* etc. endast på grund av den trycksvaga ställningen utan därför att de i en ny funktion icke känts som sammanhörande med *auk* och *braut* utan i ljudgestalten anslutit sig till ljudsystemets *o*-ljud. Det är därvid inte enbart en fonetisk förändring från *au > o* som ägt rum. Den trycksvaga ställningen har endast åstadkommit en förberedning, en tendens.

Det medges att ljuden bli mindre distinkta i trycksvag ställning. Ett *k* t. ex. i en avledningsändelse eller sammansättning kan alltså i löpande tal få en stämbandston av omkringliggande ljud, *i* kan på motsvarande sätt med mindre distinkt uttal få en artikulation tenderande mot *e*-, och *u*-ljudet kan på samma sätt bli mindre distinkt uttalat och närma sig *o* o. s. v. och stavelser kunna helt försvinna. Men ljuden bli inte varaktigt förändrade, förrän de uppfattats som resp. *g*, *e* och *o*, och detta sker genom en psykisk process, genom förskjutningar mellan språkets kategorier vid ändrad funktion.

När det gäller bedömningen av en förändring i barnspråk, t. ex. *fant* i st. f. *elefant*, *lanterbåt* i st. f. *atlanterbåt* kan man inte vara i tvekan om att denna stympning av ordet beror på att barnet i sitt ljudsystem inte har så många ord med upptakt och därför inte uppfattar att detta främmande ord innehåller upptakt. Det är alltså inte ett fonetiskt bortfall utan ett bortfall, som har sina orsaker i barnets associationsförmåga och mindre stränga känsla av det språkliga systemet. Paralleller till ett sådant bortfall ha vi bland flera av våra s. k. trycksvaga ord, adverb, prepositioner och konjunktioner, vilkas utveckling brukar få fonetiska förklaringar av olika slag.

FATTIG, fsv. *fätöker*.

I en sammansättning av typen *fä-töker* med första leden slutande på lång starktonig vokal sker enligt en känd ljudlag en förlängning av *t* och en förkortning av föregående långa *ä* före övergången *ä > å*. Se framställningar av Axel Kock, Svensk akcent, Studier öfver fornsvensk ljudlära s. 37 f. och Die alt- und neuschwedische acc. 161 f. (*t* förlängdes när andra ledens semifortis i trestaviga böjningsformer

gick över till infortis; det är alltså en fonetisk förklaring). Jfr vidare A. Noreen i Arkiv f. nord. fil. 6 och Altschw. Gr. §. 297 samt även Brøndum-Nielsen Gammeldansk Gr. I, s. 377 och där citerad litteratur.

Jag vill se förloppet på ett något annorlunda sätt. Det har funnits en tendens (betingad av rytmen) att förkorta den långa vokalen i dylika ord, men denna tendens åstadkommer icke någon förändring av sammansättningen till tvåstavigt simplex. I nordiska dialekter finns i våra dagar en sådan förkortningstendens¹, utan att sammansättningen som sådan eller däri ingående leder förändras.

fā-tōker måste ha blivit ett osammansatt ord i ett slag efter anslutning till tvåstaviga osammansatta adjektiv, sedan ordets funktion och betydelse förändrats. Övergången *fā-t-* till *fat(t)-* är resultatet av en anslutning till andra fonem och har icke ägt rum därför att semi-fortis gick över till infortis².

För den senare sammansättningsledens del ser man ännu tydligare att fonetiska krafter icke varit avgörande för förändringen eller icke ensamma verkat övergången *-tōkr > -igher*. Övergången *k > gh* i *fätigher* brukar annars upptagas som ett säkert exempel på övergången *k > gh* i trycksvag ställning. Ljudlagen behandlas av Axel Kock, a. a. och A. Noreen i Altschw. Gr. § 267 med en rad exempel, varav dock de flesta kunna förklaras som danismer och substitutionsformer. I samma paragraf anm. 3 anför Noreen som danismer bl. a. fsv. *lignelse, smag, drage, degn, ager*. Dessa ha enligt Noreen starkton, och *g* står i tautosyllabisk stavelse. De förut nämnda av Kock och Noreen anförda exemplen diskuteras nedan.

bægher, bæghare, steghæmæs, kogher 'koger', som äro lågtyska lånord (*beker, stekemesset, koker* m.), ha troligen fått *gh* via danskan.

koghemæstare är ett högreståndord. Troligen lånordsform. Betydelse: köksmästare vid furstes eller annan förnäm mans hov.

¹ Vid den nämnda fonetiska tendensen till förkortning i dialekterna uppehåller sig S. Wallström utförligt i ett kapitel i den 1943 utkomna avhandlingen »Studier i övre Norrlands språkgeografi». Han visar utbredningen av förkortningen av lång kvantitet i första leden i vissa sammansättningar i övre Norrland samt påpekar det intressanta förhållandet att nämnda tendens förekommer i sådana dialekter, som mer eller mindre har den gamla kortstavighetsaccenten bevarad.

² Jag tänker mig att t. ex. verbet *fattas* kan ha utövat ett visst inflytande vid uppkomsten av formen *fattig*.

steg(h)erhus 'kök' finns visserligen i flera sv. dialekter, oftast i bet. bryggghus, men synes under senare medeltiden vara ett högrestånd-ord (*stekare* 'kock'), och *gh*-formen har kommit till svenskan via sydsvenskt-danskt uttal (i många dial. (enl. Rietz, Vendell) *sters*, *störres*, *störs*, *steg(g)erse*, *stäis*; även i norska: *störs* 'kokhus på säter' o. likn. Östl. och Trondh. enl. Aasen; enligt ett par belägg är formen *stekarhus* i Västerg. (Romele, Åsbräcka, är det genuint språk?) Ordet *stekarahus* är väl belagt i de svenska lagarna men ej i det danska lagspråket; däremot former därav i de danska dialekterna och i ä da. Även fvnord. *steikarahus*, men i källor som Didr. och Dipl. norv.¹

ungar 'junker' har förmodligen fått sitt *g* genom association med adj. *unger*.

sigher 'säker' är en vanlig form och att betrakta som parallellform till fsv. *seker*, lty. *seker*. *sigher* motsvarar kanske närmast den högtyska formen *sicher*; *gh* substitution för *ch*?

hym(m)erige är sällsynt, tre ggr belagt med *g(h)*, säkerligen dansk skrivning eller danskt uttal.

kærlig 'kärlek' har *-ig* efter det likalydande adjektivet eller på grund av danskt uttal.

hwilghin, *holghin* äro jämförelsevis sällsynta former. Enstaka former av *hwilikin* ha anslutit sig till adj. på *-likin* (*-lighin* under 1400-talet). — *hwilghin* förekommer särskilt i Vadstena klosterregler (Vkr.). Där förekomma också många *ch* för *k*. En viss sammanblandning av *k*, *ch*, *gh* kan ha åstadkommit, att *gh* fått beteckna även *k*-ljud. I nutida östsvenska dialekter finns emellertid verkligen *holgun*, *holin* (se Vendell, Wessman). Jag lämnar öppen frågan om här föreligger samband (jfr också *holikan* ö. Nyl. o. a.). Intressant är frågan om *gig* (= gick) i den troligen finländska Siællinna Trøst samt i östsvenska dialekter kunde föras ihop med anförda former.

tholghin, *tholighin* förekommer sporadiskt i några hs från mitten och slutet av 1400-talet (RK 2, Gers. Frest. o. a.; jfr dock cod. B av Stadslagen från 1387: *tholigen*, *tholik*, Schlyter, Corpus XI, s. V, Beckman, Studier i outg. fsv. hs). Dessa former synas också ha motsvarigheter i finl. dial.: *tolgan*, *tollin* o. likn. I danska hs också *-ig*: *thillig*, *dellig* av *Pilikeer*, jfr Brøndum-Nielsen, G. G. II, 99. — *hulgin* i Lydekini anteckningar är en enstaka form och får betraktas som felskrivning (jfr *legman* Ly.). — Ovannämnda hs av Stadslagen (från Östergötland) har de tidigaste formerna med *gh* även av *noghor* och *tagha*. I handskriften finns även *myghen*. Är denna form utvecklad i svagton? Ja, men i nära anslutning till det sydsvenska området

¹ Ordet borde undersökas under jämförelse med det äldre *eldhus* och det yngre *kök* och med *fähus*. Det är inte otroligt att flera former t. ex. *steggars* i Västmanland (enl. uppteckning i ULMA) uppkommit under anslutning till *fäggus* 'fähus', jfr *fjös*: *störs*, *störros*, *fäis*: *stäis*, (det sistnämnda i Finl.). Om *fähus* se Zetterholm, Dial.-geogr. unders. I.

med $k > gh$. *myghen*, som är en sällsynt form i fsv. (Söderwall: *möghet* Birg., *myghen* RK 3 slutet av 1400-t.), representerar de nordligaste utlöparna antingen genom skrift eller genom uttal av $k > gh$ och icke i första hand en svagtonsutveckling. *noghor* har spritt sig längre norrut, *mig*, *dig*, *sig* allra längst¹. *tagha* har visserligen utvecklats i svagton, men avgörande för övergången torde ha varit dels sammanhanget med nämnda sydsvenska övergång (obs. no. *noko*, *taka*) och dels anslutning till verbet *dragha*.

pighi(n)zdagher av *pikiz-* har senast behandlats av K.-G. Ljunggren (Meijerbergs arkiv 4, 132), som ansluter sig till Noreen, men också har en alternativt förklaring (metates *pings-* (*pinygs > pigns > pigens*)).

Stegeborg av *Stækaborg*. Former med *gh* från o. 1400, se Franzén, Vikbolandets by- och gårdnamn s. 178. Denne antager svagtonsutveckling; huvudaccenten ligger på senare leden. Det finns emellertid också — som Franzén anför — ett danskt *Stegeborg*, ett betydande fäste under medeltiden vid staden *Stege* på Mön. Två av formerna med *-gh-* antager Franzén kunna bero på danskt inflytande.

baghare (från skratiden) har fått *gh* från danskan. Wessén antager svagtonsutveckling (Sv. språkh. 55).

I nutida östgötska finns ett ord *skag* 'kreatursbindsle' av *skak* (ingår i fsv. *skakhälda*). Ålander förklarar i Kons i Österg:s folkmål s. 129 $g < k$ i svagton. Man har all anledning att misstänka att *g* skall förklaras på annat sätt.

Tanken på att *-igher* i *fatigher* skulle vara resultat av en substitution diskuterades redan av Kock, Fsv. ljudl., som avvisar den under hänvisning till att adj. på *-igher* vinna terräng först vid mitten av 1400-talet. Så även Wessén, a. a. 39.

Sådana former som *fatögher* från 1346 (Magn. Erikss. Test.²) och även från 1387 (Cod. Söderköp. av Stadslagen) samt *fatugher* (Häls.l. o. 1350) visa emellertid att *fatöker* stått nära och attraherats av adj. på *-ugher*. Vad $k > gh$ beträffar behöver man inte tveka om möjligheten av substitution.

¹ Det är karakteristiskt att de synnerligen trycksvaga *mig*, *dig*, *sig* först jämförelsevis sent skrevos med *gh*. En norm bevarade här k , då ju dessa ord bildade en grupp som hade stor frekvens. När den nya normen väl slagit igenom och k -ljudet övergivits, vinner den också stor spridning. *mäk*, *däk*, *säk* (-e-) finns nu inte i talspråk i hela Norden utom i Västergötland o. norra Halland (se G. Hedström i Ark. 54) samt på små områden i Västnorge (Ross). — *mig*, *dig*, *sig*, *jag* med varianter torde kräva en särskild utredning; obs i vissa isl. hs *mig*, *pig*, *sig* från 1200-t.

² De fornsvenska formerna äro citerade efter Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, och Noreen, Altschwedische Grammatik.

fatigher med *-i-* finns i diplom från 1386. Tyska och danska regenter i Sverige med utländska ämbetsmän utöva från 1364 ett tillräckligt inflytande för att ett adj. på *-öker* kunnat substitueras med *-ig*. Ett tidigt danskt belägg på *fattig* finns i Codex Huskvarna (1300), härstammande från Sönderjylland (i övriga fall har handskriften icke $k > gh^1$). Ordet *fattig* kan lätt få emotionell innebörd, och nya former därav få därigenom stor spridning.

Till jämförelse med *fattig* vill jag anföra *stackare*. I ljudhistoriska arbeten² brukar man draga fram en övergång $fk > kk$ med ett exempel: *stafkarl > stakkare*. Att fk i detta fall assimileras beror på att *karl* anslutit sig till *-are*-orden och betydelsen 'stav' därvid förbleknat. Ordet *stackare* är liksom *fattig* emotionellt laddat (jfr uttr. *din stackare*). En sammansättning *stafkar* 'kar av stavar' ger inte assimilation. Om tendensen till geminering jfr Wissman, Nom. postverbalia, s. 165, Martinet, Gémination cons. d'origine expressive, avd. »Noms de métier», s. 179; jfr isl. *snattari*, *loddari*, *skratti*.

Ett *-ø-* i mellanstavelse eller i senare sammansättningsled skulle kunna substitueras med *-i-* även från inhemskt material. Kända äro fallen av $\ae > i$ ffr. $k, g + i$: *āsik(k)ia*, *annatt(w)iggia*. Det finns också former som *fatike* (jänte *fatökir*, *fatigh*) Klosterläsning 1385, *fatika* Ivan med *i* men utan *gh*, jfr adj. o. adv. på *-liker*, *-lika*.

Enstaka men viktiga adj. ha *-igh* redan tidigt: *heligh* Birg. upp. (hs från början av 1400-talet). Vidare kan nämnas subst. *honigh* MB I (jfr *honigh* Flensborgs stadsret o. 1300).

I Norge tycks den trycksvaga ställningen inte ha verkat så nedbrytande på ordet *fatökr*. Sålunda finns den gamla formen *faatök* i Trondheims stift och på andra ställen *fatik* och *fatig* (Aasen). *nokor* 'någon' uppträder också utan ändring av *k* i norska dialekter, under det att fornsvenskan i enstaka skriftformer har försvagning till *gh* redan på 1300-talet. — Formerna av *fattig* i sv. dial. går jag här inte in på.

Som en parallell till den inskränkta spridningen av $k > gh$ vill jag anföra den utlöpare från sydsvenskt-danskt område, som den götiska

¹ Brøndum-Nielsen, a. a. § 282, och Diderichsen, Fragmenter af Gammel-danske Haandskrifter, s. 239, uppfatta detta belägg som exempel på tidig övergång i trycksvag ställning.

² Noreen, a. a., Brøndum-Nielsen, a. a., Wessén, Svensk språkhistoria, Hallfrid Christiansen, Gimsøymålet.

förekomsten av tungrots-*r* utgör. Detta förekommer i Götaland i uddljud och såsom långt. Enligt Gjerdman¹ och Ålander m. fl. är övergången $r > \text{r}$ i Götaland orsakad av *uttalslättnad*. Bägge avvisa tanken på substitution, emedan *r* inte blivit r i alla ställningar. Det torde inte vara orimligt att räkna med både substitution och uttalslättnad som förklaring till fördelningen, liksom vi räknat med substitution för endast vissa fall av övergång $k > gh$ i Norden, nämligen i trycksvag ställning. »Uttalslättnad» är som förklaring besläktad med »trycksvag ställning». Att det götiska skorrande *r*-ljudet har dialektgeografiskt sammanhang med det sydsvenska antager också Ålander (trots att han förnekar möjligheten av substitution). Sjöstedts² försök att bevisa motsatsen övertygar icke. Närmare om detta på annan plats.

Egentligen ha vi att tillämpa även en annan ljudlag för *fattig*. I ord som *brullup* > *bryllup* i danskan blir tenuis inte media eller frikativa, och både i danskan och i svenskan (Noreen, Aschw. Gr., § 298) ha vi geminering av *p*, alltså en rakt motsatt utveckling mot den s. k. försvagningen $k > gh$. Vi kunde lika väl ha fått *fättökk*³. Brøndum-Nielsen, som anser att den ljudlagsenliga tidiga försvagningen $k > gh$ i svagton hindrat förlängning $k > kk$ (a. a. II, § 417 anm. 2), använder denna ljudlag för förklaring av undantagen från $k > gh$. På annat ställe i GG tar han också med anslutning till adj. på *-ugher* och *-igher* i förklaringen (§ 302).

I själva verket torde det inte finnas någon »ljudlag» $p > pp$ eller $k > kk$ i svagton, utan den från det enkla ordet avvikande ljudutvecklingen beror på urspärning och anslutning till stavelser med lång konsonant. Möjlighet till urspärning har åstadkommit genom den fonetiska tendensen i varje sammansättnings svagare betonade leder till förkortning av den ursprungliga diftongen till ett grumligare uttal, som uppfattats som en helt annan vokal. Den trycksvaga ställningen har alltså givit upphov inte bara till »försvagning» $k > gh$ utan även till förlängning till *kk*. Under sådana

¹ Gjerdman, Studier över de sörmländska stadsmålens kvalitativa ljudlära, s. 77 f., Ålander, Konsonanterna i Östergötlands folkmål, s. 228 ff.

² Sjöstedt, Studier över *r*-ljuden i sydsvenska folkmål.

³ Formen *swerik* i rim (2 ggr i Erikskr.) är inte vanlig. Jfr *swerig* i da. Jfr även *himerik* i Euf.

förhållanden torde det vara otillfredsställande att hänvisa till ljudlagar om utveckling i trycksvag ställning.

SVERIGE.

Namnet Sverige utgår från ett ord av samma typ som *fattig*, dvs. med första leden slutande på lång vokal, och har utvecklats på liknande sätt. De i ordet *swerike* ingående fonemen ha varit utsatta för liknande fonetisk-rytmiska tendenser: tendens till förkortning av första ledens långa vokal, samtidigt förlängning (?) av *r* i *rīke* (dubbel-skrivning av *r* förekommer under 1400-talet). En urspårning äger rum, där den nämnda kvantitetsförskjutningen skett; *k* substitueras med *gh* (jfr *fatōgher*). *-rike* har detroniserats till att fungera som avledning.

Troligen har *swerige* uttalats *svärje* redan under 1300-talet att döma av den först belagda formen med *gh*, *swerghe* 1384¹. Synkope i jämförliga ord kan förekomma tidigt under 1300-talet, t. ex. *norge* av dat. *norege* (Noreen, Gesch. der nord. Spr. § 116). Man kunde ha väntat sig någon form *swerke* med tidig synkope — liksom *närke* < *närīke* — med hänsyn till att *swerike* är en tämligen vanlig form under 1400-talet. Någon sådan form finns inte. *närīke* kommer ju av *nerikīa*, alltså inte av *-rike*, och har varit underkastat en tidig synkope (*nerke* 1327) liksom *hwīlīkin* > *hwilken*, *āsekīa* > *āska*. Av den uteblivna synkopen i *swerike* kan man också sluta, att tryckaccenten varit 3 2 1 under större delen av 1300-talet; *-rike* i *swerike* associeras ännu vid denna tid med simplex *rike*. *swerike* har tydligen blivit *swerie* tämligen direkt under slutet av 1300-talet; *swerike* > **sweri(e)* > *swerje* särskilt i uttryck som *swerikes konunger*, *rike* etc.

Det är inte omöjligt att den svenska formen *swerghe* uppkommit under inflytande från *norge*, som vid samma tid började uppträda med synkoperad form (1383), tidigare *norige(s)* från 1342 (Seip, Norge. Om navnet på vårt land, 1923). Några former *norike* under 1390-talet visa att *swerike* i sin tur utövat inflytande. Detta är naturligt, eftersom de båda namnen i diplomerna kommo att stå nära varandra.

Att den vanligaste formen under 1400-talet, *swerighe*, stavades med

¹ Otryckt originaldiplom, i Uppsala universitetsbibliotek, daterat Dingtuna 4.7.1384. Exc. av G. Kallstenius för Svenska ortnamnsarkivet.

gh och ändå uppfattades som innehållande *rike* torde förklaras av det danska inflytandet under Kalmarunionens tid. Några danska belägg med *g(h)* finns också från slutet av 1300-talet¹. Det danska regelrätta uttalet är — troligen sedan medeltiden — *sverri(g)*, obs sporadiska belägg på *swerig* från 1300- och 1400-talen och många i nyare danska. Under sådana förhållanden synes man böra förutsätta inflytande såväl från Norge som från Danmark² på namnet *Sveriges* form, en verkligt gemensamnordisk skapelse.

UPP : OPP.

På det nordiska området finnas växlande former av adverbet *upp*, som gruppera sig kring huvudformerna *upp* och *opp*. Flera språkhistoriska arbeten (t. ex. A. Kock, Lj.h. II, 200) uppfatta *opp* och likvärdiga former som uppkomna av *upp* i trycksvag ställning. En sådan övergång *upp* > *opp* är rent fonetiskt givetvis tänkbar i trycksvag ställning. Men enbart en fonetisk förändring omgestaltar inte ordet. Att här räkna med trycksvaghetsutveckling ger en alltför otillfredsställande lösning, som leder till inkonsekvenser. Man kan fråga sig, varför trycksvaghetsutveckling sker bara på vissa håll i Skandinavien. I stort sett fördela sig formerna så, att den nordliga delen av Skandinavien har *op*, som går tillbaka på fornspråkets *up* (*u* har slutits till *o* ffr labialer), den södra delen former som till större delen närmast förutsätta *op*. Efter ostkusten ha vi *opp* till och med en del av Hälsingland³.

I de fornsvenska lagarna är *up* nästan allenarådande (Vm.: *op*); *op* är en i huvudsak under yngre fornsvensk tid nytillkommande form (som däremot även i Ögl I, Kopp. pr., Bu, Smål. krist., Noreen).

Den geografiska utbredningen av *opp*-formerna talar för att de vunnit spridning i Sverige under påverkan från danskan, som har *op*,

¹ Se Molbech-Petersen, Udv. af Da. Dipl.: *swerighes* 1387, *Swerigs* 1397 (orig).

² Danskt infl. räknade man med före accepterandet av *k* > *g* i svagton.

³ En sagesman från trakten av Örnköldsvik i Ångermanland (Nätra sn) har på en grammofonskiva intalat ett dialektprov, som jag undersökt. I provet, som visade inflytelser från lokala riksspråket, funnos 3 ex. på *op*, *öp* och 4 ex. *op*, *öp*. De senare äro inte att betrakta som svagtonformer utan som utlöpare av det sydnorr. *op*, som finns i städer och industrisamhällen vid norrlandskusten.

och det stämmer också med förhållandena under medeltiden. Formen *op* förekommer något tidigare i danskan (*oppæ = up a* i laghs. o. 1300, *up : op* i Mariakl. 1325, jfr Brøndum-Nielsen, a. a.). Även i det danska lagspråket är emellertid *up* den normala formen, och de danska *op*-formerna synas kunna anslutas till västliga lågtyska dialekter.

op förekommer i dialekter i Nordtyskland i anslutning till det danska området ned till Hamburg¹. Här vidtager ett område med *up*, varefter *op* utbreder sig mot den holländska gränsen och i Holland. Bilda icke nämnda dialekter tillsammans med engelskan en sammanhängande västgermansk krets beträffande öppningstendensen *u > o*?

Om *op*, *up* i medellågtyska jfr A. Lasch, *Mittelniedd. Gr.*, s. 107. Fornhögt. har *ūf* och angelsachs. *ūp*, *upp*. Formen med kort vokal är troligen här liksom i de nordiska språken sekundär. Givetvis bör fsv. *up > op* hållas samman med övergången *ū > o* både i starktoniga och i trycksvaga ord och stavelser. Västmannalagen (med *op*, se ovan) har nästan genomgående *u > o* i ändelser och avledningar.

På det område i södra och mellersta Skandinavien, som har formen *opp* och därmed sammanhörande former, utgör Västergötland ett påfallande undantag med sina *upp*- och *opp*-former (Johan Götlind, *Västergötlands folkmål*, s. 216)². *upp* har betraktats som en starktonsform, som förallmänligats i Vg. Men det är egendomligt, att inte bara *upp* utan även *mäk*, *däk*, *säk* och *nsken* 'någon' likaledes ha »starktonsform». Vad är det för samband mellan dessa företeelser? De torde alla böra betraktas som ålderdomligheter, som icke ha berörts av den strömning, som fört *opp* till olika delar av Norden eller som genomfört *opp* i olika delar av Norden. *r*-bortfallet utbreder sig söderifrån i Sverige i fornsvensk tid men är mera konsekvent i Ög. än i Vg. Det har också påvisats åtskilliga ålderdomligheter i ordförråd och former i Vg., särskilt av Götlind, som också uppfattar diftongerna i Vg. som relik. En från söder kommande tendens skulle alltså även i fallet *upp* ha stoppats i Vg. men fortsatt på alla sidor om landskapet³.

² Om *up* och *op* i de tyska dialekterna se Wrede, *Z. f. d. A.* 39, Anz. 21, ss. 158, 159, 161.

¹ Några former med *u* finnas också i västra Småland, se Hedström *Sydssmål*. 297. Området torde höra samman med det västgötska *upp*-området.

³ Det förefaller som om *u* i Vg. i påfallande många fall kvarstår även i avledningar och ändelser, se Götlind a. a. s. 320.

I sammanhanget kan man också anföra att Vg. i fornsvensk tid skiljer sig från Ög. genom att inte ha vokalbalans utan vokalharmoni, också den skillnaden i sista hand bottnande i rytmotsättning.

Till skillnad från A. Kock uppfattar A. Noreen växlingen *up : op* i fornsvenskan som beroende på vokalbalans (Altschw. Gr. § 143 anm. 10: »in schwachtonigen vorsilben und in proklitischen wörtern»). Den starktoniga formen har enligt Noreen dock ofta utövat ett konserverande inflytande, liksom det förekommer att de svagtoniga i sin tur haft inflytande på de starktoniga¹.

Mina undersökningar av en del trycksvaghetsföreteelser ha styrkt mig i den uppfattningen att förklaringen »trycksvag ställning» ofta tarvar en komplettering. Den trycksvaga ställningen verkar i och för sig inga ljudövergångar, men den kan skapa möjligheter för sådana. Det avgörande för övergången är förskjutningar mellan fonemgrupper, associationer åt olika håll vid ändrad funktion.

Det finns visserligen många fall, där förändring och trycksvag ställning synas sammankopplade, så att man kan tala om regel- eller lagbundenhet. Men det ligger något annorlunda till vid en ljudlag som t. ex. den medeltida övergången av starktonigt $\bar{a} > \hat{a}$ med en mängd exempel. Denna är en praktisk regel, begränsad till tid och rum. Uttrycket »*k > gh, au > o* etc. i trycksvag ställning» gör oberättigat anspråk på att ge kausaliteten i förändringarna. Vid tillämpningen av en sådan regel råkar man till slut ofrånkomligt i motsägelser, och regeln kan även hindra sökandet efter viktiga sammanhang.

I stället för att endast hänvisa till »trycksvag ställning» har jag i dessa undersökningar gjort geografiska och historiska anknytningar

¹ I förbigående kan nämnas, att min tolkning av växlingen *up : op* inte utesluter att samband med vokalbalans kan tänkas förefinnas. Vokalbalans liksom vokalharmoni är visserligen endast i ringa omfattning konstaterad i Danmark, men den allmänna försvagningen av ändelsevokalerna kan vara ett utslag av den strömning som i Sverige genomfört differentieringen efter kvantitetsförhållanden, dvs. *o, ä* och *e* efter lång stavelse. Den genomgående tendensen till försvagning i Danmark kan ha fått olikartad spridning i materialet i Sverige, på samma sätt som tungrots-*r* fått olika fördelning. De trycksvaga ändelsevokalerna ha tidigare bytts ut i de långstaviga orden, därför att dessa ha en sådan rytmisk byggnad att deras ändelsevokaler *-a, -u, -i* kunde uppfattas som och utträngas av (substitueras med) *-ä, -o* och *-e*.

och sökt analogiinflytelser och substitutioner. Av det föregående har framgått att jag ingalunda förnekar fonetiska faktorerers inverkan. Det är samspelet mellan dessa och substitutionerna som jag velat belysa. Andra trycksvaghetsfrågor diskuteras i ett under förberedning varande arbete, där jag också får tillfälle att utförligare behandla materialet, som här endast knapphändigt och flyktigt kunnat beröras.

JOHAN PALMÉR

Korinterbrevet i Nya testamentet 1526.

Debatten om O. Petris roll vid översättningen av Nya testamentet 1526 har icke lett till någon enighet. I sin för kändedom om det nysvenska bibelspråket grundläggande avhandling om Reformations-tidens bibelsvenska har Natan Lindqvist trots sig kunna urskilja O. Petris språk »främst i Johannes evangelium, Romarbrevet och 1 Korinterbrevet, i mindre mån i Marcus och i övriga böcker, men om O. Petri nedskrivit dessa böcker, så ha de underkastats språklig översättning av huvudredaktören» (s. 183). Uttalandet har sedermera i ANF 46 s. 6 modifierats därhän, »att Johannes evangelium och (i mindre grad) Romarbrevet och 1 Korinterbrevet äro de enda böcker, där överensstämmelse med Ol. Petris språk är så stor, att man skulle kunna våga här lokalisera honom som översättare». Bland de böcker, i vilka O. Petri medverkat, nämnes sålunda även 1 Kor. Själv har jag ock i ANF 42 framhållit, att reformatorns ortografi just i 1 Kor. skiner särskilt starkt igenom, och Neuman pekar på former som *ände* och *bånd* såsom beviskraftiga för att O. Petri är översättaren (NsvStud. 16 s. 54). Å andra sidan hävdar Arthur Adell,¹ att O. Petris delaktighet i NT inskränker sig till översättningen av Joh. ev. Översättningen av Korinterbrevet skulle ha ombesörjts genom domkapitlet i Linköping. Senast har G. Lindblad i en uppsats om de relativa pronomina i NT 1526, som är under tryckning i ANF bd 57 och som jag känner från en seminarieövning, där den föredrogs, hävdad, att från pronominas synpunkt endast Joh. ev. och Romarbrevet samt möjligen Matteus ev. kunna ha översatts av O. Petri, under det 1 Kor. tillhör samma språkliga typ som resten av breven (utom Romarbrevet) och att det följaktligen bör ha översatts av samme man, som översatt dessa.

¹ Arthur Adell Nya testamentet på svenska 1526 s. 25 o. 177 f.

Motsatsen bottnar i att de använda metoderna icke varit tillräckligt nyanserade. Neuman förenklar problemet alltför mycket genom att tillskriva O. Petri alla former, som äro belagda i någon av hans skrifter eller som finnas i Närkesdialekten, med bortseende från andra förklaringsmöjligheter. Lindqvist stöder sig i sin argumentering både på ortografien och på ordvalet, främst på valet av vissa formord, samt i ett fall på ordföljden (typen *ey kan han heller* jämförd med *ey heller kan han*), och han framhåller särskilt, att det är de båda sista faktorerna, som äro mest tillförlitliga, då det gäller att bestämma översättaren. Han hämtar dock i stor utsträckning bevismaterial även från ortografien utan att på förhand undersöka, om denna i ifrågavarande fall är beviskraftig. Det är mot denna del av bevisföringen jag i ovan nämnda uppsats riktat den invändningen, att en del av de stavningar, som skilja bibelspråket från O. Petris ortografi, kunna ha tillkommit, sedan manuskriptet inlämnats till redaktören och även därefter vid själva tryckningen. Själv drog jag dock därav alltför långt gående slutsatser. För att komma till rätta med problemet angående de ortografiska växelformernas förhållande till de lexikaliska har jag sedermera undersökt dels O. Petris autentiska skrifter, dels de anonyma skrifter, som tillerkänts honom, i vilka problemet ligger bättre till. Resultatet har blivit, att endast stavningar, som uppträda parallellt med språkliga företeelser av annan art, ha bevisvärde, då det gäller att göra slutsatser om översättaren. Övriga skrivningar kunna ha tillkommit vid tryckningen och böra utrensas från materialet. För NT tillkommer dock ännu en faktor, som är svår att inringa, nämligen de ändringar, som vid granskning gjorts av redaktören eller av dem, som eventuellt deltagit i granskningsarbetet, och kanske ock reminiscenser från äldre, katolska översättningar. Språket i NT kan därför ej helt avspegla vederbörande översättares personliga språkform. Man måste räkna med ortografisk inverkan från korrektorn och i någon mån sättare, ändringar av granskaren och därtill mer eller mindre bundenhet vid förlagan i form av germanismer, detta särskilt i senare delen, där Luthers text i stort sett följes.

Då Lindblad kommit till annat resultat rörande 1 Kor. än Lindqvist, beror det på att han helt bortsett från ortografien och endast byggt på de relativa pronominas vittnesbörd, under det att Lindqvist väsentligen bygger på ortografien och frekvensen av formen *aff* för *vthaff*.

Motsättningen bör sålunda kunna uppklaras genom en undersökning av ortografien i 1 Kor. och dennas bevisvärde.

Den skrift, som erbjuder den bästa parallellen till NT 1526, är den anonyma Een Nyttwgh Wnderwijsning, som trycktes omedelbart före NT och sannolikt tillkommit under samma förutsättningar och delvis med samma översättare som detta. Sålunda företer behandlingen av avledningsändelsen *-ugh*, som Steffen åberopade som bevis för att L. Andreae översatt NT och som Lindqvist kallar »en av kardinalpunkterna» i bevisföringen för att kanslern haft att göra med NT, en påtaglig likhet med Nytt. Wnderw. I förra hälften av NT växla *-ugh*, *-ogh* och *-igh* så, att *-ugh* har övervikt i de flesta böcker, *-ogh* i Markus och *-igh* i Johannes. Detta har delvis sin motsvarighet i Nytt. Wnderw. på så sätt, att i början av urkunden dominerar *-ugh* fram till och med sid. 35, varefter det alltmer får lämna plats för *-ogh* och *-igh* fram till sid. 69 r. 15, då *-ugh* återinföres. Växlingen står där icke i samband med lexikaliska omläggningar, och den kan därför icke åberopas som skäl vid författarbestämning.¹ Även i andra hänseenden erbjuder Nytt. Wnderw. nyttiga paralleller.

Då 1 Kor. tillskrivits O. Petri, har man kanske främst fäst sig vid den påtagliga motsättning, som finns mellan 1 Kor. och 2 Kor. i ortografiskt hänseende. Den framträder på följande punkter.

1 Kor.

2 Kor.

1. <i>skola</i> , <i>skall</i> , <i>skulle</i> , <i>för—skull</i>
stavas med <i>sk</i> .	<i>schola</i> , <i>schall</i> , <i>schulle</i> , <i>för—schull</i>
stavas med <i>sch</i> .
2. För <i>ct</i> förekommer även <i>kt</i> i
orden <i>makt</i> 9 gr, <i>aktar</i> 7: 32,
<i>förakten</i> 11: 22, <i>betrakten</i> 10: 15,
<i>lifvaktugheet</i> 15: 36.	Dessa ord stavas ej med <i>kt</i> .
3. Jämte <i>lekame</i> förekommer även
<i>lekamme</i> 9: 27, 10: 16, 12: 27.	Former med <i>-mm-</i> saknas.
4. <i>fortappa</i> 3: 17, <i>förtappas</i> 1: 18,
<i>fortappat</i> 8: 13, <i>förtappadhe</i> 15: 8
ha dubbelt <i>p</i> .	<i>förtapadhe</i> 2: 15, 4: 3. Former
med dubbelt <i>p</i> saknas.

¹ Palmér Undersökningar i Olavus Petris språk II s. 82 f. (LUÅ N. F. Avd. I Bd 33 Nr 1).

1 Kor.

5. Jämte *oppenbar* (9 gr) förekomma även *openbart* 3: 13, *openbara* 4: 5.
6. *fulkomnat* 15: 54, *fulkomne* 2: 6.
7. *somlighe* 3 gr, *somblighe* 4 gr.
8. *alla handra* 9: 12, *mongahandra* 12: 4, 5 — *-handa* 7 gr.
9. *oppenbar* har enbart *a*.
10. *aff*, *vthaff* ha enbart vokalen *a*.
11. Jämte normalformerna *ande*, *andeligh* (c. 21 gr) användas *andar* 14: 32, *andelighen* 14: 37, *andeligha* 12: 1, 14: 1, *andelighit* 2: 14, *andelighom* 3: 1, *bånd* 7: 35.
12. Pret. plur. och pret. konj. ha i regel vokalen *å* i *wåro* (2 gr), *wåre* (11 gr), *wåren* (4 gr). Annan vokal ha endast *ware* 13: 2 (2 gr), *wore* 7: 7, *woro* 1 g.¹
13. *segher* 11 gr — *sägher* 2 gr.
14. *giffua* genomgående utom 3 gr: *geffuer* Förspr., 15: 38, *öffuergeffuer* 7: 11.
15. *likawell* 16: 12, *likawäl* Förspr., 7: 38, 8: 9, *likawäll* 9: 19, *likewäl* 7: 2.
16. *bidhie* 14: 13, *bidhia* 14: 15, 15.
17. *widh* 7 gr.
18. *öffuer* (9), *vthöffuer* (2), inalles 11 gr., *offuer* saknas.

2 Kor.

- Stavningen *openbar* med enkelt *p* saknas.
- kompane* 11: 17, *fulkompane* 13: 11.
- somlighe* 2: 17, 3: 1. *Somblighe* saknas.
- Endast former med *-handa*.
- Jämte *oppenbar* förekomma *openbårar* 2: 14, *openbåradhe* 5: 10, *openbårilse* 12: 7.
- Jämte *aff*, *vthaff* förekomma *åff* 17 gr, *vtåff* 8 gr, *vthåff* 4 gr.
- Enbart *ande* men *allahända* 1: 4.
- Motsvarande former äro *wore*, *woro*, *worom*, *woren* 10 gr, endast en gång *wårom* 13: 7.
- sägher* (3 gr) — *segher* 11: 17.
- geffua* genomgående utom *offuergiffne* 4: 9.
- lekawäl* 6: 8, 9, 7: 12, 9: 3, 10: 3, *lekawel* 8: 9, 12: 6, 12: 12, 16, 13: 4, 4, *likawell* 11: 6.
- bedhie* 5: 20, *bedhiandes* 8: 4.
- wedh* 6: 17, 10: 12, *widh* 2 gr.
- offuer* (13), *vthoffuer* (2), *vtoffuer* (2), inalles 17 gr., *öffuer* 1 g.

¹ N. Lindqvist Reformationstidens bibelsvenska *6.

Helt säkert är denna motsättning på enstaka punkter endast skenbar och beroende på att exemplen äro alltför fåtaliga. Det kan vara tillfälligt, att stavningen *lekamme*, *somblighe*, *komne*, *förtappa*, *openbar* icke belagts i 2 Kor., men det gäller icke sådana fall, då motsättningen är genomgående och sålunda tillfälligheter icke kunnat spela in, såsom vid *giffua*—*geffua*, *likawel*—*lekawel*, *öffuer*—*offuer* och andra. Vid första påseendet vill man gärna återföra denna motsättning till olika översättare, såsom också skett. De flesta av ovannämnda jämförelseformer i 1 Kor. överensstämman också med O. Petris ortografi. Detta gäller *skola*, *skal* med *sk*, *förtappa*, *openbar*, *fulkomna*, *allahandra*, *oppenbar* med *a*, plur. *wäre*, *wåro* med *å*, *segher* för *sägher*, *giffua*, *likawel*, *bidhia*, *widh*. Å andra sidan äro dessa rätt vanliga stavningar i tidens ortografi, och därtill kommer, att denna motsättning har en påtaglig parallell i Nytt. Wnderw., och omkastningen inträder där på ett ställe, där en ny översättare icke kan ha inträtt. Den förekommer nämligen mitt i ett kapitel på sid. 69 r. 15 i Hesselmans upplaga och visar så påtagliga paralleller med den här iakttagna, att den måste föras tillbaka på samma personer.¹ Följande punkter äro gemensamma: *skola*—*schola*, *kt*—*ct* i ord som *acta*, *delactig*, *openbar*—*oppenbar*, *wåro*—*woro*, *giffua*—*geffua*, *bidhia*—*bedhia*, *likawäl* (*leka-wäl*)—*lekawel*, *segher*—*sägher*, *öffuer*—*offuer*. Olikheter finnas naturligtvis också, men de äro icke avgörande. Det kan vara tillfälligt, att en så egenartad form som *oppenbår* icke återfinnes i Nytt. Wnderw. eller att *åff*, *vthåff* icke äro så vanliga som i 2 Kor. Formerna *ånde*, *åndeligh* finnas i Nytt. Wnderw. i senare hälften, varför man skulle väntat att återfinna dem i 2 Kor. i stället för i 1 Kor., men även det kan vara tillfälligt. Övergången *a* > *å* framför *nd* är betygad även för 2 Kor. genom formen *allahända*, och i Nytt. Wnderw. uppträder *hånd* parallellt med *ånde* i senare hälften. Neuman² tar för givet, att formen *ånde* i NT är översättarens. Den skulle i så fall härstamma från två olika översättare, då den i Nytt. Wnderw. finns icke endast i de delar, som översatts av O. Petri, utan även i kapitlet »Vår herres pina», som lexikaliskt företer en annan språktyp, och i NT förekommer den icke endast i 1 Kor. utan även i 1 Petri, som även det lexikaliskt skiljer sig från 1 Kor. (se nedan). Då emellertid *hånd* och *ånde* icke användas av O. Petri i hans autentiska skrifter, är det osäkert, om han bör

¹ Se Palmér Undersökningar II s. 96 f.

² NsvStud. 16 s. 54.

komma i fråga. Då återstå som möjliga alternativ en annan översättare och korrektorn, vilka båda kunna ha använt dessa former. Sannolikt ha dock *å*-formerna av *ande* samma ursprung i NT som i Nytt. Wnderw., och då är det sannoliktast, att de härstamma från korrektorn, även om den andra möjligheten, att de ha olika ursprung i olika böcker, icke är utesluten. Formerna *oppenbåra* och de talrika formerna *åff*, *vtåff* i 2 Kor. vittna om släktskap med de anonyma Een liten boock om sacramenten (1528) och Postillan 1528, och i den senare vittna former som *grånd* och *sånd* om att *å*-formen av ord med *nd* i stammen äro vanligare än i O. Petris autentiska skrifter. Formen *ände* är dock icke belagd där. En annan möjlighet antydes av N. Lindqvist i ANF 56 s. 144 not 2. I anslutning till Adells uppfattning om tillkomsten av Korinterbrevet och 1 Petri menar han, att *ände* kan reflektera ett fsv. *aande* i en bakomliggande katolsk översättning. I så fall måste emellertid formerna skiljas från motsvarande former i Nytt. Wnderw., vilket icke är tilltalande. Så länge formernas ursprung i NT icke är fastställt, äro de emellertid ej användbara för bestämning av översättaren.

Den ortografiska typ, som 1 Kor. erhållit tack vare korrektorn, ställer det i ortografiskt hänseende på samma linje som Markus och Johannes ev., under det att 2 Kor. visar släktskap med Matteus, Lukas och Apostlagärningarna.¹

Liksom i Nytt. Wnderw. står emellertid ej heller i NT den behandlade ortografiska motsättningen i samband med en mera påtaglig lexikalisk omdaning, vilket man skulle väntat, om de båda böckerna haft olika översättare. Likheten i lexikaliskt avseende framgår av följande tablå.

Som koncessiv konjunktion användes i båda böckerna *ändoch*, *än doch*, *endoch* etc. för *än thå ath*, vilket dock i detta fall ej säger så mycket, då denna konjunktion genomförts i hela urkunden och sålunda även i böcker, som i andra hänseenden avvika från varandra. Detta gäller även i viss mån genomförandet av *effter* för *effter thet* eller *effter thet ath*, vilka senare kommit till större användning endast i Johannes evangelium.

1 Kor.: *effter* 7 gr — *Effter thet* 1: 22, *effter thet* 15: 58, *effter thet*, *ath* 15: 21.

2 Kor.: *effter* 15 gr.

¹ Se materialsamlingen hos N. Lindqvist Ref. bibelsv. och Palmér ANF 42 s. 135 f.

1 Kor.: när 17 gr — thå 12 gr, därav endast 2 gr som översättning av ty. *da*.

2 Kor.: när 8 gr, därav en gång för ty. *da* — thå 10 gr, därav 6 gr för ty. *da*.

1 Kor.: på 1. påå thet (*ath*) 33 gr — vppå thet *ath* 2 gr.

2 Kor.: på 1. påå thet (*ath*) 23 gr — vppå thet *ath* 5 gr.

1 Kor.: aff 69 ggr — vthaff 29 gr.

2 Kor.: aff (22), åff (17) 39 gr — vthaff (8), vtaff (1), vthåff (8), vtåff (4) 21 gr.

1 Kor.: öffuer 10 gr — vthöffuer 2 gr.

2 Kor.: offuer, öffuer 9 gr — vthoffuer (2), vtoffuer (2) 4 gr.

1 Kor.: aff stadh 16: 2.

2 Kor.: affstadh 2: 5, aff stadh 8: 20, åff stadh 9: 11, åstadh 7: 10 (2).

Pluralis till *thenne*, *thetta* heter i nom. och ack. i båda böckerna *thenne*, *thenna*:

1 Kor.: *thenna try* 13: 13, *thenne tijmligh ting* 6: 4.

2 Kor.: *thenne håffuor* 4: 7, *thenna brödher* 9: 2 men som dativ *tessom* 2: 16.

Som relativa pronomen till föregående substantivt korrelat användas vanligen *som* och *hvilken*. I genitivfunktion förekommer relativt pronomen endast en gång: *hvilkers ende* 2 Kor. 11: 15. Pronomenet *hvilken* motsvaras dock i de allra flesta fall av former av ordet *wilcher* i Luthers text, varför man av exemplen ej kan sluta till detta ords frekvens i översättarens eget språk. *Wilcher* inbjuder till översättningsformen *hvilken*. I båda böckerna finnas dock några exempel, i vilka *hvilken* återger annat ord än *wilcher* och sålunda vittna om att *hvilken* tillhört även översättarens personliga språk, åtminstone då pronomenet styres av preposition eller syftar på en hel sats. Exemplen äro:

1 Kor.: *j hvilken* 7: 20 (ty. *darynnen*), *aff hvilkom* 15: 6 (ty. *der*), *hvilkit* 11: 23 (ty. *das*). I sista exemplet är den föregående satsen korrelat.

2 Kor.: *medh hvilko* 10: 13 (ty. *damit*), *medh hvilke* 10: 5 (ty. *damit*), *hvilkers ende* 11: 15.

Vanliga äro ock *then*, *thet* med syftning på substantivt korrelat. De förekomma i 1 Kor. 8 gr, i 2 Kor. 14 gr.

Ther i betydelsen 'som' förekommer endast sällan. Exempelen äro:

- 1 Kor.: aff en *ther* otijdigh född är 15: 8, Jach löper icke så som till någhot *ther* owist är 9: 26. Luther har i båda fallen annan konstruktion.
- 2 Kor.: en brodher *ther* prijs hadhe vthi euangelio 8: 18 (ty. der), then gåffuo *ther* oss giffwin är 1: 11 (ty. har här annan konstruktion), then öffuerflödhiga welgerning (*ther* monga tacka) 4: 15 (ty. durch wilche).

Dubbelpronymen till substantivt korrelat förekommer i en del fall.

- 1 Kor.: Timotheum, *hwilkin som* är min käre son 4: 17 (ty. wilcher), är *ther* och någhor ibland idher *then som* j thetta ärende enträtten är 11: 16 (ty. har annan konstr.), en annan grund kan ... ingen lägga, vtan then som lagdher är, *hwilkin som* är Jesus Christus 3: 11 (ty. wilcher).
- 2 Kor.: Moses *hwilkin som* förtecte sitt ansichte 3: 13 (ty. der), Christi clarheet, *hwilkin som* är gudz beläte 4: 4 (ty. wilcher), wort hierta, *hwilkit ther* kennes och läses äff allom menniskiom 3: 2 (ty. wilcher), monge tacka gudh, *the som* thenne hielp wäl täckes 9: 12 (ty. har annan konstr.), wij äro icke som somlighe *the ther* brwka gudh oordh till en mångning 2: 17 (ty. die), Jach talar medh idher så som medh barn *the ther* lijka löön medh oss haffua skola 6: 13 (ty. die).

Formerna *hwilkin som*, *hwilkin ther* motsvaras sålunda i alla fall utom ett av *wilcher* i den tyska texten, och översättningen står säkerligen i beroende av denna, varför dessa former kanske icke äro så mycket att bygga på vid bestämning av översättare.

Relativsats, som föregår huvudsatsen, inledes vanligen av *then som*, vilket förekommer i 1 Kor. 25 gr, i 2 Kor. 4 gr, men därjämte användas *then ther*, *hoo ther*, *hoo som*, *hwilkin som* eller enbart *then*. De motsvaras i den tyska texten i regel av *wer*, ibland av *der*, *wilcher*, *so yemant*. Exempel på de olika typerna utom den normala med *then som* äro:

- 1 Kor.: *thet* tu sår *thet* ... 15: 36 (ty. das), *then* andeligh är, han ... 2: 15 (ty. har annan konstr.), *then* och giffter henne, han ... 7: 38 (ty. wilcher), *the* wij holla icke alstings höwisk wara, them ... 12: 23 (ty. die) etc. Inalles 11 exempel.
- 2 Kor.: *then* sigh berömer han ... 10: 18 (ty. wer), *Thz* iach nw segher *thet* ... 11: 17 (ty. was) etc. Inalles 5 exempel.

1 Kor.: *hoo ther* är medh en skökio, han ... 6: 16 (ty. wer), *hoo som* låter sigh tyckia ath han ... 10: 12 (ty. wer), *Hoo som* 14: 4 (ty. wer), *then ther* ogiffit är han ... 7: 32 (ty. wer), *huilken som* owerdeligha åter aff thetta brödh ... han ... 11: 27 (ty. wilcher), *huilkin* j bland idher låter sigh tyckia ath ... 3: 18 (ty. wilcher). *Hoo som* 3: 17 och *Huilkin* 16: 22 motsvaras av ty. so yemant.

2 Kor.: *Then ther* mykit sammanladhe han ... 8: 15 (ty. der), *then ther* ... 8: 15 (ty. der), *then ther* vthaff ingen synd wiste, honom ... 5: 21 (ty. denen, der).

Även i detta fall synes användningen av *huilken som*, *huilken* stå i samband med *wilcher* i den tyska texten, varför man icke heller kan bygga för mycket på dessa fall. Den olikhet, som möjligen kan konstateras mellan de båda böckerna på denna punkt, kan stå i samband med att exemplen i 2 Kor. överhuvud äro fåtaliga, varför någon större variation ej kommit i fråga. Detta kan förklara frånvaron av formerna *hoo som*, *hoo ther*, *huilkin som*.

Den lexikaliska språktypen i de båda böckerna avviker på de flesta av ovannämnda punkter från O. Petris språk. Lindqvist¹ menar visserligen, att fördelningen av *aff* och *vthaff* i 1 Kor. tyder på att det kan ha översatts av O. Petri, men siffrorna 69 *aff*—29 *vthaff* äro dock helt annorlunda än de, som förekomma i reformatorns egna skrifter och i de andra böcker i NT, som tillskrivits honom (se nedan). De tyda snarare på att han icke översatt 1 Kor. Neuman² å sin sida ser i formen *huilkin som* efter substantivt korrelat ett säkert bevis på att O. Petri är översättaren av NT, då denna form icke belagts från L. Andreae. Motiveringen avvisas emellertid av Lindqvist.³ Det kan enligt honom vara tillfälligt, att L. Andreae icke haft anledning att använda denna form i de få dokument av hans hand, som vi ha i behåll. Dessutom är formen icke ovanlig i medeltidens religiösa litteratur eller i kanslispråket, varför den mycket väl kan ha upptagits av någon annan person, som deltagit i översättningsarbetet. Härtill kan läggas, att då den, såsom i Korinterbrevnen, uppträder sida vid sida med en hel rad av ord och ordformer, som icke kunna härstamma från O. Petri, är det föga sannolikt, att just *huilkin som* skulle leda

¹ Ref. bibelsv. s. 182.

² NsvStud. 16 s. 56 f.

³ ANF 52. 145 f.

sitt ursprung från honom. Det finns också i Een liten boock om sacramenten, som sannolikt icke har översatts av O. Petri. Det förekommer även andra ord än formorden, som icke brukas av O. Petri men som återfinnas i de delar av Postillan 1528, som icke bära hans prägel, t. ex. *sendningebudh* 2 Kor. 5: 20 för O. Petris *sendebodh*, som finns i Johannes ev., *Pinges dagha* 1 Kor. 16: 8 för O. Petris *piens dagha*¹ och *jämte på thet siszta* 1 Kor. Förspr., vilken form överensstämmer med O. Petris, även *På siszto* 1 Kor. 15: 8 och *På sijston* 2 Kor. 13: 11, vilket senare har motsvarigheter i Postillan 1528 i de delar, som icke översatts av O. Petri. Förstärkningsordet *alstings* i sammanställningen *alstings höwisk* 1 Kor. 12: 23 är ock mycket sällsynt hos O. Petri.²

Om 1 Kor. översatts av O. Petri, bör det ock till sin lexikaliska typ överensstämma med de böcker, i vilka man på lexikaliska grunder trott sig igenkänna dennes språkformer. Dessa böcker äro enligt Lindqvist Johannes ev. och Romarbrevet, vartill kanske ock kan läggas Matteus ev. Lindqvist³ har påpekat, att detta med hänsyn till frekvensen av formerna *vhaff* och *vhöffuer* i motsats till Markus och Lukas följer Johannes ev., och Bjerre⁴ har gjort samma iakttagelse rörande fördelningen av konjunktionerna *thå* och *när*. Denna parallellism förekommer även på andra punkter, såsom framgår av följande tablå. Av skäl, som framgår av materialet självt, skiljes vid översikten Förspråket till Romarbrevet från brevet självt.

	<i>vppå thet</i> (<i>ath</i>)	<i>på(å) thet</i> (<i>ath</i>)		<i>vppå thet</i> (<i>ath</i>)	<i>på(å) thet</i> (<i>ath</i>)
Matt.	12	9	Mark.	1	11
Joh.	13	12	Lukas	2	12
Romarbr.	16	5	Apg.	1	6
			Rom. frspr.	1	2
	<i>när</i>	<i>thå</i>		<i>när</i>	<i>thå</i>
Matt.	156	16	Mark.	36	84
Joh.	74	34	Lukas	48	142
Romarbr.	15	1	Apg.	69	139
			Rom. frspr.	4	9

¹ K. G. Ljunggren Meijerbergs arkiv 4 s. 138.

² Palmér Undersökningar II s. 99.

³ ANF 52 s. 154.

⁴ Nordiska konjunktionsbildn. II s. 221. Siffrorna för *när* och *thå* äro hämtade därifrån.

	<i>aff</i> (<i>åff</i>)	<i>vthaff</i> (<i>vthåff</i>) <i>vtaff</i> (<i>vtåff</i>)		<i>aff</i> (<i>åff</i>)	<i>vthaff</i> (<i>vthåff</i>) <i>vtaff</i> (<i>vtåff</i>)
Matt. ¹	c. 195	c. 34	Mark. ¹	c. 48	c. 84
Joh. ¹	c. 207	c. 17	Lukas ¹	c. 106	c. 142
Romarbr.	c. 109	7	Apg. ¹	c. 151	c. 157
			Rom. frspr.	31	21
	<i>offuer</i> (-ö-)	<i>vthoffuer</i> (-ö-)		<i>offuer</i> (-ö-)	<i>vthoffuer</i> (-ö-)
Matt. ¹	c. 40	6	Mark.	3	4
Joh. ¹	c. 14	—	Lukas ¹	c. 46	c. 37
Romarbr.	31	1	Apg. ¹	c. 27	c. 24
			Rom. frspr.	3	—

Plur. av pron. *thenne*, *thenna*, *thetta* har i nom. och ack. i Matt. formen *these*, *tesse* 20 gr, *thenne* 5 gr, i Joh. ev. *tesse* 6 gr, *thenna* npl. endast 5: 20. I övriga böcker är förhållandet omvänt. I Markus förekommer *thenne* 6 gr, *tesse* mpl. endast 4: 18, i Lukas förekommer *thenne* 9 gr, för övrigt endast *alla thessa oordh* 2: 51, *thessen oordhen* 11: 45, *these* den-kön 8: 21, i Apg. *thenne*, *thenna* 24 gr, för övrigt endast *tesa daghar* 5: 36. I Romarbr. finns endast *thenne*, -a 2 gr och i Förspr. *thenne*, -a 4 gr, *these oordh* 209 r. 17. Exempler i Romarbr. äro så få, att de icke ge något bestämt utslag i fråga om vilken grupp det tillhör. O. Petri använder i regel formen *tesse*.²

Karakteristiskt för O. Petri är, att fem. sg. av *thenne* också har formen *tesse*. I NT finnes denna form i Matt.: *j thessa nattenne* 26: 34, *tesse werldenes bekymber* 13: 22, *tesse lijknisen* 15: 15, och i Joh.: *j thesso werldh* 1: 9, *aff t(h)esse werld(h)enne* 8: 23 (2 gr), *j tesse werldena* 9: 39, *j tesse werldhene* 12: 25 och i Romarbr.: *til thessa nådhe* 5: 2.

En viktig skillnad mellan gruppen Matt.—Joh. ev.—Romarbr. och Markus—Lukas—Apg. föreligger vid återgivandet av ty. *wer*. Av Lindblads listor framgår, att detta i den förra gruppen ofta återges med *huilken som* eller enbart *huilken*, i den senare gruppen däremot i stället med *hoo som helst* eller *hoo som*. Lindblad sätter *huilken som*, *huilken* i samband med O. Petris språkbruk och uppvisar paralleller från hans skrifter från 1520-talet. Det är dock frapperande, hur få dessa exempel i varje skrift äro i jämförelse med bibelns former. I

¹ Siffrorna äro hämtade från N. Lindqvist anf. arb.

² Palmér Undersökningar III s. 155.

Matteus förekommer *huilken som* åtminstone 38 gr, i Johannes ev. åtminstone 34 gr och i Romarbrevet 4 gr, vartill komma ett mindre antal exempel med enbart *huilken*, under det att de i de av Lindblad citerade skrifterna endast finnas i sporadiska exempel. I andra, som Nytt. Wnderw., Jtt ochristelighit sendebreff och Gudz ordh och meniskios bodh, saknas de helt. O. Petris normala uttryckssätt är *then som, then ther* eller enbart *then*. I en predikan på femte söndagen i fastan ändras till och med bibeltexten från Johannes 8 »Hwilken som gömmer min ordh han skal» etc. i utläggningen till »tu segher ath then som gömmer thin ordh han skal icke döo ewinnerligha» (Postillan 1530 s. 152: 25). Att O. Petri kunnat använda uttryckssättet är dock obestridligt. Formerna *hoo som helst, hoo som* sätter Lindblad i samband med det danska Nya testamentet 1524 och håller före, att de övertagits därifrån. Det verkar också bestickande, att de finnas på samma ställen i de båda bibelupplagorna, men icke desto mindre kan överensstämmelsen vara tillfällig, då *huo som helst, huo som* äro nästan genomgående i den danska bibeln och icke äro inskränkta till de ställen, i vilka de uppträda i NT 1526. Om en svensk översättare haft dessa pronominalformer i sitt eget språk och använt dem vid översättningsarbetet, måste översättningen på dessa ställen självklart överensstämma med den danska utan att uttrycket därför övertagits från danskan. Någon annan liknande inverkan på formorden i gruppen Markus—Lukas—Apg. kan inte konstateras.¹ Nu finns det bland reformatorerna åtminstone en, som i rätt stor utsträckning använder just *hoo som helst* i denna betydelse, nämligen Laurentius Petri. I *Oeconomia Christiana* (1559) har han sålunda icke mindre än 7 exempel härför, vilket är ungefär samma frekvens som i den nämnda gruppen i NT. Man kan härmed jämföra N. Lindqvists uttalande i ANF 52 s. 140 i anslutning till vissa stavningar med *ck* i ord som *balck, folck, tancka, täncktt*, att Laur. Petris språkformer i NT gärna uppdyka i bl. a. Markus, Lukas och Apostlagärningarna. Skrivningar med *ck* föreligga dock även i andra partier av NT och äro därför icke mycket att bygga på. Även i andra hänseenden uppträda emellertid

¹ Stave Om källorna till 1526 års öfversättning av Nya testamentet. Uppsala 1893 s. 220. N. Lindqvist förklarar, att man icke kan uppvisa någon direkt påverkan från Kristiern II:s Nya testamente 1524, vare sig i fråga om innehållet eller språkformen »utom i senare fallet på några få ställen» (NsvStud. 8 s. 191).

Markus, Lukas och Apostlagärningarna parallellt gentemot Matteus, Johannes och Romarbrevet. Exempel härpå äro:

Formen *kringom* (*kring om*, *cringom*) är i förra hälften inskränkt till gruppen Markus—Lukas—Apg.¹

Enklitiskt pronomen i den-könsform förekommer huvudsakligen i Markus—Lukas—Apg. Exempelen äro: Markus: *senden* 'sände honom' 1: 43, *kastadhen* 'kastade honom' 12: 8, *giffuan eller icke geffuan* 12: 14, Lukas: *senden* 'sände honom' 20: 10, *geffuan* 23: 22, *näpsan* 23: 16, 22. Apg.: *begroffuan* 5: 6, *taghan* 13: 11, *ledhan* 13: 11, *kännan och finnan* 17: 27, *höran* 25: 22. För övrigt finns i förra hälften endast två sådana former i Matteus: *korssfestan* 27: 31 och i Joh.: *taghan* 20: 15. O. Petri använder icke sådana former men väl brodern Laur. Petri.²

Det är väl ej tillfälligt, att dubbelteckning av *m* efter gammal lång vokal i förra hälften är inskränkt till gruppen Markus—Lukas—Apg. Exempelen äro i Markus: *ödherummen* 1: 45, i Lukas: *hemmeligheet* 8: 10, Apg.: *drömma* 2: 17, *drömmar* 2: 17, *försummadhe* 18: 25, *rwmmet* 6: 14, 7: 7, 33.³ O. Petri använder sådana former mycket sparsamt, under det att de i L. Petris krönika tvärtom äro ganska vanliga. Dubbelskrivningarna liksom former som *bänden*, *båndom*, *strändenne* i Lukas och Apostlagärningarna vittna om att översättaren utgått från medelsvenskt språkområde.

Lexikaliskt sett kunna sålunda Matteus, Johannes och Romarbrevet sammanföras till en grupp, Markus, Lukas och Apostlagärningarna till en annan. De här meddelade formerna från den förra gruppen överensstämma alla med O. Petris former, men det finns också olikheter med hans språk, liksom det finns olikheter mellan de olika böckerna inbördes. En form som *All then stund* Matt. 25: 45 motsvaras hos O. Petri av *all then tijdh*, adverbet *aff stadh* Matt. 2: 9, *affstadh* Matt. 21: 29 motsvaras i Romarbrevet och hos O. Petri av *åstadh*, O. Petris *epter thet (ath)* ersättes i mycket stor utsträckning av enbart *effter*, och ordföljden *ey + verb + heller* återfinnes endast i Joh. som *ey + verb + heller* 5: 22, *icke + verb + heller* 8: 11, 13: 16, *ingen + verb + heller* 10, 28,⁴ i Romarbrevet av *ey + verb + heller* 8: 7, men den saknas i Matteus, som i stället har typen *ey heller* l. *icke*

¹ Se N. Lindqvist Ref. bibelsvenska s. *45.

² Palmér Undersökningar III s. 179.

³ N. Lindqvist Ref. bibelsvenskan s. 28.

⁴ N. Lindqvist ANF 52 s. 156.

heller + verb, t. ex. *Ey heller skall tu sweria* 5: 35, *Icke heller itt oondt träü kan bära godha fruct* 7: 18, *Icke heller sägher iach idher* 21: 27. Det finns även andra avvikelser, som visa, att språket inom denna grupp icke är enhetligt. Så mycket är emellertid klart, att *om O. Petri* som primäröversättare deltagit i översättningsarbetet i förra hälften av NT, bör hans medverkan sökas inom gruppen *Matteus—Johannes—Apg.* 1 Kor. skiljer sig emellertid på alla här behandlade punkter från denna grupp och därmed också från *O. Petris* språk, varför han icke kan ha översatt denna bok. Skillnaden mellan 1 Kor. och denna grupp är principiellt densamma som mellan kapitlet »Vår herres pina» och de övriga delarna av *Nytt. Wnderw.* eller mellan huvudpartiet av *Postillan 1528* och de första 60 sidorna, och den bör bedömas på samma sätt.¹

Nu är det å andra sidan tänkbart, att strävandena efter språklig enhetlighet varit starkare i slutet av NT än i evangelierna och att manuskriptet till Korinterbrevens omformats i enlighet därmed. Två fakta tala emellertid mot ett sådant antagande. Det ena är, att Korinterbrevens i ortografiskt hänseende ansluta sig till förra hälften, och *N. Lindqvist* drar också gränsen för vad han kallar normalspråksområdet mellan 2 Kor. och Galaterbrevet och sluter därav, att huvudredaktören, *Laur. Andreae*, icke blott bestämt ortografien i detta parti utan även själv formulerat det i motsats till partiet *Matt.—2 Kor.* Då emellertid denna gräns är enbart ortografisk, medger den ingen sådan slutsats. Man kan därav på sin höjd sluta, att korrektorn varit en annan. Lexikaliskt finns det ingen väsentlig skillnad mellan Korinterbrevens och större delen av normalspråkspartiet i vad det gäller formorden. Fullt så enhetligt, som *Lindqvist* framställt det, är dock icke detta parti, i det att två böcker lexikaliskt avvika från de övriga, nämligen *Petri* första (1 *Petri*) och *Johannes* första brev (1 *Joh.*). De stå med hänsyn till de använda konjunktionerna och prepositionerna på samma linje som gruppen *Matt.—Joh.—Romarbr.* Detta visar, att kravet på enhetlighet ej sträckt sig till omdaning av formorden överhuvud. Som representanter för huvudparten av normalspråkspartiet väljer jag Galaterbrevet och Efeserbrevet, vilka jämföras med 1 *Petri* och 1 *Joh.* på de punkter, som förut använts vid jämförelsen.

¹ Se Palmér i *Bidrag till Nordisk filologi tillägn. Emil Olson* s. 8 f. och *Undersökningar* II s. 94 f. och III s. 179.

	<i>vppå thet</i> (<i>ath</i>)	<i>på thet</i> (<i>ath</i>)		<i>vppå thet</i> (<i>ath</i>)	<i>på thet</i> (<i>ath</i>)
Gal.	—	13	1 Petri	11	2
Efes.	1	18	1 Joh.	5	1
	<i>när</i>	<i>thå</i>		<i>när</i>	<i>thå</i>
Gal.	3	5	1 Petri	8	1
Efes.	—	2	1 Joh.	4	—
	<i>aff</i>	<i>vhaff</i>		<i>aff</i>	<i>vhaff</i>
Gal.	23	21	1 Petri	20	1
Ephes.	18	20	1 Joh.	48	4
	<i>offuer</i> (-ö-)	<i>vhoffuer</i> (-ö-)		<i>offuer</i> (-ö-)	<i>vhoffuer</i> (-ö-)
Gal.	4	2	1 Petri	5	—
Ephes.	4	6	1 Joh.	—	—

Även vissa andra likheter med gruppen Matt.—Joh.—Romarbr. kunna påvisas. O. Petri använder ibland formen *när som* för *när*. Det är väl knappast tillfälligt, att denna form förekommer i NT endast i Matt. (13 gr), Johannes ev. 13: 1¹ och 1 Petri 3: 20.

Formen *reddoghe* (-ä-) med *o*, som också är O. Petris form, förekommer i NT endast i Matt. (3 gr), Romarbr. (4 gr) och i 1 Joh. (3 gr), och i dessa böcker är den enrådande. 1 Petri har däremot *reddugha* 1: 17, som för övrigt är enrådande och kan vara korrektorns eller redaktörens form. — Tillfälligt är det väl icke heller, att just 1 Joh. har enbart formen *fulkommeligh* med *e* (3 gr), som också är O. Petris form, under det att normalformen i NT är *fulkomligh*.

1 Joh. intar en särställning också med hänsyn till bruket av *huilken* som relativt pronomen. Det förekommer där endast, om förspråket medräknas, 4 gr på 5 sidor, under det att 1 Petri på motsvarande antal sidor, då förspråket icke medräknas, har icke mindre än 22 exempel. Denna motsättning är dock endast skenbar. Det förhåller sig nämligen så, som Stave³ visat, att översättningen av breven är betydligt mera beroende av Luther än de föregående partierna. Detta

¹ Bjerre Nordiska konjunktionsbildn. II s. 228.

² N. Lindqvist Ref. bibelsvenska s. *56.

³ Stave Om källorna till 1526 års öfversättning av Nya testamentet 1526 s. 208.

inverkar även på själva språkformen på så sätt, att Luthers text slaviskt efterbildas på vissa punkter. Jag har i Undersökningar IV sid. 98 f. påvisat ett dylikt beroende vid återgivande av fast förbindelse av de skiljbart sammansatta verben. Detta beroende framträder ock vid översättningen av ty. *wilcher*, som i regel återges med *hvilken*. Om den tyska texten har många satser med *wilcher*, blir det följaktligen många exempel med *hvilken* i översättningen och tvärtom. Under sådana förhållanden kan man icke av den växlande frekvensen av *hvilken* i de olika breven sluta till olika översättare. Skillnaden mellan 1 Joh. och 1 Petri beror helt enkelt därpå, att i den tyska texten till det förra endast finns inalles 4 exempel med *wilcher*, av vilka de tre återges med former av *wilcher* och det fjärde, som är liktydigt med ty. *wer*, översattes med *then som*, under det att 1 Petri har icke mindre än 19 exempel, av vilka 15 översättas med former av ordet *hvilken*. På två av de återstående ställena har svenskan helt annan konstruktion än tyskan. Så är det också i de övriga breven. Av 12 exempel i Efeserbrevet, i vilka *hvilken* syftar på substantivt korrelat, motsvaras 9 av *wilcher*, och i Apokalypsen finnas i den tyska texten 23 former av *wilcher*, av vilka 16 översatts med former av *hvilken*. Å andra sidan förekommer givetvis *hvilken* även som översättning av ty. *der*, *der da*. Detta är i Apokalypsen fallet 8 gr. Olika översättare ha tydligen använt samma översättningsmetod på grund av innehållets art. Genitivformen *hvilkers* i 2 Kor. finns även i 1 Petri 2: 24 (ty. *wilchs*) och 3: 3 (ty. *wilcher*) och är för övrigt relativt vanlig i breven. Den finns emellertid även någon gång i O. Petris autentiska skrifter (Formaning til clerikrijt 355: 7) samt inte mindre än tre gånger i den anonyma boken om Sacramenten (419: 20, 422: 29, 428: 9), varför likheten mellan 2 Kor. och 1 Petri på denna punkt ej motsäger resultatet ovan, att dessa böcker ha olika primärförfattare. Hos O. Petri är emellertid denna form sällsynt, varför frekvensen i senare delen av NT snarare erinrar om förhållandena i Sacramenten än i O. Petris autentiska skrifter.

GÖSTA SJÖSTEDT

Det nordöstskånska dialektområdet.

Dialektgeografisk skiss.

Ett närmare studium av Skåne ur dialektgeografisk synpunkt visar, att flertalet språkliga gränslinjer gå i nv.-so. riktning; med andra ord de flesta språkföreteelser ha sina intensitetscentra i nordost eller sydväst.¹ Vad nordöstra Skåne beträffar, har jag i samband med dialektundersökningar, framför allt i Ö. Göinge h:d, kunnat konstatera en mängd dylika gränser, vilka ha en sådan sträckning, att de låta ett nordöstskånskt dialektområde framträda ganska tydligt. Detta synes omfatta V. och Ö. Göinge, Villands och Gärds h:der samt en stor del av Frosta. Hit kan man även föra norra Färs, egentligen ett övergångsområde mellan nordliga och sydliga mål. Det är ungefär samma område, som I. Ingers antyder i sin avhandling »Studier över det sydvästskånska dialektområdet» s. 8.

Området genomkorsas av många gränser för dialektala företeelser, och i några fall äro dessa samlade till knippen. Härigenom kan man särskilja mindre områden med flera gemensamma drag. Sålunda synas två gränsknippen — de äro dock ej fasta knippen i hela sin längd utan breda ut sig och bilda ställvis mer eller mindre breda gränsbälten — genomlöpa området. Det nordöstligaste av dem avgränsar Skånes nordostligaste hörn från den övriga delen av området. Detta hörn har vissa drag gemensamma med grannsocknarna i sydligaste Småland och med nordligaste Lister (Kyrkhults och Jämshögs sock-

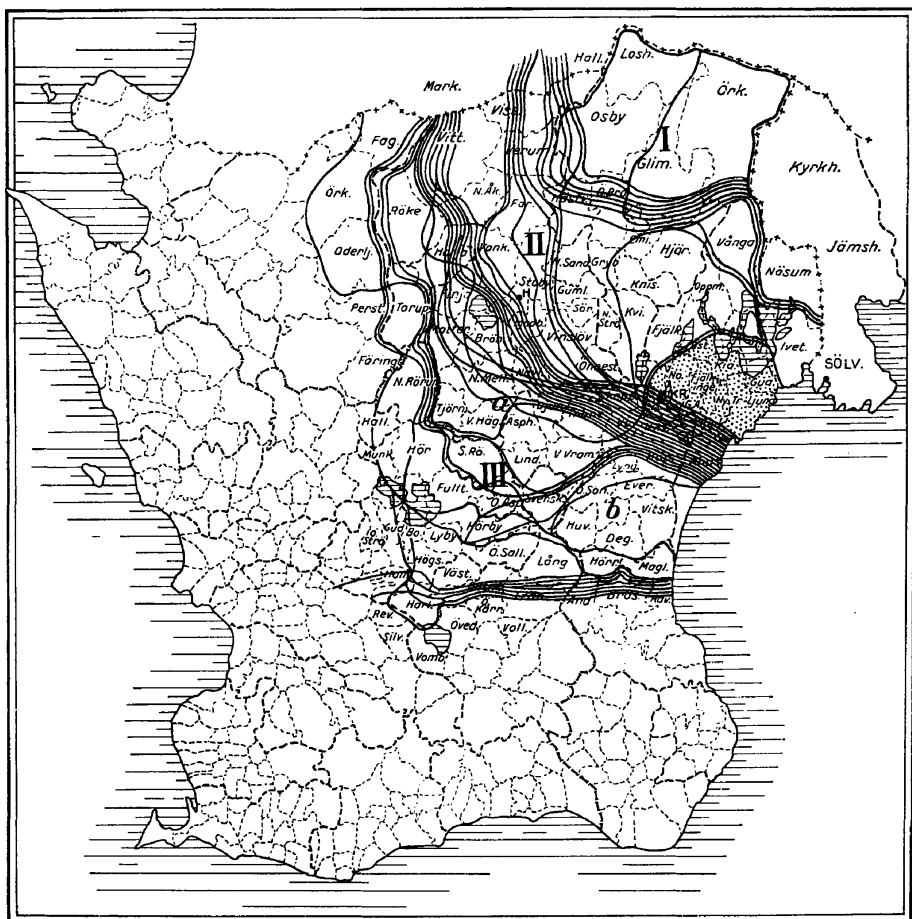
¹ Förekomsten av nordöstliga och sydvästliga dialektområden gäller ej endast Skåne utan även sö. och mellersta Sverige. Skåne sluter sig nämligen till ett stort sydvästligt dialektområde med centrum i Västergötland och sydvästra Småland, ett område som står i motsats till ett stort nordöstligt med centrum i Mälardalarna; se t. ex. Natan Lindqvist s. 324 ff.

nar). Ett annat gränsknippe — det största — går i stort sett från Markaryd via Hässleholm och Kristianstad till Östersjön norr om Åhus. I början utgöres det av ett gränsbälte, som innesluter Vittsjö, Röke, Hörja, Finja, nö. Mattered, sv. Stoby, Brönnestad och nö. N. Mellby ned till Gärds h:d vid Äsphult.¹ Härefter följa bältets många gränslinjer detta härads nordgräns till Åhus, varigenom de bilda ett synnerligen samlat gränsknippe, som skiljer Gärds härad från Ö. Göinge och Villand. Längst i väster (gränsen mot Åsbo) möta vi ett flertal nord-sydliga gränser, som emellertid endast sträckvis bilda gränsknippe. En del av dem går sedan österut antingen genom Frosta och mellersta Gärds eller sydligare genom norra Färs och s. om Gärds; några fortsätta åt söder medan andra åter böja av åt väster. De gränslinjer, som fortsätta söderut eller böja av åt väster, tillhöra sålunda blott området västgräns (ung. från Markaryd till Ringsjön), icke dess sydgräns. I gengäld löper ett flertal gränser i öst-västlig riktning från Öresund söder om Eslöv och Hörby fram till Östersjöns kust vid Maglehem. Dessa gränslinjer gå så, att de i väster bilda ett gränsbälte, vilket i öster vid länsgränsen samlar sig till ett knippe längs Gärds härads sydgräns, jfr Wigforss s. 612 ff., Ingers s. 3 ff. Detta gränsbälte utgör undersökningsområdets sydgräns.

Hela området fram till åsbogränsen och till en något godtyckligt dragen sydvästgräns ö. om N. Rörum och Höör genom Bosjöklöster, Högseröd och Harlösa ned till sydgränsen söder om Västerstad, Östraby, Långaröd och norra Fränninge i Färs härad med fortsättning i Gärds-Albogränsen utgör, vad man kan kalla totalområdet,² jfr kartan s. 3. Den yttre del av detta, som befinner sig mellan ovan angivna yttergränser i väster och söder och det stora gränsknippen Markaryd—Åhus, bildar ett ytterområde eller ett övergångsområde (III å kartan), som förmedlar övergången från egentliga göingemål till västligare och sydligare mål. Inom ytterområdet kan man särskilja en nordvästlig del (*a* å kartan), bestående av de socknar av V. Göinge, som ligga utanför det stora gränsknippen, samt nordöstra Gärds ned till gränslinjen Svensköp—Kristianstad, och en sydostlig del (*b* å kartan), omfattande återstoden av Gärds. Socknarna i norra

¹ Till gränsbältet höra i viss mån även N. Åkarp, Vankiva, Ignaberga, Vinslöv och Önnestad.

² Till detta höra även målen i Listers h:d i Blekinge (jfr Sw. s. 11 ff.) och Hallaryds s:n i sö. Småland.

Översigtskarta över det nordöstskånska dialektområdet utvisande huvudområden och viktigare gränslinjer.

I = Omr. I, II = Omr. II; Omr. I och II jämte Hallaryds s:n i Småland och Listers h:d i Blekinge = det område, inom vilket egentliga göingemål talas; III = Omr. III, ett övergångsområde. Det prickade = del av omr. II, inom vilken spec. utveckling (*håst* häst o. s. v.) ägt rum (jfr s. 18).

Schematiskt efter en detaljkarta med i runt tal dubbelt så många gränslinjer utritade (t. ex. vid Åhus över 30-talet). Beteckningen å de företeelser, som de heldragna linjerna avgränsa, ha ej kunnat utsättas å denna översiktskarta. En karta i större skala kommer framdeles att publiceras.

Färs jämte Ö. Sallerup i Frosta ingå i det ovan skildrade södra gränsbältet. Så ha vi till slut ett område norr och öster om Ringsjön, vilket förmedlar övergången till mitt emot befintliga västliga mål.

Hela den del av totalområdet, som ligger innanför (= nordost om) gränsknippet Markaryd—Åhus, utgör områdets egentliga kärna och kan därför kallas kärnområdet. Inom detta framträder, som ovan antytts, ett speciellt område längst upp i nordost. Till detta höra de 4 socknarna Loushult (L), Osby (O), Glimåkra (G) och Örkened (Ö) med närmaste omgivningar, åtminstone Hallaryd (Ha) i allt väsentligt och östra delarna av Visseltofta (Vis) och Verum (Ve) ävensom nordligaste delarna av Hästveda (H), Broby (B) och Emitslöv (E). Vånga (V) bildar ett övergångsområde men hör i mycket till området, medan Näsium (N)¹ närmast hör samman med Jämshög i norra Lister (jfr Swenning² s. 6, 12). Detta nordostliga innerområde kallar jag i fortsättningen område I,³ den återstående större delen av kärnområdet område II och slutligen ytterområdet område III.

Område I.

I. Drag, som skilja omr. I från omr. II men som ofta äro gemensamma för omr. I, norra Lister och trakterna närmast norr om smålandsgränsen.

Inom området förekommer:

1. Diftongen *a₁* mot *a₂* söderut i följande förbindelser:

a. -akt. a. Pret.former som *språ₁ta* spräckte, *flå₁ta* fläckte, *strå₁ta* sträckte, *rå₁ta* räckte, *små₁ta* smäckte. Söder om gränsen möta vi *språ₂ta*, *flå₂ta*, *rå₂ta* o. s. v. (jfr Ingers s. 168 och där citerad litteratur) eller yngre former som *spräckte* o. s. v. Lister har *språ₂ta* ~ *språ₁ta* (Sw. s. 293), socknarna norr om smålandsgränsen *spräckte*.

β. Ord av typen *slakta*: *slå₁ta* slakta, *vå₁ta* vakta, *så₁ta* sakta o. s. v.

¹ Hädanefter användas förkortningarna LOGÖHaVisVeHBVEN för dessa socknar och därjämte Kn för Knisslinge och Hj för Hjersås.

² Förkortas härefter till Sw.

³ Gränserna mellan Skåne och Småland å ena sidan och Skåne och Blekinge å den andra kunna av utrymmesskäl ej närmare behandlas här. Till dem återkommer jag framdeles.

HaVisOLGÖN, vidare t. ex. i Ryd (Allmundsryd) och Sö. Allbo (Hedström s. XXXIX) i Småland samt i Jämshög och Kyrkhult i Lister. I sö. Lister möta vi *slöyta*, *vöyta* o. s. v. och i sö. Småland *släkta*, västerut t. ex. i Markaryd *öta* vakta liksom i Örkelljunga i Skåne.

γ. Hit höra även *tårda* (*pagpi*) teg och *sart* sagt.

b. -aks: *sais sax*, *vais vax*, *strais strax*. Glimåkra har dock *strais*, ej *strais*, som man väntar.

Anm. Orden *ax*, *axel* visa speciell utveckling. Vi möta följande former: *aus*, *åusel*: HaVisVeLOGÖ samt Jämshög och Kyrkhult; Näsум och sö. Lister ha *os*, *ósal* (Sw. s. 222 ff.). Norr om smålandsgränsen möta vi *aïs*, *åusel*, Hedström s. XXXIX.

c. -agl: *hagl* hagel, *nagl* nagel, *någle* nagle. I Lister möta vi samma former i norr men *högl*, *nögl* o. s. v. i centrum och slutligen *hagl*, *nagl* i Mjällby längst i söder. Norr om smålandsgränsen uppträda metatesformer *halj*, *nalj* i sö. Allbo, Ryd o. s. v. samt former som *håval* hagel längst västerut i Markaryd; jfr Hedström s. XL, 261, Sjöstedt: r-ljuden s. 137.¹

Anm. Ordet *vagle*, hönspinne, saknas i HaLOGÖ och norr om smålandsgränsen, i stället användes ordet *hönspina*. I Vis har formen *våla* anträffats. I Näsум, Jämshög och Kyrkhult är *våla* ej ovanligt.

d. -agn: *vagn* vagn: HaVisLOGÖN Jämshög Kyrkhult samt närmast norr om smålandsgränsen (Hedström s. XXXIX). I Markaryd möta vi *vamn* och i sö. Lister *vozn* (jfr Sw. s. 300), *agn* agn (mört): HaVisLOGÖ m. flera ord.

e. -ankt: *blankt* blankt, *långt* långt, *trångt* trångt med fortsättning i sö. Allbo, jfr Hedström s. XXXIX, XLII.

f. I ordet *låsme* lassmed: OGÖ. I trakter belägna längre norrut saknas enl. uppgift detta redskap.

Anm. Ordet *klave* heter *klavn* i HaO likaså i norra och mellersta Lister (Sw. s. 300) samt i sö. Allbo, Ryd och Urshult (Hedström s. XXXIX, 278), *klan* i OVeGV och Mjällby, längre söderut *klavn* N. Sandby, *klavn* Kn. Nosaby, Nymö *klam* Farstorp, N. Sandby, Vittsjö, Träne, *klamn* i Markaryd.

2. *a* mot sydligare *a* i ord av typen *grav*: *grav* grav: HaVe LOGÖHärlunda, *nav* nav, *navare* navare: HaVisVeLOBGÖ, *naval*

¹ Detta arbete förkortas hädanefter till R-lj.

navel: VisVeLG. Hit kan även föras *sav* såg, *såva* såga: LOGÖ Lister, jfr Sw. s. 173.

3. *a₂* mot sydligare *æ* i t. ex. *åro* åar, *tåro* tår, *slåro* slår, *klår* klår (krakstörar), *vråro* vrår: HaLOGÖVN Lister — i sö. Lister dock växlande med *æ*-former — Småland närmast norr om landskapsgränsen, jfr Sw. s. 302, Hedström s. XLV. Utvecklingen har icke som Lech menar (s. 40 not 1) varit $\alpha > e > a_2$ utan $\alpha > a_2$ direkt. *våtra* vättar: GEBHaL, *vårto* sg. LOV, *våtra**vis* vätteljus: VEOÖGBHL. *låla* *lålla (lättliga), varsamt: HaLOGÖVE, *låla* Vis; i väster och söder *låla*. *såla* sålla: OÖV, *såla* Ö, *såla* GVe; i övrigt *såla* analogiskt efter *såul* *blåna* blanda: LOGÖV, *blåga* Ha, *blåna* Ve, *blåna* VisVeHHjLister o. s. v. (Sw. s. 131), *våna* vända, *tåna* tända o. s. v., så även i no. Lister (Sw. s. 305).

4. *æ₂* mot sydligare *æ* i *járro* (*jadarr*) rand, rullstensås: VisHGOVeFarstorp, sydligare *jev*.

5. *a₂* mot sydligare *a* i *tagg* tagg: LG, *båga* bagge: VisGHaÖ Lister (Sw. s. 301), *båla* balja: LOGÖVN, *båla* BK_n (svag form) växlande med *baul* GÖVEHHaVisLOE Österslöv mot *bal* söderut t. ex. i Stoby, Finja, N. Sandby.

6. *a* mot sydligare *a* i *tåsa* tase: VeOGVKnBÖN, *tåsa* tasa (nötter) OVBVeKn; även i Markaryd, *låsa* lase: VeOGBVisÖEKyrkhult (Sw. s. 138), *kråsa* krasa (krossa, om lin) GB, *tråsa* trasa: GB.

7. *bådna* *batna (svälla): OLG no. Lister mot sydligare *bålna*: VeFarstorpBOGHjKnEV sö. Lister o. s. v. (Sw. s. 140).

8. *tånt* tungt, *pånt* punkt mot sydligare *toyt*, *poyt*.

9. *gaul* gavel: HaLOG; sydligare (i Skåne och Lister) *gåval*, *gøvl* men *galj* i Pjätteryd och Härlunda, jfr *gåu* gåva: G, sydligare *gåva*.

10. *æ* mot sydligare *a* i *gråno* granar resp. *græna* grane: GOÖ.

11. *mjøl* mjöl: HaVisLOGV (jfr Hedström s. 185, 186) Kyrkhult, Jämshög; sydligare *mjel* HBVis, N. Åkarp, *mål*, *mål* o. s. v.

12. *mjelk* mjölk: VisVeLOGÖVNB Lister (Sw. s. 99), sydligare *melk*.

13. *mål* moln växlande med *måln* mot sydligare endast *måln* och liknande.

14. *brågas* brottas: HaLOGHE, N. Sandby, sö. Lister (Sw. s. 269); i Urshult och Ryd *bråtas* (Hedström s. XLI, 144), sydligare *brådas* t. ex. i Vankiva, Finja, Ignaberga ävensom i Markaryd.

15. *vèga* vidja: LOGV resp. *vèga* FarstorpVisEBH, N. Sandby jämte Markaryd, sydligare *vèdja*.

16. *wèga* vätja: HaVisOGEB Farstorp, Stoby resp. *vèga* N. Sandby, Strö, Kviinge, EN i norr mot *vèdja* söderut och (med kons. metates) *vèrda* österut i Kn, Ivö, Kiaby ävensom i Kyrkhult och Jämshög, *wàrda* Nymö, *vàrda* Hj, *wèrda* Mörrum (Sw. s. 123 not 5).

17. *e* för sydligare *ø* eller *ø* i *drèftakån* lös, omkringlöpande hund: GVe, N. Sandby, Lister (Sw. s. 51); med *ø* t. ex. i H, Gryt, N. Åkarp, jfr *drèftanisan* person vid namn Nils i H., *drèftakåt* kringlöpande katt: GVeHaHj; *snýdrèva* snödriva G, Lister (Sw. s. 89) men *snýdrèva* N. Sandby.

18. *ø* för *ø* eller annan vokal i *skøzran* eng. sjukan: G, *føzran*, ~ *skøzran* O, *føvon* OHjV; söderut däremot *fèvon* VeB, N. Sandby, Gryt, Stoby. Lister har formerna *fèovena* resp. *fèovena* (Sw. s. 96, 274); *skøzn* lön: LOV, *føzn* Kyrkhult, Jämshög, Gammalstorp, *føzn* EÖG, Virestad (jfr Hedström s. 142), söderut *føn* H, Vinslöv; så även i sö. Lister (Sw. s. 268).

19. Svaga former som *snìla* snigel, *ìla* igel: LOG mot *snìl*, *ìl* söderut; andra ex. äro *bàrìla* se ovan, vidare *sàlma* psalm, *pàlma* palm (om liknande former i Lister se Sw. s. 149, 478 anm. 1).

20. En *u*-omljudd form av *harv* har gett *o*-former i sö. Allbo (se R-lj. s. 139) och *ö*-former (*hèvra* ~ *hèvra*) i VisVe, N. Åkarp och Vittsjö jämte verbformerna *hèvra* ~ *hèvra* VeH, Farstorp, *hèra* ~ *hèra*, *hèa* OLVisHa, *hèra* B. Då *ha*, *hàv* från GÖ säkerligen utvecklats ur *ö*-former (*hør*, *hèra*), synas sålunda *u*-omljudda former av ordet *harv* med avledningar även vara för området karakteristiskt; jfr V. Jansson i Ordgeografi och Språkhistoria s. 2.

21. Vokalharmoni. Lech omnämner i sitt ofta citerade arbete s. 30 ett fall av vokalharmoni i Loushult, nämligen då stammen har ett *u*: *tùu* tuva, *flùu* fluga. Denna av Lech antydda företeelse har emellertid mycket större omfattning, i det den förekommer överallt inom området, sporadiskt även utanför detsamma.

Vokalharmoni inträder i en mängd ord av olika slag, som sluta på ett svagtonigt *e*-ljud, vilket påverkas till större eller fullständig likhet med en föregående vokal eller diftong. Ex. *vìi* vide, *plèæ* plägar, *sàv* sade, *slyy* slya, spö, *dùu* duva, *røø* röde, blod, *mòon* mogen, *dà* *vàa* de voro, *trèèz* tredje, *stràart* stråtet, *køøz* koja, *glàaz* glädje, *dà* *làay* de lågo, *lèæz* fiskeläge, *øla* *røaz* allaredan.

Om samma företeelse i Lister se Sw. s. 113, på andra håll t. ex. R-lj. s. 76.

22. Speciell böjning av artiklar, adjektiv, räkneord och pronomen, framför allt beroende på den starka känsla för genus, som ännu råder här uppe. Så t. ex. möta vi:

a. Obest. art. *æn, ~ en, æna* (< ä. ack. *-ēna*) ~ *na, ayt ~ at* LOGÖVN; ex. *na grāna grēha* en vacker flicka, jfr Lech s. 51.

b. Best. art. sg. f., *-na, -ena* (< ä. ack. *-ina*): *náylana* nålen, *grēhana* flickan LOGÖVN; jfr Lech s. 54. Denna böjning försvinner mer och mer, och i G förekommer den numera ytterst sällan och blott längst upp i norr. Ett minne av det gamla böjningssättet utgör ortnamnet *Röena* (= *rödjan*) i södra delen av socknen. Relativt vanliga äro dock best. form sg. f. på *-na* av enstaviga subst., som sluta på vokal: *brōna* bron, ävensom sådana andra enstaviga subst., som sluta på *-r* eller *-rd*: *dōana* dörren, *jōona* jorden o. s. v. Om företeelsens vidare utbredning se R-lj. s. 63 (karta), 66, Hedström s. XL, Sw. s. 491 ff.

c. Adjektiv med olika former för m. och f. sg. ex.:

a. Obest. form *æn ~ en stōo háyst* en stor häst *na stōra mēv* en stor mähr.

β. Best. form f. sg. med änd. *-a* (< ä. *u*): *da stōra ~ stōa mēvna* den stora mährren, men *dæn stōra ~ stōa háysten*, jfr Lech s. 68, R-lj. s. 38.

Anm. I pred. ställning saknar den fem. formen ändelsen *-a*: *dæn háysten æ stōvko* (stark), *dē mēvna æ stōvk*.

d. Obest. form neutr. pl. utan ändelse i de äldres språk:

a. i attributiv ställning: *tū stōo lág bōo* två stora långa bord.

β. predikativt: *da smāu šin vōo rōhlg o tita pav* de små kiden voro roliga att se på.

e. Olika former för m. och f. sg. av possessiva pron.: *mīn fāv* min far, men *mīna mōo* min mor, *dē kōna æ mīna* den kon är min; jfr Hedström s. XL.

f. Särskild form för neutr. pl. av possessiva pron.: *mīn yvan* mina ögon, jfr Lech s. 89.

g. Särskild form för f. sg. av någon: *nōna; da blō val nōna ráv* det blir väl någon råd.

h. Särskild form för f. sg. av ingen: *yva; dæ yva hást* det är ingen brådska.

i. Särskild form för f. sg. av all: *ōla; i òla mīna tī* i all min tid.

j. Särskild neutralform: *iyana*; *tina gáyo o da blo iyana té* tiden går och intet blir gjort. Lechs förklaring av formen (s. 97) är ej trolig av formella skäl. Förklaringen är snarare den, att man lagt ett i fem. vanligt *-a* till formen *iyen*, så ha vi fått *iyana*, därefter har denna form blivit *iyana* genom vokalharmonisk påverkan från det tillagda *-a*, jfr utvecklingen *swinóna* > *swinóna* > *swinóna* Svinön, *jögóna* > *jögóna* > *jögána* Gökön o. s. v. LÖ.

k. Särskild neutr. pl. form *sóm¹*: *sóm slá* somliga slag, *pa sóm stæle* på somliga ställen.

23. Former som *nôla* några, *mêla* många LOGÖV (saknas hos Lech): *nôla stôken* några stycken, *údan nôla áyonug* utan någon ordning, *ja ha skâdet mêla téka ræva* jag har skjutit många sådana rävar.

24. Fem. subst. på *-e*: *şevka* kyrka, *kråuga* kråka: LOGÖVN, Lister med fortsättning norrut i sö. Småland, jfr Sw. s. 478, Hedström s. XL.

25. 1:sta pl. på *-n*, *-en*: *vi vâon* vi voro, *vi tåon* vi töra, *vi hân* vi ha: LOGÖVN, Lister o. s. v. Beträffande pluralböjningen se Ingers s. 23, Lech s. 117, Hedström s. XXXI, R-lj. s. 72.

26. Supinum på *-et*, *-t*: *slâgat* slukat, *spâvkat* sparkat o. s. v. förekommer nästan genomgående i LOGÖVN men växlar med *-d* i sydligare trakter. Likaså möta vi *-et*, *-t* som bestämd slutartikel i neutr. sg. inom samma område. Ordet *marknad* heter *mâkat* ÖGVN, Lister (däremot ej i Ha och Markaryd) mot sydligare *mâkad*, *mârkad*; jfr R-lj. s. 76, 130, Lech s. 53, 120, 136; Sw. s. 485, 491, 545.

27. Pret.-former som *smôo* smorde: HaVisOGÖEHj, *bûo* började: HaVisBGÖ, *bûre* VisHa, *spôo* sporde: HaLOGÖ, *spôra* Ö, *áyo* ärjde: O. Sporadiska fall ha anträffats utanför området, t. ex. *smôo* Oppmanna, Pjätteryd, *bûo* Virestad, Stenbrohult, *spôo* Pjätteryd, Härlunda, se närmare härom R-lj. s. 38, 45, 118 not 2.

28. Pret. av verbet *skrâna*, gråta högljutt, med *n*: *skrânda* LOGÖ.

29. Former som perf. part. pl.: *nêna* ridna, *flêna* flugna OVISGVKnHj, N. Sandby; längre söderut *reâna* ~ *reâna*, *flêâna* ~ *flêâna*; adj. pl. *môna* mogna: VisOBGHjKnE, Farstorp, N. Sandby; sydligare *môâna* ~ *môâna*; ordningstalen *nîna* nionde, *tîna* tionde.

30. Pret. och supinum av verben *nycka*, *rycka* och *släcka*,

¹ *sl* och *maq* förekomma också men nå längre söderut, ex. *sl dá nánen æ spânska* alla dessa namn äro spanska, *pa máq áyo* på många år.

här rörande från former med ä. *u* (jfr Lech s. 129): *nūta*, *nūt*, GEKn, *rūta*, *rūt* G, *slūta* *slūt* GE.

31. Brutna pret.-former av verben *hålla*, *falla* och *hugga*: *jøg* högg: VisOLGHBÖV, Farstorp, Lister (Sw. s. 278), Virestad (Hedström s. 187), *jøga* höggo, *fjòla* föllo: Ö Lister, *fjølt* föll: VisGÖ, *jøl* höll: V, *jølt* höll: OÖ, *jøla* höllo: VisGÖOVEL, *befjølt* befallde: G, jfr Lech s. 114.

32. Formen *brøira* bröder (med grav accent): LOGÖVH mot *brøira* resp. *brøra* utanför omr.

Anm. En relik av en gammal gen. pl. på *-a* förekommer i ex. *han æ fju åira gamal* han är 7 år gammal: G. Om dylik relik i våra äldre bibelupplagor se Wessén, Svensk språkhistoria s. 124 not 1.

Andra företeelser, som även äro karakteristiska för området i fråga men även kunna förekomma något utanför detsamma, äro:

33. Formen *şædal* kittel: HaLOGÖBVKnH, Kviinge, Lister (Sw. s. 123); söderut *şæl*, *şel*).

34. Förledsbetoning i ord som *fåvèdan* förveten, nyfiken: GEÖ ävensom i Markaryd, *føvèdan* OKnVEN, Österslöv, Kiaby, Oppmanna, *føvèdan* Lister (Sw. s. 88), *fåvètan*~*fåovètan* o. s. v. i sö. Småland mot sydligare *forvèdan* resp. *forvèdan*.

35. Presens sg.-former som *hon şy* syr: HaVisVeLOGÖB, Farstorp, Stoby ävensom i Lister (Sw. s. 537, 543), andra ex. *trø* tror, *faş* får.

36. Pluralformen *şø* ko: HaVisLOGÖVBKnE, Farstorp, Markaryd mot sydligare *şøra*. Bestämd form *şyna* har anträffats förutom i ovan nämnda socknar även i Österslöv, Oppmanna, Stoby, Kviinge och Trolle-Ljungby; i övrigt *şyna*.

37. Tungspets-*r* (numera användes detta endast av de allra äldsta i socknarna), jfr R-lj. s. 158.

38. Ålderdomliga ord, som icke eller endast sällan träffas söder om området: **tuwkull* (Eriophorum vaginatum, tuvdun) *tūkūl* ÖG, *tūkūl* Ö, *tūukū* L, *tūkūlagrås* GÖ, *tūukūl* Vis. Andra benämningar på samma växt äro **kūlp kūlp* VisVe, Farstorp, Van-kiva, Hörja, Finja, Matteröd, Brönnestad, N. Mellby, Häglinge, Nävlinge, Åsphult, Svensköp, *kūlpo* O (vä. delen), *kylp* Vittsjö, Röke, Finja, Matteröd, *māsakūlp* N. Sandby, *māsati* LO, *dūn* HaLO, Önnestad, *æglatø* V, *sen* Svensköp (längst i söder); jfr *kūlp* (Billinge); Lyttkens Sv. växtnamn s. 1360.

Som synes möta vi former som *kulp*, *kylp* inom ett stort västligt område, som omfattar så gott som hela V. Göinge härad och sedan sträcker sig vidare söderut ned i Gärds härad. Själv har jag hört formen *kulp* i norra och mellersta delarna av Svensköps s:n, medan jag i sö. delen hört *sen* för samma växt. En variant av *kulp* är formen *kålpo* (<*kålper*) i västligaste delen av Osby. Inom nordligaste Ö. Göinge möta vi sålunda formerna *tūkūl*, *tūkūl* och *tūkūi*, av vilka de två första tydligen återgå på en ursprunglig form **tuwukull*. I *tūkūl* har förledens vokal förkortats, medan konsonanten *k* förlängts. Förleden är *tuva* gen. **tuwu* ~ **tuve*, som genom *v*-bortfall utvecklats till **tuu* eller **tue* (i senare fallet ha vi fått **tuu* genom vokalharmonisk påverkan från stammens *u*, se ovan s. 7); andra leden är efter allt att döma ett **kull* (jfr *myrkull*, Lyttkens Sv. växtnamn s. 1362, jfr även växtnamn på *-kulla* t. ex. *åkerkulla*, *surkulla*, nämnda i Arkiv f. nord. Fil. 1932 s. 186).

I *tūkūi* är andra leden troligen samma **kuw*, som finnes i *høkūw* i Åseda och i *høkūi* i Virestad (V. gränsar till Loushult, där formen *tūkūi* anträffats) och som betyder liten höstack (se Hedström s. 199). Blomman är ju rund och liknar en kulle, varför såväl sammansättningslederna *-kūl* och *-kuw* som formerna *kulp* ~ *kylp* äro lätta att förklara. *kulp* betecknar något runt, något klotformigt (jfr Hedström s. 325), t. ex. en klunk, som passerar genom matstrupen, då man sväljer, så *kulp* i N. Sandby, jfr *kūlpa* svälja flera klunkar GV, N. Åsum. *kūlpa* varierande med *kylpa* har även betydelsen »vara nära att få uppkastningar» G; jfr *kūlpa i sa* dricka mycket (Ve), *kūlpa* dricka i klunkar (Äspinge); andra ex. se Rietz s. 364.

**gorr*. Ett ord, som numera ej höres ofta i Skåne men som dock kan anträffas dels inom området, dels sporadiskt längre ned i sydost, är *gorr*, orenlighet, smuts, mag- eller tarminnehåll. Följande former ha anträffats: *ga* (<*gøv*) GÖ, *gøv* LOHaBN, Kviinge, KnO (om ordets utbredning norrut se Hedström s. 230, Till substantivet har bildats ett verb *gøra* LONVisKnHa [*gøra* (<*gøra*) i GÖ] med ursprunglig betydelse »stånga håll på buken, så att tarm- eller maginnehållet (*gøvt*) tränger ut». Denna betydelse är bevarad blott bland de äldsta i norr. Den har efterhand förbleknat; man har kommit ihåg själva rörelsen i samband med stångandet, men att något skulle blottas och bringas att tränga ut har man glömt, och så har *gøra* kommit att helt enkelt betyda »stånga». Senare har prep. *på* knutits till verbet, och så ha

vi fått *göra påu* tränga på, knuffas (jag har t. o. m. hört yngre personer använda *göra påu* i betydelsen »tränga på i en ransoneringskö»), vidare *göra hål* borra hål i något. I Osby har jag hört en ung man använda det enkla *göra* i betydelsen borra. Tilläggas kan, att det på Ivö förekommer ett par speciella former, *göra* fnoskigt fruntimmer, och *hålghored* halvfnoskig (meddelaren kände ej substantivet *gøp*, vilket dock finnes i grannsocknen Näsüm). Betydelsen hos orden låter sig även förklaras. Vi ha en form *gherad* (GOÖ), stångad (ursprungligen så, att tarminnehållet blottats), *hon ble gherad*. En ko, som blivit *gherad*, får förmodligen en skrämnd eller lidande blick, ty man säger *hon gláo, som hon vgv gherad*, detta även och oftast om människor (kvinnor). Man har glömt den gamla betydelsen hos participet *gherad* men har haft en aning om att något egendomligt från det vanliga avvikande förbundits därmed, och så äro vi framme vid den nya betydelsen hos ovan nämnda ord.

**räpp rep* kvartal: LOGÖHa *rëpagamal* 3 mån. gammal: L, *ræp, rëpagamal* Markaryd. Detta sydvästskandinaviska ord är i det närmaste utdött i Skåne, och det höres numera ytterst sällan även här uppe; jfr Rietz s. 529.

**hornslå hønslåu* ormslå: LOGVKn, Kviinge, *hønsló* Lister Sw. s. 215. Hornslå är numera sällsynt. I stället har ett nytt ord *ståulórm* stålorm vunnit terräng inom ett stort område i nordöstra Skåne: VeLOGÖVBKnE, Vankiva, Farstorp, N. Sandby, Stoby, Ignaberga, Önnestad, Färlöv, Kiaby. I övrigt användes den riksspråkliga benämningen ormslå. Att *stålorm* är nytt omvittnas allmänt. Sitt nya namn synes ormslån ha fått dels emedan den lätt »springer sönder» liksom stål, dels emedan dess bukparti har ungefär samma grå färg som stålet.

**russe rusa* bagge: GOÖVeVis, Lister (Sw. s. 231).

**skruv skru* ett slags strut att plocka bär i, *bëraskrú* bärskruv.

**vingalök vıgalóg* vårfjäril (företrädesvis om citrongul fjäril) GVKnÖ, Jämshög (i Ryd förekommer formen *vıgalöv*); dessutom i Österslöv i betydelsen »skojare», *vıgalóg* O; i övrigt *sømanfúl*.

**esning åsnuy* sjukdom i juvret: VisVeGOHjV, andra former av samma ord finnas i sydost: *ysnuy* Gustav Adolf, Rinkaby, Trolle-Ljungby, *åsnuy* Gustav Adolf, Nymö.

I sydväst i V. Göinge (Finja, Ignaberga, Nävlinge och N. Mellby)

och Gärd's möta vi ett annat ord *ilska* som benämning för samma sjukdom.

**dove dēa* G *dēa* O: gungfly. Ordet är mycket sällsynt i Skåne men förekommer såväl norr om smålandsgränsen *dēva* ~ *dōva* (sv. Småland (Hedström s. 252)) som i Lister *dōva* ~ *dēva* (Sw. s. 188).

**rissa rīsa* rida, vara brunstig (om ko): GO, Lister, sö. Småland (Sw. s. 47, Hedström s. 94).

**krerla krāzola* kråla: GBOVLÖHaKn, Stoby.

**tjälaglype sēlaglybe* tjällossning, OSE, N. Sandby, Farstorp *sēla-glōbe* Vis, jfr Hedström s. 218.

**sāra* adv. *sāura* i betydelsen mycket, *sāura got* mycket gott: OG, Fjälkestad.

**grymma* adv. *grōma* OV, Farstorp, *grīma* H, *grōma* GÖKnVN, Fjälkinge, Trolle-Ljungby, *grōma* Österslöv, Trolle-Ljungby; förstärkande adverb med betydelsen förfärligt, oerhört (många o. s. v.), ex. *sau grāma māya pēa* så förfärligt många potatisar, jfr *sau grāmt grānt* så förfärligt vackert (N, jfr Sw. s. 201).

**kylvekvārn sīlekwēvn* O, *sālkwēvn* O skvaltkvarn. Namnet har kvarnen enligt uppgift fått efter *sēlan*, en stock försedd med 4 »vingar», som »snurrade», d. v. s. drevs av vattenmassorna. Denna anordning ersattes senare av skovelhjul, jfr Hedström s. 155.

**matreda mārāra* GHa, *mādraza* VisHa koka mat, värma upp lite potatis eller soppa.

**allingens om ðlygens om* GV överallt i omgivningen, alltid *hær æ sār ðlygens om* här är kärr överallt, *han æ ðlygens līga dāno* han är alltid likadan.

II. Speciella företeelser inom viss del av området.

Vi möta:

1. Inom Örkeneds s:n: a. komparativ på *-ane* (mot *-are* söderut) med fortsättning in i Lister: *stāvkane* starkare, jfr Lech s. 72, Sw. s. 502; b. vok.-prod. *-a* (< *er*) även i detta fall med anslutning till Lister och Näsrum; se härom R-lj. s. 22 ff., 33, 46, 55, 60 och kartorna 2—9.

2. Inom Örkened och Glimåkra (delvis även i nordligaste Broby): övergång *ö*-vokal > *a* framför *r* i flera fall ex. *tā* torg, *dā* dörr, *bā* borrh, *bāra* borra, *pas* pors, *tāska* tröska, *tām* tarm, *tāp* torp, *tākal* Torkel; jfr R-lj. s. 123, 137, not 4 jämte karta 9 s. 127.

3. Inom Loushult med närmaste omgivningar (med anslutning till Småland):

a. speciell form av ordet *hundkex*: *hønåşåşyslo* HaL, *hønåşåşysel* LÖ. I O har formen *hønåşåşeske* anträffats, troligen en urspårad form, där senare leden är *şåşeske* (O) snärje, buskage. Söderut möta vi antingen *hønåşåşis* eller *hønåşåşivs*.

b. kvarstående *j* i *tşvŋ* torg, *şşvŋ* sorg, *kşvŋ* korg; söderut *tşv*, *kşv* o. s. v., jfr R-lj. s. 138, likaså *fjşvŋa* fjärje, smal remsa å en åker, lagom bred att så för hand, sydligare *fjşvra*, *fjşvra*.

4. Inom nordligaste delen av området:

a. *kw* för *tw*: *pa kwçere* på tvärs, *kwçul* tvål, *kwçeta* tvätta, *kwçgan* tvungen (LÖ). Ang. *kw* för *tw* se Wigforss s. 438 o. rör. *kw* för *tw* i sö. Smål. se Hedström s. XXVII och XXIX.

b. Ofta *ay* hos den äldsta generationen, växlande med *a* för ä. *a* framför *y*: *lauy* lång, *måyya* många LOG (jfr Hedström s. XXXVIII); ibland även framför *l*: (t. ex. *låyke* spindel, ävensom i en del andra fall, t. ex. *håyre* havre, *kåyle* kavle.

5. Inom nordvästra delen av området: Metatesformer av:

a. *fjårja* *fjåvra* med foten eller med en hacka uppdelat åkerjorden i smala remsor (för sådd): VisVe.

b. *harve* *håvra* ~ *håvra* VisVe, N. Åkarp, Farstorp, Vittsjö; märk dessutom verbet *håvra*, jfr s. 7.

6. Inom västra delen av området: Formen *vçera* vädur: VisHaVeO, Markaryd i anslutning till ett *vçera*-område i Västsverige, jfr Zetterholm: Dialektgeografiska undersökningar s. 55, 65 (kartorna). Z. har tydligen saknat belägg från området, då inga dylika finnas från Nordostskåne men väl från Sydvästskåne å hans kartor. Längre söderut möta vi *vçv* OGH, *vçv* Kn o. s. v. och i öster *båyga* bagge.

7. Inom Vånga s:n med omgivningar: Formen *sşjo* sorg: VKn, Oppmanna, Kiaby. Beträffande utvecklingen *şvŋ* > *sşjo* se R-lj. s. 138.

8. Inom Nåsums s:n (i regel = Lister):

a. kvarstående *j* efter *r* *tşvŋ* torg, *kşvŋ* korg (om bortfall i sö. Lister se Sw. s. 184, 207, 390).

b. kvarstående *v* i *hav* harv, *şpav* sparv, jfr R-lj. s. 140.

c. *tşm* tarm (< *tşrm* ej av *tşrm*) liksom i Lister, så även i Ivö, R-lj. s. 142.

d. $\text{æ} \sim a \sim a_2$ pres. sg. är (= Lister Sw. s. 302, 372, 543). I nordöstra Skåne æ intill en linje Vittsjö—Åhus, sydligare e .

e. a_l all, ålen allen, alltid (alltså ej ol , öla): *han ska ålen nåt ha han skall alltid ha något*.

f. os ax , ósax axel som i sö Lister (Sw. s. 222).

g. Samma vok.-prod., som i Lister och Örkened, R-lj. s. 22 ff.

h. Dem. pron. *håna*, *håsa*, *håta* denne: ex. *håsa kóna* denna ko. Företeelsen anträffas även i Ivetofta, Österslöv, Vånga och Lister (Lech s. 91, Sw. s. 515).

Anm. 1. Inom nordvästra delen av området och med ungefär samma utbredning som *være* möta vi ordet *šima*, *måsašima* *kimma, tråkärl (avlång balja) för sylt: HaLOG. Detta ord har liksom formen *håna-såpslo* hundkex tydligen invandrat från Småland (om ordet i Småland se Hedström s. 59, 153) genom det s. k. Loushultspasset — förbindelsepassagen Sydsmåland—Skåne vid Älmhult (se R-lj. s. 86 not 3). Längre österut i utkanten av området användes ett annat ord för samma sak, nämligen *tina* tina, *tina* Kn, *kråsenatina* V. Denna form förekommer även i Lister (Sw. s. 41, jfr *tinta* s. 55 not 1) och Småland (Hedström s. 87). De vanligast förekommande benämningarna äro dock *måsabýta* OGV och *måsatóna* OG.

Anm. 2. Inom östra delen av området förekommer en form *pålv* *påting, fluglarv O (öster) GÖE, Gryt), *pålv* L, *pålv* B och *pålv* HjKn. Formen *pålv* har dessutom anträffats i Fjälkinge och Nymö; i den återstående delen av nordöstra Skåne är *pådv* allmänt. Lister har *pålv* (Sw. s. 195).

Område II.

För område II karakteristiska drag (i de flesta fall gemensamma med omr. I men ej med omr. III).

A. Språkföreteelser, vilkas utbredningsområde ej når centrum av gränsbältet Markaryd—Önnestad.

Dessa företeelsers gränser bilda sålunda »inre» linjer (nordostliga) i gränsbältet.¹ I sin fortsättning söderut ingå de i det utomordent-

¹ En företeelse, som ej når fullt fram till gränsbältet, är utvecklingen $\text{ö} > \text{ø}_2$ i *brøðra* bröder (beträff. *brøðra* se s. 9) gentemot sydligare *brøra* (den senare formen förekommer även på slätten öster om Kristianstad), vidare *hø* ned till Åhus, mot *hø* i sydväst.

ligt starkt markerade knippet från Önnestad till Östersjön norr om Åhus.

1. Alla vokaliseringar. Vokaliseringsgränserna äro särskilt rörliga och vandra i nordlig eller nordostlig riktning, och de torde redan ställvis gå nordost om de egentliga inre linjerna. Se R-lj. s. 21, 44, 70, 76 samt kartorna 2—9.

2. presens sg. på *-a*: *han kåla*, sydligare *han kålar*.

3. *grøbe* eller *grøbnig* grøpe, sydligare *grøbnig*.

4. Former som *kålo* OVeGHj, Gryt, *kålo* Rinkaby, *kvælor* Vittsjö; söderut *kvæl*.

5. Former som *igana* eller i ett par fall *igana*¹ mot sydligare *igara* eller det riksspråkliga *ekorre*. Långt söderut möta vi former som *ijærn* Äspinge, Hörby och *ijærn* Harlösa; rspr-formen *ekorre* är annars allenarådande så långt söderut.

6. *ågana* ekollon (*ågana* i Åhus och Trolle-Ljungby), jfr Sw. s. 138, 172, mot *ågaren* söderut.¹

7. *e* mot sydligare *i* i *eg* ek, *èga* eke; så även i Lister och Ryd (i sö. Småland) längre västerut *ig*, *iga*. Emellertid vidtaga *e*-former i västra och södra Skåne (se Ingers s. 79 ff), varför det blott blir område III med omgivningar som har *i*-former.

8. *a* mot sydligare *i* i *fad* fat.

9. *ajn* inom omr. I, *ajn* inom omr. II, *agn* = *mört* med fortsättning in i Åsbo. Längre söderut användes ordet *pjøn* i betydelsen *mört*: Matteröd, N. Mellby, Tjörnarp, Äspinge samt i Ringsjösocknarna så långt västerut som i Billinge, Bosarp och V. Sallerup. I sistnämnda socken går gränsen så, att vi få *pjøn* i öster i byn Kastberga och *skal* (= *mört*) i den återstående delen av socknen. *pjøn* förekommer dock även inom område II men då i betydelsen småfisk, så i t. ex. Broby och Vankiva. Formen *pyn* = småfisk träffas i KnV och Ivö. Den finnes emellertid också belagd i Skytts och Vemmenhög. *pyn* kan också vara adj. med betydelsen liten, klen, t. ex. *du æ sa pýn* du är så liten (Kviinge). I väster och söder möta vi *skal* (för *mört*); belägg finnes från Perstorp, V. Sallerup, Harrie, Örtofta, Hammarlunda, Harlösa, Fränninge, Ö. Vram, Lyngsjö, Köpinge och N. Åsum (i socknens södra del, i norr har jag hört *pjøn*).

¹ Gränsformer äro *igarna* Röke, Hörja, *igarna* Finja, *ågarna* Finja. Vi ha här att göra med en äldre övergång *o > a*, ej, som Swenning menar (Sw. s. 159), en yngre överg. *-orne > -erne > -ønæ* eller *-anæ*.

B. Företeelser, som nå fram till gränsbältets centrum.

1. Pret. på *-ade*: *kålade*, söderut *-a*: *kåla*.¹

2. Pres. sg. av *vara*: *æ* är. Ibland kan man i gränzonen få höra mellanformen *a* växlande med *e* eller *æ*, så i Röke, Finja, Hörja. Även från nordligare socknar finnas *e*-former antecknade i LAL, troligen är det här fråga om svagtonsformer, då *æ* är det normala i trakterna runt om dessa socknar.

3. *bj̄sor* byxor mot sydligare- och västligare *böj̄sor*. Om sydsmåländska former se Hedström s. 154.

4. *ja* ja mot sydligare *ja*. I städerna Hässleholm och Kristianstad tränger *ja* in från sydväst, de ha *ja*, medan omgivande landsbygd (utom i sydväst) har *ja*. Påpekas kan, att *ja* även förekommer i västra delen av Bjäre.

5. *hūda* huvud, växlande med *hūa* resp. *hūad* mot sydligare former *hōad* resp. *hōd* och *hō* (Gärds).

6. *skōl* skovel, söder- och västerut *skōval*~*skōvl* (ibl. *skōwl*); för sö. Småland jfr Hedström s. 265.

7. *ǣ* eller *ǣ* gentemot *æ* söderut i ord som *tǣka* täcke, *sǣk* säck, *ǣg* ägg, *ǣng* äng, *bǣnk* bänk o. s. v. Väster- och söderut möta vi *tǣka*, *sǣk* o. s. v.

8. Pret. och supinformer av verben *bygga* och *brygga*: *hūda*, *but*; *brūda*, *brut* mot *böj̄da*, *böjt*; *bröj̄de*, *bröjt* söderut och västerut (om motsvarande omljudda former i sö. Småland se Hedström s. 152).

C. Företeelser, som nå ända fram till gränsbältets yttre (sydvästra) gränslinjer.

Här möta sålunda gränserna för:

nordligare	sydligare
<i>bj̄er</i> berg, <i>fj̄ed</i> fjät, <i>fj̄el</i> fjäl, bräda,	<i>bjer</i> , <i>fjed</i> , <i>fjel</i> ,
<i>fj̄era</i> fjärja, <i>kr̄eg</i> kräk, <i>n̄egen</i> naken,	<i>fj̄era</i> , <i>kr̄eg</i> , ² <i>n̄egen</i> , ³
<i>br̄e</i> ⁴ bröd, <i>ş̄ed</i> kött, <i>pȳsl̄y</i> pyssling,	<i>br̄e</i> , ⁴ <i>ş̄yd</i> , <i>p̄ş̄ly</i> , ⁵

¹ Den yngre pret.-formen (på *-a*) rycker från norr och söder fram mot ett sydsvenskt reliktområde (med *-ade*), jfr Natan Lindqvist s. 328.

² Andra sydliga former, se Ingers s. 79 ff.

³ Längre söderut *n̄egen* o. s. v., jfr Ingers s. 37, 242 ff.

⁴ Att observera är, att även slätten öster om Kristianstad har *ø*.

⁵ *pȳsl̄y* även i Sydsåne.

frut frukt, *gifta se* gifta sig,
våudare våtarv (*Stellaria media*).

frøjt, gūta se,
vånare.¹

Speciell utveckling har i en del fall ägt rum å slätten öster om Kristianstad, omfattande i stort sett Trolle-Ljungby, Rinkaby, Gustav Adolf, Nosaby, Fjälkinge, Nymö, Gualöv och Ivö (sydvillands-mål). Inom området möta vi:

1. *a₂* (i enstaka fall *a₁*) framför *s*² för äldre *æ* mot *a₂* eller *æ* i övrigt framför *s*: ex. *hæst* häst, *præst* präst, *græs* gräs, *læsa* läsa mot *hæst*, *græs* o. s. v. i socknarna runt området.

2. *fjæde* fjärje (även i sö. Lister, Sw. s. 132 not 5) mot *fjæra* västerut.

3. *ÿsmÿ* ~ *ÿsmÿ* sjukdom i juvret se s. 7.

4. *bæ* bröd mot *bæ* norrut: Formen *bæ* är vanlig även västerut, se ovan.

5. *næna* några mot *næna* norrut; formen *næna* fortsätter dock österut in i Näsrum och söderut i Gärds härad.

6. *bæra* bröder mot *bæra* norrut; formen *bæra* har dock anträffats i Trolle-Ljungby och Åhus.

7. *snÿdrÿa* snödriva mot *snÿdrÿa* norrut och *snÿdrÿa* ~ *snÿdrÿa* i sydväst.

8. På sina håll tendens till monoftongering av *ay* till *a* framför *r*, se R-lj. s. 93.

Anm. Ordet *nödja*, klubba heter inom ett större område, i vilket ovan nämnda slätt ingår, *nøda*, nordväst härom möta vi *nøga* ~ *nøge*, väster- och söderut *nødja*.

Område III.

Område III är ett ytterområde och ett övergångsområde, som ej är så enhetligt som områdena I och II. Därför uppvisar det ej några för hela området gemensamma drag, som skiljer det från område II. Däremot framträda:

¹ *våudare* även i Perstorp i N. Åsbo; *vånare* i Gärds (med Åhus), Frosta och Onsjö.

² I enstaka fall även framför annan kons., t. ex. *æda* äta, *hærl* häl, eller slutljudande, *knæ* knä.

A. För totalområdet (omr. I, II och III) eller nästan hela totalområdet gemensamma drag.

1. En övergång $o > \text{ø}$ förekommer allmänt inom nästan hela området, den är dock olika långt hunnen i olika ställningar. ø -området omfattar normaliter Villand, Ö. och V. Göinge jämte norra Gärds (hit hör även nordligaste delen av Svensköp i Frosta h:d) t. o. m. V. och Ö. Vram, Vä och norra delen av N. Åsum, däremot ej Lyngsjö, som uppgives i Arkiv 1931 s. 156. Till denna gräns når övergången $o > \text{ø}$ i ställning framför p (*höpa* hoppa, *köp* kopp), *lk* (*folk* folk), *m* (*sömar* sommar), *f* (*söfa* soffna), *st* (*kösta* kosta), *n* (*köna* kona), *tt* (*göt* gott), *r* (*bör* borr, *spör* spår), *rp* (*torp* torp), *rg* (*kör* korg), om stamvokalen ej föregås av *d*, *t* och i en del fall av *s*.¹ Om så sker, har övergången nått längre söderut, så t. ex. går gränsen för formen *tör* torv längs N. Åsbo h:d:s gräns (Tranetorp i Fagerhult har dock *tör*), vidare genom Bosjökloster, Högseröd, Hammarlunda och Harlösa, söder om Västerstad, genom Fränninge samt slutligen längs Gärds-Albogränsen till Östersjön. Orden *töla* tåla, *dör* dörr och *trol* troll nå längre, se Ingers s. 8, Palmér s. 149.

2. Övergången *nd*, *nn* $> \text{y}$ efter *u* uteblir inom området. Gränsen går söderut längs N. Åsbo, vidare genom Hallaröd och Munkarp, söder om Hörby och Svensköp samt norr om Hörröd och Maglehem.

3. *w* förekommer eller har förekommit i förbindelserna *kv*, *sv*, *tv* och äldre *hv* i ord som *kviga* kviga, *svin* svin, *tvätta* tvätta, *vit* vit. Företeelsen, som även anträffas i Ingelstad, är stadd i utdöende inom stora delar av området, jfr Ingers Skånes Folkmål s. 140 och Brøndum-Nielsen: Dialekter og Dialektforskning kort 17. Beträffande sö. Halland, sö. Småland och Lister se Wigforss s. 434 ff, Hedström s. XXX, Sw. s. 13, 386.

4. Ord på *-are* få i plur. ändelsen *-a*. Söderut är plur. = sg. Gränsen går väster om Röke och Torup, söder om S. Rörum, genom Svensköp och därefter in i Albo.

¹ Sporadiskt (dock ej så sällan) sker övergången framför *rk*: *spörka* sparka, jfr R-lj. s. 134. Mycket sällsynt är den däremot framför *kk*: *plöka* plocka (O), *nn*: *blöna* blanda (Röke, Vittsjö). Om $o > \text{ø}$ i Lister se Sw. s. 283 ff.

B. Drag, som skilja totalområdet från sydligare områden men som äro gemensamma för nordöstra och nordvästra Skåne (= drag som endast ha sydgränser).

Först och främst märkes, att hela norra Skåne saknar den s. k. sydsåkanska förmjukningen (se Ingers s. 4, 77, 240, 270). Denna har spårats in i Munkarp omkring 1880, och själv har jag iakttagit enstaka fall i S. Rörum på 1930-talet. I min barndom förekom förmjukning i flera ä. personers tal i Äspinge s:n, men numera är den försvunnen där. I Lyby hörde jag 1936 den troligen sista i socknen med förmjukning, en då 92-årig gumma. Även i Hörby torde den vara utdöd. Däremot lever den ännu kvar bland de äldre i Ö. Sallerup och Långaröd. Gränsen har sålunda liksom gränsen för *nn*, *nd > y* framför *u* förskjutits söderut (jfr förf. i SOÅ 1937—39 s. 40).

Gemensamma för nordöstra och nordvästra Skåne (helt eller delvis) äro en del drag, vilkas sydgränser gå så, att de sammanfalla eller ungefärligen sammanfalla med det s. 2 nämnda södra gränsknippet. Till detta komma sålunda att höra gränserna för:

nordligare	sydligare
diftong av ä. <i>a</i> : <i>au</i> ; <i>gau</i> gå	<i>au</i> , <i>ou</i> ; <i>gau</i>
diftong av ä. <i>e</i> : <i>æ₁</i> , <i>æ₂</i> , <i>a₂</i> : <i>stæ₁n</i> sten ¹	<i>e</i> : <i>sten</i>
<i>läsa</i> ~ <i>lä₁sa</i> ~ <i>lä₂sa</i> läsa, <i>græs</i> gräs	<i>läsa</i> , <i>græs</i> med <i>e</i> (< <i>æ</i>) framför
(~ <i>æ₁</i> ~ <i>a₂</i>)	<i>s</i>
<i>næ₁va</i> näve, <i>ræ₁v</i> räv	<i>nø₁va</i> , <i>rø₁v</i>
<i>fæ₁re</i> fure, <i>væ₁ta</i> ~ <i>vø₁ta</i> vakta, <i>pæ₁sa</i> påse	<i>fira</i> , <i>vüta</i> , <i>püsa</i> ²
<i>flad</i> flat, <i>lad</i> lat, <i>slüta</i> sluta	<i>flad</i> , <i>lad</i> , <i>slüta</i>
<i>skov</i> skog, <i>plov</i> plog, <i>sö₁va</i> ~ <i>sä₁va</i> sova ³	<i>skaw</i> , <i>plaw</i> , <i>sä₁va</i>
<i>gö₁v</i> gavel, <i>skö₁v</i> skovel, <i>fjö₁do_r</i> ~ <i>fjüdo_r</i>	<i>gö₁v</i> , <i>skö₁v</i> , <i>fjüdo_r</i>
fötter	

¹ Diftongen *æ₂* utvecklas på sina håll i riktning mot *a₂*. Sålunda har jag hört en mängd yngre, medelålders och äldre personer i Ö. Sallerup använda *a₂*, medan *æ₂* förr dominerade i denna socken. I Ö. Sönnarslöv hörde jag sommaren 1943 de äldsta medlemmarna i en familj använda *æ₂*, de yngre däremot *a₂*; några brukade en mellanform mellan *æ₂* och *a₂*.

² Jfr Ingers s. 69 ff., Palmér s. 142.

³ I delar av Frosta, nordligare *sö₁va*, *skö₁v*, *skö₁*, *plö₁* o. s. v., jfr s. 21.

C. Drag, som skilja totalområdet eller större delen av detsamma från västra Skåne men ej från Sydsåne (=drag, som endast ha västgränser).

Vi möta sålunda:

i öster	i väster
<i>håsla</i> hassel (från Verum till Harlösa o. s. v.)	<i>håsla</i>
<i>æh ~ æhor ~ æuor</i> ¹ Eder (längs Åsbo- gränsen till Harlösa)	<i>jer</i> ¹
<i>blæna</i> blanda, <i>not</i> natt	<i>blæna</i> , ² <i>not</i> ~ <i>not</i>

Några ord, som förekomma inom hela området eller större delen av detsamma men som saknas eller endast sporadiskt anträffas sydligare eller västligare, äro: *skræna* skräna, gråta högljutt, i motsats till *båla* längre söderut, *pröta* protta, fjärta — i sö. Gårds *prömpa* se nedan — båda onomatopoetiska bildningar, jfr *plöta* i N. Åsbo (Billing s. 171), *lävka* ~ *lävka* o. s. v., locke, spindel (jfr Ingers: Skånes folkmål s. 146), *småla* smale, får och getter, sparsamt inom området t. ex. i HaVisVe, *smålakræatuo* G, *smålasöd* Vinslöv, *ræa* röde, blod, som tillvaratages vid svinslakt — i samlingarna i LAL finnas blott några få belägg, men vid närmare undersökning visade det sig, att ordet var känt av de äldre inom nära nog alla socknar inom området ända ned till Hallaröd, Munkarp, Hörby, Fränninge, Långaröd och Maglehem.

Inom östra delen av området (område III b å kartan), omfattande sö. delen av Gårds h:d har en speciell utveckling ägt rum. Här möta vi sålunda former som *kær* korg mot nordligare *kør*, västligare *kær* (i Svensköp mötas alla tre formerna), *skay*, *skqv* skog, mot nordligare *skøv* (även i Köpinge och nordligare delarna av N. Åsum och Åhus), västerut *skøv* (Svensköp, Äspinge, Hörby o. s. v.) resp. *skqv* (Långaröd, Ö. Sallerup, sydligaste Hörby o. s. v.). Från V. Vram sö. om Vä till norra N. Åsum gå vidare gränserna för:

¹ Jfr Lech s. 82, 83 och där cit. litt.

² Jfr Ingers s. 33, 36.

nordligare¹

tʌm tarm, *sɛr* sorg, *ðla* alltid
kòsta kosta, *kòma* kamma, *kòm* kam
tɔl tolv, *sòva* sova, *vàrta* vakta
paust post *haũn* hand, *ʃyn* tjur
aɪn ~ *aɪn* en, *stəɪn* ~ *stəɪn* sten, *nəgen*
 naken
spɛr ~ *spɛr* ~ *spɛr* sparv, *pròta*
 *prutta, fjärta

sydligare²

tarm, *sɛr*, *àla*
kòsta, *ʃɛma*, *kam*
tɔl, *sàva*, *vòrta*
paust, *han*, *ʃor*
æɪn ~ *aɪn*, *stæɪn* ~ *stəɪn*, *nəgen*
spær, *pròmpa*

Som vi sett, låter ett antal gränser för dialektala företeelser ett nordöstskånskt dialektområde framträda, som i flera avseenden skiljer sig från omgivande mål. Inom detta löper ett stort antal gränslinjer samman i ett knippe, som når Östersjön norr om Åhus. Orsaken till detta stora gränsknippe äro de naturförhållanden, som rådde i äldre tider. Då olika språkföreteelser spreda sig från sydväst (eller nordost) stötte de på två svåra hinder. Det ena var Nävlingeåsen, som sträcker sig från trakten söder om Hässleholm i sydostlig riktning ned till Skepparslöv vid Önnestads sydgräns. Den utgjorde ett ödsligt och glest befolkat område med få förbindelselinjer, och den verkade därför som en spärr, som hindrade språklig expansion. Ännu större hinder har det sjö- och sankmarksområde varit, som från trakten av Karpalund sträckte sig ned till Åhus och som omfattade Araslövs- och Hammarsjöarna med mellanliggande sankmarker. Kristianstad grundades först 1614, och tidigare funnos väl knappast några eg. förbindelser här mellan Villands och Gärds — så sent som in på 1800-talet ha vidsträckta torrläggningar i stadens omgivningar ägt rum. Längst i söder möter så ett ödsligt sandigt område, som numera upptages av Horna fure (skog) och Rinkaby skjutfält just i gränsen mellan Rinkaby och Trolle-Ljungby i norr och Åhus i söder. Även här ha förbindelserna tydligen varit dåliga. Bättre synes det ha varit ställt med samfärdseln västerut. En allmän väg förband redan under medeltiden Ystad (via Maglehem, Vä, Broby och Loushult) med Växjö (se A. Schück i Nordisk kultur XVI kartan s. 240). Den gick sålunda ej långt från Åhus och genom Vä. Det är givet, att Åhus

¹ I regel med fortsättning norrut i V. Göinge h:d .

² I regel med fortsättning västerut i Frosta h:d. Som synes uteblir övergången o > ø i allmänhet inom detta område.

stod i nära förbindelse med denna stad. Detta förklarar, att Åhus i språkligt hänseende går samman med Gärds h:d och ej med Villand.

På sträckan Nävlinge—Markaryd går ingen utpräglad naturlig gräns. Här framträder ej heller något egentligt knippe, utan här breda gränslinjerna ut sig — olika företeelser ha nått olika långt — men de hålla sig dock inom ett sådant avstånd från varandra och äro så många, att man kan tala om ett gränsbälte. Detta jämte dess förlängning i gränsknippet i sydost bildar, som synes, gräns för ett ganska enhetligt område, det egentliga Göingemålet. Omkring detta kärnområde gruppera sig så två ytterområden, ett i sydväst (omr. III) och ett i nordost (Listers h:d).¹ I norr bilda slutligen de närmast norr om Smålandsgränsen liggande socknarna övergång till sydvästra Småland.

Hallaryds s:n har sedan äldsta tid haft sina förbindelser riktade huvudsakligen österut mot Loushult och vidare åt söder och sydost. Den har därför fått göingemål, medan Markaryd, som låg vid stråkvägen Hälsingborg—Jönköping och var orienterat söder- och västerut, fått ett mål, som står nära målen i Sydhalland och Åsbo.

I väster skilde vidsträckta skogsmarker V. Göinge och Åsbo härader, och då såväl naturligt som administrativ gräns sammanföll, är det förklarligt, att även språkgränsen kom att gå här. Längre söderut utgör östra Frosta ett område, som öppnar sig västerut utan markerad gräns. Här löper en väg Lund—Hörby—Vå, som fanns redan under medeltiden. Längs denna ha nordliga företeelser spritt sig ända ned till Lund. I denna del av området kan man ej spåra något tydligt gränsbälte.

I söder slutligen går totalområdets sydgräns genom ett skogsområde som sträcker sig in i Albo härad. Norra Färs har varit mera orienterat mot Hörby, mellersta mot Sjöbo i sydväst, båda orterna sedan gammalt kända marknadsplatser.

Undersökningen av dialektområdet är ej avslutad och flera nya linjer kunna givetvis tillkomma, men de torde även de huvudsakligen följa något av de ovan behandlade gränsbältena, och fortsatta undersökningar kunna kanske medföra en eller annan förskjutning av kartbilden i detalj, men de komma säkerligen ej att förändra den totalbild av områdets dialektgeografi, som här skisserats.

¹ Målet i Listers h:d är ett göingemål (jfr s. 2).

Litteraturförkortningar.

Billing = Billing: Åsbomålet, 1889.

Hedström = Hedström: Sydsmäländska Folkmål, 1932.

Ingers = Ingers: Studier över det sydvästskånska dialektområdet, 1939.

Skånes Folkmål = Ingers: Skånes Folkmål (i En bok om Skåne I, 1936).

Lech = Lech: Skånemålens böjningslära, 1925.

Lindqvist = Lindqvist: Småland — en språkets valplats (i En bok om Småland 1943).

Palmér = Palmér: Vokalerna *u* och *o* i gammal kort rotstavelse i Skånemålen (i Arkiv för nordisk filologi 1931).

R-lj. = Sjöstedt: Studier över *r*-ljuden i sydsandinaviska mål, 1936.

Sw. = Swenning: Folkmålet i Listers härad (i Sv. landsmål 1917 ff.).

Wigforss = Wigforss: Södra Hallands Folkmål, 1913—18.

HILDING CELANDER

Fröja och fruktträden.

I en uppsats med titeln »Gudinnan Fröja i folktraditionen», publicerad i *Etnologiska studier*, tillägnade Nils Edvard Hammarstedt, 1921 (s. 168—170) har C. W. von Sydow meddelat »följande egen-domliga tradition»:

(Uppteckning 1) »I Vissefjärda socken i Kalmar län berättade kantorn därstädes för några år sedan för mig, att hans 90-årige fader, som då ännu levde, varje julafton alltid brukade höra efter om det blåste ute så att vinden skakade fruktträdens grenar. Om så var fallet, sade han belåtet: »Nu blir det bra med frukt i år för Fröja skakar fruktträden.» Men var det vindstilla, sade han: »Nu skakar inte Fröja fruktträden, så jag är tvungen att gå ut och skaka dem, eljest blir det ingen frukt i år.» Och så gick han ut i trädgården och skakade varje fruktträd.»

Sydow kommenterar själv det anförda sålunda:

»Denna lilla notis säger tydligt nog att minnet av den gamla fruktbarhetsgudinnan levat segt kvar hos vårt folk. Namnet har oförändrat bevarats, och ej blott som ett namn utan innehåll, utan med det är tydligt förknippat en föreställning om ett kvinnligt väsen, som om julen, den fest då våra förfäder blotade till de båda fruktbarhetsgudomligheternas ära, går omkring och förlänar träden fruktbarhet. Man kan gott säga, att här en genuin hednisk föreställning oförändrad levat kvar genom seklerna ned till våra dagar.»

Efter denna första, onekligen märkliga upptäckt av gudinnan Fröjas fortlevande i sydsvealändsk tradition, har nya uppteckningar med delvis likartat innehåll offentliggjorts av Eric Elgqvist i *Folkminnen och Folktankar* 1929 om »Vad man i Varend ännu vet berättat om Oden och Fröa», och 1933 om »Jerusalems skomakare och

och Fröja». Här tycks alltså, enligt dessa författares mening, i södra Småland föreligga en verklig folktradition om Fröja eller Fröa.

Det av Elgqvist framlagda materialet är följande:

(2.) Folklivsskildraren J. A. Göth uppger, att det i Uppvidinge härad varit brukligt att vid fruktskörden lämna kvar några äpplen åt *Fröa*. (Fm Ft 1929 s. 94.)

(3.) Angående *Fröa* så troddes hon vara en gammal häxa, som samlade ihop juläpple om höstarna, och därför skulle ej äppelträden, som buro juläpple, skakas hårdare än att några äpplen sutto kvar på trädet, åtminstone fick ej den gamla apeln här helt skattas, om man ville ha frukt året därpå. (Meddelare P. Joh. Nilsson, Västra Torsås. Sammastädes.)

(4.) *Frej* skaffade sig sedan en kvinna som hette *Fröja*, fruktens gudinna. Hon var ute var julanatt och skakade fruktträden. Därför lämnades det alltid frukt förr i tiden på träden, när den togs ner på hösten, som *Fröja* skulle ha julanatt. — Fick hon se en plog eller en harv stående på en åker julanatt, så flytte hon på den, och då hade den bonden inte vidare hopp om att få bra skörd på det kommande året. — — — Glosoen var ute julanatt och följde dem, som gick årgång. Hon hade även sällskap med *Fröja* utåt åkrarna och tog reda på sin julakost, som lades till henne, när de slutade skörden. (Jenny Danielsson, Jät — Fm Ft 1933 s. 183.)

Hur märkligt detta förhållande att »en genuint hednisk föreställning oförändrad levat kvar» till vår tid än kan synas, innebär det i och för sig inte något exempellöst eller orimligt. Såsom v. Sydow framhåller, har både Oden och Tor varit kända för gammaldags svensk allmoge, inte minst i Småland. Vad som nu har framdragits om *Fröja* av v. Sydow och Elgqvist, stämmer också utmärkt med vad man vet om denna gudomlighet från fornvästnordisk mytologi. Hon är — liksom hennes manlige motsvarighet och make *Frö* — en utpräglad fruktbarhetsgudom. Elgqvist påminner också i detta sammanhang om Iduns äpplen. Idun anses ju rätt allmänt av mytologerna såsom en dubbelgångare till *Fröja*. Även »fruktbarhetsgudinnan och glosen passa rätt väl tillsammans», enligt Elgqvist.

Hur lockande utsikter, som allt detta må öppna, är det emellertid, vid närmare eftertanke, en del betänkligheter som inställer sig Underligt förefaller det till att börja med, att inte »Värend och vir-

darnes» författare tycks ha någon aning om denna värendiska Fröja-tradition.¹

Andra spörsmål och tvivelsmål väcks hos en språkman av de varierande namnformerna *Fröa*, *Fröja*, *Frej(a)*. Hur är de att förklara till sin genesis?

Innan jag ger mig in på en närmare diskussion av dessa frågor, bör dock även meddelas de otryckta uppteckningar av likartat innehåll, som föreligger i Lunds universitets folkminnesarkiv (LUF).

(5.) Om man hade fruktträd, som ej bar frukt, skulle man gå efter julottan direkt hem till fruktträdet, tigande, och grundligt skaka trädet. *Fröja* troddes välsigna allting på julnatten. (Urs-hults s:n, Kinnevalds h:d — LUF 3607 s. 8, upptecknat av Sune Gerding 1932.)

(6.) En gammal sed, att man skulle lämna *till fröa*, är ända sedan hedendomens dagar, då det offrades till gudarna, i detta fall var det till guden *Frejja* eller *Fröjja*. Denna hedendom har fortlevt ända tills slutet av adertonhundratalet då man skulle lämna *till fröa*, det vill säga, man skulle icke t. ex. taga in all frukten utan lämna litet kvar på träden *till fröa*. Så var det med säden, man skulle icke tröska all säden utan lämna en nek kvar i ladan o. s. v. Var det så, att man icke lämnade något *till fröa*, så fick man dålig skörd året därpå, därför lämnade folket alltid *till fröa* för att till påföljande år få god skörd (Asa s:n, Norrvidinge h:d, Småland — LUF 4761 s. 1, uppteckning av Josef Carlsson 1932.)

Inte heller Skåne tycks vara främmande för gudinnan Fröja, efter vad som synes framgå av följande uppteckningar:

(7.) Någon liten kärve eller minst en handfull skulle läggas kvar till Nordskyttens häst . . . brukade mor Ola Truls i Fru Alstad säga

¹ Däremot söker Hyltén-Cavallius göra gällande att «den fornnordiska gudinnan Freya synes i Wärend ha varit dyrkad under namn af *Fru*». (I 237 f.) Senare skulle minnena härom ha överförts på Jungfru Maria under benämningen *Vår fru* — ett betraktelsesätt som här torde ha föga skäl för sig. Traditionen om fruktträden nämnes inte alls i detta sammanhang. — Identifieringen av jungfru Maria och Fröja dyker alltjämt upp då och då, t. ex. i en uppteckning av Måns Ohlson från Ask s:n, Onsjö härad, i Skåne (LUF 3736 s. 49) — dock här närmast för upptecknarens egen räkning.

liksom några äpplen skulle sitta kvar till 'Freja'. (E. U. 2470 — Fm Ft 1931 s. 141.)¹

(8.) *Fröja* var årsväxtens gudinna. Henne tillbad man om frukt och god äring. (Vollsjö s:n, Färs h:d — LUF 3804 s. 2, uppt. av Alice Persson 1933.)

(9.) Fruktträden hade också sina [beskyddare], vilken var gudinnan *Fröjas tärnor*, till dem skulle man offra av svinslakten »tarmvännings»-avfallet, så kunde man vara säker på god fruktskörd. Dessutom skulle man ju, sade de gamle, ombinda träden med julhalmen. Ovannämnda offring till fruktträden skulle ju ske vid förberedelsen till julehögtiden, och var det så, att »*Freya* (»*Fröja*»)» var belåten, skakade hon träden julaftonen. Gjorde hon detta, kunde man vara säker på att man till hösten också fick anledning att skaka träden för frukt skull. (Fru Alstads s:n, Skytts h:d — LUF 4343 s. 2, uppteckning av Olof Christoffersson 1932.)

Även i Västsvenska Folkminnesarkivet och Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala finner man ett par enstaka hithörande uppteckningar:

(10.) Det ordspråket hade de här, att *Fröja* skaka fruktträden, om det blåste hårt om julfattningen. En skulle aldrig ta av alla äpplen; en skulle unna henne att ha några att skaka ner. (Kyrkefalla, Västergötland. — IFG 4472 s. 17, uppteckning av Ragnar Nilsson 1940.)

(11.) *Fröja* skakar ned sina äpplen. Lämna några äpplen kvar på trädet, tag icke alla. *Fröja* som står för växten vill ha några, hon kommer julfattningen och skakar ner dem. Hon skakar fruktträden, men är der då icke något äpple, avsett för henne, blir det dåligt med frukten påföljande år. (Kalvsvik, Smål. — ULMA 2697: 2, s. 3, uppt. av Aug. Strömberg.)

Låt oss börja vår granskning av detta folkminnesmaterial med de redan förut påtalade namnformerna *Freja* — *Fröja* — *Fröa*. Hur är de att förklara? Enklast ställer sig saken med formen *Freja* med e-vokal, skriven *Freja* i uppt. 7, *Frejja* i nr 6, *Freya* i nr 9. (Jfr den motsvarande namnformen *Frej* i nr 4.) Den är otänkbar som genuin östnordisk namnform, den *måste* helt enkelt ha litterärt ursprung, direkt eller indirekt. Det finns åtskillig litteratur, där läslästet

¹ I Sigfrid Svenssons uppsats Den sista kärven och det sista lasset, där namnet «Freja» dock inte föranleder någon kommentar.

allmogefolk har kunnat (genom sockenbibliotek o. s. v.) stifta bekantskap med Frej och Freja. (Ibland har kanske prästen eller klockaren förmedlat denna bekantskap.) Både Fryxells populära Berättelser ur svenska historien (1:a upplagan 1823) och den gamla Folkskolans läsebok talar om *Freya*, som »kärlekens gudinna». Dessutom figurerar hon (med namnformen *Freja*) t. ex. i Fritiofs saga, i Näckens polska o. s. v. — Vad särskilt de värendska uppteckningarna beträffar, så ligger det också nära till hands att tänka på Varend och virdarne, där man likaledes finner namnet *Freya* (I 237).

Givetvis bevisar inte en litterärt påverkad namnform, att också det sakliga innehållet i en uppteckning saknar folklig hemul. Men den innebär ju alltid ett kraftigt observandum, särskilt när innehållet är av så pass uppseendeväckande och enastående karaktär, som här är fallet.

Fröja är otvivelaktigt den form av namnet, som man skulle vänta på detta språkområde. Jämför ortnamn som *Öja*, *Öjaby* och pluralformen *möjor* eller *möjer* (i Värendssägner om »Åsnens tre möjer»)¹. där den urnordiska ljudförbindelsen *auj* framför bevarad vokal visar samma utveckling. — Detta utesluter naturligtvis inte litterärt ursprung också vid namnformen *Fröja*, eftersom denna är den vanligaste i nyare svensk litteratur.

Återstår den gåtfulla namnformen *Fröa*, som användes dels av skriftställaren J. A. Göth (i uppteckning nr 2), dels av P. Joh. Nilsson i V. Torsås (uppteckn. 3).² Här är litterärt inflytande uteslutet, formen är utan tvivel genuint folklig. Men: det är (som nämnt) inte den form, som man »ljudlagsenligt» skulle vänta. Hur skall den då förklaras? Analogiskt inflytande från *Frö* är uteslutet, eftersom denne gud är fullkomligt okänd i nyare folktradition.

Förklaringen tror jag ges av uppteckningen nr 6 (från Asa s:n), som upprepade gånger använder uttrycket, att man skulle lämna kvar något (av frukten osv.) *till fröa*. (Så skrivet.) Jämför uppteckningen nr 2, av J. A. Göth, att man brukade »lämna kvar några äpplen *åt Fröa*.»

Här man nog också funnit nyckeln till traditionens sakliga innehåll. Uttrycket lämna *till fröa* är visserligen formellt ensamstående,

¹ Svenska sagor och sägner (K. Gustav Adolfs Akademien) 3 s. 160, 165.

² Jfr nedan s. 428.

men otvivelaktigt äkta folkligt. Formen *fröa* är att fatta antingen som en infinitiv »sätta frö, fröa av sig, bära frukt», eller som en gen. plur. *fröa* (jfr *gå till väga* o. d.).

Till en sådan vändning »lämna något till fröa» finns en mängd paralleller, med exakt samma betydelse som här. När man lämnar kvar något, det allra sista, enligt en vida spridd och säkerligen urgammal bonderegeln, som bl. a. allmänt brukar tillämpas vid fruktskörden, så talas det ofta om att den sparade sista återstoden skall *vara te frö*, eller *tjäna som frö* o. d. Talesättet innebär givetvis att genom den sörjes för återväxt, så att nytt skall komma till i stället för det gamla. »Är det något kvar, kommer det något in igen.» (Se härom närmare min uppsats »Det gamla skall nå det nya», Folkminnen och Folktankar 1928 s. 179—194.) Några exempel må illustrera talesättets användning och innebörd.

Man lämnade kvar lite hö på vallen, strån på havre- och rågåkern, korn i bingarna för att dä skulle dra te näste år. Ingenting har fått gjorts tomt, för ha dä fått bli tomt, så har dä ansetts att ingenting ha komme i ställe. Inte ha dä heller vöre rådit å lämna ut den siste slanten, för den siste slanten tog allt mä sej. Var det så, att nån va nödsakad å ta den, så lades allt en knapp eller annat i stället. Tomt feck dä raketes inte vare. Dä hetter iblant, att dä skulle *tjäna som frö*. (IFG 1535 s. 47, S. Ny, Värml., uppt. av Ragnar Nilsson.)

De lämnade några strån, som fick stå kvar på fältet. Dä va *te frö* dä. Det var så att det skulle inte vara öet. Det var så med fruktträna — en skulle aldrig ta alla äpple i trät, nåt skulle lämnas kvar. (IFG 2877 s. 24, Vänersnäs, Västergötland, uppt. av C. M. Bergstrand.)

Di gamle fjollrie lämna nära strån, de skulle lämnas *te frö*, för det skulle bli bättre ett annat år. Det var så både med säd och potater. (IFG 2788 s. 23, Od, Västergötland; samme upptecknare.)

Om det var några strå kvar på åkern, så tog en inte dem. De skulle vara »*te frö för näste år*». (IFG 3212 s. 5, Grums, Värml.; uppt. av Ragnar Nilsson.)

Om man vill ha ett gott fruktår, heter det, att när man plocka ned äpplen och päron, skall man alltid lämna några frukter kvar »*som frön*», ty annars blir skörden dålig nästa år. (LUF 619 s. 12, Rödeby, Blek., uppt. av Hugo Johansson.)

I Norge känner man samma uttryck för samma tankegång. Han måtte aldri tømme nokon ting plent, anten loda for høy eller bingen for korn eller byrda [låren] for braud eller pungen for pening, — «han måtte alli take *fraetti* [fröet] o pungjê», sa dei. (J. Skar, Gamalt or Saetesdal I, 7 — se också IV, 106 f.)

I Tyskland förekommer ordet *Samen* i liknande sammanhang. (E. A. Meyer, Deutsche Volkskunde s. 207.)

Uppteckningen nr 6 från Asa lämnar också ett ganska klart besked, hur man har att tänka sig den språkpsykologiska processen. Upptecknaren vacklar tydligen mellan den nu exemplifierade betydelsen av uttrycket »lämna något till frö(a)», (annars skulle han inte ha skrivit *fröa* med litet *f*), och en annan, enligt vilken man lämnade den sista frukten »till guden *Frejja* eller *Fröjja*» — som han känner från litterära källor.

Denna språkpsykologiska utveckling är definitivt avslutad i de andra uppteckningarna, där man uteslutande talar om att lämna frukt kvar till (gudinnan) *Freja*, *Fröja*, *Fröa*. Men namnformen *Fröa* kvarstår ännu i ett par uppteckningar (nr 2, 3) som ett språkligt rudiment, vilket hänvisar på det ursprungligare stadiet *lämna till fröa*.

Omtolkningen av seden, från dess ursprungligen magiska innebörd (»till frö»), till en religiös, som en offergård till ett eller annat fruktbarhetsskänkande väsen, har i sak många paralleller. Allbekant är att de sista stråna på åkern lämnades kvar till Noens häst, till Glosen, eller till tomten.¹ Detsamma förekommer också med de sista äpplena på trädet: de lämnades ibland kvar — för tomten skulle ha några. (Tråvad, Västergötl. IFG 4389 s. 35) eller »åt de underjordiska» (Nyskoga, Värml., IFG 3630 s. 28). — Även i Tyskland lämnades de sista äpplena etc. kvar på träden »für das Holzfräulein» eller »das Wetterfräulein».²

När det (i uppt. 4) säges att Fröja »fruktens gudinna», skulle ha sina äpplen julnatt, så har denna tidfästning många paralleller vid motsvarande offer på åkern, till Noens häst, som »julfoder» — eller till Glosen som »julakost».

Från denna sistnämnda föreställning är det inte långt till tanken att Fröa-Fröja själv kom och skakade frukträden om julnatten. (Uppt. 1, 4, 9, 10, 11) Om så inte skedde (dvs. om det var vindstilla), var bonden »tvungen att gå ut och skaka dem», annars blev det ingen frukt. (Uppt. 1.) Även härvidlag bygger uppgifterna till en del på folklig traditionsgrund. Föreställningen, att om det blåser bra julnatten, så blir det mycket frukt, är inte ovanlig. Ett par exempel

¹ Jfr ovan uppteckningen från Fru Alstad (nr 8) «Nor(d)skytten» är = Odens-jägaren.

² Mannhardt, Wald- und Feldkulte I, 78.

endast: Var det storm julen, skulle det bli kungadöd, men ett bra fruktår. (Götlunda, Vgl. — IFG 3960 s. 17.)

Blåser det julnatten, blir det ett gott fruktår. (Rödeby, Blek. — LUF 619 s. 10.)

Bläste det julanatt, så att träena skakades, så skulle det ble möen frukt. (Öljehult, Blek. — LUF 4502 s. 6.)

Säkerligen härstammar denna tro vad svensk folktradition beträffar, från bondepraktikan. Det heter nämligen där:

»Thet hafwa the Gambla hafft i stoor acht
 At om thet skeer på Julenatt
 At Wädret i Luften myckit blåsa kan
 Ther om säya the strax på staan
 Thet Åhr skal blifwa fruchtsammelig
 The troo thet fast och visseligh.»¹

Seden att skaka fruktträden sättes i uppteckning 1 (från Vissefjärda) i samband med blåsten om julnatten, som ett slags ersättning för denna. Så sker också (utan förbindelse med Fröja) i åtskilliga andra uppteckningar från detta sydsvenska område: »Om det icke blåste julaftonsnatt, så måste man gå ut och skaka på fruktträden, annars blev det ingen frukt det kommande året», heter det t. ex. i Blekinge (LUF 603 s. 25, 631 s. 3, 743 s. 49, 54, 56.) Och likaså i Småland (LUF 5981 s. 11).

Det viktiga är tydligen att fruktträden skakas om julnatten eller julmorgonen — hur detta än sker. Jfr uppt. 5 från Urshult! I de flesta fall, då det talas om att husfadern eller husmodern skulle skaka fruktträden om julnatten eller efter hemkomsten från julottan — en sed som i Sydsverige är synnerligen vanlig — talas det inte alls om att detta skulle ske som ett slags surrogat, ifall det inte blåste ute.²

¹ Citerat efter nytrycket av 1662 års upplaga. Versen är säkerligen av tyskt ursprung. Jfr rimmet i rad 1—2, som på tyska skulle lyda *Acht:Nacht*. — Även föreställningen om «konungadöd» har samma ursprung. Det heter näml. i bondepraktikan på ett annat ställe: «Om thet Jwlenatt bläss hardt / då skola monga Förstar döo medh een fart.»

² Så heter det t. ex. i Hjäsås, Skåne: Julakvällen skulle de gamle ut och skaka på fruktträden, så skulle det bli bra frukt på dem nästa år. Hurudant vädret var, det hjälpte inte om det blåste aldrig så, skulle husfadern själv gå ut och rista dem! (IFG 4452 s. 18.)

Träden skall skakas grundligt om julnatten (någon gång om nyårsnatten), för att man nästa höst skall få skaka ner mycket frukt.¹

Att det är denna tankegång — typisk för så mycken homeopatisk nyårsmagi — som man har att göra med, framgår klart och tydligt av följande uppteckning från Frillestads s:n i Luggude härad, Skåne: »Julafton efter solnedgången brukade husbonden skaka alla fruktträden, och döttrar och pigor skulle gå ut och låtsa, att de plockade upp den nedfallna frukten i sina förkläden. Allt skulle naturligtvis göras under sträng tystnad. Detta skulle inverka så, att det blev mycken frukt det kommande året». (LUF 282 s. 2).

Denna julens fruktträdsmagi är f. ö. spridd över hela Europa. Förbindelsen med Fröja är helt säkert också i detta sammanhang sekundär.)²

En närmare undersökning av de ovan återgivna uppteckningarna om Freja-Fröja-Fröa och fruktträden visar alltså, att de — bortsett från förbindelsen med Fröja — bygger på odisputabla folktraditioner, näml. dels den troligen från bondepraktikan härstammande tron om julnattsblåstens fruktbringande kraft, dels den därmed beslätade seden att julnatten skaka fruktträden för att få mycket frukt, och dels slutligen den ännu mycket allmännare och säkerligen uråldriga bonderegeln att lämna något kvar »till frö» eller »till fröa». Så långt rör vi oss alltså här med äkta folkminnen, av äldre eller nyare ursprung. Genom en hos en smula boksynt folk mycket naturlig association omtolkas emellertid det sistnämnda uttrycket *till fröa* därhän, att *fröa* blir namnet på »gudinnan» *Fröa* eller (som namnet vanligen förbättras) *Fröja*, *Freja*. Sedan denna association en gång har fått fäste, genomtränger den småningom (hos dessa människor) hela den nu refererade, till fruktträden och julen anknutna föreställningsgruppen. Det är Fröja som skakar fruktträden, om det blåser på julnatten osv.

Det finns alltså knappast anledning att ta de nu diskuterade av v. Sydow och Elgqvist anförda uppteckningarna allt för allvarligt,

¹ Jfr uppt. 9 ovan.

² Se t. ex. beläggen i Feilbergs Jul II, s. 22 o. 322, Sartori, Sitte u. Brauch II s. 118. — Vissa närstående former av denna magi betraktas också som ett sätt att väcka fruktträden «af dvale, när de om efteråret var slumrede ind». (Feilberg.)

såsom vittnesbörd om ett av folket bevarat traditionsarv från forntidens Fröjadyrkan. De kan saklöst avföras från de religionshistoriska handböckerna, där de på sistone har upptagits.¹

Det är så mycket mindre grund att acceptera detta föregivna forntidsarv om Fröjas förbindelse med fruktträden, som det är synnerligen ovisst, om fruktträdsodlingen i Norden och i varje fall i vårt land har haft en sådan omfattning i förkristen tid, att den förmått avsätta så djupa spår i hednisk folkreligion som här antages. Uppslagsböckerna uppger samstämmigt, att det var först genom klostren och munkarnas »apelgårdar», som fruktträdsodlingen fått något verkligt rotfäste här i Norden.² Ett enstaka fynd — såsom de i Osebergsskibet funna äpplena — lär inte kunna styrka motsatsen. Inte heller går det att i detta sammanhang åberopa myten om Iduns underbara äpplen, såsom Eric Elgqvist gör. (Fm Ft 1916 s. 94.) Ty som Sophus Bugge redan 1889 övertygande har visat, är dessa ett poetiskt lån från irisk sagotradition, ytterst härstammande från den antika myten om hesperidernas äpplen. Även Eddadikten Skirnismåls äpplen, som Freys tjänare Skirnir använder i kärleksmagien gent emot den åtrådda jättedottern Gerd, har säkerligen ett liknande främmande ursprung.³

Det är ju inte uteslutande i den nu diskuterade förbindelsen med fruktträden, som Fröja uppträder i folkminnesuppteckningar från denna sydsvenska landsända. De andra notiserna om Fröja står dock var för sig helt ensamma.

I v. Sydows uppsats om »Gudinnan Fröja i folktraditionen» anföres i en not: »Namnet 'Friggs rock' på Orion har i norra Skåne (och kanske även på andra håll) haft formen 'Fröjas rock', såsom professor Martin Nilsson meddelat mig». Benämningen *Friggerocken* eller *Frigge-*

¹ Nils Lid, Religionshistoria (Nordisk Kultur bd 26) s. 105. Jfr också de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte II s. 326, not 3.

² En annan åsikt hävdas av J. de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte II, 333. Hans bevisföring gäller dock snarare fastlandsgermanerna än nordborna.

³ S. Bugge, Iduns Aebler, Arkiv för Nordisk filologi V s. 1 f. Bugges utredning har accepterats av de flesta mytforskare. Se Friedr. van der Leyen, Das Märchen in den Göttersagen der Edda s. 33 f., Kaarle Krohn, Skandinavisk Mytologi s. 176, Magnus Olsen i P. A. Munch, *Norrøne gude- og heltesagn* s. 32, Jöran Sahlgren, *Eddica et Scaldica* II s. 294 f.

tenen anges i Varend och virdarne (I, 237) såsom »allmänt känd». Och sammastädes anföres också andra exempel på namnet Friggs fortlevande i folkminnet. Även om namnet *Friggerocken* skulle vara ett verkligt forntidsarv — vilket bestrides av Kaarle Krohn, som anser Frigg här vara »en senare substitution för Maria» — så följer dock inte härav detsamma betr. »*Fröjas rock*».¹

Från Jäts socken uppgavs i uppt. 4 om Fröja (Frejs »kvinna»!), dels att hon om julnatten hade sällskap utåt åkrarna med Gloson, dels att »om hon fick se en plog eller harv stående på en åker julanatt, så flytte hon på den, och då hade den bonden inte vidare hopp om att få bra skörd på det kommande året». — Att Gloson är på färde julnatten, är ingen nyhet för Varendstraditionen. Ny är endast kombinationen med Fröja.

Här skulle man visserligen kunna åberopa, att redan i den fornvästnordiska mytologien vanerna, och särskilt Frey och Freyia, obestridligen har haft en del med svinet att göra. Svinet kallas av skalderna *vaningi*, dvs. den till vanerna hörande. Freyja har bl. a. det för oss föga poetiska binamnet *Sýr* = suggan. Och Frey rider på galten Gullinbursti. Om man dessutom — som förf. till denna uppsats — tror att den värendska *gloson* (förutom att vara ett spöksvin) också har en ursprunglig förbindelse med grödan på åkern och i ladan, som bl. a. har tagit sig uttryck i folkliga offerbruk, så ligger ju den frestelsen nära till hands att också godtaga förbundet mellan Fröja och gloson som ett äkta forntidsarv.² Jag anser dock att så länge Fröjas existens i nutida folketro överhuvud står på så svaga fötter, som här visats vara fallet, är det riktigast att också i

¹ Krohn, Skandinavisk mytologi s. 91. Se också de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte II s. 322. — *Tillägg vid korrekturet*: Några uppteckningar, som nu kommit mig till handa från ULMA och VFA visar att i Västergötland har man också känt till benämningar liknande Fröjarocken: *Fröjas (spinn-)rock* och *Freja-rocken*, i Dalsland talar man om *Fröjderocken*. Vid sidan härav finns också *Friggerocken*, och inte sällan (med *t*) *Trygge-Trigga-Tre(a)-rocken* («I Trearocken är tre stjärnor»). — Dessa benämningar tarvar en särskild utredning.

² Sigfrid Svensson anser de berörda «offren» till gloson vara sekundära, alltså av samma art som (enligt den föregående framställningen) «offret» av de sista äpplena till Fröja. (Fm Ft 1931 s. 240 f.) Se härom förf:s uppsats Gloson som sädesande, Fm Ft. 1937 s. 233 f. och replikväxlingen sammastädes s. 272—275.

detta fall ställa sig tvivlande. Männe inte kombinationen Fröja och gloston helt enkelt leder sitt ursprung från Varend och virdarnes sammanställning av Gloston och »Frey», via galten Gullinbursti? (I, 234, 242 f.) Lägg märke till stavningen »Frej» i Jenny Danielssons uppteckning! — Och när sagesmannens (eller upptecknarens?) fantasi nu en gång är i farten och följer Fröja på hennes vandringar om julnatten, varför inte då också låta henne överta den roll i fråga om den ute på åkern kvarlämnade plogen eller harven, som annars i sydsvensk och dansk folktro ömsevis tilldelas häxorna, Odensjägaren och Jerusalemsskomakare! (Som en »häxa» betecknas ju Fröa också i uppteckning 3, från Västra Torsås.)

Helt ensamstående är slutligen också sammanställningen av Fröa med kornblixterna i följande av Elgqvist publicerade uppteckning av J. A. Göth: Jag minns en söndag på 1880-talet, det var några gubbar ute och gingo bland åkrarna och tittade på rågen som snart var mogen. Då sade Måns i Karryd: Nu ä *Fröa* ute å si ätter om råjen å moen. — När jag som liten pojke satt hos den gamla Stolta-Katrina, var jag som alla dåtida barn mycket rädd för åskan. När kornblixterna syntes om kvällarna, sade Katrina: Du sa inte va rädd barn lella, dä ä bara *Fröa*, som ä ute å slår ell mä stål å flenta för å si ätter om kornet är moet. Ho ä snäll ve folk å gör dä bara för å hjälpa, ho gör inte som Tor, han slår ihäl bå folk å kräk när han [ä] lynna. — Jag har sedan hört flera gamla tala om samma sak, på ungefär samma sätt. (Fm Ft. 1929 s. 94.)

»Fröa» är emellertid inte ensam om denna roll som alstrare av kornblixten. I samma uppsats (s. 91) anför Elgqvist följande notis: C. J. Svensson [från Tingsryd] bodde 1883 i Stockholm. Han hade där en arbetskamrat från Vingåker i Sörmland. Denne gjorde i september ett besök i sin hembygd och berättade vid återkomsten till Stockholm, att säden mognade mycket långsamt. Han önskade, att det skulle komma en ljum natt, så att säden mognade på dygnet, »eller bättre, Oden rider i fälten (utan att skada) med sina båda hästar — hästarna, slår eld med hästskorna, då mognar säden på natten». — Elgqvists förmodan, att det är kornblixten, som här avses, är säkerligen riktig.

I detta sammanhang får man väl också ställa in en av Varendsbondens beteckningar på Tor: *Kornmoden*. (Varend och virdarne I, 230.) Detta ord, = »han som låter kornet mogna», är i varje fall identiskt med den da. benämningen på kornblixten, *kornmoden*. Och

man kan ju säga, att en sådan tankeförbindelse mellan kornblixten och åskans och blixstens gud i och för sig är helt naturlig.

Tydiligen har folkfantasiens sysselsatt sig åtskilligt med kornblixten, som inte bara är fascinerande som naturupplevelse utan också av folktron tillskrevs reell betydelse för sädens mognande. En annan fråga är, om det bakom någon av dessa kombinationer med »Fröa», Oden och (ev.) Tor ligger någon verklig folktradition av högre ålder. Vad Fröja beträffar finns det i varje fall all anledning att ställa sig skeptisk.

Författaren och folklivsskildraren J. A. Göth åberopar visserligen flera gamla sagesmän för sin uppgift om Fröa och kornblixterna. Han är också (såsom han förklarade för mig vid ett samtal sommaren 1942) fast övertygad om att Fröja-Fröa tillhör verkligt folklig Smålandstradition. Bl. a. hade han i sin ungdom av flera personer hört uttrycket *offra till Fröja*, t. ex. om midsommarnattens älskande par. Denna språkvändning gör dock knappast något övertygande folkligt intryck. Männe den inte härstammar från beteckningen av Fröja som »kärlekens gudinna» t. ex. hos Fryxell eller i Folkskolans läsebok?

Tillsvidare, och så länge inte flera, fullt pålitliga (icke litterärt påverkade) vittnesbörd föreligger, torde det nog vara nödvändigt att sätta ett stort frågetecken efter hela det av v. Sydow och Elgqvist framdragna materialet om »gudinnan Fröja i folktraditionen». Rent principiellt och metodiskt har värdesättandet av dessa uppteckningar onekligen ett ganska stort intresse. Man får inte bortse från risken att frågelistorna i vissa fall har »gått igen» och fått ett eko i de insända vittnesbörderna. Det är en fara, som man inte nog kan vara på sin vakt emot vid en dylik insamlingsmetod.¹ Men även på många andra vägar kan i vår tid det litterära inflytandet — som här bl. a. röjer sig i namnformerna Frej och Freja — nå fram till allmogefolk, som sedan kanske kombinerar stoffet på nytt med verklig folkstro — utan att de längre minns varifrån de har fått namn som Fröja, Oden osv. Beläsenhet och kombinationsförmåga är faktorer, som man i

¹ Jfr Ella Odstedts utredning av de sydsmländska uppteckningarna om *varulv-järul* i hennes avhandling om Varulven s. 208 f. F. ö. har vi kanske lite var anledning att här säga ett «pater peccavi».

många fall måste räkna med hos folkminnesforskningens frivilliga medarbetare ute i bygderna. I och för sig förträffliga egenskaper, utgör de dock i detta fall en verklig fara. Man har här ingen rätt att tala om avsiktlig »förfalskning». Men inte heller att utan vidare prövning godtaga uppteckningarna som äkta och pålitlig folktradition — allra minst när de är av så uppseendeväckande art som de här diskuterade.

DAG STRÖMBÄCK

Den underbara årsdansen.

I religiösa, moraliserande och historiska verk från medeltiden och ett gott stycke in i nyare tiden möter då och då en sägen, som vanligen lokaliseras till den lilla byn Kölbick i Sachsen-Anhalt och vars innehåll i korthet är följande: När prästen på julaftonen skall hålla mässa i byns kyrka, som är helgad åt Sankt Magnus, kommer en grupp män och kvinnor och börjar en dans på kyrkogården. Med sin dans och sin sång störa de gudstjänsten. Prästen går ut och försöker få dem att sluta, men förgäves. Han uttalar då högtidligt en önskan att Gud och Sankt Magnus måtte låta dem dansa på detta sätt ett helt år. Hans önskan går i uppfyllelse. De dansande kunna icke sluta med vare sig dansen eller sången. Av en osynlig kraft tvingas de att fortsätta utan uppehåll. Först när ett år gått till ända lösas de från sin förbannelse. Några av deltagarna dö då omedelbart; andra leva vidare men äro märkta för livet: deras lemmar skälva och de ha ingen ro i kroppen.

Denna dans uppgives ha ägt rum någon gång omkr. år 1020, och det är den som man gemenligen plägar kalla Kölbick-dansen.¹

Sägnen om dansen i Kölbick, vars innehåll här endast i grova drag skisserats och som är känd t. ex. från William av Malmesburys

¹ De viktigaste arbetena rörande Kölbickdansen äro följande: E. Schröder, *Die Tänzer von Kölbick* i *Zeitschrift für Kirchengeschichte* Bd 17, 1897 (grundläggande); H. Schück, *En medeltida balladstrof* i *Samlaren* 1908; J. Steenstrup, *De danske Folkevisers ældste Tid og Visernes Herkomst* i [*Dansk*] *Historisk Tidsskrift Række 9, Bd 1* (1918—20); E. Schröder, *Das Tanzlied von Kölbick* i *Nachrichten von der Gesellsch. der Wissensch. zu Göttingen, Philol.-hist. Klasse*, 1933; John Meier, *Das Tanzlied der Tänzer von Kölbick* i *Schweiz. Arch. f. Volkskunde* Bd 33, 1934; R. Stumpfl, *Kultspiele der Germanen* als

Gesta regum anglorum, Vincenz av Beauvais' Speculum historiale, Johannes Juniors Scala Celi, Johannes Paulis Schimpf und Ernst, Spangenberg's Ehespiegel och bröderna Grimms Deutsche Sagen (nr 231), har redan tidigt förelegat i olika versioner, som ytterst utgått ifrån sådana personer som på ett eller annat sätt stått nära den ursprungliga händelsen. Förmodligen har det varit fråga om ett tillfälligt utbrott av danssjuka,¹ en händelse som sedan i såväl systematisk religiös propaganda som i muntlig folklig tradition utsmykats och förstorats. Att sägnen bygger på en historisk tilldragelse framgår med full visshet av en anteckning från 1070-talet i klostret Hersfeld; i dess annaler omtalas att år 1038 en man vid namn Ruthart, som deltagit i den beryktade dansen vid Kölbigk, och som sedan tjugotre år tillbaka lidit av skälvingar, återfått hälsan och vigt sig åt att tjäna den helige Vigbert².

Edward Schröder har i sin nyssnämnda avhandling i Zeitschrift für Kirchengeschichte Bd 17, 1897, påvisat att berättelsen om dansundret i Kölbigk föreligger i tre latinska huvudredaktioner, samtliga tidigast representerade av handskrifter från 1100-talets mitt och samtliga återgående på en gemensam relation av händelseförloppet från mitten av 1000-talet. Han publicerar också de tre redaktionernas texter med variantapparat.

Redaktion I, som är den i litteraturen mest bekanta, upptogs av William av Malmesbury i hans Gesta regum Anglorum och nådde sedan genom Vincenz av Beauvais' Speculum historiale en vidsträckt spridning. Den utgöres av en berättelse av en av deltagarna

Ursprung des mittelalterlichen Dramas 1936, s. 170 ff.; G. Baesecke, Der Kölbigker Tanz i Zeitschrift für deutsches Altertum Bd 78, 1941. Övrig litt. i noter i forts.

¹ Om dylik danssjuka se t. ex. J. F. C. Hecker, Die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters 1865; A. Martin, Geschichte der Tanzkrankheit in Deutschland i Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 24, 1914.

² Cit. hos Schröder a. a. (1897) s. 94: *Inter sanatos advenit unus ex illis qui in Collebecce ... coream illam famosam duxerant, tremulus per annos iam viginti tres. Hic ibidem sanus factus, Ruthart nomine, servicio sancti Wigberti se tradidit.* Detta synes Stumpfl helt ha förbisett, då han o. a. a. s. 171 f. om dansundret i Kölbigk säger: »Die Geschichtsquellen des 11. Jahrhunderts wissen noch nichts davon, was besonders bei dem Fortsetzer der Quedlinburger Annalen ... auffallen muss, der nicht weit von diesem Kölbigk wohnte und sonst für die wundersamen Ereignisse gerade der Zeit von 994—1025 grosse Vorliebe zeigt.»

i dansen vid namn *Othbertus* och är hållen i jag-form («Även om jag, en syndare vid namn *Othbertus*, skulle vilja dölja min synd, så skulle likväl mina ådrors oro och mina lemmars rörelse bevisa den», börjar denna relation)¹. Deltagarna äro enligt denna relation femton män och tre kvinnor; under dansen nöta de sig allt djupare ned i jorden; efter sex månader ha de sjunkit ned till knäna och efter ett år ända till höfterna; på årsdagen av dansens begynnelse befrias de från sin förbannelse av biskop Herbert av Köln. Händelsen uppges ha ägt rum år 1021 och den som skrivit ut berättelsen åt *Othbertus* anges vara biskop *Peregrinus* av Köln, biskop *Herberts* efterträdare.

Redaktion II — den s. k. *Theoderikrelationen* — skall jag nedan utförligare tala om i samband med den fornsvenska versionen i *Legendariet*. Redaktion III, som i motsats till I och II ej är författad i jag-form, föreligger i en handskrift från 1100-talet (*Bibliothèque Nationale*) och har veterligen ej några litterära avläggare. Den uppger dansdeltagarnas antal till 27 och uppräknar deras namn; sedan dansundret skildrats tillägges här realistiskt att när dansdeltagarna efter årsdansen legat utsträckta på golvet i kyrkan i två nätter och en dag och sedan återkommit till sans, så drevos de ut ur kyrkan, grepos av sina föräldrar, tvingades att bada och påkläddes (*de ecclesia expulsi sunt et capti a parentibus non sine quadam violentia balneati et vestiti sunt*, *Schröders text s. 137 r. 55—57*). Här skymtar man något av den allvarliga, realistiska bakgrunden till dansundret i *Kölbigk*: de av sjukdom drabbade människornas olyckliga tillstånd och deras behandling.

Kölbigk-sågen har också haft sina sentida nordiska förgreningar, som äro värda att närmare undersökas. Om rester eller reflexer av den i muntlig tradition i Norden skall jag vid ett annat tillfälle framlägga mina iakttagelser. Av utrymmesskäl måste jag denna gång blott hålla mig till våra medeltida versioner.

1.

Sågen om årsdansen i *Kölbigk* ingår dels i *Själens tröst* (ed. *Klemming* 1871—73 s. 142 f.), där den är översatt från en lågtysk redak-

¹ *Ego peccator nomine Othbertus, etsi vellem tegere peccatum meum, indicium esset mearum inquietudo venarum et motus membrorum* (*Schröder a. a. s. 101*).

tion av Seelentrost¹, dels i Ett forn-svenskt legendarium II, 876 ff. (ed. Stephens 1858). Beträffande Själens tröst-versionen kan jag fatta mig ganska kort, då den icke erbjuder några större problem eller svårigheter och då dess sägentyp redan är känd och karakteriserad av Edw. Schröder i Zeitschr. f. Kirchengesch. 1897 s. 153. Schröder framhåller att Seelentrost-versionen av dansundret står tämligen självständig i förhållande till de tre grundredaktionerna och antyder att man kanske här får räkna med en muntlig variant av sägnen. »Die naive Schilderung, wie die 'vrilude up dem kirchove' den Tanz verabreden, um sich zu wärmen, und dann nicht davon lassen können, spricht für mündliche Herleitung» (a. a. s. 154). Det förefaller i själva verket mycket rimligt att man på kontinenten under medeltiden jämsides med den litterära traditionen — representerad t. ex. av Albert von Stade, Mattheus av Paris, Vincenz av Beauvais m. fl. — också haft en muntlig tradition av denna underliga och fängslande sägen, en tradition som redan tidigt spårat ur från någon av de litterära källorna och spritts genom predikanter och moralister eller som till äventyrs ytterst utgått från de olyckliga kringvandrande personer, som vid mitten av 1000-talet slogo mynt av den beryktade dansen vid Kölbigk och på sina tiggarfärder till skilda länder sökte, under åberopande av såväl medförda testimonier som synliga skälvnningar och ryckningar i sina lemmar, göra gällande att de varit med vid Kölbigk.

Medan Edw. Schröder kände väl till den fornsvenska översättningen av Seelentrost och noterade den för sin nyssnämnda avhandling, så observerade han däremot icke att den av honom framdragna huvudredaktionen II — Theoderikrelationen — också fanns representerad i vår fornsvenska litteratur, nämligen av kapitlet »Den underbara Års-dansen» i sagan om den helige Magnus jarl av Orkney-öarna i det fornsvenska legendariet (II, 876 ff.). Överensstämmelserna

¹ Angående Själens tröst, dess lågtyska original, dess lån ur det fornsvenska legendariet, dess tillkomsttid och redaktör kan numera hänvisas till Ivar Thoréns fullödiga undersökning »Studier över Själens tröst» 1942 (Nordiska texter och undersökningar 14). Det förefaller som om här ifrågavarande avsnitt skulle stå närmast den på kölnisk dialekt avfattade 1400-talsredaktionen av Seelentrost som återgives i G. K. Frommanns, Die deutschen Mundarten I, 203 (jfr inledningen i den fsv. versionen: *Thz skedhe j the landzskap ther sassen hetir j eno thorppe som kallas holtbeke* och den kölniska texten: *Dat geschah zo Sassen in einem dorpe und heisch Goltbecke*).

mellan Theoderikrelationen och den fornsvenska texten äro — som nedan kommer att med några exempel belysas — så stora, att vi verkligen här kunna tala om ett latinskt original till den fornsvenska texten. Denna viktiga omständighet synes emellertid icke ha observerats av fackmännen för ordhistoriska, syntaktiska eller textkritiska undersökningar. Såvitt jag vet är det endast Henrik Schück i uppsatsen »En medeltida balladstrof» i Samlaren 1908 s. 56 ff. samt — oberoende av Schück — Johannes Steenstrup i [Dansk] Historisk Tidsskrift Raekke 9, Bd 1 (1918—20) s. 232 ff. som ha uppmärksammat förhållandet, men såväl Schück som Steenstrup ha i första hand fäst sig vid »balladstrofen» i de båda texterna, och själva det filologiska sammanhanget mellan den fornsvenska versionen av den underbara årsdansen och dess mycket gamla latinska förlaga har kommit helt i skymundan¹.

Det fornsvenska legendariets version av Kölbigsägnen förlägger händelsen till Orkneyöarna och förknippar den med den helige Magnus jarl som dräptes på Orkneyöarna av sin frände Hákon Pálsson den 16 april 1116². Innehållet i berättelsen är i korthet följande:

På julnatten kommo tolv män *sorne j kompanaskap* till ett ställe som heter *celoberka* och till dess kyrka som var helgad åt S:t Magnus. Deras anförare hette *gerlekir*; deras syfte var att med våld bortföra sockenprästens dotter, som hette *anna*. Prästen hette *robertir*. Männen sände två flickor till kyrkan för att locka ut prästdottern, och sedan detta var gjort begynte de en dans med henne *j vapn huseno*. Deras anförare började nu en sång:

*Redh(u) kompana redhobone jwer thiokka skogha:
Oc gildo mz synd venisto jomfrw
hwi standom vi hwi gangom vi ey*

¹ Även Sverker Ek har i sin innehållsrika studie »De medeltida nordiska näckvisorna» i Folkm. o. Folkt. 1935 s. 71 observerat Schröders grundtexter och noterat att vi ha två fsv. versioner av årsdansen (korr. not).

² Om den helige Magnus se A. D. Jörgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse II (1878) s. 865 f., L. Daae, Norges Helgener, 1879, s. 203 ff. — Om året för hans död råda olika meningar. Acta Sanctorum, 16 april, s. 438 ff. (1738), som beträffande hans liv följer ett skotskt breviarium (»Breviarium Aberdonense» 1509) sätter hans död till 1104; Jörgensen a. st. uppger 16 april 1117, medan Daae a. st. anger den 16 april 1115 som dödsdag (detta i anslutning till P. A. Munch, Det norske Folks Hist. II, 675 ff.). Annalerna uppge dock tämligen enstämmigt 1116 som dödsår (se G. Storm, Isl. Annaler, 1888, ss.

Men denna fröjd blev genom Guds dom till sorg *oc sancte magnusse til hedher*. Ty den dansen och den sången upphörde de ej med på ett helt år. Då prästen på grund av deras sång och dans ej kunde fortsätta gudstjänsten i kyrkan, så gick han till kyrkdörren och tillhöll dem *a gudz vægna ok sancta magnussa* att gå in i kyrkan och tjäna Gud. Då de ej ville lyda honom sade prästen: »Gud och S:t Magnus låte eder ej på ett år upphöra med denna dans *ok ængin fra androm skilias*». När prästen sedan skickade ut sin son Azo (: *azonem*) för att få system *Anna* (: *annam*) bort från de dansande, så skedde ett under. När han ryckte henne i armen *epte fadhirs budhi*, så lossnade armen från kroppen, varvid intet blodflöde uppstod. Flickan lät sig ej bekomma utan fortsatte dansen. *Sonin baar atir fadherenom grøtelika gafwor : armin aff sinne dottir som green aff træ vt dragna mz tholke angist : see fadher Thzta ær thvin dottor ok min systir som thru bødih mik inkoma. Tha angradhe sorghfullir sina bøn oc jordhadhe armin æpte lefuande dottir*. Men nu skedde flera under. Armen, som prästen jordade, befanns nästa dag vara uppkastad ur graven. Så skedde tre gånger. Till sist lade prästen armen i kyrkan. Medan detta försiggick fortsatte de dansande sin dans och sin sång:

hvi standom vi swa¹ : hvi gangom vi ey

Så höllo de på ett helt år. De åto och drucko ej, de sovo ej, de kände ej hunger eller törst; deras hår och naglar växte ej och deras kläder sletos ej *swa mild war thera pina ok swa søtelika hæmdis a them gudz mildelikheth ok sancta Magnussa*. När den romerske kejsaren hörde talas om denna dans, så befalldo han att man till skydd mot snö och regn skulle bygga *hvs iwi them*; men detta arbete var fåfångt, *for thy at alt thz vm daghin bygdhis sloos nidher um nattena*. När efter ett år det åter blev julafton, då löstes de från dansen *æptir sancta magnussa bøn*. De skyndade nu in i *sancta magnussa kirkio* där de föllo ned på golvet *ok æpte langa vaku sofuø the thry dygn*.

Efter denna långa sömn stodo de alla upp utom prästdottern *Anna*, som låg kvar död på golvet. Kejsaren lät sedan beslå armen med guld och silver och upphänga den i kyrkan »till ett järtecken». Dansarna skildes åt och gingo var och en sin väg, drivna av evig oro. *Æ hwart the flydho følgdhe thom sama pina vm mangh aar thzta vitnar en thera som hæet theodoricus badhe mz sin eghin mun ok vitnis brefum*. Han hade för sed att var gång han greps av danssjukan, så åkallade han *vara frw oc sancta magnus*. En vårfrudag blev han kvar i kyrkan sedan alla gått ut. Där somnade han, och då han vaknade var han *heel ok stadughir aldir saman* och utropade, sedan

19, 59, 112 o. passim). Detta är godkännes också av S. Nordal i hans edition av Orkneyinga saga (1913—16) s. 341.

¹ Observera här det genom *swa* metriskt förbättrade omkvädet.

han signat sig: *seen alle hwat Jomfru maria ok sanctus magnus hafwa mik gifwit som ær wordhin stadugher*. Legendens slutar med orden: *thzta timde sancto magno til loff ok hedher* (Fsv. Leg. II, 876—880).

Denna fornsvenska version av »den underbara årsdansen» återgår — som också antydes i slutet: *thzta vitnar en thera som hæet theodoricus* — på den s. k. Theoderikversionen (eller huvudredaktion II) av sägnen om dansen i Kölbigk. Theoderikversionens text finns återgiven av Edw. Schröder i *Zeitschrift f. Kirchengeschichte* 17 (1897) s. 126—130. Enligt Schröders grundliga undersökningar¹ har denna version endast varit utbredd i England; den har icke som Othbertus-versionen vunnit någon allmän spridning i litteraturen utan är i litterär bearbetning blott känd från Robert Manning av Brunnes kort efter år 1300 skrivna diktverk *Handlyng Synne* samt en rimmad framställning av den heliga Ediths liv från början av 1400-talet. De äldsta handskrifter, i vilka Theoderikrelationen föreligger, tillhöra dock 1100-talet (se Schröder a. a. s. 123 f.). Det är nu märkligt att konstatera att denna »insulära version» av Kölbigk-sägnen just nått till Sverige. Till detta faktum har icke Schröder kunnat taga ställning, då han ju icke kände till den fornsvenska avläggaren, när han skrev sin undersökning om Kölbigkdansens redaktioner².

Legendariets version, som endast föreligger i *Bildstenianus*,³ avsluter sig i vissa stycken mycket nära till Theoderiktexten, som dock, i motsats till den svenska texten, är skriven i jag-form. Av utrymmes-skäl kunna här endast anföras några få exempel på texternas överensstämmelse:

Theoderikversionen: *In nocte natalis Domini lucifera, qua lux seculorum est orta, nos duodecim socii in vanitate et insania venimus*

¹ Jfr äv. hans »Das Tanzlied von Kölbigk», 1933, s. 360 f.

² I not och under hänvisning till Steenstrup (jfr ovan) har Schröder i den senare, polemiska skriften »Das Tanzlied von Kölbigk» 1933 s. 360 blott antecknat att det också finns »eine späte und freie Ableitung in altschwedischen Legenden».

³ Beträffande det textparti av Legendariet, i vilket S:t Magnus-legenden ingår och dess karaktär av nordisk appendix till den ursprungliga legendsamlingen hänvisar jag till Valter Janssons utmärkta framställning i *Fornsvenska Legendariet* 1934 s. 13 ff. — I förbigående kan antecknas att kapitlet om Olav den helige i Fsv. Legend. II, 859—72 se ut att vara stycken ur ett Olavs-officium; de överensstämma i mycket med lektierna i *Acta Sancti Olavi* och *Olavsbreviarierna* i G. Storm, *Monumenta Historica Norvegiæ* 1880 s. 127 ff.

ad locum qui dicitur Colebecca ad basilicam dedicatam sancto Magno martiri . . . (Schröder a. a. s. 126 r. 18—20). Leg.-versionen: *a Jula nat som alla værldinna lius vp ran: tholff mæn sorne j kompanaskap komo til en stadh som heter celoberka til sancta magnussa kirkio* (Leg. 876 f.)

Theoderik-versionen: *At presbiter mittit filium nomine Azonem, ut raptam de medio nostrum in ecclesiam adducat Avam suam sororem . . . It ille patrio precepto arreptamque manu sororem trahebat. Inauditum seculis miraculum!* (Schröder s. 127 f.). Leg.-versionen: *Sidhan litit thær æptir sænde prestin sin son azonem at han sculde in koma sina systir annam aff danzenom . . . epte fadhirs budhi drogh han sina systir twe hændis tha thimadhe eet miraculum ohørt før . . .* (Leg. 877 r. 28—32).

Theoderik-versionen: *Refert filius patri munus lamentabile, refert partem nate quasi ramum de arbore . . . cum tali animadversione: »En pater, suscipe : hec est soror mea, hec filia tua, quam me iussisti adducere».* (Schröder s. 128 r. 65—68). Leg.-versionen: *Sonin baar atir fadherenom grætelika gafwor : armin aff sinne dottir som green aff træ vt dragna mz tholke angist : see fadher Thzta ær thiin dottor ok min systir som thu bødþ mik inkoma* (Leg. 878 r. 4—8).

Theoderik-versionen: *Non capilli, non ungule nostre crescebant, non sunt attrita vestimenta nostra. Ita clemens erat pena, ita suaviter nos torquebat superna clementia. Quas terras hec fama non adiit?* (Schröder s. 128 r. 88—91). Leg.-versionen: *thera haar ok næghla vaxto ey ok ey thera klædhe slitus swa mild war thera pina ok swa søtelika hæmdis a them gudz mildeli(k)het . . . I hwat land kom ey thænna frægðh* (Leg. 878 r. 25—29).

Theoderik-versionen: *Sed frustra laboraverunt artifices lignarii, quia quicquid in die edificabatur in nocte penitus evertebatur* (Schröder s. 129 r. 96—98). Leg.-versionen: *vian ther timbradhís onytleka for thy at alti thz vm daghin bygðhis sloos nidher vm nattena* (Leg. 879 r. 1—2).

Jämförelserna skulle kunna fortsättas, men det anförda må vara nog för att visa det intima sammanhanget mellan Theoderikversionen (i handskrift från 1100-talets mitt) och den hos oss i Codex Bidentianus bevarade berättelsen om den underbara årsdansen.¹

¹ Den egendomliga motsättning, som ur innehållets synpunkt framträder i den fornsvenska texten beträffande platsen för dansen, kan genom den latinska originaltexten få sin förklaring. I Leg. (s. 877) står att *tha burdho the en en danz mz hæenne j vapn huseno*, men i fortsättningen får man klart besked om att den försiggår på kyrkogården. Redogörelsen för försöken att bygga tak över de dansande visar ju att dansen ej kan ha försiggått i vapenhuset. Förklaringen till denna inkonsekvens ligger uppenbarligen i originalets *atrium*,

Huru den fornsvenska texten i detalj förhåller sig till den latinska förlagan är självfallet en fråga som kräver specialbehandling. Här kan mera i förbigående påpekas att den svenska texten i allmänhet i sina meningar är kortare än den latinska, att den endast nämner namnet på ledaren (*Gærlekir*), prästen (*Robertir*), prästens dotter (*Anna*)¹ och son (*Azo*) samt deltagaren och sagesmannen *Theoderikus*, men utelämnar en rad namn på deltagare i dansen, som uppräknas i det latinska originalet. Likaledes överhoppas den svenska texten namnen på de två flickor, som lockade ut *Anna* ur kyrkan (*tha sændo the twa mœia til kirkionna at lokka ut hona til thera*; jfr lat. s. 127 r. 32 f.: *mittimus geminas puellas, Merswinden et Wibecinam, que similes similem de ecclesia allactarent . . .*). Typiskt för den svenska versionen är också, att den ej nämner kejsarens namn på de två ställen där denne omtalas, nämligen i samband med byggandet av skydd över de dansande och i samband med den lösryckta armens bevarande (jfr däremot den lat. texten s. 128 r. 92 f.: *ipse christianissimus imperator Henricus ut audivit etc. resp. s. 129 r. 117: brachium vero puelle insepelibile imperator Henricus . . . in ecclesia iussit dependere*). Över huvud taget märker man i den fornsvenska redaktionen en strävan att i möjligaste mån avlägsna sådant som ej skulle passa in i en legend om Orkneyöarnas helgon, den helige Magnus jarl Erlandsson. Vi skola med några ord ytterligare beröra denna anpassningsprocedur.

Den latinska förlagan, Theoderikversionen, är uppbyggd på ett sätt som till det yttre helt skiljer den från de två andra huvudredaktionerna. Medan de senare tämligen omedelbart börja sin beskrivning av dansundret, så har Theoderikversionen ett slags ramberättelse, som omsluter den egentliga berättelsen om dansen och som börjar

som översättaren tolkat som »vapenhus» men som här säkerligen skall översättas »kyrkogård»; jfr J. H. Baxter o. Ch. Johnson, *Medieval Latin Word-List* 1934 s. 34 s. v. *atrium* 'churchyard' (med ett belägg från 1000-talet) ävensom M. Hammarström, *Glossarium* 1925 s. 90 ('gårdsplan', 'kyrkogård').

¹ Det lat. originalets huvudtext har på motsvarande ställe *Ava*, men det är att märka att några äldre texter (4 och E, enl. Schröder s. 127) här ha *Ana* resp. *Anna*, med vilka sålunda den fornsvenska formen överensstämmer. *Ava* är den riktiga formen och formerna *Ana* och *Anna* lättförklarliga felskrivningar av denna. — Ortnamnet *celoberka* i den fsv. texten är uppenbarligen en förvanskad form; jfr det lat. originalet *Colebecca*, i variant även *Celebecca* (Schröder s. 126 i not).

med en skildring av Theoderiks ankomst till England (*in anglicam Britanniam*) under Edvard bekännarens regeringstid (1042—1066). Theoderik, som farit vida omkring i världen, kommer slutligen i England till den heliga Ediths kyrka (vid klostret i Wilton). Hans uppträdande, som karakteriserades av underliga skälvningar, ryckningar och handklappningar, framkallade fruktan hos de obildade och gråt hos »de heliga jungfrurna» (*sacre virgines*), d. v. s. nunnorna. Men Theoderik framlade klokt sin sak vid klostret och framdrog ur sin ränsel ett brev (såsom bevis), vilket biskop Bruno av Toul (sedermera påve under namnet Leo IV) dikterat i dansdeltagarnas namn (*ille . . . exponit causam suam et testem de pera profert cartam, quam in persona illius chori dictaverat Bruno Tullanus episcopus . . .*). Sedan följer beskrivningen på dansundret i *Colebecca*, vilken alltså utgör »kärnan» i framställningen. Ramberättelsens senare hälft omtalar därefter ganska vidlyftigt, huru Theoderik botas genom att efter gudstjänsten på Marie Bebådelsedag stanna kvar vid den heliga Ediths grav i kyrkan. Där somnar han (uppe i koret) och vaknar sedan helt frisk och sund. Inför de församlade prisar han den *benedicta domina*, »som han knappast förstått att riktigt åkalla och nämna vid namn». Berättelsen slutar: »Detta omtalades i närvaro av Brichtiva, detta ställes [d. v. s. Wiltons] abbedissa och upptecknades på modersmålet» (*Hec in presencia Brichtive ipsius loci abbatisse declarata et patriis litteris sunt mandata*).

Denna version har såsom Edw. Schröder särskilt framhållit i sin senare skrift om Kölbigk-dansen (*Das Tanzlied von Kölbigk* 1933 s. 360) tillkommit i samband med en skildring av den heliga Ediths liv och undren vid hennes grav. Den har alltså tillhört Edithmiraklen. Detta visas ju också av inledningen, som uttryckligen förklarar att berättelsen tillägnas *virgini Edithe . . . apud quam tante cladis collega memorabiliter sanatus est unus nomine Theodericus*. Edith dog som nunna i Wilton 984¹, och undret vid hennes grav kort efter mitten av 1000-talet är alltså kronologiskt i sin ordning. Hennes levernesbeskrivning, ur vilken Theoderikrelationen är hämtad, torde enligt

¹ Edith (*Eadgitha*) var konungadotter och uppfostrades av sin moder i klostret Wilton. Hon lät där bygga en kyrka åt den helige Dionysius, och i denna kyrka fick hon även själv sin vilostad. Där måste sålunda undret ha skett. Angående Edith se J. E. Stadler, *Vollständiges Heiligen-Lexikon* II (1861) s. 10 f.

Schröder a. st. sannolikt stamma från 1000-talets senare hälft och vara författad av munken Goscelinus († omkr. 1100).

Övergå vi nu till Codex Bildstenianus' framställning, så finna vi att förra delen av ramberättelsen, som handlar om Theoderiks olyckliga kringirrande liv och hans slutliga ankomst till klostret Wilton i England skurits bort och ersatts med orden: *Thætta thimdi j orknøom som sanctus magnus hwiilas : j hans kirkio vardo mang miracula a gudz væghna*. Men olyckligtvis har en i originalets inledning befintlig notis fått stå kvar: *Sanctus leo papa han læt scrifua eet miraculum sancto magno til hedher* (jfr. lat. *cartam, quam . . . dictaverat Bruno Tullanus episcopus . . . qui postea papa Leo dictus sanctissimum lumen emicuit nostri temporis*). Den Leo det här är fråga om dog emellertid 1054, medan Magnus jarl dog först 1116 (jfr ovan).

Efter denna korta inledning följer i den svenska texten »kärnberättelsen» om dansundret, gemensam för både den svenska och latinska versionen och i båda även formellt mycket likartad. Men medan originalet endast nämner S:t Magnus' namn i samband med kyrkan i »Colebecca» (såsom helgad åt honom) samt i sammanhang med prästens högtidliga nedkallande av Guds vrede över de dansande, så inskjutes i den fornsvenska redaktionen då och då S:t Magnus' namn, där originalet saknar detta: *mz gudz dom oc sancte magnusse til hedher* (s. 877 r. 17—18), *A gudz vægna ok sancta magnussa* (s. 877 r. 23—24), *gudz mildelikheth ok sancta magnussa* (s. 878 r. 27—28), *tha vordo the løse æptir sancta magnussa bøn* (s. 879 r. 5—6), *lupu bradhelica j sancta magnussa kirkio* (s. 879 r. 10).

Den senare hälften av originalets ramberättelse behålles i den fornsvenska texten blott delvis och framlägges så att den passar i stycket för Magnus jarls förhålligande. Medan originalet låter den olycklige dansaren Theoderik åkalla Edith (*Editham interpellabat*) och låter honom bli återställd i Ediths kyrka i Wilton, så insätter här den fornsvenska versionen Magnus i stället för Edith (*tha hæet han innerlika A vara frw ok sancta magnus*) och låter undret ske i S:t Magnus' kyrka. Likheterna mellan senare delen av den latinska ramberättelsen och den fornsvenska texten äro (trots förkortningarna och de sakliga ändringarna i den senare) dock så stora att man icke ett ögonblick kan tveka om den fornsvenska redaktionens härkomst.

Resultatet av vår undersökning beträffande legendariets version av den underbara årsdansen och Theoderikrelationen kan sålunda

preciseras på följande sätt: Leg-versionen återgår icke blott på den egentliga berättelsen (»kärnberättelsen») om dansundret vid Kölbigk i Theoderikrelationen utan den reflekterar oförtydligt också själva ramberättelsen och måste sålunda ytterst gå tillbaka på en Edith-legend, sannolikt tillhörande senare hälften av 1000-talet. Man behövde en på samma gång ovanlig som tilltalande legend om den helige Magnus av Orkneyöarna, och en dylik fann man i en av mirakelberättelserna om den heliga Edith. Man gjorde sig skyldig till ett fromt bedrägeri: dansundret, som ursprungligen försiggått i Kölbigk i Tyskland, förlade man till Magnus jarls kyrka på Orkneyöarna, och helbregdagörelsen, som i Theoderikrelationen försiggick vid den heliga Ediths grav i Wilton, förflyttades även den till Orkneyöarna och Magnus jarls helgedom. Frågan huruvida denna »omredigering» av ett Edith-mirakel ägde rum på engelsk eller nordisk botten skall jag nedan i korthet vidröra i samband med Iring av S:t Blasien-versionen.

2.

Att Theoderikversionen genom Schröders utmärkta undersökning blivit känd har ju också fått stor betydelse för folkviseforskningen. Den som ett fragment av en svensk folkvisa uppfattade strofen:

*Redh(u) kompana redhobone jwer thiokka skogha
Oc gildo mz synd venisto jomfrw
hwi standom vi hwi gangom vi ey* (Leg. II, 877)

har visat sig vara en mycket bristfällig översättning av Theoderikversionens:

*Equitabat Bovo per silvam frondosam,
Ducebat sibi Merswinden formosam.
Quid stamus? cur non imus?* (Schröder s. 127)¹

¹ H. Schück (Samlaren 1908 s. 62 f.) och J. Steenstrup ([Dansk] Hist. Tidsskr. 9. Række I, 242) ha — tydligtvis oberoende av varandra — givit uttryck åt en förmodan att bakom fsv. *redhobone* döljer sig (via *redh Bove* ell. *dyl.*) latinets *equitabat Bovo* samt att på liknande sätt fsv. *mz synd* återspeglar latinets *Merswind*.

Jag kan i denna undersökning icke ingå på den mycket omstridda frågan om bakom den latinska strofen döljer sig en fransk carole¹ eller en lågtysk dansvisa²; ej heller på frågan om den är att betrakta som en tillfällighetsvers (»Augenblicksdichtung»)³ eller om den är ett fragment av en längre (episk) visa.⁴ På grund av så många ovissa faktorer blir i viss mån en diskussion av dessa frågor alltid en tvist om påvens skägg. Gentemot ett ensidigt odlande av carole-synpunkterna kan det emellertid ha sitt intresse att konstatera: 1) samtliga tre huvudversionerna nämna sången vid dansandet (I *utinam . . . sic inquieti annum cantando ducatis*; II *. . . eandem cantilenam perpetuare* ävensom citerandet av dansvisan; III *. . . totum illum annum in eisdem cantationibus et saltationibus duxerunt*); 2) sångdanser finnas hos nästan alla folkslag (R. Steffen, Enstrofig nordisk folklyrik, Sv. Landsm. XVI. 1 s. 4 f.); föreningen av dans och sång »est un fait primitif et universel sans doute» (cit. hos R. Steffen a. a. s. 5); 3) med sångdansen följer dansvisan, och denna kan jämväl utgöras av en enstaka strof av mer eller mindre tillfällig art och anpassad efter tillfälligt behov (jfr Steffen a. a. s. 28 ff.); 4) även på fornsaxiskt område bör man ha kunnat dansa på 1000-talet (varom ju ock Kölbigk-dansen vittnar!), och man bör rimligen även där ha kunnat skapa till något slags sång eller dansvisa till sin dans; 5) en översättning till latin av en dylik rustik dansvisa är icke dotsamma som originalet självt; det är alls icke säkert att den metriskt (eller innehållsligt) återspeglar originalet; 6) formen *Merswinden* i strofen synes enligt den filologiska sakkunskapen (Edw. Schröder, Georg Baesecke) tala emot fransk härkomst.

¹ Så Paul Verrier, »La plus vieille citation de Carole» i *Romania* 58 (1932) s. 380 ff.; jfr tidigare även Gaston Paris, *Les origines de la poésie lyrique en France* (*Journal des savants* 1892) s. 47, H. Schück i *Sammlaren* 1908 s. 61, Steenstrup i [*Dansk*] *Hist. Tidsskr.* 9. Række I, 245 f. samt Sverker Ek, *Studier till den svenska folkvisans historia* 1931 s. 7 f. — Till Verriers uppsats i *Romania*, som jag tyvärr för sent uppmärksammat, återkommer jag i en senare studie över danssägnerna.

² Så Schröder i *Zeitschr. f. Kirchengesch.* 1897 s. 152 samt i »*Das Tanzlied von Kölbigk*», 1933 s. 369 (på sistnämnda ställe även med ett försök till rekonstruktion).

³ A. Heusler, »Über die Balladendichtung des Spätmittelalters namentlich im skandinavischen Norden» i *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 10 (1922) s. 23 f.

⁴ John Meier i *Schweiz. Archiv f. Volkskunde* 33 (1934) s. 158 ff.

Baesecke som sist har yttrat sig i saken (Zeitschrift f. deutsches Altertum 1941 s. 29 ff.) pekar även på de kulturella och litterära förutsättningarna för detta slags danslyrik i de sachsiska kejsarnas rike under 900-talet och början av 1000-talet. »Wenn es einstrophige Tanzlyrik gab — und die gab es —, so gehört die Kölbigker Strophe dazu» (a. a. s. 29).

3.

Förutom de av Schröder framdragna tre huvudredaktionerna av den underbara årsdansen finns också en fjärde, mycket intressant version publicerad av John Meier i Schweizerisches Archiv für Volkskunde Bd 33 (1934) s. 152 ff. Det är en berättelse om dansundret av en gammal pilgrim Iring av S:t Blasien, som dog omkr. 1190 och som alltsedan sitt sjuttonde år genomvandrat så gott som hela den då kända världen. För munkarna i S:t Blasien (i Baden) omtalade Iring, som trots sina fantastiska uppgifter framställes såsom en utomordentligt tillförlitlig sagesman, många underbara ting från sina vandringar och däribland även att han fem gånger sett dansundret (*huius ordinem rei non quilibet dubius relator, sed ipse fidelissimus vir nobis sepius narrare solitus fuit, qui quinque vicibus se illuc venisse et ea omnia proprijs obtutibus conspexisse verissime contestatus est*)¹.

Iring-relationen verkar i vissa stycken förbryllande, när man jämför den med tre huvudredaktionerna. Där omtalas att deltagarna voro 72 och att de redan dansat natt och dag i trehundra år, *cibum potumque non sumentes, non sompniū capientes*; de voro hela tiden så glada och livliga (*leti et alacres*) som om de just hade kommit samman, och de talade och skämtade med varandra under dansen men talade däremot icke med tillstädeskommande personer. Det omtalas vidare huru man bland de dansande särskilt kunde lägga märke till *matronam quandam*, som glad och uppsluppen deltog i dansen med två söner och två döttrar. Dansen leddes av en man, som förde en stav i sin hand, vilken han *in altum iaciebat et in manibus recipiebat*. Händelsen försiggår vid en kyrka på en ö belägen *in extremis partibus occidentis . . . ad septentrionalem plagam*, och berättelsen börjar med den från övriga relationer kända omständigheten att en hop människor utan-

¹ I Meiers text s. 155 rad 52—55.

för kyrkan störa gudstjänsten, varför prästen efter fåfänga försök att få dem att avstå från *ludicra diabolica* och *lusus choreae*, ber Gud om ett under. Något helgon omtalas ej, ej heller nämnas några namn, vare sig personnamn eller ortnamn.

John Meier (a. a. s. 157) söker framdraga formella likheter mellan Iringversionen och de tre huvudredaktionerna och synes vara angelägen om att få en litterär förbindelse mellan den förra och de senare. Men icke en enda mening i Iring-versionen stämmer formellt överens med någon till innehållet motsvarande mening i huvudredaktionerna. Mitt intryck är efter många överväganden av Iring-versionens innehåll att vi här stå inför en mycket vildvuxen relation av dansundret, en relation som återspeglar en fri och fantasifull muntlig tradition.¹ Och denna muntliga tradition har säkerligen tillhört England och Skottland, där Iring fått höra den.

Genom Theoderikrelationen veta vi att berättelsen om dansundret i Kölbigh redan kort efter mitten av 1000-talet nådde England. Där framträdde den i en egen, delvis efter engelska förhållanden anpassad version. Den inarbetades helt enkelt bland mirakelberättelserna om den heliga Edith († 984). Man bör till och med ha rätt att räkna med en anglosaxisk version av dansundret på grund av slutorden att dessa händelser »upptecknades på modersmålet» (*hec . . . patriis litteris sunt mandata*). Danssägngen har sålunda tidigt blivit känd i England och förmodligen har den där som annorstädes även kunnat få en egen utformning eller modifiering i såväl skriftlig som muntlig tradition. Helt säkert har den ganska snart förlorat sin ursprungliga lokala anknytning till *Saxonia* i Tyskland och i stället förknippats med någon plats på de brittiska öarna, något som så mycket lättare kunde ske som redan Theoderikrelationen icke angav var »Colebecca» låg. Den Sankt Magnus som omtalas i den ursprungliga berättelsen och vid vars kyrka i Kölbigh dansundret ägt rum² har följaktligen också lätteligen kunnat utbytas

¹ Det vore lockande att här dröja vid några drag i folkdiktningens utsmyckningar av den ursprungliga danssägngen, men tillsvidare må det vara nog att blott nämna evighetsmotivet (i stället för årsmotivet) i dansen; för detta se motsvarigheter hos Stith Thompson, Motif-index FFC 106 s. 390.

² Vem denne »Kölbigh-Magnus» var har icke kunnat fastslås. Det finns en rad helgon med detta namn att välja på; jfr Schröder i Zeitschr. f. Kirchengesch. 1897 s. 105 f.

mot någon insulär Magnus. Nu veta vi av t. ex. Orkneyinga saga att så gott som omedelbart efter jarlen Magnus Erlandssons död 1116 började under ske vid hans grav; man vallfärdade dit från olika håll, och de som voro sjuka vakade vid hans grav och blevo botade (... *vauctu at leipi ins helga Magnus iarls ok toko bot sinna meina*, Orkneyinga Saga, ed. Nordal 1913—16, s. 120 f.). Då han den 13 december 1135 skrinlades åtnjöt han redan stor ryktbarhet såsom ett undergörande helgon på Orkneyöarna och Shetlandsöarna. Det är sålunda ingenting som förbjuder oss att antaga att kort före mitten eller i varje fall vid mitten av 1100-talet dansundret kan ha förknippats med den helige Magnus av Orkneyöarna och införlivats i mirakelberättelserna om honom, ehuru ingenting därom finnes anfört i Orkneyinga saga eller andra källor om Magnus. I så fall skulle vår fornsvenska version vara en direkt avläggare till en dylik efter Magnus jarl anpassad och snarast i England eller Skottland uppkommen redaktion av Theoderikrelationen.

Jag vill självfallet icke utesluta den möjligheten att vår fornsvenska version kan vara en först av Legendariekompilatorn verkställd bearbetning av Theoderikrelationen och av honom förknippad med den helige Magnus av Orkneyöarna. Men förhandenvaron av en relation i England eller Skottland, som faktiskt knutit dansundret till någon av öarna i väster, stödjes också av Iring av S:t Blasiusversionen. Ty denna torde vara en genom predikanter förkunnelse under senare hälften av 1100-talet uppkommen muntlig sägen om dansundret, en sägen som Iring av S:t Blasien hört någonstädes under sina färder på de Brittiska öarna¹ och som knappast kan ha utgått från någon annan relation än den som förbundit dansundret med Orkneyöarnas helige jarl.

Denna granskning av de olika versionerna av medeltidens berömdaste danssägen har varit ett nödvändigt förstudium till en undersökning av några sentida danssägner i Norden, till vilka jag i annat sammanhang återkommer.

¹ Jfr uppgiften om Iring: *verum plures sunt insule in mari, ad quas ipse pervenerat ... ut ... oceani occidentis insule, que a Scottorum gentibus incoluntur* (Meier a. a. s. 156).

VALTER JANSSON

Palataliserade dentaler i nordiska språk.

1. Hos dentaler förekommer i nordiska språk ofta muljering intill ett följande *j* eller konsonantiskt *i*. Mer eller mindre regelrätt förekommer den sålunda i t. ex. nsv. *d* i *midja*, *stödja*, *t* i *lättja*, *nyttja*, *l* i *följde*, *sväljde*, *n* i *linje*, *njuta*, *vänjde*.¹ Ofta har dock en äldre förbindelse av muljerad dental och *j* resulterat i enbart *j* eller i *sj-* eller *tj-*ljud t. ex. nsv. *djärv*, *ljuta*, *sju*, *hässja*, *tjuder*, *tjäder*.

Konsonantens palatalisering beror i dessa fall uppenbarligen på det följande *j*-et. Även andra palatala eller palataliserade konsonanter kunna verka palataliserande t. ex. *tj*-ljudet i jämtländska *saJfsa*, *bæJfsen*,² härjedalska *siJfse*.³

I nynordiska dialekter förekommer emellertid palatalisering hos dentalerna *d*, *t*, *l*, *n*⁴ även utan inverkan från *j* eller annan palatal eller palataliserad konsonant. Denna palatalisering har stor utbredning och förekommer under något olika förhållanden. En summarisk översikt över de viktigaste fakta följer nedan. Mera detaljerade uppgifter finnas i de citerade källorna.

2. Palataliserat *d* har relativt liten geografisk spridning. Det förekommer på svenskspråkigt område i Idre i Dalarna,⁵ i Lidmålet i

¹ Se utförligare härom J. A. Lundell i SoS 1, s. 39 ff., A. Noreen, Vårt språk 1, s. 441 ff.

² H. Westin i Sv. landsm. XV: 3, s. 42, 46.

³ A. a. s. 43.

⁴ Nämnas kan också palatalisering av *s*, men denna har ringa utbredning. Se H. Ross, No. bygdemaal 8, s. 28, J. Reitan, Rørosmålet, s. 145 ff., J. Storm, Ordlister, s. 43 f., A. B. Larsen, Lydl. i den solørke Dial., s. 121, 140 ff., Oversigt over de trondhj. dial. slægtskabsforh., s. 64; om palataliserat *s* i Estland se Danell, Nuckörmålet, s. 53.

⁵ Tpl. i ULMA.

Jämtland¹ och på Brändö i Åland.² I Norge har det större utbredning och är känt från Opland fylke (dock ej från Valdres), Hedmark fylke, Trøndelagen, Nordmøre, Nordland o. Troms fylke.³ Palataliserat *t* förekommer inom huvudsakligen samma område i Sverige (ej i Idre), Åland⁴ och Norge (ej i Gudbrandsdalen).⁵ Palatalisering har inträtt, då *d* och *t* äro långa, i Lidmålet dock endast efter *i*, *y*, *u* samt diftong med *i*, *u* som senare komponent; om *d*, *t* i förbindelserna *ld*, *lt*, *nd*, *nt*, *tn* se i det följande. I Norge har palataliserat *d*, *t* sin största utbredning efter hög vokal; detta gäller framför allt *t*.

Större utbredning har muljerat *l*. I Danmark förekommer det på större delen av Jylland, på Bornholm, östra Fyn, Äro och Sydmols—Helgenäs samt på Agersö—Omö. Palataliseringen har drabbat gammalt *ll*, förbindelserna *ld*, *tl*, vilka överallt assimilerats till *ll*, samt *l* framför *t*. På Agersö—Omö har palatalisering inträtt endast efter *i* och *y*. På Bornholm är *l* framför *t* i regel dentalt.⁶

Inom svenskspråkigt område förekommer palataliserat *l* endast i ett litet antal dialekter. På Tjörn i Bohuslän skall *l* »åtminstone efter främre vokal» uttalas »med mycket låg tungspets och nästan muljerat ((*l*) ibland nära (*d*)*dl*)».⁷ I Dalarna förekommer palataliserat *l* i

¹ Se texterna av K. H. Waltman i Sv. landsm. XIII: 1 och B. 39.

² O. F. Hultman, Efterl. skr. 2, s. 217.

³ A. B. Larsen, Overs. over de no. bygdemål, s. 16, 30, 45, 89, 99, Lydl. i den solørske Dial., s. 144 f., Norvegia 2, s. 238 f., H. Ross, No. bygdemaal 5, s. 42, 6, s. 63, 8, s. 27, 9, s. 45, 10, s. 59, 11, s. 68, 72, J. Storm i Norvegia 1, s. 116 ff., Ordlister, s. 41, J. Reitan, Aalens maalføre, s. 31 ff., Rørosmålet, s. 143 f., Tynnsetmålet, s. 13 o. 29, R. Iversen, Senjen-maalet, s. 60 f., V. Riksheim, Ljodvokstren i Vefsn-målet, s. 51, E. B. Skånlund, Saltamålet, s. 71.

⁴ Hultman, Efterl. skr. 2, s. 286.

⁵ Larsen, Overs., s. 16, 30, 45, 89, Lydl. i den solørske dial., 138, 143 f., Norvegia 2, s. 239, Ross a. st., Storm i Norvegia 1, s. 115 f., Reitan, Aalens maalføre a. st., Rørosmålet, s. 144 f., Tynnsetmålet a. st., Iversen aa, s. 59 f., V. Riksheim aa, s. 51, E. B. Skånlund, Saltamålet, s. 71 f.

⁶ V. Bennike—M. Kristensen, Kort over de da. folkemål, s. 19 f., 23, 24, 31, 124 o. karta 63, Johs. Brøndum-Nielsen, Dial. o. Dial.forskn., s. 110, 114, 118 f., 123 f., V. Thomsen i J. C. S. Espersen, Bornh. ordb., s. (59) f., H. Sandvad, Stauningmålet, s. 44, J. Lund, Morsingmålet lyd- og form., s. 145 f.: jfr även P. Jacobsen, Mundarten i Flemløse sn, s. 51 f.

⁷ Hj. Lindroth i Sverige utg. av O. Sjögren m. fl. 3, s. 737 f.

Idre,¹ i Härjedalen i Lillhärdal, Sveg och Linsäll,² i Jämtland i Lidmålet (efter *i*, *y*, *u* eller diftong, innehållande *i*, *u* som senare komponent).³ I estlandssvenska dialekter förekommer palataliserat *l* emellanåt, sannolikt på grund av estniskt inflytande.⁴ I finlandssvenska dialekter är det relativt väl belagt: »i Närpes och Korsnäs i s. Vasa l. ävensom i Brändö, Kumlinge o. Kökar i ö. Ål.; måhända dessutom i Vittisboj. i Satak.» Även för Houtskär i Egentliga Finland är palataliserat *l* betygat.⁵ Palataliseringen har i dessa svenska dialekter överallt drabbat gammalt *ll*, i Idre och i Lidmålet även *ll* < *ld* samt *l* före *t*, varvid även *t*-et palataliserats. I Åland har palatalisering inträtt hos *l* före *d* (vilket ej assimileras till *ll*), om föregående vokal är kort, samt hos *l* före *t*. Från Härjedalen finnas inga säkra exempel på palatalisering av *l* framför *d* och *t*, däremot har *tl*, *sl* efter vokal regelrätt utvecklats till tonlöst, muljerat *ll*. Samma utveckling av *tl*, *sl* inträder i Idre och i Lidmålet.

I Norge har som bekant palataliserat *l* stor spridning. Det förekommer norr om en linje från Bergen åt nordost, söder om norra Nordhordland (med *gl* eller *gl*), öster om yttre Sogn (med *ll*) längs efter Jostedalbräen, mellan Gudbrandsdalen och Valdres och söder om Land, Toten, Hedmark och Solör till svenska gränsen. Söder om denna linje finnas enstaka spår av tidigare palatalisering.⁶ Denna har överallt inträtt hos gammalt *ll* och i regel hos *ll* < *ld* (i väster vidtager palataliseringen hos gammalt *ld* först från och med Romsdal,

¹ A. Noreen Vårt språk 1, s. 444, tpl. i ULMA. Noreens uppgift a. st., att palataliserat *l* skulle förekomma även i Särna, finner ej stöd i uppteckningarna i ULMA.

² Reitan, Vemdalsmålet, s. 73 ff.

³ Waltman a. st.

⁴ H. Vendell, Laut- und Formlehre der schwed. Mundarten in den Kirchsp. Ormsö und Nukkö, § 80, G. Danell, Nucköområdet, s. 53, J. Pöhl i Svio-Estonica 1938, s. 66, P. Wieselgren ibid. 1939, s. 133; jfr C. Russwurm, Eibofolke 2, s. 297, Lundell i Sv. landsm. I: 2, s. 67.

⁵ O. F. Hultman, Efterl. skr. 2, s. 256 f., A. Karsten i Sv. landsm. XII: 3, s. 36 f., V. E. V. Wessman i Folkmålsstud. 4, s. 355, Lundell, Skand. folkm. 1, s. 38.

⁶ Ross aa 1, s. 23 med karta I B, 5, s. 42 f., 6, s. 63 f., 7, s. 6, 11, 8, s. 27, 9, s. 45 f., 10, s. 58 f., 11, s. 68, 72, 12, s. 7, 17, s. 144, A. B. Larsen, Overs., s. 16, 30, 45, 73, 80 f., 89, 99, Lydl. i den solørske Dial., s. 120, 145 f., Norvegia 2, s. 237 ff., Storm i Norvegia 1, s. 119 ff., Ordlister, s. 29, 42, 44, 61, Reitan, Aalens maalføre, s. 31 ff., Rørosområdet, s. 139, Tynnsetområdet, s. 13 f., 29, Iversen aa, s. 62 f., Riksheim aa, s. 51 f., Skånlund aa, s. 72 f.

i öster har palatalisering emellanåt inträtt endast efter hög vokal; *d* kvarstår framför vokal i norra Gudbrandsdalen, Tröndelagen, Romsdal och Nordmøre; i Selbu palataliseras därvid även *d*), hos *l* framför *t* i Hedmark fylke (åtm. i vissa ord), Tröndelagen, Nordland, Romsdal och Nordmøre (i vilket fall även *t* palataliseras i enstaka dialekter), hos *l* framför *s* i norra delen av Hedmark fylke, i Tröndelagen och Nordland (exemplen dock få och mest ord av främmande ursprung) samt hos tonlöst långt *l* el. *dyl.* uppkommet av *sl, tl* i Opland (ej i Valdres och Gudbrandsdalen), Hedmark fylke, Tröndelagen, Nordland, Sunnfjord, Nordfjord och Møre. Även *rl* har på åtskilliga håll assimilerats till *ll* och palataliserats.

Palataliserat *n* har en utbredning, som påminner om utbredningen av palataliserat *l*.

I Danmark förekommer allmänt palataliserat *n* för gammalt *nn* både i Jylland och på öarna, dock ej på Själland och Sejerö. Samma utveckling har inträtt hos *n* framför *s*, hos *nn* < *nd* eller *tn* inom samma område; på Bornholm har dock palatalisering vid gammalt *nd* inträffat endast efter *i, y* och *u*, vid *tn* saknas den helt. För gammalt *nn, nd* inträder på Sejerö och delvis på Själland och Mön *ng*-ljud efter föregående *i, y, u*. Framför *t* har *n* palataliserats i delar av Jylland; spår av palatalisering finnas på Fyn och Äro.¹

De sydsvenska dialekterna anknyta till de danska. Palataliserat *n* förekommer sålunda i södra Skåne, i Göteryd i södra Småland samt i mellersta Halland. Denna utveckling har inträtt vid gammalt *nn* och *nn* < *nd* efter föregående *i, y*.² På sina håll har ur gammalt *nn* och *nn* < *nd* uppstått *ng*-ljud, vilket torde tyda på tidigare muljering. Så i norra Skåne, södra Småland, södra Halland samt i enstaka fall i Blekinge och i Västergötland. Denna utveckling har inträtt efter vokalerna *i, y*, i Skåne och sydligaste Halland även efter *u*; i orden *skinn, in, inne, innan* har övergången sin största spridning.³

¹ Bennike—Kristensen, aa, s. 19, 21, 120 f., 122 och karta 61, Brøndum—Nielsen, a. st., Thomsen hos Espersen aa, s. 57 f., Sandvad aa, s. 45, Lund aa, s. 140 f.; jfr även Jacobsen aa, s. 47 f.

² I. Ingers, Stud. öv. det sydvästsk. dialektomr., s. 5, G. Hedström, Sydsmål. folkm., s. XXXVII, E. Wigforss, S. Hallands folkm., s. 478 ff.

³ N. Olséni i Sv. landsm. VI: 4, s. 71, G. Billing i Sv. landsm. X: 2, s. 106, 188 f., Ingers aa, s. 5, 10 ff., J. Swenning i Sv. landsm. B. 36, s. 380, Hedström aa, s. XXVIII, XXXIV, XXXIX, Wigforss a. st., J. Götling, Västerg. folkm. 2, s. 69, 73.

På Tjörn i Bohuslän skall förekomma ett uttal av *nn* »(åtminstone efter främre vokal) med mycket låg tungspets och nästan muljeradt».¹ I Idre i Dalarna har palatalisering inträtt hos gammalt *nn* och *n* framför *t*, varvid även *t* palataliserats.²

Från Sverige bör vidare nämnas, att i Härjedalen förekommer palataliserat *n* i Lillhärdal, Sveg, Linsäll, Hede, Tännäs och Storsjö. Palatalisering har inträtt efter alla vokaler hos gammalt *nn* samt hos *n* i förbindelsen *tn* överallt utom i Storsjö.³ I förbindelsen *tn* har även *t* muljerats. I Lidmälet har vid långt *n* och *n* framför *t* och *s*⁴ palatalisering inträtt efter *i*, *y*, *u* samt diftong, innehållande *i*, *y*, *u*.

Vad östsvenska dialekter angår, förekommer palataliserat *n* i Estland och i Finland. Exempelen från Estland äro dock enstaka och bero sannolikt på estniskt inflytande.⁵ Från Finland är palataliserat *n* belagt i mellersta Vasa län i Bärgö, Replot och Malaks, i södra Vasa län i Närpes och Korsnäs, i Satakunda i Vittisbofjärd(?), i östra Åland i Brändö, Kumlinge och Kökar samt i Egentliga Finland i Iniö och Houtskär. I Österbotten förekommer det endast som motsvarighet till gammalt *nn* i trycksvag stavelse, i Åland (och Satakunda?) därjämte i trycksvag stavelse samt i förbindelse med *d* — vilket ej assimileras med *n* — och *t*.⁶

I Norge har palataliserat *n* ungefär samma utbredning som palataliserat *l*, och sydgränsen för de bägge ljuden sammanfaller i stort sett, dock torde palataliserat *n* vara något mera spritt. Palatalisering inträder vid gammalt *nn*, i regel även vid *nn* < *nd* (palatalisering saknas vid *nn* < *nd* i Gudbrandsdalen, Sunnmøre och Sogn och Fjordane; i Hedmark fylke och Trøndelagen kan *nd* kvarstå oassimilerat framför vokal, varvid regelrätt *n* palataliseras, ibland även *d*) samt *nn* < *rn* (dock ej i Nordhordland; i Nordnorge bevaras *rn* i regel efter bakre vokaler; exempel på palataliserat *nn* < *rn* förekommer på enstaka ställen även efter kusten i Austagder). Framför *t* har *n*

¹ Lindroth i Sverige utg. av Sjögren m. fl. 3, s. 737 f.

² Tpl. i ULMA.

³ Reitan aa, s. 74 f., egna uppteckningar.

⁴ Waltman a. st.

⁵ Se Vendell aa, § 87, Danell aa, s. 53, J. Pöhl i Svio-Estonica 1938, s. 67, P. Wieselgren ibid. 1939, s. 133.

⁶ Hultman, Efterl. skr. 2, s. 268, A. Karsten i Sv. landsm. XII: 3, s. 42 ff., V. E. V. Wessman i Folkmålsstud. 4, s. 355, 7, s. 20, Lundell, Skandinav. folkm. 1, s. 35 ff.

palataliserats i ungefär samma utsträckning som $nn < nd$ och kvarstående nd (därvid kan även t muljeras i Rörös, Ålen och Saltamålet), framför s i vissa ord i södra Opland, Hedmark fylke, Tröndelagen, Nordland o. Troms. I förbindelsen tn har palatalisering inträtt i ord som *vitne*, *trutna* i Solör, Tröndelagen, Senjen (i Tröndelagen har tn muljersats, eljest endast t). Vid alla n -förbindelser har muljering överallt gynnats av föregående hög vokal, särskilt i , y , u .¹

3. I ovanstående summariska översikt har ej tagits hänsyn till en palatalisering, som i norra Västerbotten och i Malå i Lappland inträtt hos l , n , d , t efter diftong med i , y som senare komponent. Palataliseringen är omnämnd redan av J. V. Lindgren i hans grammatik över Burträskmålet. Denne har tydligen tvekat om hur muljeringen bör uppfattas, då han å ena sidan säger, att diftongering inträtt framför palataliserade långa l , n , d , t ,² å andra sidan, att palatalisering hos dessa konsonanter uppkommit efter i -diftong, vare sig gammal eller sekundär.³ A. Karsten⁴ och Hultman⁵ synas tänka sig, att den västerbottniska palataliseringen står i samband med den finländska.

Det område, där palatalisering förekommer, innefattar socknarna Lövånger, Burträsk, Skellefteå, Byske, Norsjö och Malå. Palatalisering förekommer efter de gamla diftongerna ei , $öi$ och de nya diftongerna, uppkomna av i , y .⁶ Det kan vara frestande att här vilja finna en överensstämmelse med förhållanden på andra håll i Norden, där palatalisering gynnas av främre vokaler, och på den grund anse norra Västerbotten och Malå som ett reliktområde. Jag tror ej, att en dylik uppfattning är hållbar.

Det är att märka, att muljering inträtt endast efter i - och y -diftong. I intilliggande trakter utan diftonger finns ingen muljering och i de

¹ Ross aa 1, s. 23 f., 5, s. 42, 6, s. 63, 7, s. 11, 8, s. 27, 9, s. 45, 10, s. 58 f., 11, s. 68, 72, 12, s. 7, 13, s. 54, 17, s. 144, A. B. Larsen, Overs., s. 16, 30, 45, 73, 81, 89, 99, Lydl. i den solørske Dial., s. 120 f., Norvegia 2, s. 237 ff., Reitan, Tynnsetmålet, s. 29 f., 13, 24 ff., Rørosmålet, s. 139 ff., Storm i Norvegia 1, s. 122 ff., Ordlistor, s. 29, 43, 60 f., Iversen, Senjen-maalet, s. 64 f., Riksheim aa, s. 52, Skånlund aa, s. 73 f.

² Sv. landsm. XII: 1, s. 123, 125.

³ Aa, s. 175.

⁴ Sv. landsm. XII: 3, s. 37.

⁵ Efterl. skr. 2, s. 257.

⁶ Se ULMA:s samlingar, Lindgren a. st., Ordb. över Burträskmålet, S. Larsen, Subst. böjning i Västerb. folkm. passim.

fall, då diftongering inom ifrågavarande område ej inträtt, saknas också palatalisering. Det heter sålunda t. ex. *veŋ* m. 'vind' Burträsk, men *vin* 'ds.' Nysätra,¹ *beŋ* 'bill' Burträsk, Byske, Norsjö men *bid* 'ds.' Löfvånger, Malå,² *bÿŋ* 'bytta' Burträsk, *bÿt* 'ds.' Vännäs, Degerfors, Nysätra, Löfvånger,³ *sÿŋ* 'sylla' Skellefteå, Malå, *sÿl* Bygdeå, *sól* Löfvånger.⁴ Å andra sidan har icke alltid palatalisering inträtt vid diftongering t. ex. *kleŋt* 'klint' Malå,⁵ *braŋd* 'bredd' Skellefteå, Malå,⁶ *bleŋn* 'blind' Löfvånger, *bleŋn* 'ds.' Malå.⁷

För dessa dialekter är det karakteristiskt, att palatalisering förekommer efter gamla diftonger, om diftongen förkortats. Det är sålunda en regelrätt växling mellan ej palataliserad och palataliserad dental i exempel som *rēŋ* adj. 'ren', *rāŋŋ* 'rent', *sēŋ* 'sen', *sāŋŋ* 'sent', *ēŋ* räkn. 'en', *ēŋŋ* 'ett' osv. Burträsk.⁸ Detta ger klart besked om palataliseringens uppkomst. Framför dubbelkonsonant har diftongen förkortats och dess senare komponent fört över en del av sin palatalitet på följande konsonant eller konsonantförbindelse. Att palatalisering även uppträder i t. ex. *ēŋŋer* 'etter', förklaras av att den uppkommit i former, där diftongen stått framför förbindelsen *tr* och sedan sekundärt införts i former med svarabhaktivokal.

En åskådlig parallell till den här föreslagna utvecklingen finner man i Lidmålet. I Waltmans uppteckningar förekommer palatalisering efter *i*-diftong, som blivit förkortad framför lång konsonant eller konsonantförbindelse. Jfr t. ex. å ena sidan *ēŋ* räkn. 'en', *sēŋ* adj. 'sen', *flēŋ* m. 'flen' med å andra sidan *ēŋŋ* 'ett', *māŋŋt* 'menade', *rāŋŋt* 'rent'.⁹ Samma fenomen har iakttagits på flera håll.¹⁰

Vid nya diftonger har palataliseringen uppkommit på liknande sätt. I Norrbottens dialekter förekommer också diftonger men utan att palatalisering inträder. Intressant är emellertid att lägga märke till

¹ S. Larsson aa, s. 30.

² Aa, s. 34.

³ Aa, s. 74.

⁴ Aa, s. 75.

⁵ Aa, s. 32.

⁶ Aa, s. 60.

⁷ S. Wallström, Stud. i övre Norrl. språkgeogr., s. 91.

⁸ Ur Lindgren, Ordb. över Burträskmålet.

⁹ Se i Sv. landsm. XIII: 1 och B. 39 samt uppteckningar i ULMA.

¹⁰ Danell, Nucköområdet, s. 46, 47, Hultman, Efterl. skr. 2, s. 182 o. 184, Ross aa 8, s. 45 f., Riksheim aa, s. 51, Skånland aa, s. 73 o. 74.

att diftongens senare komponent i Norrbotten skrives *z*, *y*,¹ i norra Västerbotten däremot *z*, *y* o. dyl. I detta sydligare område, på gränsen mot trakter, där diftonger helt saknas, har diftongen reducerats och dess senare komponent till en del uppgått i följande konsonant. Ovan påpekades, att även i norra Västerbotten förekomma diftongerade former utan palatalisering. Dessa böra tydligen ses i samband med utvecklingen i Norrbotten.

4. Ovan nämndes, att palataliserat *n* inom ett nära sammanhängande område i Danmark och sydligaste Sverige utvecklats till *ng*-ljud efter föregående *i*, *y*, *u*. I angränsande trakter i södra Småland och Blekinge förekommer *ng*-ljud, som utvecklats ur *nn* (vanligen < *nd*) efter äldre *i*, *y*, *u* men också efter *ä*, *a*, *o*. Denna utveckling, varav enstaka utlöpare finnas i Halland och Skåne, bör helt visst skiljas från den föregående.²

Klargörande är en jämförelse mellan ord innehållande *i* framför *nn*, resp. *nd* i Blekinge och södra Småland. Om man bortser från orden *skinn*, *in*, *innan*, *inne*, ha ord med gammalt *nn* fått övergång till *ng*-ljud så gott som uteslutande i sydvästra hörnet av Småland, i Nöttja, Hinneryd, Pjätteryd, Hamneda, Torpa, Virestad, Agunnaryd. I det material, som Swening,³ Pettersson,⁴ Hedström,⁵ och Areskog⁶ publicerat, finnas endast två undantag: *hinna* v. (även s.) med *ng*-ljud i Långasjö och Algutsboda i Småland och i Blekinge, *vinna* v. med *ng*-ljud i Blekinge; i Långasjö och i Blekinge ha orden diftong, varför *ng*-ljudet utvecklats på samma sätt som i följande fall. Hos ord med *i* framför *nd* förekommer övergång till *ng*-ljud i Blekinge och i södra Småland ända in i Kalmar län. I sydvästra hörnet av Småland föreligger helt visst sammanhang med palataliseringen i Skåne och Halland. På andra håll hänger utvecklingen samman med förlängning av *i* framför *nd*; på förlängning har följt diftongering, som ännu lever kvar i delar av sydöstra Småland och Blekinge⁷ men för övrigt gått

¹ Se t. ex. H. Rutberg, Folkm. i Nederkalix, s. 90 ff., 94 ff.

² Hedström aa, s. XXIV, XXVI, XXVIII f., XXXIV, XXXIX, XLI, Areskog, Ö. Smål. folk., s. 26, Swening aa, s. 380, S. Pettersson i Blekingeboken 1939, s. 23, Wigforss aa, s. 138, 480 ff., Ingers aa, s. 12, G. Billing i Sv. landsm. X: 2, s. 189.

³ Aa, s. 54 ff., 380.

⁴ I Blekingeboken 1939, s. 17 o. 23.

⁵ Aa, s. 66 ff.

⁶ A. st.

⁷ Hedström aa, s. XXVI, 1, Pettersson a. st.

tillbaka. Genom assimilation mellan diftongens senare element och följande *n* har *ng*-ljudet uppkommit.¹

Ett par exempel från södra Småland må anföras som stöd för denna uppfattning. I ordet *vinbär* uttalas första stavelsen vanligen *vin-* eller *vn-* men i Långasjö *vev̥n̥*-²; *ng*-ljudet bör bero på föregående diftong. På samma sätt förstår man växlingen i förra leden av ordet *flin(t)skalig*, som vanligen uttalas *flin-* eller *fln-* men i Långasjö *fl̥ev̥n̥*-.³

Vad utvecklingen till *ng*-ljud efter *y* angår, kan man göra liknande iakttagelser i det material, som finns hos Swenning,⁴ Pettersson,⁵ Hedström⁶ och Areskog.⁷ Övergång till *ng*-ljud av gammalt *nn* finns väsentligen endast i sydvästra hörnet av Småland; vid gammalt *nd* är övergången mera spridd, beroende på omständigheter, som nyss relaterats.

ng-ljud efter *u* förekommer i enstaka exempel endast i sydöstra Småland som motsvarighet till gammalt *nd*.⁸ Övergången bör förklaras på samma sätt som *nd* > *ng*-ljud efter *i*, *y*.

Utvecklingen *nd* till *ng*-ljud efter föregående *ä* utgör ett starkt stöd för den här hävdade meningen. Den förekommer i norra Blekinge, i västra sydöstra Småland ända in i Kalmar län samt sporadiskt i Skåne och i Halland.⁹ Diftongering förekommer i norra Blekinge och södra Småland, dock ej i Kalmar län. Jag antager, att övergången *nd* > *ng*-ljud inträtt på grund av assimilatorisk inverkan från föregående diftong. Då diftong i vissa fall numera saknas, torde detta bero på yngre återbildning. De enstaka exemplen från Skåne och Halland kunna förklaras som lån.

Som parallell till utvecklingen *äin* till *äing* kan anföras former som *raɪn̥* 'regn', *ləɪn̥* 'lögn' med *ɪɪ* < *ɪn* < *ghn* i södra Småland.¹⁰ Jfr även *säɪn̥as* v. 'sina' i samma trakter.¹¹

¹ Eventuellt kan man tänka sig samma utveckling efter ett långt *i*, som förkortats.

² Hedström aa, s. 90.

³ Aa, s. 88.

⁴ Aa, s. 250 f., 380.

⁵ Aa, s. 19 f., 23.

⁶ Aa, 161 ff.

⁷ Aa, s. 26.

⁸ Hedström aa, s. 348.

⁹ Se not 2, s. 8, Pettersson aa, s. 11, 21.

¹⁰ Hedström aa, s. XXVII.

¹¹ Aa, s. XXVI.

Även vid *nd* efter föregående *a* ligger utvecklingen rätt klar. *nd* har övergått till *ng*-ljud i Blekinge och i sydöstra Småland ända in i Kalmar län. Diftongering *a* > *au* föreligger inom samma område fränsett Kalmar län.¹ Jag antager, att övergången *nd* > *ng*-ljud beror på assimilation mellan diftongens senare komponent och följande *n*. Att Kalmar län har monoftong, torde bero på återbildning av diftong.

Efter äldre *o* har *nd* utvecklats till *ng*-ljud inom ett område i Blekinge, sydöstra Småland, sporadiskt även i Halland och Västergötland. Att det i detta fall ej kan vara någon övergång sammanhörande med tidigare palatalisering såsom i mellersta Halland och Danmark, framgår dels av foreteelsens utbredning dels av att *ng*-ljud förekommer i ord med gammalt kort *n* t. ex. *hon*. Jag antager, att även i dessa fall assimilation föreligger med föregående vokal, åtminstone till en del sammanhörande med diftongering.²

5. I det föregående har antagits, att det *ng*-ljud, som förekommer i vissa delar av Danmark, Skåne och intilliggande delar av Halland och Småland (sporadiskt även i västra Blekinge och Västergötland) som representant för gammalt *nn*, *nd* efter *i*, *y*, *u*, återgår på palataliserat *n*. Detta antagande stöder sig på goda grunder.

Att *ng*-ljud efter äldre *i*, *y* återgår på palataliserat *n* på danskt område, synes uppenbart av det faktum, att omgivande dialekter ha palataliserat *n* i motsvarande fall. Vad Sverige angår, kan antagandet styrkas med att palatalt *n* ännu förekommer i mellersta Halland och i Göteryd i södra Småland.

Något svårare är att motivera åsikten, att *ng*-ljud < *nn*, *nd* efter äldre *u* återgår på palataliserat *n*. Utvecklingen har i detta fall inträtt huvudsakligen i Skåne och södra Halland, sporadiskt på Själland. Dialekterna i Skåne äro emellertid intimt befryndade med dialekterna på Bornholm. Då nu dialekterna på Bornholm alltjämt ha palataliserat *n*, synes man ha skäl att tro, att det *ng*-ljud, som i Skåne förekommer i motsvarande fall, en gång varit ett palataliserat *n*. Vad Själland angår, kan man hänvisa till att flertalet omgivande dialekter ha palataliserat *n*.

Övergången *η* > *ng*-ljud innebär en slags avpalatalisering, som genom sin kvalitet visar på tidigare muljering. Ovan har nämnts, att *ng*-ljud

¹ Swenning aa, s. 333 f., Pettersson aa, s. 13 f., Hedström aa, s. XIX, XXIV, XXXIII, XLI.

² Om diftongering se Hedström aa, s. XXV, 1, Pettersson aa, s. 23.

förekom i särskilt stor utsträckning i orden *skinn*, *in*, *inne*, *innan*; för Danmark tillkommer ordet *kind*. Enligt Wigforss¹ skall detta bero på inverkan från föregående palatala element, resp. *sj*-ljud, *i* och *k*.

I norska dialekter kan man iakttaga, att avpalatalisering inträder efter föregående palatal konsonant, t. ex. *fjell* s., *kjeller* s., och i trycksvag ställning.² De sydsvenska (och danska) exemplen kunna betraktas på samma sätt. I *kind*, *skinn* har avpalatalisering skett på grund av dissimilation, i *in*, *inne*, *innan* på grund av trycksvaghet i satsen. Vid tidig avpalatalisering har palataliserat *n* övergått till *ng*-ljud,³ vid senare däremot till *n*. I nyssnämnda ord har en tidig avpalatalisering till *ng*-ljud skett och då den yngre avpalataliseringen $\eta > n$ inträffade, kommo dessa ord att behålla sitt *ng*-ljud. Då orden ha en stor utbredning, vittna de om att muljeringen i gammal tid varit vida spridd.

Av språkgeografiska skäl torde man kunna antaga, att Skåne haft palatalisering av *l*, *n* även i andra fall. Landskapets nära sammanhang med Bornholm har strax ovan framhållits. I Skåne har i flera kontrollerbara fall en avpalatalisering ägt rum. På Bornholm förekommer palataliserat *l*, *n* efter alla vokaler. Detsamma kan ha varit fallet även i Skåne.

Att Danmark tidigare haft palatalisering av *l*, *n* i större utsträckning än numera, har genom äldre uppgifter och ortografiska egenheter i gamla texter visats av V. Thomsen.⁴

6. I Åland anträffas av allt att döma sekundära palataliseringar. I Kökarsmålet, den bäst kända dialekten, äro *l*, *n* regelrätt palataliserade, om föregående vokal är kort; efter föregående lång främre vokal uppträder palatalisering hos både *l*, *n*, efter lång bakre vokal endast hos *n* (av gammalt *n*).⁵ Sekundära palataliseringar föreligga också helt visst i Houtskär.⁶

Det kunde under dessa omständigheter synas frestande att helt skilja ut de finlandssvenska dialekterna och antaga, att palatali-

¹ Aa, s. 483 f.

² Se t. ex. Ross aa 8, s. 28, Iversen aa, s. 64, Reitan, Rørosmålet, s. 139.

³ För Hallands vidkommande är detta konstaterbart, i det *ing* 'in', *inge* 'inne' osv. finns mitt ibland former med palataliserat *n* av andra ord. Se Wigforss aa, s. 479.

⁴ Forh. paa det 4:de nord. Filologmøde, s. 215 ff.

⁵ Se utförligare härom Karsten i Sv. landsm. XII: 3, s. 32 f., 36 f., 39 f., 42 f.

⁶ Jfr härom Hultman, Efterl. skr. 2, s. 257, 268.

seringen är en ung företeelse, uppkommen under speciella förhållanden. Häremot talar dock, att vissa dialekter i Österbotten uppvisa palatalisering endast av gammalt *ll*, *nn* i överensstämmelse med flera andra nordiska dialekter. Om åländskan föreligger också uppgifter från 1700-talet, som tyda på palatalisering: *hain* 'han', *mainen* 'mannen', *muinin* 'munnen'. Dessa former förklaras av meddelaren så, att *j* skjutits in efter *a*.¹ Sannolikare synes dock att fatta dem som uppkomna genom avpalatalisering av följande *n̄n̄*. Om man tager hänsyn härtill, är det troligt, att palataliserat *n* (och väl även *l*) en gång allmänt funnits i Åland som representant för gammalt *nn* (resp. *ll*).

7. Att palataliseringen av *l*, *n* i Norge haft större utbredning än nu, har på grund av vissa fornspråkliga former gjorts gällande av D. A. Seip.² Att så verkligen varit fallet, synes mig fullt klart av nutida dialektala förhållanden.

Att palataliserat *l*, *n* tidigare förekommit även i södra delen av Östlandet, antydes av att i de sydligaste trakterna palataliseringen medfört *i*-epentes, t. ex. *mainn* 'man', *aill* 'all'. Dylika former visa, att palataliseringen är på tillbakagång. Avgörande bevis för tidigare muljering i södra delen av Östlandet lämnar den språkgeografiska situationen. Sydgränsen för palataliseringen går numera igenom sydligaste hörnet av Hedmark fylke, men enstaka exempel på företeelsen finnas i ord och ortnamn ända ned i norra Östfold och i Eiker i sydligaste Buskerud.³ Detta kan endast tolkas så, att palatalisering förr funnits även i södra Norge. Ty det är orimligt att antaga, att dentala *l*, *n* vore ett arkaistiskt drag, som bevarats i de ungdomliga dialekterna närmast Oslo, men i de omgivande och nordligare, ålderdomliga målen fått vika för de nyare, palataliserade *l*, *n*.

Enligt Hesselman skulle man även för Västlandet och Island ha att räkna med palataliserat *n* i äldre tid. Det på dessa håll förekommande (*d*)*dn* < *nn* skulle närmast gå tillbaka på palataliserat *nn*.⁴ För egen del kan jag ej sluta mig till denna uppfattning.

Med utvecklingen *nn* > (*d*)*dn* bör jämföras utvecklingen *ll* > (*d*)*dl* (i östligare dialekter har (*d*)*dl* sedermera givit *dd*). Denna sista utveckling har inträtt så långt österut som i västra Telemarken och

¹ Chr. Tärnström, De Alandia (diss. Ups. 1745), s. 47.

² Trondhjems bynavn, s. 116 ff., No. språkhist. til omkr. 1370, s. 301 f.

³ Ross aa 7, s. 6, NG 1, s. 9, 14, 17, 20 m. fl. ställen.

⁴ Västn. stud. 2, s. 28.

både efter korta och långa vokaler; $nn > (d)dn$ förekommer däremot först på Västlandet och huvudsakligen efter långa vokaler och diftonger, såsom fallet är även på Island. Det finns två beaktansvärda olikheter mellan dessa övergångar å ena sidan och palataliseringen av ll , nn å den andra. Övergången $ll > (d)dl$ har större utbredning än övergången $nn > (d)dn$; palataliserat l däremot har mindre utbredning än palataliserat n . Övergången $nn > (d)dn$ inträder på de flesta håll endast efter lång vokal eller diftong; palataliserade konsonanter förekomma nästan endast efter korta vokaler.

I likhet med A. B. Larsen tror jag därför, att övergången $ll > (d)dl$, $nn > (d)dn$ är exempel på den för Västlandets dialekter karakteristiska skärpningen av konsonantismen.¹ Att den drabbar ll i större utsträckning än nn , vill jag sätta i samband med att ld utvecklats till ll inom ett större område än $nd > nn$; genom att gammalt ll skärpes till $(d)dl$ lyckas dialekterna fortfarande uppehålla en skillnad i konsonantismen.² Att $nn > ddn$ uppträder företrädesvis efter lång vokal och diftong, kan bero på att just i denna ställning en skärpning var behövlig för att hindra ett sammanfall av gammalt långt och kort n .

8. Palataliseringen av l , n har hört (och hör delvis ännu) hemma inom ett sammanhängande område i Danmark, södra Sverige samt östra och norra Norge. Man kan tänka sig, att företeelsen uppkommit inom Danmark och därifrån spritt sig. Med Danmark hör väl även det finländska kustlandet samman. Så långt synes allt vara klart. Mindre klart är det, i vilken ställning l , n från början blivit palataliserade.

Enligt danska forskare ha l , n redan tidigt varit palataliserade som långa, dessutom framför d , t och efter föregående t .³ Den svenske språkmannen E. Wigforss uppfattar emellertid förhållandet annorlunda och anser, att n i *binda* fått palataliserat n först i samband med assimilationen $nd > nn$.⁴ Den finländske forskaren O. F. Hultman menar, att det med avseende på Österbotten är ovisst, om l , n från

¹ Se t. ex. A. B. Larsen, Sognemålene, s. 6 ff.

² Så även A. B. Larsen i Universitets- og skole-annaler 1891, s. 234, Seip, Lydv. i Åsdølmålet, s. 42.

³ V. Thomsen, Forh. paa det 4:de nord. filologmøde i Kbhvn, s. 213, not 3, Bennike-Kristensen aa, s. 7, 119, 124, Brøndum-Nielsen, Glda. Gr., § 38, Anm. 1, § 40, Anm. 1, § 326, APHS 2, s. 160.

⁴ Södra Hall. folkm., s. 677 f.

början varit palataliserade, endast då de återgå på gammalt *ll*, *nn*, eller om palatalisering jämväl inträtt före *d*, *t* men i denna ställning senare ånyo blivit avlägsnad.¹ Norska författare åter synas gemenligen vara benägna att tro, att palatalisering från början hört hemma hos långa (och förlängda) *l*, *n*.²

Palataliseringen av *l*, *n* förekommer, som ovan visats, inom ett geografiskt sammanhängande område. På grund härav synes det mig riktigast att behandla den som en enhetlig företeelse.

Av redogörelsen i avsnittet 2 kan man se, att muljerat *l* har sin största utbredning, då det motsvarar gammalt *ll*. Vid förbindelserna *ld*, *sl*, *tl* kan man i Norge och angränsande delar av Sverige konstatera, att assimilation till *ll* gynnar palataliseringen. Vid sidan av palataliserat *ll* finnes kvarstående ej palataliserat *ld* i Härjedalen, Österbotten, i Åland efter lång vokal samt i delar av Norge (särskilt efter bakre vokal). Att *l* i förbindelsen *lt* skulle ha varit palataliserat från början, finner föga stöd i det norska materialet. Snarare synas förhållandena i Trøndelagen, Romsdal och Härjedalen tala för att *l* framför *t* från början varit tonlöst, dentalt *l*.³ För Danmarks vidkommande är det anmärkningsvärt, att Bornholm i regel ej har palataliserat *l* framför *t*. Utöver de förbindelser med palataliserat *l*, som finnas i danskan, förekomma i Norge och angränsande trakter av Sverige *sl*,⁴ i Norge på sina håll även *rl*, *ls*. Tydligt är därför, att palataliseringen inom detta område icke tillgått på det sätt, som antagits för Danmark. Fastmera tvingas man att tro, att den från början drabbat endast gammalt långt *l* och att först sedermera i samband med assimilation eller genom sekundär förlängning uppkomna långa *l* (tonande och tonlösa) undergått palatalisering.

Skäl finnas att anta, att även på danskt språkområde funnits ett skede, då endast långt *l* varit palataliserat.

I Skånelagen cod. Holm. B 74 användes enligt vad Brøndum-Nielsen gjort gällande genomstruket *l* för att beteckna muljerat *l*.⁵

¹ Efterl. skr. 2, s. 256.

² J. Storm i *Norvegia* 1, s. 113, A. B. Larsen, Overs., s. 30, Iversen aa, s. 59, 62, Reitan, Aalens maalføre, s. 33.

³ Se A. B. Larsen i *Norvegia* 2, s. 238, Reitan, Vemdalsmålet, s. 74.

⁴ Även *tl* kan räknas hit, eftersom det utvecklats på annat sätt i Norge än i Danmark.

⁵ APhS 2, s. 154 ff.

I denna handskrift förekommer genomstruket *l* 80 ggr, därav i de allra flesta fall vid *ll*, endast två gånger vid *l* (i *aldrigh*).¹ Muljerat *l* förekommer visserligen ej numera i Skåne,² men om det omkring 1300 förekommit, bör det ha varit endast vid *ll*. På samma sätt förhåller det sig med användningen av genomstruket *l* i NkS 295 8:o av Jydske Lov; det förekommer ett femtiotal gånger men endast vid gammalt *ll*.³ Ytterligare ett par handskrifter med liknande bruk för genomstruket *l* anföras av Brøndum-Nielsen. Bruket av genomstruket *l* i förbindelsen *ll* är sålunda en fonetisk stavning och icke, som Brøndum-Nielsen menar, en stelnad ortografisk regel.⁴

På liknande sätt förhåller det sig med palatalisering av *n*. Den har sin största utbredning hos gammalt *nn*. Vid förbindelsen *nd* kan man i Norge och därmed sammanhängande delar av Sverige iakttaga, att assimilation till *nn* gynnar palatalisering. Motsättningen palataliserat *n* < *nn*: ej palataliserat *nd* (eventuellt assimilerat till *nn*) finns på Bornholm efter bakre vokal, i Härjedalen, Österbotten, i Åland efter föregående lång vokal samt i delar av Norge (särskilt efter bakre vokal). Att *n* i förbindelsen *tn* i ord som *vatten* < *vatn* skulle ha varit palatalt från början finner intet stöd utom Danmark; att en stor del av Danmark har palatalisering, kan sättas i samband med att *tn* där assimilerats till *nn*; då palatalisering finns hos bevarat *tn* i Härjedalen, torde den där vara sekundär. Utan motsvarighet på danskt område är den norska palataliseringen av *nn*, uppkommet ur *rn*.⁵

Även med avseende på *n* synes man sålunda komma till det resultatet, att palataliseringen i Norge hör intimt samman med gammal eller sekundärt uppkommen längd hos *n*-et. Palataliseringens utblivande i vissa fall hos *nn* < *nd* eller *tn* tyder på att samma förhållande rått på danskt område. Ytterligare stöd för denna mening lämnar strax ovan nämnda handskrift av Skånelagen.

I denna codex står enligt Brøndum-Nielsen⁶ genomstruket *n* c:a 130

¹ Aa, s. 157.

² Jfr om Skåne ovan s. 11.

³ Aa, s. 158.

⁴ Aa, s. 158.

⁵ Ätminstone till en del beror denna palatalisering på utveckling *rn* > *ɳn* > *jn* > *ññ*, vilket framgår av att palatalisering hos *nn* < *rn* inträffat även i trakter, där den eljes saknas. Se f. ö. härom A. B. Larsen i ANF 21, s. 125 ff.; jfr. P Kydland, Gylands-målet, s. 39 f. med litt.

⁶ APhS 2, s. 156 f.

ggr som tecken för muljerat *n*. Det förekommer i de allra flesta fall för *nn*, i förbindelsen *ng*, *nk* 13 ggr, i förbindelsen *nd* 8 ggr, och i ytterligare fyra enstaka fall. I förbindelsen *ng* kan *n* i fem fall antagas ha blivit palataliserat efter föregående främre vokal.¹ Under dessa omständigheter synes denna handskrift lämna stöd för åsikten, att palataliseringen på ett äldre stadium inträtt endast hos gammalt *nn*; att *n* i förbindelsen *nd*, såsom Brøndum-Nielsen menar,² varit palataliserat, kan knappast stödjas av förhållandena i denna handskrift.³

9. Hur gammal palataliseringen hos *ll*, *nn* kan vara, är en svår fråga. A. Kock har tänkt sig, att *nn* i fornspråken varit palataliserat mycket tidigt⁴ och allmänt. Även Hesselman har menat, att man inom ett stort område måste räkna med tidig palatalisering av *nn*.⁵

De stöd Kock framfört för sin åsikt äro emellertid icke bärkraftiga. Det bästa indiciet utgör den utveckling, som enligt hans mening föreligger i de nord. avledningarna på *-inn*. Ett pret. part. som fvn. *brostinn* återgår enligt Kock på *brostenn* < **brostaññ* < **brostan*_R. På grund av det palataliserade *n*-et har *a* utvecklats till *e* (> *i*). En annan och säkert bättre underbyggd mening gör emellertid gällande, att andra stavelsen i *brostinn* redan från början innehållit *e*.⁶

Hesselman stöder sin mening på antagandet, att (*d*)*dn* i västnorska dialekter och isländska går tillbaka på palataliserat *nn*. Se dock därom ovan s. 12 f.

Enligt Wigforss⁷ måste palataliseringsprocessen i Skåne hos *n* sättas till 1100-talet och *nd* redan då ha övergått till *nn*. Wigforss' skäl äro dock knappast hållbara för områden utanför Skåne.⁸

Flera författare ha framhållit, att vissa ortografiska egenheter i

¹ Se om dylika palataliseringar i Skåne-mål Ingers aa, s. 5.

² Aa, s. 157.

³ Enligt ett alternativt förslag av D. O. Zetterholm i Sv. landsm. B. 37, s. 22 f., skall punkterad *n*-runa på Åkirkeby-dopfunten kunna avse muljerat *n*. De svårigheter, som denna teori laborerar med, kunna kanske överbyggas med antagandet, att runan uppkommit på danskt område för att beteckna muljerat *n* och sedermera överförts till Gotland, där man kom att använda den i andra funktioner.

⁴ PBB 20, s. 122, 23, s. 502, ANF 18, s. 152, not 1.

⁵ Västn. stud. 2, s. 28.

⁶ Se t. ex. Wessén i Språkvet. sällsk. i Upps. förh. 1913—1915, s. 56 ff., Seip, No. språkhist. til omkr. 1370, s. 20.

⁷ Aa, s. 677.

⁸ Jfr Brøndum-Nielsen, Glda. Gr. 2, s. 240 f.

fornspråkliga texter tyda på muljering hos *l, n*.¹ Pålitliga synas mig de exempel vara, där palatalisering antydes genom ett tillagt *i* t. ex. fda. *faillē*, 'falla', fno. *anniat* 'annat', och de fall, där palatalt *n* skrives *nd*, dentalt däremot *n*. En annan ortografisk egenhet med samma innebörd är berörd ovan.² Man kan se härav, att muljering funnits på 1300-talet både i Danmark och Norge.

Då palatalisering hör hemma hos långt *l* och *n*, skulle man kanske kunna göra gällande, att den inträtt först efter assimilationen *ld > ll*, *nd > nn* osv. Jfr om Wigforss strax ovan! Nu är dock assimilationen *ld > ll*, *nd > nn* relativt sen³ och palataliseringen hos *ll, nn*, som ovan nämnts, bestyrkt redan från 1300-talet inom ett vidsträckt område och måste sålunda vara betydligt äldre.

Den bästa ledningen för bedömande av palataliseringens ålder ger företeelsens utbredning. Denna tyder på hög ålder. Men eftersom palatalisering ej inträtt på Västlandet och Island och åtminstone ej i någon större del av svenskspråkigt område, kan den ej vara samnordisk. Att förlägga palataliseringen i Skåne till 1100-talet som Wigforss föreslagit är kanhända möjligt, även om hans skäl icke äro bindande. Inom andra områden är den kanske ett eller annat århundrade äldre.

Palataliseringens förlopp skulle jag därför vilja tänka mig sålunda. Den har från början hört hemma i Danmark och därifrån spritt sig till Sverige och Norge. Ursprungligen har den inträtt endast vid gamla *ll, nn*. Senare uppkomna *ll, nn* ha också blivit palataliserade, eftersom det i språket fanns en motsättning mellan kort, dentalt *l, n* och långt muljerat *l, n*. På grund av den förskjutning av artikulationsbasen, som palatalisering av *ll, nn* medfört, har sedan i sen tid även *dd, tt* på vissa håll blivit muljerade. Att detta utgör den sista fasen, framgår dels av utbredningen, dels av att även gamla korta *d, t* ibland palataliserats.⁴

10. Enligt A. B. Larsen skall den norska palataliseringen vara en progressiv assimilation från föregående vokal på följande konsonant.⁵

¹ Se Brøndum-Nielsen, Glda. Gr. 2, s. 206 ff. med litt., Seip, No. språkhist. til omkr. 1370, s. 301 f.

² Se s. 14 ff.

³ Brøndum-Nielsen, Glda. Gr., § 341, Seip, No. språkhist. til omkr. 1370, s. 295 f., NTS 9, s. 160 ff.

⁴ Se t. ex. Reitan, Tynnsetmålet, s. 29, Rørosmålet, s. 143 ff.

⁵ Lydl. i den solørske Dial., s. 119.

Detta antagande grundar han på uppfattningen, att den från många dialekter kända öppningen av vokaler är tidigare än palataliseringen.

Larsens tankegång kan verka frestande. Från nordiska riksspråk och dialekter ha iakttagits en rad skiftningar i bildningssättet hos *l*, *n* beroende på omgivningen. Så kan t. ex. enligt Sahlgren i svenskt riksspråk *l* i *lam* uttalas apikogingivalt, *l* i *filt* däremot dorsogingivalt.¹ Att föregående vokal varit av betydelse för muljeringen har framställningen ovan lämnat belägg på: på flera håll gynnar *i*, *y*, *u* palataliserad konsonant. Inom palataliseringens kärnområden och i belägg från äldre tid synas dock inga spår av att föregående vokal varit av betydelse för palataliseringens inträdande hos gammalt *ll*, *nn*. Och om palataliseringen har så hög ålder, som ovan gjorts gällande, kan Larsens tankegång icke upprätthållas.

Då den äldsta åtkomliga palataliseringen finns hos gammalt *ll*, *nn* bör man söka dess uppkomst i någon egenhet hos dessa ljud. Jag tänker mig, att korta *l*, *n* från början uttalats apikalt, långa *l*, *n* däremot mer eller mindre dorsalt på grund av att tungan behållit kontakten under en längre tid. Härur har senare uppkommit en motsättning mellan dentala och palataliserade *l*, *n*.

Då långa *l*, *n* kommit att bildas mer eller mindre dorsalt, utgör detta en förstärkning av deras artikulation.² En förstärkning med helt annat resultat har drabbat *ll*, *nn* i västra Norge, på Island och Färöarna. I utvecklingen *ll* > (d)dl, *nn* > (d)dn inom dessa områden finner man sålunda en parallell till uppkomsten av palataliserade *l*, *n*.³

Palataliserade *l*, *n* finnas utom i Norden även på lågtyskt, frisiskt och nederländskt område.⁴ Mellan palataliseringarna på dessa håll finns enligt E. Rooth⁵ ett samband. En sammanställning av palataliseringarna på kontinenten och en utredning av deras historia skulle vara av värde även för bedömandet av samma företeelser i Norden.

¹ Se Sv. landsm. 1907, s. 13 ff. För hela frågan hänvisas till O. Gjerdman i Minnesskr. tillägn. A. Erdmann, s. 194 ff., H. Bergroth i Sv. landsm. 1911, s. 237 ff., Kristensen, Folkm. o. sproghist., s. 113 ff., 145 f., Lindgren i Sv. landsm. XII: 1, s. 182 ff., Karsten ibid. XII: 3, s. 32 ff., 39 ff., P. Wieselgren i Sviö-Estonica 1940—43, s. 95 f.

² Jfr härom redan Reitan, Aalens maalføre, s. 33.

³ Liknande härom redan A. B. Larsen, Sognemålene, s. 7 f.

⁴ E. Rooth i Stud. neophilol. 5, s. 125 ff. med litt., Siebs i Pauls Grundr. 1, s. 1262, 1265, J. v. Ginneken i Onze taaltuin 3, s. 185 ff.

⁵ Aa, s. 126.

RAGNVALD IVERSEN

Dyreriket i Henrik Ibsens lyrikk.

At dyr av mange slag alt ifra gammel tid har fått lov til å ferdes også i poesiens og fantasiens verden, er en velkjent sak. For bare å holde oss til den gamle poetiske provins som ligger oss nærmest, kan vi minne om det sterke zoologiske innslaget i den overleverte norrøne litteratur. Særlig karakteristisk for nordboen er kanskje de vitnemål vi der kan finne om at mannen stundom kjente dyret næsten som jamliken sin. Hvor vakker og kjær må ikke hesten ha vært for Skirnir når han kan si til den:

*Báðir vit komumk
eða okkr báða tekr
sá inn ámátki jötunn*

Og hvor innerlig må ikke forholdet mellom dyr og menneske ha kunnet være når Gunnar på Hlíðarendi kan kalle hunden sin for *fóstri*. Her kan vi også minne om at brødrene Hamðir og Sqrli sammenlikner seg med ørner:

*Stöndum á val gotna
ofan eggmóðum
sem ernir á kvisti*

Om synet på fuglene vitner videre epiteta som *fróðhugaðr* (Helg. Hjórv.), *horskr* (Fjølsv.), og *viti borinn* (Yngl.). Det er likevel ikke alle dyr som blir sett på med så stor samkjensle eller vørnad; vi hører også om *hinn blaudasti heri* og om *geitr ragar* (jfr. like ens karakteristikken av Heidrún i Hyndl. 46); heller ikke katten kan sies å være særlig godt likt (det er karakteristisk at i Hýmiskv. er *Kottr* et jøttunnavn). Ja, det er for såvidt heller ingenting i vegen for at også hest og hund kan vanvøres eller bannes; men også det er jo uttrykk

for en viss reaksjon og vurdering, som setter dyret i et (generelt eller situasjons-bestemt) forhold til mennesket. Av andre husdyr finner vi omtalt både *gullhyrndar kýr* og *œxn alsvarfir*, foruten galten Sæhrímnir (og galten til Frøy). Av ville dyr møter vi bl. a. hjort, bjørn, ulv, rev, og (først i import-poesien) løve. — I den ornitologiske gruppe er det helst de større fuglene som i norrøn poesi gjør seg sterkest gjeldende: svane (Gylf.), gås (Guðr.kv. I), trane (Hamð.), kråke (Háv.), og måke (Hallfr. saga), foruten ørn, hauk eller falk, og ravn (som vi vet særlig i skaldepoesien). — Svakest representert er kategoriene krypdyr og fisker; til den første kategorien hører bare orm (drake) — som riktignok spiller en av de store rollene i norrøn poesi og mytologi — til den siste bare laks og sild.

Som dette korte oversynet viser, kan en også drive dyrefangst på poesiens jaktmarker, og det med ganske godt utbytte. Det skal nå være vår oppgave her å ta for oss en stor norsk dikters lyriske produksjon, og se hva den kan fortelle oss om dikterens syn på det område av naturlivet som det her er tale om. Dessverre kan vi i det følgende ikke gi stort mer enn en kort katalog over det ibsenske menageri. Psykologien i zoologien får vi i de fleste tilfelle overlate til den gunstige leser selv å orientere seg i. Dels ligger spekulasjoner over symbolikk, allegorier, allusjoner etc. ikke særlig for den som skriver disse linjene, dels ville de i tilfelle kreve en god del større plass enn naturlig og tillatelig er for en festskrift-artikkel.

1.

Det tilfanget vi her legger fram, er i ett og alt ekserpert fra bd. XIV av Henrik Ibsens Samlede verker (Hundreårsutg., Oslo, 1937). Det er å merke at vi i dette materiale ikke skiller mellom egentlig og overført bruk, og at de oppførte frekvens-tall omfatter både komposita og simplicia under ett.

Når det gjelder oppstilling og ordning av stoffet, kan vi her vanskelig følge den stringente systematikk som zoologien i våre dager er nådd fram til, med overkategorier som *Coelenterata*, *Coelomata*, *Coelomopora* etc. og underkategorier som *Cnidaria*, *Protostomia*, etc. Til vårt bruk høver ikke heller noen av de gamle systemer, slik som Linnés eller Cuviers.¹ Vi får da ta vågnaden med å lage et helt nytt

¹ Ibsens egen klassifisering kan vi heller ikke bruke; i hans Noahs ark fins bare kategoriene *stordyr*, *smaadyr*, *rovdyr*, *skovdyr*, *udyr*, *vilddyr* og — *amfibium*.

praktisk-poetisk-zoologisk system. At dette nok vil få zoologene til å hoppe i stolen, bryr vi oss ikke det minste om. For det første er dette oppsettet ikke skrevet for dem; for det andre er det ikke rimelig at noen zoolog overhodet kommer til å lese det heller.

Av de 5 hovedgrupper vårt system omfatter, vil det være naturligst først å ta for seg kategorien

A. *Pattedyr.*

Her fører vi opp to klasser:

1. Tamme dyr eller husdyr

angoragjød	1	hingst (jfr. hest)	1
asen (jfr. æsel)	2	hund	3
buk	2	kamel	4
dromedar	1	kat	3
fole (jfr. hest)	3	kjøter (jfr. hund)	3
får	1	kvige	1
ganger (jfr. hest)	5	puus (jfr. kat)	2
hest	3	æsel (jfr. asen)	2

Her fører vi også opp *mus* 5 gg.¹ og *rotter* 1 g.; der er jo på en måte »husdyr» (i alle fall »uthusdyr»), de og.

2. Ville eller utemte dyr

bamse (jfr. bjørn)	9	muldvarp	1
bjørn (jfr. bamse)	3	nilhest	1
bøffel	1	reen	5
eghorn	3	rådyr	1
hare	2	ulv	5
hind	1	vildsvin	1
løve	5		

Av sjødyr hører hit:

delphin (jfr. marsvin)	1	narrehval	1 ²
<u>marsvin (jfr. delphin)</u>	1		

¹ Alle ekss. i samme dikt.

² Til grunn for den uregelrette form her ligger et ordspill:

i Morgenbladets Hav

Seer man Narrehvalen sprøiter.

(Hastværkslinjer til H. Ø. Blom.)

Det samme er ellers også tilfellet med *rådyr* o.for; her ligger det dobbeltydige i at *rå-* også kan — og skal — oppfattes som adjektiv (Ballonbrev til en svensk dame).

B. *Fugler.*

Her er så mange kategorier representert bare ved soloeksemplar at det kunne synes mest praktisk å avstå fra all klassifisering.¹ I samsvar med foregående gruppe fører vi likevel opp to hovedavdelninger:

1. Tamme fugler eller husfugler.

and.	2	hane (jfr. kapun)	8
due	7	kapun (jfr. hane)	1
gaas	1		

Her kunne vi vel også føre opp *stork* 1 g. og *svale* 3 gg.

2. Ville eller utemte fugler.

edderfugl	3 ²	ravn	14
falk	4	skjære	1
gjøg	1	spurv	7
grågås	1	stormsvale (jfr. petrelle og sø-	
høg	1	svale)	1
kongeørn (jfr. ørn)	1	struds	4
lom	1	stær	1
lærke	5	søsvale (jfr. petrelle og storm-	
maage	5	svale)	1
maaltrost (jfr. trost)	1	svane	12
nattergal	1	trost (jfr. maaltrost)	3
petrelle (jfr. stormsvale og sø-		ugle	5
svale)	1	ørn (jfr. kongeørn)	16

Hertil kommer så den generelle nemning *fugl*, som er notert ikke mindre enn 38 gg. (om ytterligere tillegg til dette tallet se n. for s. 6).

C. *Krypdyr.*

Hit hører bare:

giftkryb	1 ³	orm (om giftorm).	1
krokodil.	1	slange	1

¹ I sin egen systematikk skiller Ibsen mellom *fjeldfugl*, *flytfugl*, *natfugl*, *sangfugl*, *sjøfugl*, og *stormfugl*. Dertil kommer så de — for zoologene ukjente — arter *digterfugl*, *rygtefugl* og *tankefugl*.

² I samme digt.

³ Eksemplet er tvilsomt; det er mulig at giftkryb her (i diktet »Ved Port Said») er identisk med *giftflue*, og altså burde føres opp under gruppe E (insekter).

D. *Fisk.*

Ingen ekss. notert.

E. *Insekter.*

Her finner vi:

bi	8 ¹	larve	5
bogmøl	1	orm (om larve)	1
fjærild (jfr. sommerfugl)	1	sommerfugl (jfr. fjærild)	7
gift-flue	1		

Endelig fører vi her opp for seg en liten gruppe som zoologene knapt vil kjennes ved, men som likevel i denne sammenheng må sies å ha en viss intresse, nemlig

F. *Fabeldyr og halv-dyr.*

Hit hører i Ibsens lyrikk:

drage	2	Pegasen (jfr. Vingehesten)	1
enhjørning	1	sfinx	3
hippogrif	1	Vingehesten (jfr. Pegasen)	1
ormen under Yggdrasil (Nid- hogg)	1		

På sett og vis kunne en vel hit også rekne *havfru* 3 gg. (etter norsk oppfatning derimot vanskelig *nøkken*, enda om dette vette i eldre tid også kunne syne seg i form av en apalgrå hest).

2.

Dette var materialet.

Så var det kommentaren.

La oss først se litt nærmere på de rent kvantitative forhold. Teller vi de særskilte dyreformer som er representert i den ibsenske fauna, så får vi et tall som ligger mellom 60 og 70.² Tar vi også med de tilfelle der en og samme dyreform møter oss under ulike navn, stiger tallet noe, idet vi da teller med både *asen* og *æsel*, både *bamse* og *bjørn*, både *fole*, *ganger*, *hest* og *hingst* — osv. Går vi videre og

¹ I samme dikt.

² Et fullt eksakt tall er det vanskelig å gi, fordi identitetsspørsmålet i somme tilfelle kan være tvilsomt. Gruppe F. er det her sett helt bort fra.

rekner med alle de tilfelle der samnavnet dyr eller en omskrivning for dyr (f. eks. »de fjærede småfolk» = småfuglene) er brukt, kommer vi opp i en sum på omkr. 120. Spør vi så videre om det samlede frekvenstall for hele vårt materiale, så finner vi en totalsum på rundt 300. Dette skulle atter svare til en zoologisk kvotient på ikke fullt 0,8 pr. side i vår utgave.¹ Bruker vi til dividend ikke side-tallet, men verslinje-tallet — som etter min telling må ligge mellom 11100 og 11200 — så får vi som resultat at det i gjennomsnitt kommer ett dyre-ord på hver 37te linje. Dette svarer nokså nær til halvparten av de tall-forhold jeg har funnet for floraens vedkommende hos Ibsen: ca. 1,6 planteord pr. side, eller i gjennomsnitt ett planteord på hver 18de linje (Edda 1944, s. 4).

3.

Det neste spørsmålet som naturlig melder seg, er dette: hva er det for en av våre hovedgrupper som er rikest representert hos Ibsen?

Ser vi først på tallet av de ulike arter som de respektive grupper omfatter, så blir svaret: sterkest står gruppe B (fugler), riktignok hardt presset av gruppe A (pattedyr); skillet mellom dem er faktisk så lite at vi liksom godt kunne kalle dem jamsterke. På neste plass kommer så gruppe E (insekter) med mindre enn 1/5 av artstallet i de to foregående grupper; og endelig på siste plass gruppe C (krypdyr) med bare 3 eller 4 arter alt i alt.

Gransker vi videre den samlede frekvens i hver gruppe, så finner vi samme rekkefølge mellom gruppene her og, men med den skilnad at det lille forspranget for gruppe B (fuglene) nå blir til et stort forsprang. For det første kan de særskilt navngitte kategorier i denne gruppe møte opp med frekvens-tall som sammenlagt gir en såvidt stor sum som 113. Men skal vi få et fullgodt inntrykk av hvor ofte ordet eller begrepet »fugl» melder seg for dikteren, bør vi også ta med dels de tilfelle der samnavnet *fugl* er brukt (i alt 38 gg.), dels alle de sammensetninger som dette ordet fins i (*fjeldfugl*, *flytfugl*, *sangfugl*, osv., i alt 22), dels endelig de tilfelle der dikteren istf. »fugl» bruker en omskrivning (f. eks. *de fjærede småfolk*, e. l., i alt 8). Tilsammen gir dette en totalfrekvens for denne dyregruppe på 181. Da den

¹ Det er å merke at vi her må skille mellom »bruttosider» og »nettosider», idet ikke få av diktene i vår utg. er trykt i én eldre og én yngre variant, men i vesentlig samme form.

samlede frekvenssum for alle gruppene under ett ligger på omkr. 300, utgjør altså fugle-kategorien ikke mindre enn 3/5 av hele det zoologiske innslaget i Ibsens lyrikk. Dette tallet gir et sterkt inntrykk av den dominerende rolle fugle-motivet eller fugle-elementet spiller hos denne dikteren, noe som jo ellers også har fått uttrykk i titelen på flere av hans dikt: »Fugl og fuglefænger», »Svanen», »Edderfuglen», »En fuglevise», »Maageskrig», »Stormsvalen», »Fjeldfuglen», »En svane».¹

Hva er det så ved fuglene som gir dem denne dominerende plass i Henrik Ibsens lyriske produksjon? I en liten studie over de viktigste metaforer i Henrik Ibsens »Digte 1875» (Edda 1937) har jeg hevdet at det personlige, psykologiske grunnlaget for fugle-metaforene hos Ibsen er den tanke eller kjensle som har funnet uttrykk i de siste verslinjene han skrev:

Jeg er fri som en fugl! Jeg er fri!

(Når vi døde vågner)

At dette er den rette forklaring, er jeg mer og mer blitt overttydd om.

4.

Etter dette oversynet over styrkeforholdet mellom de ulike hovedgrupper kunne det kanskje også ha sin interesse å se litt på styrkeforholdet mellom de særskilte arter innom gruppene.

¹ I denne sammeheng bør også nevnes en rekke andre ord som hører til samme forestillings-område som »fugl». Det gjelder ord som *flyve* (notert 20 gg.), *flugt* (11 gg.), *vinge* (33 gg.), *vinget* (4 gg.), o. fl. Særlig synes *vinge* å være et av Ibsens lyriske »liv-ord», med rikt variert bruk og gjerne også tydelig emosjonelt preg; her møter vi ikke bare fuglen som spiler sine vinger, men også blomstørn med de hvide vinger, flagets vinge, vejrets vinger, sorgen med sin sorte vinge, drømmevinger, tankevinger, sjælevinger, osv. Ikke minst blir vingene dikterens eget attributt, enten han nå synes han eier dem eller han bare ønsker sig dem:

Jeg har Vinger og Mod til en Dyst!

(En Livsbaar.)

Jeg spiler min Vinge, hejser mit Sejl,

Suser som Ørn over Livssjøens Spejl

(Kjærl. Komædie.)

Ak, havde jeg Vinger, jeg fløi afsted,

Jeg ved ikke selv hvorlangt!

(I Billedgalleriet.)

Det viser seg da at i gruppe A (pattedyr) står i husdyr-klassen *hest* (fole, ganger etc.) sterkest, med frekvenstallet 12; deretter kommer *hund* (6); og så tett innpå *kat* (5).¹ Dette resultatet kan knapt undre oss; især i gammel og folkelig poesi spiller hesten som vi vet ofte en stor rolle (jfr. her særlig Ibsens bruk av ordet »ganger») — ganske bortsett fra at det mest »poetiske» dyr av alle jo er en (vinget) hest, Pegasus. At hunden kommer inn på andre-plassen, er vel også det en helst skulle vente (enten dette dyret nå blir karakterisert som »hund» eller som »kjøter»). — I villdyr-klassen finner vi på første-plassen *bjørn* (bamse), med frekvenstallet 12; dernest følger *ulv* og *reen*, begge med samme frekvens (5);² på tredje-plassen kommer så *eghorn* (3), og eventuelt *løve*. Heller ikke her kan resultatet sies å være overraskende. Men det kan da likevel være verdt å merke seg at vi på første-plassen finner det villdyret som for alle nordmenn nettopp kjens som det mest nasjonale, og på sett og vis også mest »populære» (jfr. godnemnet Bamse Brakar og den sympatiske rolle bjørnen så ofte spiller i norske folke-eventyr).³ Av de to konkurrenter om andre-plassen bør *ulv* stå tilbake for *reen*, idet alle belegg for *ulv* skriver seg fra ett og samme dikt, et dikt som dessuten bare er en parafrase over et lånt motiv (Helge Hundingsbane). For tredje-plassens vedkommende er frekvens-tallet så lite at det knapt er grunn til å legge stor vekt på plasseringen her; men da *løve* er brukt i flere dikt enn *eghorn*, bør det eventuelt ha prioriteten.

Går vi så over til gruppe B (fugler), så finner vi mellom husfuglene som nr. 1 *hane*, med frekvens-tallet 9; nr. 2 blir *due* (7); og nr. 3 *and* (2) eller eventuelt *svale* (3). At *hanen* her er den »første i kurven» virker kanskje litt merkelig med det samme; det blir lettere å skjønne når vi får vite at i de fleste tilfelle har vi her å gjøre enten med overført bruk (hane = mann, herre) eller med en sammensetning (hanegal). Somme vil kanskje også undres litt over at *due* kommer inn som en så god nr. 2; men her er det like ens å merke at i de fleste tilfelle er

¹ Her, som ofte i det følgende, er frekvens-tallene så små at de er alt annet enn tilfredsstillende fra et statistisk synspunkt sett; en får da bare legge den vekt på dem som de i hvert enkelt tilfelle synes å fortjene.

² Dette gjelder også *løve*; men da to av de ibsenske løver bare er heraldiske, får dette dyret finne seg i å vike plassen for *ulv* og *reen*.

³ Nevnes bør også at Ibsen selv er en (dansende) bjørn i det allegoriske dikt »Mindets magt».

det tale enten om sammenlikninger («som en Due») eller om overført bruk («sangens duer»).

Større interesse knyter seg kanskje til rangspørsmålet for villfuglenes vedkommende. Hva er det for en fugleart som her bær prisen? De fleste vil kanskje holde på *ørnen* som aspirant til førsteplassen. Statistisk sett viser dette seg også å holde stikk: frekvenstallet for denne fuglen er det største i hele materialet (16, dertil kongeørn 1). Nærmest rekordholderen kommer så *ravn* (14); og dernæst *svane* (12). En nærmere granskning av materialet viser likevel, her som så ofte ellers, at statistikken ikke bør slukes rå. Det gjelder nemlig om *ørnen* — som om hane og due o. for — at den bare i de færreste tilfelle figurerer som representant for sin ornitologiske species; for det meste blir den brukt metaforisk (f. eks. om Terje Vigen), eller heraldisk (f. eks. tryckt «på sørgelak»), eller i sammensetninger (som «ørnedjærv»). Vender vi oss så til den fuglen som har det næststørste frekvens-tallet, raven, så finner vi her at halvparten av eksemplene gjelder én og samme ravn i ett og samme dikt; men dermed blir også den posisjon denne fuglen har, sterkt redusert. Gransker vi derimot forholdet for *svanens* vedkommende, så viser materialet helt andre drag. For det første er det her bare i de færreste tilfelle tale om noen uegentlig bruk (svane = 1. kvinne eller 2. skute). For det andre er det tydelig at denne fuglen står i en særstilling hos Ibsen, fordi den for ham har fått symbolsk karakter og verdi. Gang på gang finner vi svane-motivet mer eller mindre variert i hans lyriske dikt: i «Sonetter» (fra 1850), i «Svanen» (fra s. å.), i «Reisebilleder» (1853); videre i et dikt innlagt i «Kjæmpehøien» (s. å.), der siste linje tolker utlængselen: «Hvis jeg havde Svanehammen . . .»; dernest i en cyklus «I Billedgalleriet» (1859), der det poetiske produkt av en rus ironisk blir satt i klasse med svanens dødssang — en sang som slett ikke beviser at denne fuglen eo ipso er en sangfugl; endelig — djupest og mest personlig — i det erotiske dikt «En Svane» (1865), så typisk ibsenssk i hele sin stil og stemning som det vel kan være, ikke minst i anslaget

Min hvide svane,
 du stumme, du stille;
 hverken slag eller trille
 lod sangrøst ane.

(Motivet med mennesket i svaneham er jo ellers gammelt og velkjent fra myte og eventyr). Vi tar derfor knapt feil om vi i Ibsens ornitologiske verdiskala plasserer svanen over både ørn og ravn.¹ — Av de andre ville fuglene er det *spurv*, *lærke*, *ugle* og *maage* som oftest møter oss i Ibsens lyrikk; men noen særlig kommentar fortjener knapt noen av dem.

Det samme gjelder etter mitt skjønn hele gruppe C (krypdyr) og like ens gruppe D (fisk).

Gruppe E (insekter) byr derimot på i alle fall ett moment av særlig interesse. Det største frekvens-tallet finner vi her på *bi* (8) og på *sommerfugl* + *fjærild* (like ens 8); men da det her i første tilfelle gjelder én og samme *bi* i ett og samme dikt, og i det andre tilfellet oftest en lite entomologisk bruk («Agnes, min deilige sommerfugl»), har frekvens-tallet i begge tilfelle ikke stort på seg. Annerledes med *larve* (5). For det første tør det vel være nokså uvanlig å møte larvene i det hele på poesiens mark — de ser jo ikke nettopp særlig poetiske ut heller, de fleste av dem. For det andre viser 2 av de 5 ekss. hos Ibsen et ganske uvanlig og personlig-preget syn på dem. I «Uden navn» finner vi nemlig den merkelige konstellasjon

Ånden lys af skønheds-larver

og i «Rimbrev til en svensk dame» den ikke mindre originale sammenstilling

dådens lodne larver

Disse sitatene taler så sterkt sitt eget språk at de knapt trenger noen videre tolkning eller kommentar.

Tilbake står nå bare gruppe F (fabeldyr og halv-dyr). Her finner vi representert en del av både Nordens og Sydens myte- eller fantasidyr, likevel med tydelig overvekt på de siste (drage, enhjørning, hippogrif, vingehest og sfinx). Materialet har uten tvil en viss interesse, bl. a. fordi det i noen monn er tidspreget: det er sikkert de aller færreste norske akademikere som idag på stående fot kan forklare hva en hippogrif er for noe.

¹ Selv gjør Ibsen seg derimot, som vi minnes, dels til en «edderfugl» (i diktet av samme navn) — som med blodig bryst setter kursen «mod syd, mod syd til en solskins-kyst» — dels til «Stormsvalen», med dens karakteristiske «færd mellem flyven og svømmen / som midt mellem himmel og afgrund drømmen».

5.

I det foregående har vi prøvd å svare på de to spørsmål *quid?* og *quot?* Vi bør kanskje heller ikke gå utenom spørsmålet *ubi?* Det vil si: hva forteller materialet oss når vi ser på det fra et »dyre-geografisk» synspunkt?

Det viser seg, som vi kunne vente, at i Ibsens fauna er de innenlandske dyr, både de tamme og de ville, i stort flertall. Av utenlandske representanter fins ikke andre pattedyr enn *angoragjød*, *bøffel*, *dromedar*, *kamel*, *løve*, *muldvarp*, *nilhest*, *vildsvin* og *æsel*; av fuglene hører hit bare *nattergal*, *petrelle* (stormsvale, søsvale), *stork* og *struds*; av krypdyr *krokodil* og *slange* (event. også *giftkryb*); av insekter rimeligvis *giftflue*. Tilsammen blir dette 16 (event. 17) arter, dvs. på lag 1/4 av den samlede arts-mengde. Denne prosenten synes likevel å være uvanlig stor; i alle fall er den omkr. seks ganger større enn i Bjørnsons lyrikk, der de tilsvarende tall er 2 (representerende *løve* og *tiger*) av omkr. 50, altså bare ca. 1/25 av hele arts-tallet. Forholdet er på sitt vis ganske karakteristisk, både for »internasjonalisten» Ibsen og for »nasjonalisten» Bjørnson.

6.

Etter *quid?* *quot?* og *ubi?* kunne vel en og annen også finne på å spørre: *quando?* Eller med andre ord: er faunaen i Ibsens lyrikk noenlunde »stasjonær», eller skifter »bestanden» i større eller mindre monn fra tid til tid?

Svaret synes her å måtte bli et annet enn for floraens vedkommende. Mens det botaniske innslaget minker med den modnere alder hos dikteren (Edda 1944), synes dyre-kvotienten stort sett å holde seg noenlunde konstant gjennom hele Ibsens lyriske produksjon. I alle fall gjelder dette sikkert for det viktigste element i Ibsens fauna: det ornitologiske. Dette møter vi første gangen i et dikt fra 1848 (da dikteren altså bare var 20 år gl.) og siste gangen i »Når vi døde vågner» (da dikteren hadde fylt 71 år og la pennen ned for godt). Motivet synes da å ha hatt et sterkt sjelelig grunnlag hos Ibsen.

7.

Til slutt melder et siste — og særlig interessant — spørsmål seg. Har vi i denne avgjorte overvekt for fugle-kvotienten og fugle-motivet

å gjøre med et drag som er særmerkt just for Henrik Ibsen? Eller er dette et alment-poetisk eller generelt-lyrisk drag, som har lite å si når det spørres om den individuelle karakteristikk av en lyriker og hans produksjon?

På dette spørsmålet kan vi ikke gi noe sikkert svar, av den gode grunn at vi ennå så lenge ikke har materiale nok å bygge på. For likevel å få et visst grunnlag for en sammenlikning på dette område har jeg gjort en snartur gjennom Bjørnsons lyrikk og notert de zoologiske innslag som der er å finne. Resultatet er delvis ganske overraskende. Det viser seg nemlig at det er lengre mellom representantene for dyrelivet i Bjørnsons vers enn i Ibsens. Mens faunaen hos Ibsen viste en totalfrekvens på omkr. 300, når den hos Bjørnson ikke hører opp enn til omkr. 250, enda Bjørnson jo har skrevet en god del flere vers — eller verslinjer — enn Ibsen. Hva artstallet vedkommer, står Bjørnson også tilbake; han kan ikke mønstre mer enn ca. 50 ulike dyreformer, mens Ibsen møter opp med omkr. 1/4 flere.¹ Derimot er det et sams drag at forholdet mellom de to hovedgrupper (pattedyr og fugler) er noe så nær det samme hos begge dikterne, om enn med færre representanter hos Bjørnson enn hos Ibsen. Like ens er rekkefølgen den samme for resten av hovedgruppene (insekter, krypdyr, fisk). I fordelingen av dyreformer innom gruppene finner vi derimot atter en karakteristisk skilnad. I hovedgruppe A er nemlig husdyr-kategorien langt sterkere representert hos Bjørnson enn hos Ibsen, slik som denne lille tabellen viser:

	Bjørnson	Ibsen
faar, sau, smale (lam)	9	1
gjeit (buk, kid)	8	3
hest, gamp, ganger (hingst, fole)	15	12
hund, kjøter	13	6
kanin	1	0
kat, pus	6	5
ko, ku (okse, kalv)	19	1
svin, gris	9	0
	80	28

¹ Det er ikke uten interesse at vi for floraens vedkommende møter ganske parallelle forhold (Edda 1944).

Forholdet, som altså er sterkt i Bjørnsons favør, er lett å forklare: Ibsen var så å si gjennom hele sitt liv bymann, Bjørnson var både født og fostret på landet og satt i en årrekke som husbond og herre på Aulestad. — Også når det gjelder villdyr-klassen, viser det seg at de to dikterbrødrene skiller lag. For det første er denne klassen langt rikere representert hos Ibsen enn hos Bjørnson; hos den første finner vi 14 eller 15 ulike arter, hos den andre bare 10, altså $1/3$ mindre. For det andre er også nummer-ordenen mellom de vanligste artene ulik hos de to dikterne; hos Ibsen 1. *bjørn* 2. *ulv* og *reen* 3. *eghorn* og *løve*, hos Bjørnson derimot 1. *ulv* 2. *tiger*¹ 3. *hjort*, *ræv* og *løve*.²

Tar vi så for oss hovedgruppe B (fuglene), så finner vi her gjennomgående større parallellitet enn i gruppe A. For det første i rekkefølgen av de vanligste artene: for husfuglenes vedkommende var den hos Ibsen: 1. *hane* 2. *due* 3. *and* (eller eventuelt *svale*); hos Bjørnson er den 1. *hane* (*høne*, *kylling*) 2. *due* 3. *gaas*. For villfuglenes vedkommende er likskapen ikke fullt så stor; fra et rent statistisk synspunkt sett var, som vi så, nummer-ordenen hos Ibsen: 1. *ørn* 2. *ravn* og 3. *svane* (jfr. ellers kommentaren o. for); hos Bjørnson blir plasseringen: 1. *ørn* og *ravn* (begge med samme forekomst) 2. *spurv* og *trost* (like ens) 3. *hawk* og *lærke* (like ens).³ Viktigere er kanskje likevel frekvensfaktoren. Som vi så, var totalfrekvensen for »fugl» av alle slag (sammennavn og særnavn) hos Ibsen 181, dvs. $3/5$ av hele det zoologiske innslaget i hans lyrikk. For Bjørnsons vedkommende viser det seg at det tilsvarende tall er 102, slik at fugle-kvotienten bare blir $2/5$ av den totale fauna-frekvens i hans vers. Naturligvis er disse brøkene ikke eksakte verdimalere; her spiller jo flere faktorer inn, først og fremst det forhold at Ibsens lyrikk og Bjørnsons lyrikk er alt annet enn homogene »materier».

Her har vi nådd vegs ende på vår raske forskningsferd gjennom dyreriket i (særlig) Henrik Ibsens lyrikk. Har vi så hatt noe utbytte av denne lille zoologisk-poetiske ekspedisjon? Nå, vi skal akte oss

¹ Alle ekss. i samme dikt, så plasseringen blir noe misvisende; rettelig burde vel tigrer heller komme på siste plass.

² Særlig påfallende er det at *bjørnen* ikke når opp til plassering; den fins i det hele ikke flere ganger i hele Bjørnsons lyrikk enn i hans eget navn!

³ Verdt å merke er særlig det sterke skillet i frekvens-tallene for *svanen*: hos Bjørnson er »svane» notert bare 1 g. mot hos Ibsen 12 gg. (foruten som tittel og emne for to hele dikt).

vel for å bruke altfor store ord om det. Men ett og annet tør vi kanskje likevel si vi har funnet og vunnet. Resultatet har riktignok ikke på noe vis revolusjonert synet på dikteren eller mennesket Henrik Ibsen. Men det har på sitt område og i sin monn vidd ut vår kunnskap om ham, og på sin måte fylt ut bildet av ham, fordi vi her har lært å kjenne noe av hans individuelle syn på og personlige forhold til den viktige side av naturlivet som vi her har å gjøre med.

JÓN HELGASON

Bällsta-inskriftens »i grati».

Bland Upplands många runstenar ha de två stenarna från Bällsta länge varit föremål för särskild uppmärksamhet. En utförlig översikt över litteraturen med uppslag till nya tolkningar finns i Upplands Runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson I 346—74 (det ifrågavarande avsnittet har författats av Jansson).

Ulvs söner ha gjort en tingsplats samt rest stenar och en stav till minne om sin fader. Detta minnesmärke omtalas på stenen med stolthet:

<i>[M]unu æigi mæarki</i>	<i>mæiri verða,</i>
<i>þan Ulfs syniR</i>	<i>æftiR gær[ðu],</i>
<i>[sniall]iR svæinaR</i>	<i>at sinn faður.</i>

(Janssons transskription)

Även änkan Gyrid hyllar minnet av sin framlidne make i fyra rader, som här återges med stenens egen rättskrivning:

uk kuriþi	kas at uiri
þu mon i krati	kiatit lata

Dessa rader skola enligt v. Friesen, som delvis följer S. Bugge, transskriberas:

<i>ok Gyriði</i>	<i>ga(t)s at veri</i>
<i>þy man i grāti</i>	<i>getit låta,</i>

eller i isländsk form:

<i>auk Gyriði</i>	<i>gatsk at veri,</i>
<i>því mun í gráti</i>	<i>getit láta.</i>

Detta översättes av v. Friesen:

Också Gyrid	älskade maken:
i tårar skall hon	tänka på honom,

och av Jansson:

Även Gyrid	älskade maken.
Därför i tårar	skall talas om honom.

Jansson anmärker, säkert riktigt: »Som subjekt skall i sista satsen sannolikt underförstås Gyrid: *þy man [hon] i grati lata [hans] getit [vera]*».

Gör denna tolkning full rättvisa åt prepositionen *i*? Om det är meningen att Gyrid skall gråta när hon nämner sin make, skulle man då inte vänta en annan preposition? Vi kunna jämföra (visserligen från en senare tid och ett annat språkområde): *Nu sagðu þeir þenna atburð allan með grati*, Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk, utg. av Finnur Jónsson, 1932, s. 66, rad 14 (jfr. rad 28). Änkans löfte, att hon vill fälla tårar när hon talar om sin man, verkar visserligen rörande bland runstenarnas kärva uttryck för känslor. Men skulle vi egentligen vänta att en nordisk hövding's hustru under eller kort efter vikingatiden nöjde sig med en så blygsam hyllning, i synnerhet om vi jämföra med de många uttrycken för sönerns aktivitet: tingsplats, stenar, stav . . . ?

Dessa invändningar får inte tillmätas någon avgörande betydelse. Jag skall endast påpeka en annan möjlighet, som skulle göra användandet av prepositionen *i* helt naturligt och dessutom förutsätta en aktiv åtgärd hos änkan för att bevara makens minne.

Jag föreslår att översätta: »därför skall hon låta honom bli omtalad i en gråt», och tänker mig att gråt här har den speciella betydelsen 'klagosång'. Detta får givetvis endast betraktas som en hypotes. Men den kunde öppna perspektiv åt olika håll.

En parallell som genast erbjuder sig är Eiríksmál. »Efter Eriks fall lät Gunnhild dikta ett kväde om honom» säger Fagrskinna (Finnur Jónssons utg. 27). Erik är Erik blodyx, Gunnhild hans maka.¹ Alltså en änka som efter makens död låter dikta om honom.

¹ Jfr. också Fagrsk. 38, där huvudtexten dock har det felet, att Erik betecknas som Gunnhilds son.

Likväl är Eiríksmál inte en dikt av en typ som kunde kallas en gråt. En minnesdikt kan antingen lägga huvudvikten på den dödes bragder och goda egenskaper eller på de efterlämnades sorg. En blandning av bådadera torde vara det vanligaste. Det är möjligt, kanske till och med sannolikt, att den förlorade delen av Eiríksmál har skildrat hur saknad den bortgångne hjälten var på jorden, liksom slutstrofen i Hákonarmál gör. Men om en dikt skall kunna kallas en gråt måste givetvis sorgen och saknaden vara dess huvudtema.

Inom skaldediktningen finns det olika minnesdikter i dróttkvætt versmått, ibland bestående blott av en enda strof. Det episka draget är övervägande.¹ Men gång på gång möta vi även ett lyriskt inslag, den efterlämnade klagar över sin sorg: *norn erum grimm* 'nornan är hård mot mig', *vér verðum hylja harm, helnaud er þat* 'vi måste dölja vår sorg, det är dödsnöd', *ne meira munuma stríð of bíða* 'ej skola vi få en större sorg', *olmr erum harmr* 'våldsam är min sorg', *þróask ekki mér* 'min bedrövelse växer'². Sådana ställen kunna ge oss en föreställning om innehållet av en dikt som passande kunde kallas gråt. Det samma gäller en strof som Sigvats *Há þótti mér hlæja*.³

Men den dikt som bättre än någon annan kunde vara en representant för den förmodade diktarten 'gråten' är dock Egils Sonatorrek. Dess innehåll är först och främst en klagan över en faders ensamhet efter att hans söner dött. Och formen är jämförelsevis enkel, ungefär som vi kunde tänka oss den i en svensk dikt från runsvenskans tid.

Utanför Norden kann i synnerhet hänvisas till slutet av Beowulf.⁴ Här möta vi bl. a. den situationen (i de misshandlade raderna 3150 ff.) att en sörjande (*sorg-ceanig*) äldre kvinna (*geō-mēowle*), tydligen Beowulfs änka, efter hans död sjunger en klagosång (*giōmor-gyd*).

Ordet *grátr* är inte säkert bestyrkt från gammal tid som namn på dikter. Visserligen finns det en elegisk eddadikt som vanligen kallas Oddrúnargrátr, och Heusler tycker att *grátr*, som han översätter 'Klage', skulle passa bra som beteckning för också andra eddadikter

¹ Jfr A. Heusler Die altgermanische Dichtung § 117 (och 145).

² De citerade ställena från Den norsk-islandske skjaldedigtning I A 29, 51, 164 (= I B 155, 259, 272).

³ Samma arbete I A 272.

⁴ Jfr Heusler Altgerm. Dicht. § 44 och Schüeking i Englische Studien 39, 1908, s. 1—13.

av samma slag.¹ Men namnet Oddrúnargrátr dyker först upp i pappershandskrifter av Eddan, där det förefaller att vara bildat efter diktens slutord: *nú er um genginn grátr Oddrúnar*, och det är inte säkert att *grátr* i denna sats skall förstås som en beteckning för dikten. Under senmedeltiden kallas en Mariaklagan på isländska *Máriugrátr*, och här användes ordet *grátr* på ett sådant sätt att det är tydligt att ordet är avsett att beteckna en dikt av detta innehåll.²

Detta är som sagt endast en hypotes. Att bygga litteraturhistoriska slutsatser på den tolkning som jag har försökt motivera skulle visserligen vara för djärvt. Men om den är riktig, skulle den innebära att klagosången, på Island i synnerhet representerad av Sonatorrek, har varit en diktart som även odlades i forntidens Sverige. Den minnesruna som »höggs på hällen» kunde trotsa tidens förödelse, men klagosången var endast muntlig och föll i glömska.

¹ Altgerm. Dicht. § 142.

² Skjaldedigtn. II A 472 (ordet *grátr* i slutstrofen; diktens överskrift är i handskriften *Drápa af Máriu grát*, jfr Kålund Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling II 130), jfr Íslenzk miðaldakvæði II 59.

PETER SKAUTRUP

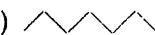

Hvorledes dansken blev til.

Opstiller man skematisk de for dansken grundlæggende lydforhold, vil man se, at de bliver til i 1100- og 1200-tallet, og at de groft kan deles op i to grupper.

Den ene gruppe omfatter de egentlige lydlove, regler som virker hele sprogsystemet igennem, og som er konstitutionelle i deres art. Til denne gruppe hører den almindelige *infortissvækkelse*, der sikkert kan påvises at være i gang ca. 1100. Den har sit intensitetscentrum i jysk, hvor der intræder fuldstændigt svind (den jyske *apokope*). I de danske ømaal og i dansk skriftsprog får vi kvalitetsvækkelse til *-e* [-ə], men uden for dette område er svækkelsen kun gennemført dialektalt eller i begrænset omfang. *Klusilsvækkelsen* er helt og næsten udelukkende et dansksprogligt kendetegn, med udbredelsecentrum i de danske øer. Den forløber gennem flere faser, idet tonaliseringen af *p, t, k > b, d, g* tør sættes til 1100-tallet, umiddelbart følgende infortissvækkelsen, mens lydåbningen *b, d, g > [b̥, d̥, ʒ]* hører 1200-tallet til (og dialektalt fortsættes på forskellig måde). — *Spirantsvækkelsen*, udviklingen af de stemte spiranter [*b̥, d̥, ʒ*], har ikke på samme måde som klusilsvækkelsen et ensartet forløb. Her er store dialektale forskelligheder, men næsten overalt er ord med [*b̥, d̥, ʒ*] klart adskilte fra ord med opr. *p, t, k*, således at forskydningen af spirantrækken i al fald må være begyndt, inden klusilrækken (ca. 1200) er nået til spirantstadiet. — Til disse væsentlig kvalitative ændringer kommer de *kvantitative: vokalforlængelsen i åben stavelse*, forskellige *konsonantforlængelser* (forlængelse af *m*, gemination foran *j* og gemination på grund af accentforskydning fra semifortis til infortis) samt *stødets* og *støttevokalers* udvikling. Disse ændringer tilhører også 1100-tallet, med undtagelse af vokalforlængelsen i åben stavelse, som næppe er meget ældre end ca. 1250.

Den anden gruppe omfatter væsentlig udviklinger, som kun gennemføres i en vis udstrækning eller dialektalt i visse områder, hovedsagelig kvalitative udviklinger, som er betinget og bestemt af lyd-omgivelserne: palataliseringer, depalataliseringer, labialiseringer, delabialiseringer, assimilationer osv., og denne gruppe interesserer mindre i denne forbindelse, hvor vi søger at sammenfatte det specifikt danske.

Hele det kompleks af lydudviklinger, hvorved dansken skiller sig ud af det fællesnordiske og specielt igen det østnordiske sprogfællesskab, kan synes mangfoldigt og broget, men prøver man nu at se bag om forskydningerne i den første gruppe, at klare for sig de bevægende årsager, de igangsættende kræfter, vil det brogede mønster i virkeligheden vise sig at være regelmæssigt udviklet og bestemt ved en eneste virkende årsag, nemlig *den ældre middeldanske accentforskydning*. Mangfoldigheden fortøner sig i enkelthed.

Egentlig er der blot tale om en genoptagelse af den accentforskydning, som allerede i urnordisk havde bevirket synkope og reduktion. Den har været standset en tid, men tager nu igen fat på *dansk* område. Balanceforholdet mellem fortis- og infortisstavelserne bliver yderligere forskudt. Talens trykrytme bliver mere markant, udslagene kraftigere (*gata* med trykforholdet 3—2 bliver *gå·de* med trykforholdet 4—1 eller dialektalt eventuelt *gå·d* med trykforholdet 4—0), således at man grafisk vel kunde illustrere forskellen mellem den ældre og den yngre trykrytme i talen ved kurver: (ældre:) (yngre:) . Derved forklares umiddelbart *infortissvækkelsen*. Derved forklares *klusilsvækkelsen*, hvor tonaliseringen kan opfattes som en slags assimilation, idet det ved en ændring af trykforholdet i *tapa, mata, taka* fra 3—2 til 4—1 vil være vanskeligt at fastholde en ustemt skarp klusil i eller ved overgangen til en tryksvag stavelse, hvorfor stemmetonen føres helt igennem, og med fortsat svækkelse får vi udvikling til spirant. — Ved *spirantsvækkelsen* virker accentforskydningen tilsvarende, men her kan udviklingen yderligere også være fremhjulpet af en vis systemtvang. — Ved *vokal- og konsonantforlængelserne* opretholdes en kvantitetshelhed, som ellers på grund af accentforskydningen kunde være udsat for en stærk reduktion. Vokalforlængelse i kort rodstavelse er jo ikke en for dansk særegen udvikling, den kendes i mange andre sprog, men medens den andetsteds enten indtræder overalt eller er afhængig af andre forhold (fx. den følgende konsonants kvalitet), må den

særlige udformning i dansk (og dele af nedertysk) netop være bestemt ved accentforskydningen. — Og videre må utvivlsomt også *stødets* fremkomst tilskrives en accentforskydning af dynamisk art. Betragter man de ovenfor nævnte udviklinger som en slags kompensationsfænomener, kan man nu for det første meget vel tænke sig, at der ved de ældre synkoperingsfænomer i accent-1-ordene er fremkommet en gunstig basis for stødets udvikling, idet der her kan have været anvendt en relativt større udåndningsstyrke end i accent-2-ordenes trykstærke stavelser. Men hverken dette trykforhold (der jo ligefuldt skulde virke i norsk og svensk) eller en eventuelt dermed (jfr. Verners teori) sammenknyttet stigende tone (som endnu i norsk) har dog tidligere fået udløsning i stødet (som findes i ord med opr. *p, t, k*). Men nu kommer hertil i det danske sprogområde en *relativ* trykforøgelse i de trykstærke stavelser (jfr. ovf.), der i accent-1-ordene kan have virket som en *absolut* trykøgning. Og dette har måske været tilstrækkeligt til at fremkalde stødet, men eventuelt kan også — som fremhævet af Svend Smith (Acta Phil. Scand. XII. 33 ff.) — en differentiationstendens have medvirket, idet der ved trykforskydningen var fare for accentsystemets sammenbrud. — Og *støttevokalerne* endelig er det naturligt at opfatte som virkeligt støttende sonantiseringsfænomener i en konsonantgruppe, hvor en stærk svækkelse af sonoriteten truede de udlydende konsonanter, idet maksimum af sonoritet og intensitet vil samle sig om rodvokale.

Sammenfattende fremsættes da til yderligere prøvelse den *hypotese*, at de for dansken som *selvstændigt sprog konstituerende drag ene og alene skyldes den særdanske accentforskydning, som sætter ind omkring 1100* og virker stærkt i den nærmest følgende tid.

Man fristes dernæst til at spørge: hvad er da grunden til denne accentforskydning? Kan vi bag om iagttagelsen af denne forskydning, som vi sporer i dens følger, igen pege på en første *causa efficiens*. Vor tids sprogforskere har som regel ikke inladt sig på at søge efter kulturelle eller psykologiske forklaringer. Man var dristigere forhen. *N. M. Petersen* har således fremsat den teori, at denne middelalderlige dansksproglige »svækkelse», denne »Sprogets bestandig større og stærkere Overgang til Blødhed» skulde være en følge af »Folkets, især Almuens undertrykte og forkuede Forfatning», men heroverfor gjorde dog allerede *Bredsdorff* (1831) opmærksom på, at hvis udviklingen, som han mente, var begyndt i 1100-tallet, kunde

den ikke forklares ved folkets undertrykkelse, som først kom senere, men at dette heller ikke var nødvendigt, da den simpelthen kunde forklares som »en Følge af en i den menneskelige Natur indplantet Afsky for Anstrængelse» (sml. hermed Otto Jespersens almindelige synspunkt for sprogudvikling). N. M. Petersens teori kan vi da også helt opgive. Men vi kan heller ikke følge Bredsdorff. De afgørende ændringer hører jo hjemme i en stormagtstid, en tid med store kulturelle fremskridt. Og skal man endelig søge efter psykologiske forklaringer, hvad der i sprogets verden kun kan blive gisninger, måtte man da tværtimod snarere forklare de større udsving i styrkeforholdene inden for talens enkelte dele som *en følge af en vis evolutionær kraft, en udløsning af hvilende spænding og fart*, med styrke på de stærke led og mindsket accent på de svage. Søger vi efter den inderste årsag, som vi aldrig når til fuld erkendelse af, skal vi heller ikke med Faust blive stående ved »kraften» — den har i sig selv ingen skaberevne, er kun en udløsning af noget, som forud var i hvile. Og bag kraften skjuler sig måske også i dette tilfælde *dåden*.

OLOF GJERDMAN

Gustav, Olov och almanackan.

För något år sedan blev jag tillfrågad om uttalet av namnet *Olov*. — »Ska man säga *Olof* eller *Olov*?» — Frågan gav mig anledning att närmare undersöka saken. Jag började med att utfråga ett stort antal personer om deras uttal. Det visade sig att sydsvenskar med få undantag uttalar *Olof*, att finlandssvenskar förfar på samma sätt men att av svenskar från andra trakter en del uttalar *Olov*, andra *Olof*.

Om uttalet *Olof* hade kommit i bruk först efter rättstavningsreformen av år 1906 skulle man ha kunnat känna sig hågad att skylla det på inflytande från gammalstavningar av namnet. Men nu är uttalet *Olof* äldre. Adolf Noreen nämner det som dialektalt och mindre vanligt än *Olov* i sin *Altschwedische Grammatik*, som kom ut 1904. I § 259, 1 anm. 2 uttalar han där den meningen att det nuvarande uttalet med *v* eller *f* går tillbaka på en gammal växling mellan nominativen *Olaver*, uttalad med *v*, och ackusativen *Olaf* med *f*. Då vi emellertid har *v*-uttal i namnet *Gustav* och i alla appellativerna som nu skrivs med *v*, kan det inte hjälpas att Noreens försök till förklaring verkar osannolik. Till stöd anför han den danska prepositionen *af*, som i vissa fall uttalas med *f*, men där är det, som Otto Jespersen har framhållit i *Fonetik*, Köpenhamn 1897—99, § 128, säkerligen en gammal skrivning »der abnormt blev beholdt, dengang man ellers begyndte at skrive *giv* for ældre *gif* osv.» Jämför skrivningen av det svenska ordet *och*! Anledningen till att skrivningen *af* bibehölls var med all sannolikhet densamma med vilken Esaias Tegnér i *Natur och onatur* i fråga om svensk rättstavning, Uppsala 1886, sid. 98 motiverade sitt förslag att behålla skrivningen *af* när vår rättstavning reformerades. Han yttrar där: »Ordet är bland

alla hithörande det vanligaste — man glömmе särskildt ej dess vidsträckta bruk i sammansättningar. Det kunde redan på denna grund påräkna någon skoning. Men det förtjenar sådan också af det skäl, att det är så kort. . . . Ett viktigt stöd har ändtligen formen *af* däri, att jämväl dansk-norskan just för detta ord gjort ett undantag.»

På helt annat sätt än Noreen förklarar Axel Kock *f*-uttalet i *Olof*. Han jämför växlingen mellan *v* och *f* i detta namn med den växling mellan *dh* och *t*, *gh* och *k* i *hundradh* ~ *hundrat*, *aldrigh* ~ *aldrik*, *Arvidh* ~ *Arvit* osv. som han har behandlat i sina Undersökningar i svensk språkhistoria sid. 14 ff. Med hänvisning dit förklarar han i Arkiv för nordisk filologi VII (1890), sid. 179 not »att i fsv. åtminstone i vissa bygder slutljudande *-d*, *-gh* i relativt oakcentuerad stavelse övergingo till resp. *-t*, *-k*». Och han tillägger: »Liksom i olika bygder av *hundradh* blivit dels *hundra* dels *hundrat*, av *aldrigh* dels *aldri* dels *aldrik*, så har av *Olāv(er)* blivit dels *Olä*, dels *Olāv* > *Olöv* > *Olöf* och av *Elāv(er)* > *Eläv* > *Elöv* > *Elöf*.» Då Noreen anf. arb. både nämner och diskuterar Kocks uppfattning av *hundrat* etc. men i samband med sin förklaring av *Olov* ~ *Olof* inte ens nämner Kocks, torde väl detta innebära att han inte har ansett sig kunna godta den.

Varken i Kocks eller i Noreens diskussion av *Olov* ~ *Olof* nämns namnet *Gustav* ~ *Gustaf*. Det är mycket egendomligt då det vill förefalla som om problemet *Olov* ~ *Olof* inte skulle kunna anses löst innan den frågan har blivit besvarad: Hur kommer det sig att *Olov* ~ *Olof* så ofta uttalas med *f*, *Gustav* ~ *Gustaf* däremot nästan aldrig? Då den olika behandlingen av de bägge namnen skulle kunna tänkas ha något att göra med deras användning och vanlighet har jag genomgått en del universitets- och läroverkskataloger för att få ett begrepp härom. Av universitetskatalogerna har jag mest ingående granskat dem från Helsingfors. Jag har av dessa valt ut ungefär en för vart femte år för tiden 1830—1941. I de så utvalda förekommer till något in på 1900-talet namnet *Gustaf* oerhört mycket oftare än *Olof*, 1830 t.ex. *Gustaf* 63 gånger, *Olof* 3; 1860 *Gustaf* 45 ggr, *Olof* 2; 1890 *Gustaf* 104 ggr, *Olof* 4 ggr. Men med det nya seklet börjar *Olof* konkurrera starkare. 1900 är antalet *G-f* 113, antalet *O-f* 11. 1915 är förhållandet 70 till 15 (50 *G-f* + 20 *G-v*, 14 *O-f* + 1 *O-v*). 1930 uppgår antalet *G-f* ~ *G-v* till 65 (43 *G-f* + 22 *G-v*), antalet *O-f* ~ *O-v* till 28 (27 *O-f* + 1 *O-v*). Slutligen går det senare namnet om det förra. 1941 t. ex. står 23 *O-f* mot 10 *G-f* + 5 *G-v*. Också i Lunds och Upp-

sala universitets kataloger är i äldre tid namnet *Gustaf* vanligare än *Olof*. Skillnaden är dock inte så stor som i Helsingforskatalogerna. 1824 t.ex. upptar Lunds universitets katalog 34 G-f och 18 O-f, Uppsala universitets 116 G-f och 19 O-f, 1865 upptar den förra 21 G-f och 9 O-f, den senare 57 G-f och 19 O-f.

Läroverkskatalogerna visar liknande skillnader. Vi har därför rätt att anta, tycks det mig, att namnet *Gustaf* under hela 1800-talet var ett mycket vanligare namn än *Olof* både i Finland och Sverige. Om vi antar att bokstaven *f* tidigare betecknat *v*-ljud i bägge dessa namn men att det funnits faktorer som kunnat locka till annat uttal, så bör rimligtvis namnet *Gustafs* mycket större vanlighet ha gjort detta långt mera motståndskraftigt än namnet *Olof* mot dessa lockelser till annat uttal än det analogin med appellativerna krävde. Under samma förutsättning borde det med *f* tecknade *v*-ljudet i *Olof* lätt ha kunnat övergå i *f*-ljud i Finland där detta namn var sällsynt. Man frågar sig om också den stora skillnaden i uttalet av *Olov* mellan Sydsverige och övriga delar av landet skulle kunna bero på namnets olika vanlighet på ena och andra hållet. Katalogerna tycks här tala emot. Jag anför några siffror ur kataloger från 11 läroverk:

Malmö 1865: 41 G-f och 15 O-f, 1890: 27 G-f och 8 O-f, 1905: 28 G-f och 3 O-f; Kristianstad 1865: 16 G-f och 6 O-f, 1890: 12 G-f och 2 O-f, 1905: 10 G-f och 6 O-f; Karlskrona 1861: 8 G-f och 1 O-f, 1890: 14 G-f och inget O-f, 1905: 8 G-f och 3 O-f; Visby 1865: 10 G-f och 4 O-f, 1890: 10 G-f och 3 O-f, 1905: 4 G-f och 1 O-f; Halmstad 1867: 19 G-f och 5 O-f, 1890: 19 G-f och 3 O-f, 1905: 19 G-f och 5 O-f; Jönköping 1865: 26 G-f och 1 O-f, 1890: 35 G-f och 4 O-f, 1905 30 G-f och 6 O-f; Skara 1865: 62 G-f och 7 O-f, 1890: 15 G-f och 6 O-f, 1905: 17 G-f och 6 O-f; Strängnäs 1865: 16 G-f och 5 O-f, 1890: 4 G-f och 1 O-f, 1905: 4 G-f och 1 O-f; Uppsala 1865: 62 G-f och 8 O-f, 1890: 66 G-f och 11 O-f, 1905: 65 G-f och 19 O-f; Falun 1865: 56 G-f och 6 O-f, 1890: 18 G-f och 1 O-f, 1905: 25 G-f och 5 O-f; Umeå 1865: 23 G-f och 3 O-f, 1890: 10 G-f och 1 O-f, 1905: 13 G-f och 2 O-f.

Om uttalet av *f* i *Gustaf* och *Olof* får man veta mycket litet i läroverkskatalogerna före rättstavningsreformen 1906, men därefter börjar skrivningarna bli mera upplysande. Följande uppgifter må visa detta:

Malmö 1910: 8 G-f och 6 G-v, 4 O-f och 1 O-v; 1920: 7 G-f och 14 G-v, 9 O-f och 4 O-v; 1940: 1 G-f och 3 G-v, 13 O-f och 3 O-v; Kristianstad 1910: 15 G-f och 1 G-v, 7 O-f (inget O-v); 1920: 11 G-f och 4 G-v, 4 O-f och 1 O-v;

1940: 1 G-f och 5 G-v, 6 O-f och 1 O-v; Karlskrona 1910: 8 G-f, 2 O-f; 1920: 8 G-f och 6 G-v, 13 O-f (inget O-v); 1940: 3 G-f och 1 G-v, 15 O-f (inget O-v); Visby 1910: 9 G-f och 9 G-v, 1 O-f och 1 O-v; 1920: 14 G-v, 3 O-v; 1940: 2 G-f och 1 G-v, 6 O-f och 3 O-v; Halmstad 1910: 18 G-f och 1 G-v, 9 O-f (inget O-v); 1920: 3 G-f och 9 G-v, 15 O-f och 1 O-v; 1939: 1 G-f och 3 G-v, 14 O-f och 1 O-v; Jönköping 1910: 35 G-f, 4 O-f; 1920: 14 G-f och 13 G-v, 9 O-f och 6 O-v; 1940: 7 G-f och 4 G-v, 24 O-f och 10 O-v; Skara 1910: 8 G-f och 1 G-v, 3 O-f och 2 O-v; 1920: 7 G-f och 2 G-v, 9 O-f (inget O-v); 1940: 1 G-f och 1 G-v, 6 O-f och 1 O-v; Strängnäs 1910: 8 G-f, 2 O-f; 1920: 3 G-f, 3 O-f; 1940: 1 G-f och 2 G-v, 12 O-f och 4 O-v; Uppsala 1910: 54 G-f och 17 G-v, 22 O-f och 3 O-v; 1920: 34 G-f och 26 G-v, 16 O-f och 15 O-v; 1940: 3 G-f och 4 G-v, 32 O-f och 24 O-v; Falun 1910: 10 G-f och 3 G-v, 7 O-f och 2 O-v; 1920: 10 G-f och 1 G-v, 4 O-f och 3 O-v; 1940: (inget G-f) 2 G-v, 15 O-f och 10 O-v; Umeå 1910: 8 G-v, 3 O-v; 1920: 14 G-v, 6 O-v; 1940: 2 G-f och 5 G-v, 22 O-f och 3 O-v.

Av uppgifterna för den sist medtagna terminen framgår dels att namnet *Olof* ~ *Olov* då var mycket vanligare än *Gustaf* ~ *Gustav*, dels att antalet *f*-skrivningar är avsevärt mycket större i *Olof* ~ *Olov* än i *Gustaf* ~ *Gustav*. Skriver en person — jag har en sådan i mitt material — sitt förnamn *Oloph* så måste man anta att han eller den som har bestämt hans förnamn därmed har velat klart och tydligt säga ifrån att detta skall uttalas med *f*- och inte med *v*-ljud. Att skrivningarna *Olov* och *Gustav* har varit avsedda att ange *v*-uttal är väl också givet. Däremot har man inte rätt att från skrivningarna *Gustaf* och *Olof* utan vidare sluta till uttal med *f*. De kan vara gammalstavningar av uttalen *Gustav* och *Olov*. Vi får inte heller glömma att namnens utseende i almanackan kan betyda en hel del. Sedan år 1913 heter det där visserligen *Gustav* men inte *Olov* utan *Olof*. En viss ledning rörande namnens uttal ger oss dock den givna översikten. Och detsamma gör en jämförande granskning av namnformerna i katalogerna över Uppsala och Lunds universitet, t. ex. för h. t. 1943:

Uppsala 129 *Gustaf* och 73 *Gustav*, 198 *Olof* och 49 *Olov*
Lund 37 *Gustaf* och 17 *Gustav*, 54 *Olof* och 7 *Olov*

Dessa siffror tycks mig vittna om: dels att skrivet *Gustaf* oftare representerar uttalet *Gustav* än skrivet *Olof* uttalet *Olov*, dels att *Gustav* i förhållande till *Gustaf* är vanligare än *Olov* i förhållande till *Olof*, dels slutligen att *Olov* i förhållande till *Olof* är vanligare i Uppsala än i Lund. Någon riktig klarhet i hur namnen *Gustaf* ~

Gustav och *Olof* ~ *Olov* uttalas kan vi dock inte få genom undersökningar av skriftformerna. Direkt utfrågning är här nödvändig.

Vid en undersökning förliden höst av hur de yngsta studentårgångarna uttalar *Gustaf* ~ *Gustav* och *Olof* ~ *Olov* fann jag att av 110 tillfrågade 106 hade uppgivit uttalet *Gustav* och blott 2 *Gustaf* (1 från Malmö och 1 från Stockholm), 61 *Olov* och 42 *Olof*. Hur än det första namnet stavas uttalas det alltså av de allra flesta *Gustav*, medan uttalet *Olov* visserligen är vanligare än *Olof* men inte kan ta upp tävlan med *Gustav*. Av de 61 som har uttalet *Olov* tillhör alla utom 5 någon av följande nationer: Norrlands, Gästrik-Hälsinge, Västmanlands-Dala, Upplands, Värmlands, Södermanlands-Nerikes, Östgöta. De återstående 5 är: från Stockholm 3, Västergötland 1 och Göteborg 1. Av de 42 som har uttalet *Olof* tillhör 4 Norrlands, 2 Västmanlands-Dala, 4 Stockholms, 1 Södermanlands-Nerikes och 3 Östgöta nation; alla de övriga är från Skåne, Blekinge, Småland eller Västergötland, från det sista landskapet inte mindre än 11. Resultatet av en ett år tidigare gjord undersökning av 126 äldre och yngre personer blev i det närmaste detsamma. I den gav dock Västergötland inte så avgjort företräde åt uttalet *Olof*, medan bland stockholmarna uttalet *Olov* var tydligare underlägset *Olof* än i den förra undersökningen. Om vi bortser från Västergötland och Stockholm där uttalet *Olof* tycks föredragas framför *Olov* är således enligt dessa uppgifter uttalet *Olof* utpräglat sydsvenskt medan *Olov* är det övriga Sveriges vanligaste uttal.

Vid min undersökning i höstas av hur de unga studenterna uttalade namnen *Gustaf* ~ *Gustav* och *Olof* ~ *Olov* konstaterade jag också att medan *Olof* förekom mindre ofta än *Olov* (42 ggr mot 61) var uttalet *Elof* mycket vanligare än *Elov* (75 ggr mot 29). Uttalet *Elof* användes inte bara av alla sydsvenskarna och flertalet västgötar och stockholmare utan också ofta av t.ex. norrlänningar, västmanlandalingar, sörmlänningar och östgötar. Det kan ligga nära till hands att tänka sig *f*-uttalets betydande överlägsenhet över *v*-uttalet i namnet *Elof* ~ *Elov* så, att det här är ett sydsvenskt uttal som med namnet har trängt söderifrån mot norr. Man skulle likaså kunna tänka sig att väl inte namnet men uttalet *Olof* utanför Sydsverige har kommit söderifrån till icke sydsvenska bygder och där tagit upp en gynnsam kamp med det äldre *v*-uttalet. Säkerligen har man att räkna med ett visst sydsvenskt inflytande men det räcker inte

till att förklara att uttalen *Elof* och särskilt *Olof* är så vanliga utanför Sydsverige. På en annan och viktigare faktor pekar det nyss nämnda, att en malmöbo och en stockholmare nyttjade uttalet *Gustaf*. Här är det väl snarast en stavning *Gustaf* som har framkallat *f*-uttalet. Enligt min mening har också stavningen med *f* såväl direkt som indirekt spelat en mycket viktig roll för uppkomsten av *f*-uttalet både i *Elof* och i *Olof*. För egen del har jag för namnet *Olof* ~ *Olov*, hur det än stavas, ett enda uttal: *Olov*, för *Elof* ~ *Elov* två: *Elov* och *Elof*. När det senare namnet står tillsammans med ett tillnamn uttalar jag det såvitt jag vet alltid *Elov*, även om jag känner till att vederbörandes namn stavas med *f*. Skall jag uttala namnet ensamt för sig kan det däremot lätt bli *Elof*. Det är då, det vet jag, stavningen som gör mig till »felsägare». Stavningen kan dock inte vara enda orsak, ty då borde jag också någon gång säga *Gustaf* för *Gustav* men det gör jag säkerligen inte. En faktor måste komma till. Den är skulle jag tro namnets ovanlighet uppåt landet. Namnet verkar främmande, och därav lockas vi att uttala dess *f* som *f*, liksom i *Josef*, *Adolf*, *Rudolf* osv. Namnet *Gustaf* ~ *Gustav* däremot har säkerligen i hela landet så länge och så obrutet varit ett verkligt levande och vanligt tilltalsnamn att det har kunnat motstå inflytandet från dessa och andra sådana främmande namn och deras uttal. Men namnet *Olof* ~ *Olov*? Det tycks ju ha varit ungefär lika vanligt i och utanför Sydsverige. Varför har då inte det behandlats lika på båda hållen?

Under de sista årtiondena har namnteckningsnamnen¹ i läroverkens kataloger blivit mycket mera skiftande än de har varit tidigare². Dubbelnamn som *Per-Olov*, *Jan-Olov*, *Nils-Olov*, *Karl-Olov* har blivit vanliga², och ett namn som *Olle*, vilket förr blev på sin höjd som vardagsnamn eller smeknamn tillfogat inom parentes till ett och annat *Olof*, det uppträder nu ofta som underskriftsnamn. På samma sätt

¹ Många personer med dopnamn som *Elisabet*, *Katarina*, *Kristina*, *Margareta* skriver sig aldrig annat än *Lisa*, *Karin*, *Stina*, *Margit*. Vad skall man kalla sådana namn? Termen kortnamn är ibland missvisande, t. ex. *Kalle* i förhållande till *Karl*. Ofta är den också av andra skäl mindre lämplig. Jag sammanför här dylika namn med dopnamnen under den något otypliga benämningen namnteckningsnamn eller underskriftsnamn.

² Jämför Gösta Langenfelt, Dopnamnsval och modenamn (Almanack för alla 1944, Stockholm 1943, sid. 157). Langenfelt visar också i korthet på en del namns, bl. a. Gustavs och Olovs, skiftande vanlighet.

är det med *Ole* och *Ola*. Några exempel. Umeå läroverk hade 1940 1 lärjunge som skrev sig *Olle* och 1 som skrev sig *Ola*. Falu läroverk hade 1930 1 *Ole* och 5 *Olle*, Uppsala 1920 3 *Olle* och 1 *Ole*, Skara 1920 1 *Olle* och 1 *Ole*, Jönköping 1935 3 *Olle* och 1 *Ole*, Halmstad 1935 6 *Olle* och 1 *Ola*, Karlskrona 1940 4 *Olle* och 1 *Ola*, Kristianstad 1940 3 *Olle*. Som namnteckningsnamn är *Olle* inte så gammalt som *Gösta* i läroverkskatalogerna. I katalogen över Uppsala läroverk förekommer *Gösta* redan h. t. 1875. Ett par årtionden senare börjar det visa sig i alla de förut anförda katalogerna och är snart ett mycket vanligt namn. Äldre som underskriftsnamn än både *Olle* och *Gösta* är emellertid *Ola*, vilket är av stort intresse. Det möter i katalogerna från läroverket i

Lund 1 gång 1855, 2 ggr 1865 och 4 ggr 1880;

Malmö 2 ggr 1867, 4 ggr 1870 och 6 ggr 1875;

Kristianstad 3 ggr 1868, 5 ggr 1870 och 6 ggr 1875.

Därefter minskar namnet åter i vanlighet ned till 1 gång per år och är i Malmökatalogen alldeles borta redan från och med 1885, i Kristianstadskatalogen från och med 1930. H. t. 1940 är *Ola* försvunnet också ur Lunds katedralskolas katalog. Dess plats har nu intagits av *Olle*: i den sist nämnda katalogen sedan h. t. 1920, i Malmö sedan h. t. 1910 och i Kristianstad sedan h. t. 1920.

Jag har inte gjort något försök att få reda på den direkta anledningen till den relativt rikliga förekomsten av *Ola* som namnteckningsnamn i de nämnda tre Skåneläroverkens kataloger: i Malmö 1875 6 *Ola* mot 4 *Olof*, i Lund 1880 4 *Ola* mot inget *Olof*, i Kristianstad 1875 6 *Ola* mot 4 *Olof* (liksom i Malmö), men allmänt sett kan väl inte gärna namnets vanlighet tolkas på annat sätt än som ett tecken på att *Ola* vid denna tid i dessa trakter uppfattades som ett underskriftsnamn, likvärdigt med *Olof*. Därav bör man emellertid också ha rätt att anta att *Ola* har i Skåne varit som namnteckningsnamn vida mer erkänt och använt än vad *Olle* har varit uppåt landet. Enligt min uppfattning är det nu i denna olikhet vi har att söka förklaringen till den nuvarande uttalsolikheten mellan *Olov* och *Olof*. *Olov* är ett traditionellt uttal som kan ha hållit sig levande uppåt landet dels därför att namnet har som tilltalsnamn brukats i någon form som har haft *v* som slutljud — *Olåv*, *Låv* o. d. — dels därför att visserligen *Olle* eller någon annan form utan *v* har använts som vardagsnamn eller smeknamn men formen *Olof* dock brukats så

ofta i olika sammanhang — vid omtal av person, vid upprop i skolor o. d. — tillsammans med tillnamnet att det traditionella läsuttalet av *f* i slutet av inhemska ord som *v* har kunnat göra sig gällande i detta namn liksom i *Gustaf*. I Finland och Sydsverige däremot har det gamla uttalet haft mindre motståndskraft, i Finland på den grund att namnet till in på 1900-talet överhuvudtaget har varit så sällsynt — katalogen över Helsingfors universitet har t. ex. h. t. 1830, h. t. 1860 och h. t. 1890 tillsammans endast 9 *Olof* mot 212 *Gustaf*, jfr ovan sid. 2 f. — i Sydsverige åter av det skälet, tänker jag mig, att av namnet formen utan slutkonsonant har varit regel, formen med slutkonsonant undantag, inte blott i vardagslag, som smeknamn o. d., och att på den grund den senare formen (*Olof*) har känts främmande och dess *f* till följd därav kommit att uttalas som konsonanten i alfabetuttalet av bokstaven *f* eller som *f* i inlånade namn som *Josef*, *Adolf*, *Rudolf*. Jämför det som nyss har sagts om namnet *Elof*! Jämför också uttalet av namnen *Alf* och *Ulf*! De borde liksom appellativerna uttalas *alv* och *ulv*, men *v*-uttalet är endast i appellativet *ulv* genomgående. Det från isländskan lånade *alv* ~ *alf* har känts främmande och uttalas därför mycket ofta med *f*. Ännu vanligare är *f*-uttalet i namnet. Genom att namnet *Ulf* behandlats som ett främmande namn på *f* är säkerligen sambandet mellan detta och appellativet *ulv* alldeles brutet för många av nutidens svenskar.

Den här diskuterade förklaringen till uppkomsten av *f*-uttalet av slutkonsonanten i namnen *Elof* och *Olof* och till detta uttals spridning utgår från slutkonsonantens stavning med *f*, och dess uttal — i svenskan med *v* och i vissa andra språk med faktiskt eller förment *f*. I det föregående har jag endast begagnat källmaterial från 1800-talet. Därav får inte den slutsatsen dras att övergången från *v*- till *f*-uttal i dessa namn enligt min mening nödvändigtvis har ägt rum under 1800-talet. Jag kan inte inse varför den inte skulle ha kunnat börja tidigare. Min avsikt med granskningen av universitets- och läroverkskatalogerna var att om möjligt få någon klarhet i huruvida man hade rätt att räkna med sådana olikheter i namnens vanlighet som syntes mig behövliga för förklaringen av *f*-uttalet i *Elof* och *Olof*. Att följa katalogernas uppgifter längre tillbaka i tiden har naturligtvis sitt stora intresse, men jämförelserna försvåras snart, bl. a. därav att namnen börjar uppträda latiniserade. Direkta upplysningar om namnens uttal i äldre tid är synnerligen tunnsådda.

Om *Olof* har jag hittat en enda eller kanske jag skall säga två. Att döma av mina undersökningar av studenternas uttal är som jag redan har nämnt uttalet *Olof* nu mycket vanligare än *Olov* i Väster-götland. För samma landskap anger Sven Hof i sitt arbete *Dialectus vestrogothica*, Stockholm 1772, endast namnformerna *Ohla* och *Ohluw*, där *hl* betecknar s. k. tjockt *l* med slag och *w* någon art av *v*-ljud. I Uppsverige (och i första hand då Stockholm och Uppsala) uttalade man enligt Hof vid samma tid *Olåw* (*Olof*). Som hans skrivsätt på andra ställen i arbetet visar — »*aw* (*af*)», »*graw* (*graf*)», »*kiw* (*kif*)», »*skåw* (*skof*)», »*staf* (*staw*)», »*Tiuw* (*tiuf*)», — avsåg han inte att med formen inom parentes ange ett uttal utan blott en stavning. Hof hänvisar anf. st. också till Johannes Loccenii *Antiqvitatum Sveo-Gothicarum Libri Tres* där namnet, säger han, uppges ha på Loccenius' tid varit *Olof* eller *Oluff*. Av detta arbete finns det olika upplagor. I en som kom ut 1776 har jag inte kunnat finna någon uppgift om namnet. De av Hof citerade namnformerna förekommer däremot i 1770 års upplaga. I en tredje upplaga åter, en som kom ut i Uppsala 1747, heter det: »*velut Ola & Oli veteribus . . . hodie Olff vel Oloff*». Vilka uttal ska dessa skrivningar representera? Har *Olff* kommit till genom tryckfel eller skall det föreställa en verklig använd förkortad form av *Oluff* eller *Oloff*? Och hur skall man förstå uppgiften i 1770 års upplaga: »*hodie Olof vel Oluff*»? Avser *f* och *ff* olika uttal eller inte? Om olika uttal avses, varför har då 1747 års upplaga *Oloff* och 1770 års *Olof*?

På grund av stavningens nyckfullhet och dess beroende icke blott av den tillfälliga textens författare utan också av skrivare och boktryckare, utgivare osv., vilket gör skrivningarna av de eventuellt funna namnformerna minst sagt opålitliga ur flera av de synpunkter som här intresserar oss, har jag avhållit mig från att gå på jakt efter t. ex. namnet *Olof* i äldre sammanhängande texter av olika slag. Våra äldre almanackor däremot har jag granskat, för vissa tider ingående. Det är ju inte först i våra dagar som almanackan har varit av betydelse för namngivningen. I vår äldsta bevarade almanacka, från år 1585, som tillhör Kungl. biblioteket och varav sidan för juli månad finnes återgiven i Nils Lithbergs lilla arbete *Almanackan* (= Svenska humanistiska förbundets skrifter nr 40), Stockholm 1933, står det vid den 29 juli »*Oluff Kong*». I de almanackor däremot som förvaras i Uppsala universitetsbibliotek har

namnet först latiniserad form. Från och med en upplaga som kom ut 1598 och som har formen »Olai R» användes ända till år 1662 i de nämnda almanackorna endast latiniserade former när namnet är fristående. Den svenska formen förekommer dock under denna tid vissa år i sammansättningen »Olofsmässa», t. ex. 1613 *Oluffsmässa*, 1615 *Olufsmässa*, 1621 *Olofsm.*, 1623 *Oloffsmäss.*. I och för sig skulle väl *f*-uttalet i namnformen *Olof* ha kunnat uppstå genom att *v*-ljudet påverkats av följande *s* i fall som *Olofsmässa*, *Olofs(son)* o. d., förutsatt att dessa länge har varit mycket vanliga. Innan *v*-ljudet i formen *Olof* hunnit omvandlas till *f* i t. ex. sammansättningen *Olofsmässa* bör den i stor utsträckning ha hunnit utveckla sig till *Olsmässa*. I almanackan förekommer ett *Olsmässa* 1664 men formen finns belagd långt tidigare. Noreen anför i Altschwedische Grammatik § 309 ett exempel från yngre fornsvensk tid. Inte heller tycks det vara så att formen *Olsmässa* är inskränkt till de trakter där det fristående namnet uttalas *Olov*, och *Olofsmässa* till dem där uttalet *Olof* härskar. Och varför har inte *v*-ljudet i *Gustaf* omvandlats till *f*-ljud genom påverkan av *s* i *Gustafs(son)*?

Utänför sammansättningen visar sig den svenska formen av namnet *Olof* på nytt i almanackorna från och med 1662, länge vid sidan av *Olaus* och från och med 1728 *Olavus*. Den senare formen dröjer sig kvar i almanackan längre än *Olaus* eller till 1749, latent som vi strax ska se ännu ett par år. Från och med 1664 blir *Oluff* och *Oloff* allt vanligare, 1694 visar sig formen *Olof* och 1696 *Oluf*. Den senare formen återkommer 1724 men är sedan borta. Ett par almanackor, en från 1735 och en från det följande året, har den ovanliga och intressanta formen *OLUV*. Med början av 1700-talet uppträder formen *Olof* allt oftare, och från och med mitten av detta hundratal är den almanackornas enda form av namnet. Ungefär samtidigt härmed eller närmare bestämt år 1749 kommer namnen *Adolf* och *Gustav* in i almanackan för att stanna. De skrivs det året *Adolph.*, respektive *Gustav.*. *Olov* skrivs samtidigt *Olof*. Från skrivningarna *Gustav.* och *Olof* får vi inte sluta till olika uttal av slutkonsonanten. Följande år skriver visserligen en upplaga av almanackan *Olof.* och *Gustav.*, men en annan *Olof* och *Gustaf* och en tredje *Olav.* och *Gustaf.*. Förmodligen är det både i fallet *Olav.* och i fallet *Gustav.* den latiniserade formen — *Olavus* respektive *Gustavus* — som spökar. Som en blandform torde man också böra betrakta formen *Olaf* vid sidan av

Gustaf, i en almanacka från det följande året, 1751. Från och med 1752 skrivs bägge namnen med *f* ända till år 1913 då de ställs i motsats: *Gustav—Olof*. För jämförelse med *Olof* har vi att i våra äldre almanackor ta hänsyn till fyra namn utom *Adolf* och *Gustav*. Det är *Josef*, *Botolf*, *Brynolf* och *Rudolf* eller som de i latiniserad form vanligen skrivs: *Josephus*, *Bot(h)olphus*, *Brynolphus* och *Rudolphus*. Också de korta formerna har oftast *ph* fram till år 1771. Efter det året förekommer i almanackorna endast formerna *Botolf* och *Brynolf*. *Rudolf* skrivs *Rudolphus*, *Rudolfus*, *Rudolph* eller *Rudolf*. Det namnet förekommer dock i våra äldre almanackor mera regelbundet blott under tiden 1734—1749 och då huvudsakligen i en utgivares upplagor. Från och med 1750 saknas det ända till år 1901 då det återinföres samtidigt med att namnen *Ulf*, *Fritjof*, *Alf*, *Elof*¹ tar sitt inträde. De två återstående namnen skrivs ända fram mot slutet av 1800-talet med *ph*: *Joseph*, *Adolph*. En almanackasupplaga från 1876 har *Josef* men *Adolph*, och från och med 1877 betecknas slutkonsonanten endast med *f* i både *Josef* och *Adolf*.

Av de fem namnen *Adolf*, *Botolf*, *Brynolf*, *Gustav*, *Josef* och *Olov* skrivs således *Josef* ända till 1876 endast med *ph*, *Adolf* under tiden 1749—1876 blott *Adolph*, *Botolf* och *Brynolf* till år 1771 i regel med *ph*, undantagsvis med *f*, efter 1771 med *f*, *Olov* och *Gustav* aldrig med *ph*. Anledningen till att *Botolf* och *Brynolf* ifråga om sättet att skriva slutkonsonanten intar en mellanställning mellan å ena sidan *Josef* och *Adolf* och å den andra *Olov* och *Gustav* är säkerligen den att de som började skriva *Botolf* och *Brynolf* konsekvent med *f* uppfattade dessa namn som svenska, *Josef* och *Adolf* däremot som inlånade namn. Stavningsolikheten får dock inte tolkas som ett klart tecken på att *Botolf* och *Brynolf*, så skrivna, har i anseende till slutljudet uttalats på samma sätt som *Olov* och *Gustav*, vilka aldrig har skrivits med *ph*. Lika litet som *f* i namnen *Adolf*, *Alf*, *Brynolf*, *Elof*, *Fritjof*, *Gustaf*, *Josef*, *Olof*, *Rolf*, *Rudolf* och *Ulf* i våra almanackor kunde under tiden 1901—1913 tolkas som ett säkert tecken på *f*-uttal i alla namnen eller på *v*-uttal i dem alla, lika litet kan vi tolka den lika skrivningen av slutkonsonanten i namnen *Botolf*, *Brynolf*, *Gustaf* och *Olof* i almanackorna efter 1771 som bevis på lika uttal. Annat är det efter nystavningens införande i våra almanackor 1913. Nu

¹ Liksom en del andra namn, t. ex. *Adolf*, förekommer *Elof* tillfälligt i almanackan långt tidigare.

kräver almanackan *v*-uttal i *Gustav* och *f*-uttal i *Alf*, *Ulf* och *Olof*. Av dem som har växt upp med stavningen *ulv* finns det väl alltså många som uttalar personnamnet *Ulf* med *v*-ljud, och av dem som har fått lära sig att i fornisländskan *f* uttalades som *v* i slutet av ord reagerar nog en hel del mer eller mindre surt för almanackans krav på *f*-uttal i namnet *Alf*. Å andra sidan är nog åtminstone de flesta av de uttal *Adolv*, som man ännu kan få höra bildade personer använda, att tolka som läsuttal av *Adolf*, tillkomna på den tid då *golv*, *halv* etc. skrevs *golʃ*, *halʃ* osv.

Medan jag har funderat över uppkomsten av de olika uttalen av namnet *Olov* och kommit till den uppfattningen att stavningen måste ha spelat en mycket viktig roll, har namnet *Ulf* blivit till ett nyckelord för mig. Detta namn visar hur ett ord kan gå fonetiskt olika vägar som namn och som appellativ. Namnets uttal med *f* kan näppeligen tolkas utan att man räknar med påverkan av skriften, men å andra sidan visar det förhållandet att våra almanackor stavar namnet med *f* även efter 1913 att *f*-uttalet inte kan ha varit ovanligt då och att det alltså måste ha uppstått och spritt sig före 1906, året för nystavningens införande. I själva verket visar det sig vid närmare undersökning att uttalet av *Ulf* med *f* med all sannolikhet är mycket gammalt och att vi för att få den rätta bakgrunden till det nuvarande uttalet av namnet *Olov* också bör gå långt tillbaka i vårt språks och vår skrifts historia.

Den gamla skillnaden mellan å ena sidan skrivningen *giua*, *giwa*, *gifua* o. d. och å den andra *gaf*, *afla* osv. har förklarats på olika sätt: som en ren ortografisk olikhet, som en skillnad mellan tonande och tonlös frikativa, som en skillnad mellan en velariserad labio-labial frikativa (*u*, *w*, *fu* och dylikt) och en icke velariserad sådan (*f*), som en skillnad mellan en — velariserad eller icke velariserad — labio-labial frikativa (*u*, *v*, *w*) och en labio-dental frikativa (*f*). Se närmare härom Johs. Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik I*, Köpenhamn 1928, § 32 anm. 1! Seip menar, i *Arkiv för nordisk filologi*, N. F. 32, Lund 1920, sid. 191 att den icke velariserade labio-labiala frikativan bör antas ha varit tonlös i slutljud och före tonlös konsonant men tonande före tonande konsonant. Samma antagande kan naturligtvis göras av den som tror att ljudet var labio-dental. Vari nu än denna ljudolikhet kan ha bestått, borde förefaller det mig både den skriftliga och den fonetiska skillnaden ha varit liten eller

ingen mellan å ena sidan namn som *Gustav* och *Olov* och å den andra *Ulf*, i och utanför sammansättning. Emellertid behandlas dessa namn påfallande olika skriftligt, vilket torde innebära att det också fanns fonetiska skillnader mellan dem.

I sitt arbete *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300*, Uppsala 1936, har Stig Olsson Nordberg lämnat en förteckning på »alla svenska ord — latiniserade eller olatiniserade — i de i RA förvarade pergamentsbrev . . . från tiden före 1300». Enligt denna förteckning har namnet *Ulf* förekommit i hans material sammanlagt 43 gånger, därav 13 ggr skrivet med *ph*, *Gustav* 18 ggr, därav endast 2 ggr skrivet med *ph*, i bägge fallen framför *s* (*Gothstaphssun*, 2 ggr), *Elov* 31 ggr, därav 2 ggr skrivet med *ph*, i båda fallen framför *s* (*eleph sun*, *elephsun*; jfr härmed *Elipsun* 1 gång och *Eleps sun* 1 gång), *Olov* 63 ggr, ingen gång skrivet med *ph*. Samma olikhet ifråga om stavningen mellan å ena sidan *Ulf* och å den andra *Gustav*, *Olov* och *Elov* finner man vid en granskning av namnmaterialet i M. Lundgren, E. Brate och E. H. Lind, *Svenska personnamn från medeltiden* (i *De svenska landsmålen och svenskt folkliiv* X, 6—7), 1892—1934. Då i namnen *Gustav* och *Elov* ~ *Elev* digrafen *ph* endast förekommer framför *s* tror jag att vi i dessa fall måste anta *f*-uttal. Skrivningen *ph* i *Ulv* (*wlph*, *vlpho*, *Wlphonis*, *Ulph sun*) och i sammansättningar som *Arnulphí*, *Bothulphí*, *bothulpho*, *botulphus*, *Bryniolphus*, *Bryniulpho* o. d. skulle man ju kunna tänka sig uppkommen i genitiv på *s* och därifrån spridd till andra former, men varför har då inte också *ph* spritt sig från genitiven av *Gustav* och *Elov* ~ *Elev* till andra former av dessa namn och varför används aldrig *ph* i namnet *Olov*¹? För min del skulle jag tro att kontinentala, särskilt tyska skriv- och uttalsvanor döljer sig bakom *ph*-skrivningarna i dessa sammansättningar och i *Ulv*. Om bruket av *ph* i lågtyskan i gammal tid skriver Agathe Lasch i *Mittelniederdeutsche Grammatik*, Halle a. S. 1914, § 289: »An allen stellen, an denen in älterer Zeit *f* stehen kann, begegnet auch *ph*: . . . im auslaut: *lyph leib* . . . *behuph*, *brieph*. Vielfach ist *ph* in namen in den inlaut übertragen: *Ludolpho Nyendorp*, einige male auch in anderen wörtern.» Olsson Nordberg påpekar sid. 12 i andra delen av sitt nyss anförda arbete — den kom ut 1932 — att de latiniserade namnen på *-ulf* regelbundet visar *f*-(*ph*)stavning.

¹ Lundgren, Brate & Lind, *anf. arb.*, anför dock ett exempel *Oleph* under *Olef*.

Att han anser detta snarast tala för *f*-uttal framgår av tillägget: »Andra former som kunna tyda på *f*-uttal i slutljud, äro . . .».

Jag kan inte här diskutera frågan om en *ph*-skrivning *wlph* bör tolkas som tecken på att slutkonsonanten i detta namn var tonlös på den tid då *f* infördes som beteckning för slutljudet i *gaf*, *lif*, *ulf* osv., men då *ph* också och så ofta användes jämte *f* i fall som *vlpho*, *vlfo*, *vlphoní*, *Wlfoní* där man väntar sig *f*-uttal — jämför det nyss från Agathe Lasch anförda *Ludolpho* och latiniserade namnformer som *Josephus* — så bör både *ph* och *f* såväl i denna ställning som i slutljud så småningom ha kunnat genomdriva *f*-uttal i detta namn, även om det uttal man från början avsåg inte var *f*. Som jag nyss nämnde är det enligt min mening kontinentala och då närmast tyska latiniseringsvanor som har givit upphov till de diskuterade skrivningarna och genom dem till *f*-uttalet i *Ulf* och sammansättningarna med detta namn. I tyskan var *-olf(us)*, *-olph(us)* vanliga som senare sammansättningsled i personnamn — *Rudolf(us)*, *Rudolph(us)* etc. — och till latiniseringsformen *Ulfo* fanns, som Olsson Nordberg framhåller anf. arb. del I, sid. 18 not 3, böjningsmönstret i *Wolfo* och andra former av det namnet. Det är intressant och märkligt att den olikhet ifråga om uttalet av frikativan i namnet *Ulf* som vissa av de medeltida skrivningarna tycks antyda (*Uluo*, *Vlfo* osv.) har sin motsvarighet i våra dagar, i någon mån ännu i den dag som är. Almanackan t. ex. stavar som vi vet endast *Ulf*, Svensk ordlista av I. A. Lyttkens och F. A. Wulff har endast formen *Ulv*, Svensk etymologisk ordbok av Elof Hellquist båda formerna: *Ulv*, *Ulf*.

I motsats till *Ulf* och sammansättningarna med det namnet som senare led har som jag redan har framhållit *Gustav*, *Elov* (~ *Elev*) och *Olov* inga skrivningar som talar för att dessa namn under medeltiden uttalades med *f*. Medan alltså — om också kanske inte från allra första början — bokstaven *f* betecknade *v*-ljud i slutet av appellativa ord tycks dess ljudvärde i många namn ha varit *f* i samma ställning, genomgående eller växlande med *v*. Klart är att under i övrigt gynnsamma omständigheter ett sådant förhållande skall kunna medföra att ett namn på *-f* som tidigare uttalats med *v* börjar uttalas med *f*.

Ulf, de sammansatta namnen på *-ulf* och med dem besläktade inlånade namn som *Botolf*, *Arnolf*, *Rudolf* är inte de enda namn som under vårt språks utveckling har kunnat förleda till brott mot

uttalsregeln: Skrivet *f* uttalas i slutljud som *v*. Samma verkan har kunnat åstadkommas av isländska namn på *-f*, som *Alf*, *Rolf*, *Fritjof*, och likaså av ett namn som *Josef*, även på den tid då det regelbundet stavades med *ph*. Enligt Hellquist anf. arb. är namnet *Rolf* upptaget i svenskan från den isländska litteraturen, »att döma», säger han, »av uttalet med *f* för väntat *v*». Anledningen till det uttalet före nystavningsreformen 1906 var sannolikt den att man brukade uttala och trodde att man skulle uttala *-f* som *f* i de nordiska fornspråken. Jämför följande uttalanden av Olof Verelius i *Manuductio compendiosa ad runographiam scandicam antiqvam*, Uppsala 1675, sid. 25, av Sven Hof i *Swänksa språkets rätta Skriftsätt*, Stockholm 1753, sid. 194 f., och av J. E. Rydqvist i *Svenska språkets lagar*, del IV, Stockholm 1868—70, sid. 242. Verelius skriver: »Thenna Runan swarar emot thet Grekiska och thet Latinska F. Hafwer icke heller haft nogon annan merkelse hoos wära Förfäder.» Hof faller sitt yttrande i en diskussion av stavningen med *f* i »grafva», »gifva», »af», »lof» etc. Han påpekar »att intet *f* höres i dessa orden» och tillägger: »Dock kan wäl wara, att de gamle här sagt *f*, hwilket på wår tid blifwit aflagt, både i gement och offenteligit tal.» Rydqvist finner troligt »att *f* inuti ord och vid dess slut länge haft, om ej fullt *f*-ljud, såsom i nuvarande Tyska och Engelska, dock ett ljud, som mera närmade sig *f* än *v*, men sedan antagit en alltmer afgjord rigtning åt *v*»¹. Man skulle dock också kunna tänka sig att seden att på svenska återge fornländskt *-f* i namn med *f* blott är en utvidgning av det uttalsbruk som vi nyss ansåg oss böra anta som tillkommet genom inverkan av kontinentala latiniseringsvanor. Därmed må det emellertid förhålla sig hur det vill. Vi har konstaterat att även de personnamn på *-f* som är inlånade från fornländskan gärna går samma väg som *Adolf*, *Botolf*, *Rudolf*, *Ulf*, sammansättningarna med *-ulf* osv. Vid sidan av *Gustav*, *Elov* och *Olov* har vi således haft en rad personnamn som genomgående eller ofta har gått emot uttalsregeln för appellativerna på *-f*. Och på *Gustaf*, *Elof* och *Olof* har denna namngrupp utövat dragning. Av skäl som jag förut har anfört och som jag anser till fyllest har namnet *Gustav* hittills lyckats väl motstå detta inflytande, *Elov* däremot så gott som helt dukat under för det och *Olov* fått i uttalsavseende

¹ Enligt muntligt meddelande av professor Erland Hjärne ansåg hans fader, som hade haft Karl Säve till lärare i nordiska språk, att namn av typen *Olof* skulle uttalas med *f*-ljud.

på sina håll släppa kontakten med appellativerna på *-v*. Ja, vår almanacka kräver nu att det sista namnet skall släppa kontakten med dem ifråga om stavningen.

Dåvarande sekreteraren i Vetenskapsakademien, professor Bertil Lindblad, meddelade mig för något år sedan att frågan om stavningen av namnet *Gustav* och *Olov* hade dryftats när de nya rättstavningsreglerna skulle tillämpas i 1913 års almanacka. Man fann det uppenbart att *Gustav* borde stavas med *v*, men ifråga om *Olov* ansågs saken icke lika klar och därför bibehöll man för det namnet den gamla stavningen. Observera detta! Vetenskapsakademien hade här haft möjlighet att verksamt gynna den av allt att döma ljudlagsenliga och äktsvenska uttalsformen *Olov* genom att stava namnet med *v*, eller att åtminstone erkänna den genom att i almanackan ange bägge uttalsformerna. Akademien föredrog att blott ange den gammalstavade formen och kom därigenom att i praktiken gynna den efter vad det förefaller mindre genuina uttalsformen *Olof*. Lyckligtvis motverkas väl i någon mån inflytandet från almanackan av att många — förmodligen av uppsvenskar skrivna — läroböcker i historia stavar namnet med *v*. I stort sett börjar dock uttalet *Olov* bli ganska beträngt. Personligen finner jag detta beklagligt, i och för sig men också därför att om namnet *Olov* går samma väg som *Elov* har hunnit ett mycket långt stycke på och som de flesta andra namn på *-f* redan har passerat, då lär nog inte heller namnet *Gustav* trots sitt *v* kunna i längden motstå den lockelse att övergå i *Gustaf* som alla de andra namnen med labiodental frikativa som slutljud måste utöva.

Jag har i det föregående flera gånger understrukt min tro på skriftens betydelse för övergången av *v* > *f* i *Ulf*, *Olov* osv. Jag vill nu framhålla att jag därmed inte vill ha sagt att det i denna ljudövergångs första skede uteslutande rörde sig om läsuttal. I den mån de främmande namnen och de av dem påverkade inhemska brukades även i vanligt tal, i samma mån kunde de naturligtvis också oberoende av skriften öva inflytande på uttalet av slutkonsonanten i namnen på *-v*. Av betydelse för övergången *Elov* > *Elof*, *Olov* > *Olof* kan också den synkope ha varit som skapade namnformen *Elv(er)* vid sidan av *Elaver* och *Olv(er)* vid sidan av *Olav(er)*. Det fonetiska avståndet mellan *Elov*, *Olov* och *Ulf* minskades genom dessa namnformer med likartad konsonantförbindelse och ökade på så sätt *Ulf*s möjligheter att påverka *Elov* och *Olov*. Huruvida synkopen

ifråga verkligen har betytt något i det avseendet och i så fall hur mycket förmår jag dock inte avgöra. Om tiden för de diskuterade namnens övergång från *v-* till *f-*uttal har jag yttrat mig vagt. Det har jag gjort med avsikt. Det ligger nämligen i sakens natur att den kan ha börjat olika tidigt i olika namn och på olika håll och ägt rum med många tillbakagångar och många nya starter. Att övergången *Olov* till *Olof* åtminstone inte på allvar kan ha börjat under medeltiden förefaller dock klart. Att Sven Hof inte ens nämner uttalet med *f* måste väl innebära att det åtminstone inte var vanligt på hans tid, i varje fall inte i Västergötland och Mälartrakterna.

Danskans *Oluf* och norskans *Olav* ~ *Olaf* har vi hittills inte berört. Det förra namnet uttalas såvitt jag vet alltid med *f*. I de danska almanackorna skrevs det före 1700 *Oluff* eller mindre ofta *Oluf*, senare uteslutande *Oluf*. Anledningen till uttalet med *f* skulle kunna vara densamma som den Jespersen anger för uttalet av prepositionen *af* med *f*-ljud: att *f*-uttalet har framkallats av skrivningen med *f*. Eftersom *v*-ljudets teckning i slutet av ord med *v* i stället för som tidigare med *f* genomfördes under förra delen av 1700-talet skulle då uttalet *Oluf* i stället för ett äldre *Oluv* ha slagit helt igenom någon gång under de två sista århundradena. Men de skäl till övergång från *v-* till *f*-uttal som vi har dryftat i det föregående bör man naturligtvis också räkna med för danskans vidkommande. Och för norskans likaså. Av de förfrågningar jag har gjort och låtit göra hos omkring 25 av de norrmän som för närvarande vistas i Uppsala, framgår att uttalet av det norska namnet växlar. Enligt en meddelare skall Östlandet och Tröndelagen ha *Olaf* och Västlandet vara mera »delt» mellan *Olav* och *Olaf*. Enligt av dem själva lämnade uppgifter uttalar:

- 1 från Halden *Olav* eller *Olaf* allteftersom det stavas;
- 1 från Oslo *Olaf*, även när det stavas med *v*;
- 1 från Oslo *Olav* eller *Olaf* vid uppläsning och högtidligt tal allteftersom det stavas, men i dagligt tal *Ola*;
- 1 från Arendal *Ola* vare sig det stavas med *v* eller *f*;
- 1 från Rjukan *Ola* vare sig det stavas med *v* eller *f*;
- 1 från Stavanger *Olaf* vare sig det stavas med *v* eller *f*;
- 2 från Bergen *Olaf*;
- 1 från Oppedal *Olav*;

1 från Trondheim *Olav*;

1 från Trondheim *Olaf* vare sig det skrives *Olav* eller *Olaf*.

De tillfrågades inställning till de bägge formerna *Olav* och *Olaf* är ganska olika. En finner *Olaf* vara det enda rätta och naturliga uttalet, på en annan verkar det tillgjort. Den ljudlagsenliga formen är enligt mitt förmenande *Olav*, ur vilken *Ola* har utvecklats sig. Men hur har då uttalet *Olaf* kommit till? Jag hänvisar till vad jag har sagt i det föregående. Här skall jag blott fästa uppmärksamheten på en sak.

Uppsala universitetsbibliotek är mycket fattigt på norska almanackor. Av de fyra som finns där är: från år 1822 en, 1832 en, 1864 en och 1867 en. Av namn som här intresserar oss innehåller de följande:

1822 års Joseph, Botolfus, Arnolphus, Oluf, Rudolf;

1832 års Joseph, Arnolphus, Adolph, Ditlev;

1864 års Joseph, Gangolf, Botolph, Arnulf, Olaf Konge;

1867 års Joseph, Gangolf, Botolph, Arnulf, Olaf Konge.

I 1832 års almanacka har man av utrymmesskäl utelämnat namnet vid den 29 juli. Formen *Oluf* erinrar om Norges förbindelse med Danmark. *Olaf* är till sitt *a* äkta norskt, men vad representerar *f* för ljud? Då den norska ortografien vid denna tid betecknade *v*-ljudet med *v* utom i ordet *af* kan det tyckas ligga närmast till hands att tolka *f* i *Olaf* som tecken för *f*-ljud. Vi får emellertid inte förlora ur sikte möjligheten att vi här har att göra med en gammal skriftform som först betecknade uttalet *Olav* men som på grund av sitt *f* med tiden kom att i allt större utsträckning uttalas *Olaf*. Jämför vår behandling av namnen *Alf*, *Rolf*, *Fritjof* etc. Vid mina samtal med norrmän om uttalet av den norska motsvarigheten till *Olov* ~ *Olof* har jag gång på gång stött på den uppfattningen att i gammalnorskan *f* i slutljud uttalades som *f*-ljud. Gynnsam för en övergång av skrivet *f* = uttalat *v* till skrivet *f* = uttalat *f* i ett namnteckningsnamn måste en vardaglig uttalsform *Ola* anses vara. Jämför vad jag har sagt härom på tal om det sydsvenska uttalet *Olof*, och jämför med detta i sin tur den redan anförda uttalsregel som en av de tillfrågade osloborna tillämpar: »*Olav* eller *Olaf* eftersom det staves, i oplesning eller i højtidelig tale. I dagligtale: *Ola* for begge.»

NAT. BECKMAN

Asynar vitni och skirskuta vitni.

Då man nått min ålder och blir föremål för kritik av yngre forskare, har man enligt sakens natur att tänka sig två alternativa frågor: Är det jag, som hänger fast vid gamla tankegångar? Eller är det de yngre kollegerna, som förhastat sig? Särskilt då det gäller forskare, vilkas arbete man i allmänhet uppskattar mycket högt, får det förra alternativet icke glömmas. Men det senare kan också ibland behöva hållas i minnet.

Mina studier till Västgotalagarnas historia skrevos 1910 och trycktes två år senare. Under mellantiden hade Engströmers viktiga avhandling »Vittnesbeviset» utkommit men av mig vid korrekturläsningen icke observerats. Det är mig en glädje, att motsättningarna mellan Engströmer och mig icke äro särskilt talrika eller viktiga. Det gäller snarare skillnader i gradering av olika synpunkters relativa vikt än anläggande av oförenliga synpunkter.

Vittnesbeviset i vår tids mening är en av yttringarna av den »reception» av kanonisk rätt, som utgör den kanske viktigaste händelsen i 1200-talets kulturhistoria, för övrigt även viktigare än en del av de tronstrider o. d., som den politiska historien berättar om. Här pågick ett målmedvetet arbete från de kyrkliga myndigheternas sida med påbrev redan 1206 om testamentsrätten, 1218 om bevisningen inför rätta fram till Biskop Brynolfs insats vid sekelskiftet, resp. de av »Vidhemsprästen» avskrivna skolastiskt utformade domarereglerna.

Mot bakgrunden av denna allmänna tendens böra de uppgifter ses, som kunna tyda på utveckling mot kanonisk rätt, i stort sett mot moderna åskådningar. Som jag tror, har jag sökt följa denna regel. Bland kritiker, som framträtt, skall jag hedra Lic. Ljungfors. Hans lilla skrift är publicerad i en mera religiöst och lokalhistoriskt än

filologiskt betonad publikation »Julhälsningar till församlingarna i Skara stift». Han polemiserar där mot min uppgift, att Biskop Brynolf gjort en insats i »Västgötalagens» kyrkobalk. Då jag på tredje sidan i Handelstidningen bemötte denna kritik, ogillade Hr L., att jag icke tog upp diskussionen inför vetenskapligt forum. Jag skall nu i största korthet göra honom till viljes. Till en början har jag icke talat om »Västgötalagen» utan om VGL II. Då lagens äldre redaktion tillkommit c. 20 år, innan Brynolf föddes, men den yngre under hans bortåt 40-åriga episkopat, är ju skillnaden värd att hålla i minnet. Redan de angivna data ge en överväldigande sannolikhet för att Brynolf åtminstone formellt varit med i arbetet. Och de i akterna föreliggande bevisen äro också överväldigande. Kanonisationsprocessens rittnen ta naturligtvis till i överkant, men edfästa intyg av en biskop och två framstående lekmannadomare kan man väl ändå knappast utan vidare förkasta. Vidare är redan den äldsta handskriften av Äldre Västgötalagen bevisande. Som tillägg till lagen möter här den bekanta »Brynolfs stadga». Läser man denna med Schlyters noter, så finner man redan här klara bevis för att Brynolf redan under sina första biskopsår gjort insatser i Kyrkobalken i VGL II. Då vidare en del andra stadganden i VGL II gå tillbaka på av Brynolf utfärdade statuter, så synes det ganska uppenbart, vilket av mina två alternativ, som i detta fall är tillämpligt.¹

Som man kan se i tidigare årgångar av Arkivet,² kom en rätt skarp polemik till stånd mellan B. Sjöros och mig. Jag blev rätt häpen, då Wennström förklarade sig ense med Sjöros i den grova blunder, som denne i polemisk hetta lät undfalla sig. Sjöros förklarar, att Eskil levat 100 år efter Valdemar II, riktigt tidfäst till tiden 1202—1241. Då Västgötalagens äldsta handskrift bevisligen tillkom c. 1281, så kan väl ingen på allvar mena, att själva texten uppstått 20—60 år efter denna tid. Jag ville, då polemiken med Sjöros kommit »i nytt efni», icke göra något nummer av denna blunder. Men jag hade icke tänkt mig, att den skulle vinna tilltro efter 17 år.³ En förklaring till blundern skall nedan ges.

Då jag nu går att framställa några, delvis graverande anmärkningar

¹ Jfr Arkiv 28: 154 ff., 30: 4 ff., Biografiskt Lexikon, art. Algotssonerna och Brynolf. Dessa ställen äro tydligen okända för Ljungfors.

² Arkiv 37, 135 ff.

³ Wennström, Tjuvnad och fornæmi 206 ff.

mot min vän Wennström, så vill jag klart säga ifrån, att detta sker med stor motvilja. Jag har stark medkänsla med en skolman, som av ideella skäl ägnar ett olönat arbete åt vetenskaplig forskning, och jag vet, att ett och annat misstag hos en sådan kan böra bedömas skonsamt. Jag skall emellertid ge ett par synpunkter, som förklara vårt olika sätt att se. Den ene av oss är född stadsbo och har förblivit sådan. De frågor, vi skola diskutera gälla förhållanden, som man ser mera realistiskt och mindre skrivbordsmässigt, då man har växt upp på landet, fungerat som vallpojke och i terrängen fått utpekad, hur ett och annat såg ut före enskiftet. Och det är till och med skillnad mellan västgöten och skåningen. Då jag i Skåne på diverse sommarresor sett betande boskap, så ha de stora ostfrisarna gått sedesamt inom var sitt av tjunderlinan bestämda område. Det såg betydligt livligare ut, då under vintern stallfodrade djur fingo störta ut i den fria naturen och ge luft åt sina försommarkänslor. Och det var nog livligare ändå, när djur, som hörde hemma i olika ladugårdar och aldrig sett varandra förr, släpptes lösa på byns tegskiftade åkrar. Vidare ha vi ägnat oss åt olika sidor av den gamla rätten. För mig har bevisningen länge stått i förgrunden. Jag minnes ännu min häpnad, då jag som 11-åring först läste i någon läsebok om edgärds-männen. Wennström har inriktat sig dels på vissa ekonomiska problem, dels på en noggrann definition av vissa brottstyper. Någon genomtänkt uppfattning av den fornsvenska processen har Wennström knappast. För min uppfattning kan jag hänvisa dels till Arkiv 28: 73 med not, dels till inledningen och kommentaren till min översättning av äldre Västgöotalagen.

Som nämnts har Engströmer utgivit en högst värdefull och viktig avhandling om Vittnesbeviset. Det är en sak, som jag vill något starkare betona, än Engströmer gör: skillnaden mellan »sollennitetsvittne» och vad man kanske kan kalla »tillfällighetsvittne». Högtidligen tillkallade vittnen, som intyga, att ett visst bestående förhållande är så eller så beskaffat, resp. fungera som ersättning för protokollet i det de vitsorda att en förberedande juridisk handling ägt rum på ett visst sätt, resp. på lagstadgat sätt, äro ju mycket vanliga. Lagen har utförliga föreskrifter, som avse att garantera, att dessa vittnen ha omdöme och moralisk auktoritet. De skola vara fria, i orten bosatta män o. s. v. En intressant diskvalifikation, som nämnes i »Hednalagen», har Engströmer icke observerat. Om

en man varit beskylld för *ergi*, betecknats som »ignavis et imbellis et corpore infamis», så var han diskvalificerad, om han icke genom tvekamp avtvått skymfen. I jämförelse med de sociala kvalifikationerna spelar det en mycket underordnad roll, att man tillfälligtvis varit närvarande, då en dramatisk scen utspelades. Denna väsentliga skillnad synes icke alltid observeras så, som sig bör.¹

Mot juristerna brukar jag också vilja hävda, att man icke bör skilja mellan våra fäders »formella» och vår »materiella» bevisning. Vi äro ingalunda frigjorda från formalism. Om ett brott begås i min våning, så är det ju ganska antagligt, att hembiträdet blir ögonvittne till brottet. Men blir hon »testis idoneus», »habilt vittne», fsv. *fuldær vitnismapær*? Detta blir hon enligt lag och praxis icke om hon har både kost och logi. Har hon detta, så är hon jävig, men hon kan göras habil, om jag avskedar henne — med högtidligt löfte att ta henne tillbaka, då processen är över. Om man har att handlägga en professorsutnämning, så är ju det reella kravet, att man skall bidra till att få rätt man på rätt plats. Men lagen har strängt begränsat rörelsefriheten. Man får endast taga hänsyn till »vetenskaplig skicklighet». Om man sålunda är absolut övertygad, att en vetenskapligt framstående sökande på grund av vissa karaktärssegenskaper kommer att vansköta sitt ämbete eller missbruka sin myndighet, så är man i klara ord förbjuden att »åberopa eller avse» sådant. Detta beror icke på att lagstiftaren varit likgiltig för ett ur reella synpunkter riktigt personval, utan därpå att han ansett större risker vara förenade med framsläppande av »subjektiva lämplighetsskäl» eller vad man nu vill kalla det. Att våra fäder tillerkände vissa indicier mer beviskraft, än de logiskt sett äga, bör ses ur samma synvinkel.

Efter dessa begreppsbestämningar skall jag gå in på Wennströms kritik av mina uttalanden om vittnesbeviset. Kort och klart säger Wennström, att jag »låt mig förleda» av ordet *åsynarvitni*. Här refererar han oriktigt. Det har efter Schlyter allmänt uppgivits, att detta betyder åsynavittne i vår tids mening. Ett undantag finnes, och detta är just i min framställning. Då jag först talade om saken, gav jag blott en svag antydning, i det jag sade, att det första fall, då åsynavittne »fullt tydligt» nämndes, var Västgötalagens Rättslösabalk.² Därmed är antytt, att det finnes ställen, där en annan

¹ Jfr Engströmer, a. arb., s. 37.

² Ark. 28: 72 samt 37: 156 ff.

betydelse av ordet är tänkbar. Att jag ansett det avsedda stället »fullt tydligt», beror icke på att jag »låt it mig förleda» av benämningen *asyna vitni*, resp. *synar vitni*, som det står på detta ställe, utan därpå, att jag låtit mig leda av vittnesutsagan, som är absolut entydig. *Iak sa at þu drapt fæ hans ok vette hanum fearføling* lämnar intet rum för tvivel, att den beedigade vittnesutsagan innehöll, vad vittnet ansåg sig ha uppfattat med sina sinnen.

På ett olyckligt sätt växlar Wennström här in på ett annat spår. Graderingen mellan *fearføling* och det brott, som gjorde gärningsmannen till *gorvarg* har härvidlag ingen som helst betydelse. Och Wennströms uppfattning om förloppet är mycket verklighetsfrämmande. Jag är absolut ense med W., att grundbetydelsen av ordet är fädöljande. Men enligt nordiska begrepp var undanröjande av bevisning en ytterligt försvårande omständighet. Innehavet av en stulen sak var i hög grad misstänkt. Hade föremålet dolts t. ex. i sänghalmen, så ansågs stölden vara bevisad. Och vad som gjorde dödandet av en människa till mord, alltså icke bara dråp, var ju försöket att dölja kroppen eller på annat sätt omöjliggöra bevisningen.¹ »Fädöljandet» var kvalificerat brott, ordet *fearføling* kunde, åtminstone i norskt språkbruk beteckna dödande, som var på annat sätt kvalificerat, t. ex. genom högre värde på det dödade. Viktigast är, att Wennströms tolkning är betänkligt verklighetsfrämmande. »Det skulle sannerligen vara ett enastående tillfälle, att någon blev överraskad vid dråpet och försöket att dölja kroppen.» Låt oss lämna skrivbordet och försätta oss ut på betesmarken. Jag har sett en stark dräng, som blev angripen av en tjur just som han tagit oket av denne. Tjuren fick ett slag med oket så att han syntes svikta, men han vandrade in i ladugården. Antag, att djuret hade dött. Då skulle vi ha bedömt det hela som nödvärn. Det kunde diskuteras, vad skadestånd som borde utbetalas. Men något kriminellt ansvar skulle icke kunnat ifrågasättas. Skulle drängen på något sätt sökt smussla med saken, så hade detta varit ett indicium mot honom. Och för våra fäder, som satte indicierna över vittnesutsagan, skulle det nog varit fällande. En av Wennström citerad källa har antagit, att döljandet skedde med ris, som dolde djuret. Metoden var kanske den bekvämaste men inte allt för effektiv. Och även den tog givetvis sin tid. »Det

¹ I Östergötlands folkspråk har jag hört *tjyvamylor* användas om hemliga förråd av olagligt åtkomna ransonerade varor: *I var eveli gål finns dä tjyvamylor*.

skulle vara ett enastående tillfälle», om en rishög låg redo straxt vid den plats, där djuret fallit. Skulle dråparen ägna några timmar åt att hugga färskt ris, så var risken att bli observerad åtskilligt större än den, som föreligger, då en fin dam vill praktisera ett fickur från urmakarens disk i sin väska eller en skolpojke söker smussla en kladd till en kamrat. Och det är ändå knappast något rent »enastående tillfälle», att sådana ting bli upptäckta av vittnen. Skulle vår man gå grundligare till väga, fick han gräva en grav åt kroppen. Då måste han hämta en spade och kunde knappast klara sig utan någon medhjälpare. Frågan blev i så fall icke, om det hela kunde ske utan vittnen, utan om medhjälpare kunde skaffas, som hade tand för tunga. Ett kadaver, som blott är täckt med ris, ger sig snart tillkänna genom att sprida stank och locka flugor.

Att Wennström utan prövning accepterat en uppgift av Sjöros, är icke så allt för märkligt. Det har hänt även Schwerin, som dock fick Sjöros' bok i handom först vid korrekturet.¹ Märkligare är, att W. icke sett den radikala motsatsen mellan sig själv och Sjöros. Då jag antagit, att vissa bestämmelser om åsynavittne inkommit i lagen efter Eskils samlararbete, så vill Sjöros göra gällande, att begreppet *asynar vitni* redan på Eskils tid var gammalt och välkänt. Wennström har den diametralt motsatta åsikten, att institutet icke kan vara så gammalt som texten i Cod. B 59.

Beskyllningen att jag okritiskt byggt på att fsv. *asynar vitne* är = nysv. *åsynavittne* är alldeles obefogad, även då det gäller det andra huvudstället i Rättilösabalken, fl. 9. Här ligger det icke lika klart i språkligt avseende som då det gällde djur, som dödats av människor. Men i sak är flocken solklar. Då ett kreatur dräper ett annat, så är »*hirpingi fulder vitnismaper.*» Det hävdas i klara ord, att detta gäller till och med om han är träl. Så lågt har man alltså prutat ned de sociala kraven på ett vittne. Det uttalas icke på detta ställe, att vallhjonet är minderårigt, men då man erinrar sig, att *hirpi* (*hele*) och *hirpingi* (*höling*) båda kvarleva i dialekter med betydelsen pojke, och då VGL II sätter *hirpingi* i samma ställning till husagan som minderåriga manliga anhöriga,² så tyckes det vara klart, att det kunde gälla icke blott en träl utan också en minderårig, kanske en,

¹ Zur schwedischen Eidhilfe, Heidelberg 1919, s. 25, not 1.

² VGL II, Fripb. 14 f.; III 56.

som förenar dessa två egenskaper. Skall detta stadgande ha någon mening — och detta böra vi väl utgå från —, så måste skälet vara det, att andra bevis tryta, och att man godtagit ögonvittnets utsaga såsom nödfallsbevis. Ett dylikt ha vi i nutida rätt, då en polis-konstapel, som häktat en anklagad, kan få vittna »när ej annat vittne till är», och detta trots, att hans egen ställning kan påverkas av målets utgång.

Mot mitt resonemang anför nu Wennström, att vallhjonet antagligen icke sett striden utan blott funnit djuret dött. Häremot kan a priori invändas, att man inte förstår, vad en vallpojke skulle vara till för, om han hade så dåligt reda på sig, att djuren normalt kunde dö utan att han märkte något. Därnäst är ju klart, att i så fall ingen som helst ledning fanns för domaren att avgöra, vem som skulle vara skadeståndsskyldig för det dödade djuret. Absolut otänkbart är, att en pojke skulle kallas *fuldær vitnismæpær* därför, att han med andan i halsen ropade ut, att ett av djuren låg dött. Slutligen finnes i lagen en bestämmelse för vad vallhjonet har att iakttaga, om ett av djuren omkommit i ett moras, och vilket skadestånd han skall erlægga, om olyckan prövas bero på hans försummelse.¹ Flocken är klart logiskt uppbyggd omkring principen, att herdegossen är habilt vittne. Hans ord har en högst väsentlig inverkan på processens utveckling.

Då vi talat om »nödfallsvittne», må ännu ett exempel på sådant tilläggas. I regeln skulle ju vittnet vara en man. Men vid en barnsbörd äro ofta endast kvinnor närvarande. Som bekant kunna tvister uppkomma, om barnet av en part uppges vara dödfött och av en annan levande fött men senare avlidet. I detta fall »är en kvinna lika vittnes-gill som två män», tydligen därför att annars bevisning skulle vara omöjlig att få till stånd.² Enligt Västmannalagen gällde detta även ofri kvinna.

Sist kommer jag till bestämmelsen om verbalinjurien (RB 5). Där kan ju ordet *asynar vitni* icke ha vilselett mig, då det varken finnes eller kan tänkas. Bevistemat kan nämligen icke iakttagas med ögat, vittnet skulle kunnat kallas »öronvittne», om icke detta ord närmast

¹ FB 10.

² UL, ÄB 11, § 1; VmL II, ÄB 10 och 12.

väckte tanken på vittne, som refererar hörsägner.¹ Men huvudsaken är, att vittnet får yttra sig direkt om själva primärfaktum, icke om genom efterbesiktning (*asyn*) iakttagna indicier. Den förorättade skall *skirskuta*, be de närvarande lägga på minnet, att orden föllo så eller så, och att det var fullt klart, vem de åsyftade. Både det livliga referatet och ordet *skirskuta* ge klart besked. Den presumptive målsägaren säger: *Iak skirskutæ þy, at þu kallaþe mik ukvæþins orþ*, jag tar de närvarande till vittnen på att du tilltalade mig med okvädinsord. Okvädinsordet är *bykkiruhvelpr*, hundvalp, kanske tikvalp, alltså valp av feminint genus, syftande åt egenskapen *ragr*² feminin och feg. På det ställe, som Fritzner citerar (I: 136), är detta ord ett »kungsord», riktat av Konung Håkon Håkonsson till en trumpetare.

Fritzners översättning av *skirskuta* är icke alldeles exakt. Exemplet härrör från den episod om den sannolikt ohistoriske västgöotalagmannen Emund av Skara, som ingår i Snorres Olovssaga. Då den svenske kung Olov brutit avtalet med sin norske namne, spelade Emund profeten Natans roll och lät kungen döma över ett fingerat fall. Men då kungen fällt sin dom, nöjde han sig icke med att såsom Natan säga »Du själv är den mannen», han *skirskotaði þessom orskurði* (v. l. *þenna orskurd*) *undir þá menn alla er þar váru ríkastir ok skaut* (v. l. *skirskotaði*) *tíl þeirra laga, er gengu á Upsalapingi*. Han tog de förnämsta av de närvarande till vittnen på det sagda. Det gällde uppenbarligen icke en formalitet utan en materiell bevisning i framtiden, och vittnena skulle ha fått samma uppgift som moderna vittnen, att intyga, »vad de hört . . hänt och sant vara». Hade han levat i vår tid, så skulle han ha begärt yttrandet till protokolls.

Jag vill särskilt *skirskuta*, be läsaren hålla i minnet, att detta ställe härrör från Islands rättslärdaste man, f. d. lagsagomannen Snorre Sturlason. Det bör då givetvis återges i så autentisk form som möjligt. Denna finnes i detta fall i Heimskringla. Det andra *skirskotaði*, som utgör grunden för Fritzners första översättning »henskyde

¹ Från SAOB mottagna språkprov visa, att logiska läroböcker satt likhets-tecken mellan *öronvittne* och »medelbart vittne». En del språkprov visa, att denna användning icke är inskränkt till läroböcker. Kiesewetter betecknar Johannes som ögonvittne, Lukas som öronvittne till händelserna i Jesu liv.

² Om *ragr*=*ignavus et imbellis et corpore infamis* se Beckman i Tffil, IV:e R. IX, 103 ff., Arkiv 52: 78 ff., E. Noreen, Studier i Fornvästnordisk diktning 2: 37 ff., vartill på sistnämnda ställe bort hänvisas.

en sag til nogens afgørelse» visar nog en yngre betydelse. Heimskringlas läsart stödes av varianter till den självständiga Olovssagan. I Heimskringla står här *skaut*, det är samma betydelse, som vi möta i Bib. 1541, Apg. 25, där Paulus »skjuter sig» till kejsaren. Möjligen har Fritzner påverkats av sin föregångare. Oxfordsordboken har översättningen *to appeal*, men detta betyder icke blott vädja till högre (mera opartisk) domstol. Det betyder också »refer to as witness». Även objektets kasus (dativ) är korrekt i Heimskringla (och Flatöboken). Detta saknar icke intresse, ty det hänför *skirskota* till en grupp av verb med betydelsen sätta i (hastig) rörelse, som ha objektet i dativ. Grundbetydelsen kan vara »hålla i höjden», kanske »skaka (för att väcka uppmärksamhet)». VGL I har objektet i dativ, senare svenska texter kunna ha *œr þæt skirskotat*, alltså objektet som subjekt i passiv sats.

I en dramatisk scen, där Lagman Eskil spelar med, möta vi ordet *skirskuta* i Håkon Håkonssons saga. Lagmannen har sammanträffat med konung Håkon i Konungahälla. Den pinsamma diskussionen om det norska infallet i Värmland, resp. Sveriges bristande lojalitet mot Norges laglige kung hindrar icke, att sällskaplig samvaro med skämtsamma inlägg kan förekomma. Vid ett samkväm närvaro också en del f. d. baglar, däribland en Simon med tillnamnet *kýr*, som övergått till birkebeinarna. Kungen skämtar med dessa, att den Erling Stenvägg, som senast var deras ledare, icke var den han gav sig ut för. Med en liten ursäkt blandar Eskil sig i skämtet, han säger »inför Gud», att han inte vet, om Erling var son till kung Magnus Erlingsson. Däremot vet han, att mannen icke var identisk med den person som under samma namn suttit fången »hos oss» på Visingsö. Han begär instämmande av Simon *kýr*, som också satt fången där. Simon svarar också »inför Gud», att de hade tjänat en annan därför att de icke kunde vara utan ledare. *Konungr skirskutadi þetta* (v. l. *þá*) *undir þá menn, er við váro, at Simon gekk við með hveriu falsi þeir höfdu farit.*¹

Slutligen ha vi i Laxdöla saga ett fall, där Gudrun Osvifrsdotter *skirskotar*, att hon lovat att aldrig gifta sig med någon annan islänning än Þorgils. Gemensamt för alla dessa fall är, att det gäller muntliga yttranden, som för att ha rättslig innebörd måste kunna styrkas

¹ Fms IX 385, Flateyar bok III 84 m. fl. upplagor.

med vittnen. Vi skulle väl i regel ha föredragit skriftliga intyg. Men om det gäller en dödssjuk, som vill göra muntligt testamente, då kunna vi också *skirskuta* = tillkalla vittnen, som manas att lägga relevanta detaljer på minnet: Är det den sjukes »yttersta vilja?» Har han sina sinnens fulla bruk?

Då det är tydligt, att de oftast mötande termerna och begreppen behöva en smula närmare preciseras, vill jag söka tillämpa dem på ett par faktiska moderna rättsfall. En gång i seklets början var jag i egenskap av sterbhusdelägare närvarande vid en *asyn*. Det gällde av- och tillträdessyn efter min fader. Parterna samt en ung jurist och ett antal bönder från grannsocknarna voro med. Tillträdaren önskade få ett snyggt brädfodrat hus utdömt och antydde, att det kanske fanns murket timmer under de snygga bräderna. Jag föreslog, att vi skulle bryta loss ett par bräder och se, hur det stod till. Det visade sig, att timret var i förstklassigt skick. Detta kunde parter och synemän se med egna ögon. Det var *asynt* enligt Skånska kyrkorättens terminologi, *evidens* enligt den latinska översättningen av stället.¹ Så långt är allt klart. Men kunde de närvarande synemännen kallas *asynar vitni*?. Den saken vågar jag icke svara säkert på, men jag tror det knappast. Med säkerhet skulle de ha kunnat kallas *asynarmæn*, och den nämnd, de utgjorde hade kunnat kallas *asyn* i detta fall *hæraþs asyn*, då de representerade Skånings härad, medan nämnder, som representerade större enheter, vanligen vid besiktning av gränser, fingo namn som *lands asyn*, *folklands syn*. För modern uppfattning voro ju medlemmarna av dessa nämnder icke vittnen utan domare.

Ett par decennier efter denna *asyn* befann jag mig i en utkant av Västgöta lagsaga helt nära Nissastigen. Nära Hestra station utmynnar en västerifrån kommande mindre landsväg i Nissastigen. Vägskälet ligger helt nära en vägport, där Nissastigen går under en rätt hög järnvägsbank. Just här inträffade en bilkollision. Jag var icke ögonvittne till denna, men då jag någon timme efteråt, utrustad med kamera cyklade vägen fram, flög en tanke igenom mig: Här borde jag egentligen taga en plåt. Den skulle ge ett värdefullt bidrag till utredning av kollisionen. Men min fotografiska skicklighet räckte knappast. Emellertid visade spåren med ovedersäglig säkerhet, att

¹ Skånel. III A 11 = B 13 (Schlyter), s. 839 i Köpenhamnsupplagan.

den som kom västerifrån, hade kört på höger sida. Ehuru vi som regel föredraga ögonvittnets intyg framför indiciebeviset, måste väl sägas, att en i lugn gjord undersökning, sådan som den här antydda, hade större objektiv beviskraft än ett uttalande av en tillfälligtvis närvarande vandrare, som i ett upprört ögonblick knappast haft ro att inrikta sig på huvudsaken: körde bilen på rätt sida?

Ordet *asyn* kunde möjligen här komma till användning. Då ett sår kan kallas så, emedan det i viss mån bevisar hugget, som framkallat det, så skulle måhända bilspåret kunnat betecknas såsom *asyn* i förhållande till vållandet. Det är även möjligt, att den besiktning, som jag tänktes ha företagit, skulle kunnat kallas *asyn*. Men ganska säkert är, att ordet *skirskuta* passar in på saken. En undersökning av bilspåret skulle vi snarast ha lämnat åt polismyndigheten. Men våra förfäder hade ingen detektiv polisorganisation. Dennas funktioner kunde i viss mån fyllas av grannar, som tillkallades för att göra husrannsakan efter tjuvgods, eller av »mötande man», som man *skirskutapi* inför. Såsom latinsk motsvarighet till *skirskuta* använder Andreas Suneson i Skånelagen lat. *protestari*.¹

Den avgörande skillnaden mellan gammalt och nytt ligger icke enbart i det starka hävdandet av indiciebeviset och underskattandet av tillfällighetsvittnet. Viktigare är, att om jag som *skirskutavitni* fått uttala mig om bilkollisionen, så hade på grund av den primitiva processordningen frågan kommit att ställas så, att jag fått välja emellan att icke yttra mig alls eller yttra mig om hela saken, alltså nämna, vem som förde olycksbilen, vilket jag inte hade sett.

Förutsättningen för att *asyna vitni* skall kunna antaga sin nuvarande betydelse är ju, att *asyn* undergått motsvarande betydelseutveckling. Huvudbetydelser äro nog de ovan återgivna besiktning (med bl. a. sammansättningen *asynar bref* i en icke avtryckt medeltida anteckning på den svenska texten till diplom nr 925 om Gudhems klosterjords gränser). Det kan betyda synligt märke. Men ordböckerna ha också gamla, entydiga belägg av typen *i manna asyn*. Denna betydelse möter redan i Dalalagen och Skånelagen. Delvis gäller det även här skada på boskap.

Jag skall nu lämna en liten översikt över de fall, där ordet *asyna*

¹ SkL 171, 182; i de båda översättningarna av GL återges *skirskuta* med lågtyska *klagen*, *undschuldigen*, da. *bekende*, vilka ju icke fullt täcka det gutniska ordets betydelse. Ett svenskt synonym är *lysa*.

vitni eller begreppet åsynavittne, ögon- resp. öronvittne möter i lagarna. Då det gäller ordet, torde listan kunna antagas vara fullständig, då det gäller saken, blir det blott några typiska exempel. På specialfallet, att vittnet varit tillfälligtvis närvarande men uppmanats att speciellt fästa i minnet något relevant faktum, skall uppmärksamheten riktas.

Ett mycket modernt vittnesmål avlades inför Arboga rådhusrätt 1461. Det finnes i tryck.¹ Det är intressant av flere skäl. Redan stadsskrivaren har funnit fallet så intressant, att han gjort en anteckning om det på själva lagboken. Mäster Siggas hustru hade gått till sängs med Timme guldsmed. Sigge ville befria henne från att »bära stadens stenar» genom att dels betyga sin vänskap för Timme, dels erbjuda bevis med edgårdsmän för att hon var »en dandekvinna». Bevisningen mot henne var onekligen ganska fullständig. Vittnen hade genom fönstret sett hustrun knäböja vid den säng, där älskaren satt i skjortan, och älskaren hade erkänt, att förhållandet hade pågått en tid. Vittnet hade stängt in de två, som sålunda kunde »tagas inne» av själve byfogden och av honom tillkallade »besiktningsvittnen». Troligen på domarens uppmaning skiljer huvudvittnet klart mellan direkta iakttagelser och slutsatser. Han hade sett, att hustrun knäböjde, men om hon läst någon bön, visste han icke. Att ett så modernt förfarande kunde förekomma i en rådhusrätt, visar ju icke, att det var genomfört i böndernas domstolar.

Gå vi till landslagarna, så finna vi ordet *asyna vitni* på två ställen. Av parallellställena i Stadslagen har ett enligt huvudtexten ordet. Varianter och kringstående ställen ha *vitne* i sådant sammanhang, att det kan antagas betyda samma sak,² Att vittnen finnas, utgör hinder för svarandens rätt att värja sig med edgårdsmän. Det gäller samma slags fall som i VGL I, intermezzon på betesmarken eller förtån, djur som kommit till skada genom människor eller främmande husdjur.

Detta är värt att observera. I regel är det ju UL och ÖGL, som närmast kommit i fråga, då det gällt att ur äldre svenska rättskällor hämta stoff till den nya rätten. ÖGL (BB 15) har bestämmelser om ett närsläktat fall, nämligen det, att ett husdjur kommit till skada i

¹ Beckman, Studier i outgivna fsv. handskrifter, s. 55, 86 ff., Arboga Tänkebok, utg. av Noreen o. Wennström, 1: 142 ff.

² Bygninga balkær i MELL fl. 33, 34, i KrLL fl. 44, 46, StL fl. 19, jfr 18 par. 2.

ett stängsel. För detta fall stadgas på gammalt sätt, att man skall *syna*, undersöka, om indicier tyda på ett bestämt stängsel, exempelvis så, att någon stör är blodig. Både det skadade djuret och det föremål, varpå det skadats, skall undersökas. Både här och i de senare lagarna kan bevisningen kompletteras eller vederläggas med bevis av äldre typ. I VGL finnes ingen antydning om dylikt »synande». Och det borde ju varit lätt att anordna ett sådant. Blod på ett annat husdjurs horn borde väl vara lika bevisande som blod på en gärdesgårdsstör. Och om turen var riktigt god, så borde man kunna visa, att det döda djuret hade två sår, som befunno sig på precis det avstånd, som svarade mot avståndet mellan hornspetsarna på ett annat djur. Detta vore ju ett mycket starkt indicium. Men varken landslagarna eller VGL nämna ett ord om något »synande» i detta fall.

Släktskapen mellan Landslagarna och VGL är sålunda tydlig. Men det finnes också en mycket viktig skillnad. Vallpojken hade enligt äldre uppfattning viktig kvalifikation däri, att han var närvarande på grund av uppdrag, vittnade »ex officio». Därigenom fick han en kompetens, som icke tillkom bygdens främste man, om denne tillfälligtvis passerat, just som tjurfäktingen eller koduellen ägde rum. Häri gör Magnus Erikssons Landslag den ändring, att nu är det åsynavittnet, som får yttra sig bara därför, att vittnet sett, vad som hänt.

Gå vi ett stycke bakåt i tiden, så komma vi till Upplandslagen. Som känt är denna tillkommen under teologisk medverkan, och det kan då tagas för givet, att den bör intaga en framskriden ståndpunkt. Här finnes ordet *asyn*, vars occasionella betydelse av Schlyter anges med *vestigium evidens*, precis som om det gällde vårt bilspår ovan. Här gäller det sådana märken på mannens eller kvinnans kläder, som, jämte *op ok akallan* skola bevisa, att verklig våldtäkt ägt rum. Stället går tillbaka på (Birger Jarls och) Kung Magnus Birgerssons fridslagar och har paralleller t. ex. i Östgötalagen och VGL II.¹ I dessa texter möter icke ordet *asyn*; *asynar vitni* förekommer på intetdera stället. UL och GL tala i detta sammanhang om att det skedda bör vara lagligen *skirskutat*. Här är det ovanligt klart, att det sist nämnda icke gäller en blott formalitet, ty det kan ju hända, att en

¹ UL KGB 6, ÖGL Eds. III, VGL II. Add. 7 12. GL kap. 22.

kvinna, som i ögonblickets sinnesrus givit en man sin gunst, senare, då »eftertankens kränka blekhet» inställer sig, gärna vill vältra över skulden på mannen. GL, som är rätt ovänligt inställd till kvinnorna, menar, att om man icke har talat i rätt tid, så är det bäst att tiga senare. Upplandslagens regler återkomma i andra svealagar.

Bestämmelserna om våldtäkt äro av flere skäl intressanta. En del av de gamla lagarna förutsätta, exempelvis då det gäller dråp, att egentlig bevisning icke behövdes, då ju dråparen försämrade sin ställning och förlorade i anseende, om han icke själv gjorde brottet notoriskt: *han skal viðþær því banorpi ganga* (VGL I), *ljósti víg á hendr sér* (isl. sagor). I mål om våldtäkt var kravet på bevisning ofrånkomligt. I Edsöreslagarna avgöres frågan om vad som i målet var sant, av en nämnd, och vittnena fingo naturligtvis avlägga berättelse för denna, som sedan prövade bevisningens bärkraft. Bestämmelserna ha emellertid förbindelser med både äldre och yngre rätt. I ÖGL finnas regler för den arvsrätt, som tillkom *bruts barn*, barn som avlats i *bruti ok bangi*, under brottnig och buller. Tanken på *op ok akallan* som ett vägande indicium är alltså gammal. Och då GL skall uttrycka nödropets beviskraft, använder den uttrycket, att den som hört detta, skall avgiva fullt vittnesmål, såsom om han hade sett händelsen. Åsynavittnet (ögonvittnet) framhålles alltså som standard för en fullgod bevisning. Vad beträffar karaktären av de särskilda vittnena, måste väl de, som hade hört nödropen, hänföras till typen tillfällighetsvittnen, medan de *skirskuta vittnen*, som granskade skador på kvinnans (ev. mannens) kläder och kropp, kunde och borde inom en begränsad krets väljas med hänsyn till sitt anseende och sin auktoritet. Att domstolens medlemmar själva fingo se de rivna kläderna var väl ovanligt. Benämningen formell bevisning är icke rätt lämplig här. Bestämmelserna ha tydligt till uppgift, att den första undersökningen skall äga rum, innan de ursprungliga indicierna hunnit utplånas eller förfalskas. Jag hänvisar åter till bilspåret.

Bestämmelserna leda oss också till att beakta vissa psykologiska synpunkter. Om en ordentligt resklädd man kommer och berättar: »Jag hade bundit en tjuv. Han har blivit rövad ifrån mig», så är detta just intet bevis. Men vanligen gick det inte så till. Vanligen syntes det på berättarens drag och kanske på hans kläder, att han varit med om ett otrevligt uppträde. Ofta hade den mötande mannen och folket i byn sett en man med eller utan följe skynda fram på vägen.

med misstänkt brådska o. s. v. Detta kunde givetvis framkalla en ganska rimlig hypotes och en ganska stark subjektiv övertygelse, att uppgiften var sann. Riktigt säker på sin sak var man tydligen icke. I VGL I ser det ut, som om bevisningen skulle ansetts tillräcklig för att utpeka rånaren. Enligt den yngre gäller det blott att befria den bestulne från ansvaret för att ha släppt en bunden tjuv.¹ Givetvis var detta från vår synpunkt en ganska otillräcklig bevisning, men syftet var tydligen, att saken skulle dragas fram, medan vissa kontrollmöjligheter kvarstodo. Även för oss har väl en kvinnas klagan över våldtäkt större trovärdighet, om den kommer omedelbart.

På vår vandring bakåt i tiden komma vi nu åter till Västgötalagen. Vi ha redan behandlat ställena i Rättlösabalken. Vi ha behandlat förekomsten av *asyna vitni* och det därmed synonyma *synar vitni* och konstaterat, att ordet alltid kan och stundom måste tagas i den moderna betydelsen ögonvittne till factum probandum. Ett enda ställe återstår, och där är betydelsen besiktningsvittne möjlig. Det gäller Bard. fl. 1. Här är frågan om två eller tre saker. 1) Vem gav hugget? 2) Vilken skada vållades? 3) Har saken skötts lagligt i föregående del av processen? Det sista skall tydligen visas med de *hörængiar*, som nämnas. Frågan nr 1 borde kunna intygas av åsynavittnen i vår tids mening, och detta kunde avses med *asyna vitnum*. Men det kunde också finnas bruk för besiktningsvittnen, som sågo till, om slaget träffat så, att det var kränkande för den slagnes ära, själva kroppsskadan behandlas på annat ställe (i Saramal). Den yngre lagen har omarbetat stället. Saram. är defekt i början, men Friþ balkær, som motsvarar Bard., utelämnar åsynavittnet och talar blott om *skirskutat ok byboret*, vilket här klart förutsättes ge bevis på kroppsskadan, då det skall synas, om slaget vållat blodsutgjutelse eller blånad. *Skirskutavittne* kan ju icke tillkallas på förhand för ett slagsmål. Detta slag av vittnen torde därför även i VGL I ha med besiktningen av skadan att göra. Den större sannolikheten talar sålunda för att *asynævitni* äro åsynavittnen till själva slaget. I så fall har Sjöros fått ett visst fog för sin mening, att åsynavittne var känt före utarbetandet av nu föreliggande Rättlösabalk. Men Wennströms åsikt, att *asyna vitne* hör samman med *asyn* i betydelsen besiktning, har fått stöd blott så till vida, som ett ställe är uppvisat,

¹ VGL I, Dö 5, § 1; II Dö 32.

där en sådan betydelse är möjlig. Min hypotes, att Rättslösabalken fått sin nuvarande form vid en överarbetning av Eskils redaktion, är naturligtvis fortfarande en hypotes, men den faller icke, om det skulle vara riktigt, att det på frammarsch varande moderna vittnesbeviset tidigare trängt in på en enstaka punkt.

Vi komma så till det äldsta belägget i de lagar, som gällt inom det nuvarande Sverige. Det finnes i Skånska kyrkorätten.¹ Det är troligen detta ställe Sjöros haft i tankarna, ty Skånes kyrkorätt kom till icke 100 men väl 50 år före Eskils lagarbete och icke under Valdemar II (Eskils samtida) utan under hans fader Valdemar I. Stället handlar om misshandel av präst. Den som beskylls för sådan kan i allmänhet värja sig med en tolvmannanämnd. Men *um asynt ær cellær asynævitni i gen þa skal mæp iarne dylia*, på latin *Si evidens est lesio aut evidens testimonium ab opposito ignito ferro negantis comproba(bi)tur negacio*. Att *asynt* bör översättas med ögonskenligt, är uppenbart, och stället har redan tidigare i denna uppsats tolkats så. Latinet visar, att det gäller en ögonskenlig kroppsskada. Vad *evidens testimonium* betyder, är icke lika klart. Enligt Cavallin betyder *evidens* »uppenbar för öga eller förstånd». Att ordet skall ha samma betydelse här som på förra stället, kan icke sägas vara självklart. Det har varit frestande för översättaren att tolka de två satserna så nära som möjligt med samma ord. *Evidens testimonium* skulle passa mycket bra på ett *verdict* av en engelsk jury, vilket brukar sägas vara grundat på »bevis, som måste övertyga varje människa». I medeltidslatin brukas enligt Du Cange närstående ord om ögonvittnen, men här står icke *testis* utan *testimonium*. Att exakt bestämma, vad *asynævitni* här betyder, är knappast möjligt. För Sjöros' åsikt, att åsynavittnet var en välkänd sak långt före lagman Eskils tid, få vi intet bevis. Men för Wennströms teori, att *asynævitni* alltid skulle betyda besiktningsvittne, finnes ännu mindre skäl. Mot Sjöros kan ju ytterligare framhållas, att här är fråga om en specialförordning rörande präster, och en sådan kan gott vara 50 år och vida mer före sin tid, då det gäller tillägnande av kanoniska tankar.

Innebörden av en juridisk term i våra äldsta lagar får icke bestämmas helt enkelt genom att sätta in det ljudlagsenligt motsvarande

¹ S. 366 hos Schlyter, s. 839 hos Da. Sprog og Litteraturselskab; övers. 385, resp. 921.

nysvenska ordet, den saken är ju klar. Ordet måste tolkas genom en analys av de textställen, där det möter. Och dessa måste ses mot bakgrunden av den rättsordning, i vilken begreppen ingingo. Icke heller böra juridiska slagord allt för lättvindigt tillgripas. Våra fäder voro formalister som vi, de ville som vi förebygga godtycke exempelvis hos domare genom att ge föreskrifter, som borde bokstavligt åtlydas. Att enbart formell, icke reell bevisning åsyftats, är knappast riktigt. Våra fäder ville nog få fram, vad i målet var sant, och de voro i visst avseende mera realister än vi. Bedömandet skulle gärna byggas på ett materiellt föremål och synliga egenskaper hos detta, *asyn*. Från iakttagelser av denna art gjordes hypoteser, vilka ofta hade karaktär av gott bondförstånd, som gav en hypotetisk, enkel förklaring. Men man saknade sinne för hypotesbevisets disjunktiva sida, för uttänkandet av möjliga alternativ, som borde prövas. Ibland avvisas sådana ganska kärvt. »På intet sätt kan han värja sig», heter det om den, som gömt ett stulet och eftersökt föremål under lås eller i sänghalmen. Lagen känner ett ord *abyrþ*, nära släkt med vårt *påbörda*. Ordet avser det förhållande, att den ene flyttar över ett föremål, en dräpt mans lik eller en stulen sak, från ett område, där det skulle innebära bevisning mot en person, till ett annat område, där det skulle komma till liknande användning mot en annan. Motbevisningen mot *abyrþ* kan vara ganska besvärlig. Det torde vara rätt sällsynt, att en död mans kropp avsöndrade så mycket blod, att man kunde med blodspären bevisa, var dråpet skett.¹

Mot längre gående hypoteser var man ganska avvisande. Moraliskt sett är ju »det subjektiva rekvisitet», den onda viljan, det viktigaste av allt. Men bevisningen på denna punkt är särskilt besvärlig. Man kan få se sådana bestämmelser som att våda fick antagas blott, om motparten medgav det. Och det yttre faktum, att någon omkommit under mitt kvarnhjul gjorde mig förfallen till mansbot utan att prövning skedde av frågan, om något försummats, som kunnat avlägsna befintliga risker.

För övrigt bör ihågkommas, att många stadganden förutsätta, att saken är notorisk, så att ingen bevisning behöver föras. Så är ju förhållandet med dråp.

Alldeles så främmande, som det ibland vill synas, är kanske icke

¹ Jfr VGL I: Mdr 14 § 2; II: DrB 30.

våra fäders logik. Då jag en gång för några och 20 år sedan i »Gnistan» hade hållit föredrag om dessa ting, uppkom under samvaron på kvällen en liten privat diskussion. Om innehavet av stulen sak sade en stadsdomare med någon överdrift: »det är på samma sätt ännu». En av mina kolleger konstruerade upp ett fall: »om jag har fått en stulen sak i mitt hus på det eller det sättet, skulle det verkligen betraktas som bevis för att jag var tjuven?» »Nej, kanske inte, då det gällde en person med ditt anseende», blev svaret. Härmed äro vi inne på frågan om edgårdsmännen, vilka jag också vill föra samman med indiciebevisningen. Att så eller så många vilja gå ed på att min sak är rättfärdig, vilja ge mig ett »testimonium credulitatis», är ju ett indicium, som icke heller för oss är alldeles utan betydelse.

Om vittnesbeviset är något litet att tillägga. Den främsta kvalifikationen för ett vittne var väl, att vittnet skulle inta en viss ställning, en fri och aktad man borde det i regel vara. Vittnet borde också vara tillkallat, helst i förvägen, såsom förhållandet var med köpvittne (*vin ok vitni*), kanske just som en viss händelse inträffade eller straxt efteråt (*skirskuta vitni*). Med en viss motvilja accepteras vittnen, vilkas väsentliga eller enda kvalifikation bestod i att de (tillfälligtvis) varit närvarande, då en viss händelse inträffade. Man kan följa den utveckling, genom vilken dessa tillfälliga åsynavittnen vinna insteg i vår rättsordning. De te sig som »nödfallsvittnen» rörande saker, som icke äro åtkomliga för bevis enligt tidigare gällande regler, saker, som inträffat inom stängda dörrar i en barnsängskvinnas sjukrum eller ute på betesmarken, där ofta blott en vallpojke var tillstädes. Att utvecklingen ägt rum under kanonisk påverkan är väl säkert.

Mycket av det, som förefaller oss främmande, förklaras av den stora olikheten i arbetsfördelning mellan vittne och domare, som behärskar processen. I vår rätt skall vittnet, så långt som möjligt är, avhålla sig från slutsatser och enbart redogöra för direkta sinnesintryck, vad vittnet »hört och sett hänt och sant vara». Vittnet får därför ofta yttra sig om mycket begränsade delar av händelseförloppet. Under medeltiden fick vittnet yttra sig om vida mer och eventuellt om hela tvistefrågan. Jag påminner om exemplet med bilspåret. Intresset kom därför att koncentrera sig om vittnets moraliska vederhäftighet men bortsåg från prövning av det sätt, varpå han bildat sig en mening.

IVAR MODÉER

Tre textställen i Heimskringla.

Heimskringla brukar i trenne skilda sammanhang ordet *stik*, neutrum, i samband med Göta älv.

I Saga Hákonar Herðibreids berättas det att kung Inge, som låg vid Hisingen och väntade på nyheter, av sina spejare fick veta, att de längre upp i älven sett Håkons här och hans förehavanden: *þeir lágu uppi við stikin ok höfðu tengt skutstafna sína upp í stikin*; — »*þeir hafa ii. austrfarar-knörru ok hafa þá lagt ýzt skipanna*».¹ Enligt krigsplanen erhöillo alla *skútur* och *léttiskíp* till uppgift att närma sig Håkons flotta för att locka denna att lägga ut till anfall: *at þeir [nämligen Inges folk] megi leysa þá [d. v. s. Håkons båtar] frá stikunum*.² Listen lyckades. Håkons män *hjöggva tengslin frá skipunum, gripu þá til ára ok røru eptir þeim ok vildu reka þá*.²

Sagens uppgifter äro detaljerade och synnerligen tydliga. Ifrågasvarande *stik* ha enligt textens författare använts som förtöjningspålar (*tengia skutstafna upp í stikin; leysa frá stikunum; höggva tengsl*). Snorre har säkerligen tänkt sig att dessa pålar stått på eller utanför älvstranden. Det framgår klart av sammanhanget att *stikin* däremot icke, såsom t. ex. Hjalmar Falk Altnordisches Seewesen, s. 26, menat, betecknat något slags pålråd för försvarsändamål.³

»*Stikin*» i Göta älv nämnas i ännu en Heimskringlasaga från 1100-talet, nämligen sagan om de norska samkonungarna Magnus Blinde och Harald Gille. Snorre berättar sålunda att vendarerna under ett härnadståg mot Konungahella lade till vid »*stikin*» och därifrån till

¹ Heimskringla, ed. Finnur Jónsson, 3, s. 403. — Kringla saknar orden *ok—stikin*. I stället för *upp í* har Codex Frisianus *við*.

² Heimskringla, 3, s. 406.

³ Ordet *stik* har ingenstädes i kända belägg betydelsen 'palissad, pålverk e. d.', se Modéer Namn- och ordgeografiska studier, s. 136 ff.

lands närmade sig staden: *Þeir lögðu at landi út við stíkin ok létu þar upp hestaliðit ok ríðu þar um Bratsás¹ ok svá upp um býinn.² Ordet *stik* tyckes här av textens författare ha nyttjats i innebörden 'förtöjningspåle'. Någon palissad tvärs över älven kan det så mycket mindre ha varit frågan om, som båda älvgrenarna av sagan att döma varit fria för skeppsfart.*

Hákon Herdibreidr var konung vid 1100-talets mitt. Samkonungarna Magnus Blinde och Harald Gille härskade på 1130-talet. De krigiska händelser i Göta älv, vilka nyss skildrats, ligga sålunda så nära Snorres egen tid, att det torde kunna antagas att de skriftliga eller muntliga skildringar därom som nått Snorre, varit något så när trovärdiga.

Det finns dock ett skäl att se med misstro på vissa detaljer i de relaterade textställena i Heimskringla.

Ingen forskare synes ha observerat att Snorres berättelser från Göta älv om *stik*, vid vilka norrmän och vender förtöjt skepp under krigiska företag, äro förlagda till grannskapet av byn *Steken*, äldre **Stíkin*, i Angereds socken, Vättle härad. Den möjligheten förefinnes, att till grund för Snorres skildringar ligger ortnamnet **Stík(in)*, som av Snorre eller hans sagesmän råkat missförstås såsom appellativet *stik*, bestämd pluralis *stíkin*.

De i de två 1100-talssagorna nämnda *stíkin* ha av Snorre lokaliserats till Nordre älv, under det att *Steken* ligger vid den älvgren som löper öster om Hisingen. Denna brist i överensstämmelsen omöjliggör emellertid ingalunda sammanställandet av sagornas *stíkin* med ortnamnet *Steken*. Detaljerna i Heimskringlas berättelser om strider i Göta älv tyda ej på någon säker kännedom om Göteborgstraktens geografi, men det vore kanske väl mycket att begära en sådan. Det är av vikt att konstatera att såväl Snorres skildringar som ortnamnet *Steken* äro förlagda till älvens nedre del. Ur språklig synpunkt förtjänar det att iakttagas, att Snorres appellativ överallt möter i bestämd form pluralis; den ur Kringla och andra handskrifter kända formen sammanfaller till punkt och pricka med ortnamnets.

Namnet *Steken*: *stéka*, vilket betecknar en by om 1½ mantal, är för SOÄ 13, s. 14, icke bekant genom äldre belägg än från 1540-talet: *Stecken* 1545, *Stekann* 1546 o. s. v. Med rätta anser SOÄ namnet

¹ En felform för **Brattás*, nuvarande *Brattås* nära Kungälv, se OGB 5, s. 93.

² Heimskringla, 3, s. 331.

vara bestämd pluralis av fnord. 'stik', men om betydelsen av ordet har Sverges ortnamn intet annat att komma med än en översättning »i vattnet nedslagen påle» och en hänvisning till fvn. *stik* i en i litteraturen ofta skymtande men, såsom jag annorstädes visat, icke existerande innebörd 'pålverk i vatten'.¹

Byns läge gör det otvivelaktigt att *stik* här ingår i den betydelse 'förtöjningspåle', vilken är väl belagd från västnordiskt område, och detta ej blott ur den gamla litteraturen utan även från sentida sydnorskt kustmål (Mandal, Ross s. 759). Dylika förtöjningspålar ha stått på stranden eller strax utanför denna.

Att det just vid *Steken* sedan gammalt har funnits ett viktigt landningsställe för båttrafiken på Göta älv, blir troligt redan vid en blick på generalstabskartan: från *Steken* utgår en stor väg rakt österut ungefär vinkelrätt mot älvloppet. Förbi Angereds och Bergums kyrkor når denna väg fram till sjön Mjörn. Därigenom förbands den viktiga båtleden genom sjöarna Anten och Mjörn med Göta älv vid *Steken*. Ett besök vid *Steken* har övertygat mig om att den väg som nu löper parallellt med älven, på dennas östra sida, däremot icke är gammal. I forntiden har nämligen strandremsan mellan den nuvarande älvfåran och bergen på östra sidan legat under vatten. Älven hade under t. ex. tidig medeltid en stor uppgift att fylla som trafikled. På den tiden mynnade Angeredsvägen vid *Steken* ej som nu ut i landsvägen på älvens östra sida utan i älven själv. Vid *Steken* måste med nödvändighet ha funnits ett tillägsställe för båtar.

Det spelar för fortsättningen av denna studie en underordnad roll huruvida det *stikin*, vilket föreligger i Heimskringlas 1100-talsskildringar från Göta älv, beror på en missuppfattning av ortnamnet **Stikin* eller om ordet återgår på en tradition om förtöjningspålar — vid *Steken* eller annorstädes i älvens nedre del —. Av vikt är det däremot att konstatera, att Snorre tack vare berättelserna om 1100-talets strider kände väl till förekomsten av »*stik*» i Göta älv.

*

Bestämd pluralis *stikin* möter en tredje gång i klassisk fornvästnordisk litteratur. Även denna gång är det i Snorres konungasagor, och även denna gång gäller det Göta älv. Det bör ligga nära till hands att sammanhålla detta textställe med de två ovan behandlade.

¹ Se ovan s. 203, not 3.

Detta tredje belägg anträffas i Haralds saga hins hárfagra. Skildringen avser sålunda händelser, som ligga över tre hundra år tillbaka i tiden. Trovärdigheten kan i fråga om detaljerna ej väntas vara stor.

Heimskringla berättar:¹ »Um vârit, er ísa leysti, *stikuðu* Gautar Gautelfi, at Haraldr konungr skyldi eigi mega leggja skipum sínum upp í landit. Haraldr konungr helt skipum sínum upp í elfina ok lagðisk við *stikin*, herjaði þá á bæði lönd ok brendi byggðina; svá segir Hornklofi:

Grennir þrøng at gunni
gunnmós fyr haf sunnan
sá vas gramr ok gunnum
geðhardr und sik jorðu,
ok hjalmtamiðr hilmir
holmreyðar lét olman
lindihjört fyr landi
lundprúðr við *stik* bundinn.²

Síðan riðu Gautar með her mikinn ok heldu orrostu við Harald konung, ok varð þar allmikit mannfall ok hafði Haraldr konungr sigr; svá segir Hornklofi . . .»

Snorres berättelse är denna gång å ena sidan torftig, å den andra fantastisk.

Hela prosaberättelsen om konung Haralds landstigning vid Göta älv och strid med götarna omfattar några få rader med en knapphet i uttrycket som står i bjärt kontrast till den bredd, varmed Snorre skildrat 1100-talets sjöslag vid älven. Konung Inges spaning och rådslag före striden omtalades — såsom ovan antytt — in i minsta detalj; man fick veta vad Grégórius Dagsson yttrade och vad Erlingr Skakki sade, och man erhöill notiser om parternas styrka och om deras rustning, om älvens strömriktning, om strändernas uddar och vikar. Stridens början och gång skildrades med anspråk på sakkunskap, och för stridens hetta glömde Snorre ej enskilda personers öden.

¹ Heimskringla, 1, s. 120 f.

² Finnur Jónssons parentestecken ha av mig utelämnats. Angående strofens text och översättning jfr Ivar Lindquist Norröna lovkväden, 1, s. 42, 43, Kock Notationes, § 3204; med dessa författare bör Jónssons *geðhardr* utbytas mot handskriftens *godvarðr* ('gudabeskyddad?'). — Läsningen *stik* är säker, men *J 1* har *stig* (Skjaldedigtning, A 1, s. 23).

Men prosaberättelsen ur Harald Hårfagres saga är å andra sidan fantastisk. Föga tilltro förtjänar denna uppgift hos Snorre: »Um vârit, er ísa leysti, *stikuðu* Gautar Gautelfi, at Haraldr konungr skyldi eigi mega leggja skipum sínum upp í landit». Att påla Göta älv eller annat vattendrag till skydd mot en vikingatidsflotta torde ha varit ganska meningslöst, eftersom det var en enkel sak att draga de lätta båtarna förbi pålarna. En dylik pålspärr, till större hinder för vänner än för fiender, var dessutom ett stort företag som man knappast tilltror 800-talets götar; det kunde i varje fall icke utföras »um vârit er ísa leysti», men möjligen mitt i vintern, då isen ännu låg tjock.¹

Varifrån har Snorre fått sina uppgifter om konung Haralds landstigning och strid vid Göta älv?

Källan är uppenbarligen endast *en*, och den angives på vanligt sätt av Snorre själv: »svá segir Hornklofi».² Denna brist på utförliga källor förklarar Heimskringlas knapphet i stridsskildringen: »Sidan riðu Gautar með her mikinn ok heldu orrostu við Harald konung, ok varð þar allmikit mannfall ok hafði Haraldr konungr sigr.» Snorres prolog, enligt vilken götarna *stikuðu* Göta älv och enligt vilken Harald lade till med sina skepp *við stikin*, har uppenbarligen byggts upp på det enda ordet *stik* hos Hornklofi.

Och detta ord har av Snorre missförståtts. Þorbiörn Hornklofi är mycket tydlig: *hilmir lét olman lindihjort fyr landi við stik bundinn* 'fursten lät binda skeppet (egentligen: den vilda lindhjorten) vid en påle³ utanför stranden'. Hornklofis *stik* var en helt vanlig förtöjningspåle. Heimskringlas uppgift om att götarna *stikuðu* älven härrör ur Snorres fantasi.

Men det är ej nog härmed. Snorre har tagit miste även i ett annat avseende. Hornklofis Glymdrápa skildrar överhuvud taget icke några strider vid Göta älv.

¹ Otvetydiga uppgifter om i försvarssyfte nedslagna pålar, kallade *stik*, torde i den fornvästnordiska litteraturen finnas endast i Breta sögur (gäller försvarsåtgärder i floden Temsen) och i Ólafs saga hins helga, se Modéer Namn- och ordgeografiska studier, s. 137 f.

² Jfr G. Storm Snorre Sturlassöns historieskrivning, s. 118, Finnur Jónsson Heimskringla, 4 (1900—01), s. 33 f, Curt Weibull Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden (1921), s. 27 f.

³ Eller: 'vid pålar'; *stik* står möjligen i pluralis.

Den handlar i stället om ettdera av Haralds två mest berömda krigiska värv, antingen om hans härnadståg till de brittiska öarna¹ eller (mera troligt) om striden vid Hafrsfjord, och om med dessa stora företag förknippade händelser. Stöd för den förstnämnda tolkningen har man kunnat hämta i hävdvunna läsningar i stroferna sex och åtta: *fyr haf sunnan* 'söder om havet' och *allr herr skota* 'skottarnas hela här'. Däremot giva Ivar Lindquists tydningar tilltalande motiv för att förbinda dikten med konungens största krigiska bedrift; *fyr *Hafr sunnan* skulle uttryckligen åsyfta fjorden **Hafr*², där striden utkämpades.³ I vilket fall som helst finns det lika liten anledning att, såsom Snorre gjort, lösrycka brottstycken ur dikten och i dessa söka bevis för företag varom för övrigt intet varit känt.

Man torde kunna anföra tvenne skäl till att Snorre råkat feltolka ifrågavarande strof av Hornklofis dikt.⁴ För det första kände han, såsom ovan uppvisats, tack vare berättelser från 1100-talet väl till förekomsten av »stik» i Göta älv; det kunde då ligga nära till hands för honom att lokalisera Porbiörn Hornklofis belägg för ordet till detta vatten. För det andra omtalas Harald i Glymdrápas sjunde strof såsom *andskoti gauta*.

Benämningen *andskoti gauta* visar emellertid endast att konungen stod eller stått eller ansetts stå i fiendskap till götarna; hederstillmålet *andskoti garuta* kan måhända sammanhållas med berättelserna om Haralds bedrifter i Värmland.⁵ På liknande sätt kallas t. ex. Olav Kyrre *engla pverrir* 'engelsmännens förminskare, tillintetgörare' i Steinn Herdisarsons Óláfsdrápa,⁶ utan att därför det speciella samman-

¹ Se härom t. ex. Joh. Steenstrup Vikingetogene mod Vest i det 9:de Aarhundrede, s. 313, A. Bugge i Norges Historie, 1: 2, s. 106.

² Om ortnamn av typen **Hafr* 'boken', se Modéer Småländska skärgårdsnamn, s. 21 ff. — Norske Gaardnavne räknar med möjligheten av att *Hafrs-fjördr* kunde innehålla ett skärnamn **Hafr*, se NG 10, s. 183.

³ Se Lindquist Norröna lovkväden, 1, s. 40 ff.; till läsningen **Hafr* har anslutit sig E. A. Kock Notationes norrœnæ, § 3204. Med Lindquist torde *skota* vara att sammanföra med det omedelbart efterföljande *pverrir*; *skota pverrir* (av Lindquist sammanskrivet) är parallellt med det nedan anförda *engla pverrir*.

⁴ Jfr Curt Weibull a. a., s. 27 f.

⁵ Se t. ex. Heimskringla, 1, s. 115 ff. Dessa berättelser torde dock innehålla mera dikt än sanning.

⁶ Skjaldedigtning A 1, s. 412.

hang, varur denna benämning hämtats, talar om strider med engelsmän.

*

Snorres berättelse om Harald Hårfagres strid med götarna har betraktats som god historia. Den har återgivits upprepade gånger av senare tiders forskare. Efter Snorres föredöme ha norrmen ännu in på 1900-talet i Glymdrápa sett ett vittnesbörd om ett norskt anfall mot Västergötland. Alexander Bugge skriver t. ex. i Norges Historie, 1: 2 (1910), s. 104 f.: »Glymdraapa kjender dog bare kampe ved Gautelven. Harald drog, kan vi se, med sin flaade op i Gautelven og bandt skibene, »den olme lindehjort», som skalden kalder dem, til pæler udenfor landet. Striden blev haard ... Harald Haarfagre har ... paa dette tog underlagt sig hele Ranrike. Sveakongen har sandsynligvis sluttet fred og anerkjendt Gautelven som det nye Norges grænse i syd ...»

Bland andra forskare, vilka i Glymdrápa sett ett intyg om ett norskt anfall mot Götaälvstrakten, kunna nämnas P. A. Munch Det norske folks historie, 1: 1 (1852), s. 482, Hjalmar Falk Altnordisches Seewesen (1912), s. 26, Finnur Jónsson Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, 1, s. 425, 2, s. 696, och i Heimskringla-editionen, 4 (1900—01), s. 33 f., Anne Holtsmark Þórbjörn Hornklofes Glymdrápa (1927), s. 38, 44 f., Johan Schreiner i Norsk Historisk Tidsskrift, 28 (1927—29), s. 365, Gustav Heber Harald Hårfagre, hans ætt, historie og kongedømme (1934), s. 68. Jónsson finner t. ex. ingen anledning till tveksamhet: »De to sidste vers handler om toget til Götaelven. At et sådant har fundet sted, er selvfølgelig utvivlsomt.»

Tvivel ha däremot uttalats av Curt Weibull Sverige och dess nordiska grannmakter, s. 25 ff.

Detta textställe är långt ifrån det enda, där Snorre feltolkat de skaldedikter som utgjort hans källor. I de fall då skaldernas dikter bevarats till våra dagar, ha vi möjlighet till kontroll. Det är att vänta att en framtida språkvetenskap kommer att i betydande utsträckning revidera den forskning om Norges forntida historia, vartill Snorre lagt grunden.

IVAR MODÉER

Till Gulatingslagen 150.

1.

Gulatingslagen 150¹ handlar *Um finnanda spic* — 'om finnarens späck', d. v. s. om den del av valspäcket som tillkom den person vilken påträffade valen. En bestämmelse i denna lagavdelning lyder:

»*Recr maðr hval i hvalvåg annars mannz oc stikar firi, þa a sa hval er vág a, en hinn bæte landnáme firi.*»

Om tydningen av verbet *stika* i detta stadgande råder i litteraturen största enighet. Textstället har uppenbarligen ansetts fullt klart.

I glossariet till Norges gamle love² giva Storm och Hertzberg översättningen 'stænge ved nedrammede pæle'. Fritzner uppför lagstället som ett belägg för innebörden 'besætte med stænger eller pæle, især for dermed at hindre passagen'.³ Sigurd Risting, en utmärkt kännare av valfångsten i äldre och yngre tider, återger den traderade översättningen 'stænger for'.⁴ Knut Robberstads för några få år sedan utkomna tolkning på nynorska av Gulatingslagen har heller intet att invända mot föregångarnas tydning:

»*Driv ein mann kval inn i annanmanns kvalvåg og stengjer fyre, då eig vågeigaren kvalen og hin skal bøta landnåm.*»⁵

Den gängse översättningen av Gulatingslagens *stika* har givits det tydligaste uttrycket av Storm och Hertzberg: »stænge ved nedrammede

¹ Norges gamle love, 1, s. 59 f.

² Norges gamle love, 5, s. 609.

³ Ordbog, 3, s. 546.

⁴ S. Risting *Av hvalfangstens historie*, Kria 1922, s. 97.

⁵ Gulatingslovi umsett frå gamalnorsk, 1937, s. 153. Jfr redan Hans Paus' översättning 1751 (*Samling af Gamle norske love*, 1, s. 143): »*Driver man Hval ind udi anden Mands Hvale-Gaard, og stænger foruden hans Minde, som Hvale-Gaarden tilhører ...*»

pæle». Det denominativa *stika* skulle syfta på en avstängning av en valvåg medelst stänger (*stik*), vilka nedslagits i fjordbottnen för att hindra valen att återvända till öppet vatten. Huruvida man tänkt sig en tät vägg av långa stolpar eller endast ett antal här och där neddrivna stänger förenade genom en stor nätduk, är mig ovisst. I vilket fall som helst synes man här ha menat sig finna ett intressant belägg för en primitiv fångstmetod.

Den minsta eftertanke säger oss emellertid att den hävdvunna översättningen av *stika* i Gulatingslagen 150 måste vara felaktig. Fjordarna på Vestlandet äro i allmänhet för djupa för att kunna avstängas genom i bottnen neddrivna pålar. Om en val inkommit i en valvik, är tiden för jägaren alltför dyrbar för att medgiva uppförandet av en palissad tvärs över fjorden. En dylik pålråd vore ingalunda *en* mans verk; arbetet gäve givetvis icke lön för mödan. Det torde för övrigt vara uteslutet att vikingatidens eller den äldre medeltidens norska kustbefolkning skulle ha ägt den redskap — prämar etc. — som krävdes för ett företag av detta slag.

Endast i förbigående må det nämnas att varken äldre eller yngre källor omtala sådana fångstsätt.

Från senare tid känner man emellertid till metoden att instänga val i en liten, trång fjord, men redskapet är ett helt annat, nämligen en not. Den s. k. Kvalvågen på ön Sotra i Hordaland är, såsom jag själv haft tillfälle att vid besök observera, utmärkt lämpad för dylik fångst. Där har ännu på 1900-talet jagats *vågekval* på det viset, att viken avspärrats med en »stængenot» och valen därefter dödats med förgiftade pilar, vilka avskjutits från gammaldags pilbågar. Djuret har efter några dagar dött av blodförgiftning.¹ — Att göra fast notduken vid i bottnen neddrivna pålar har ej medgivits av naturförhållandena och hade varit till ingen nytta.

Även inom västnorskt fiske förekommer det avstängningar av en del av en fjords vatten. I bottnen nedslagna stänger har jag icke hört talas om. När man i t. ex. Hordaland eller Sogn önskar göra fast ett nära en fjordvägg utlagt garn, sker detta med hjälp av förankrade linor (kallade *plente* e. d.).

¹ Veiviser og Katalog over Bergens fiskerimuseum, udg. af Selskabet for de norske fiskeriers fromme, 1907, s. 28. Jfr Kr. Østberg i Norsk fiskeritidende, 1929, s. 15 ff. Liknande förgiftningsmetoder förekommo på 1800-talet inom isländsk valjakt, se B. Sæmundsson i Handb. d. Seefischerei Nordeuropas, VII: 4, s. 40.

2.

Gulatingsslagens *stíkar* avser intet stort företag. Lagtexten förutsätter att det kunnat utföras av *en* man, och att det hunnit verkställas under den tid som förflutit sedan valen kommit in i vågen: *Recr máðr hval i hvalvág annars mannz oc stíkar firi, þa a sa hval er vág a ...*

Gulatingsslagens stadgande »Um finnanda spic» 'om den rätt som en upphittare, *finnandi*, hade till valens späck' räknar med olika fall: 1) »Nv hittir máðr hval i landvón meira en einfyndan», 2) »Recr máðr hval i hvalvág annars mannz», 3) »Recr máðr hval i þa vaga er eigi ero hvalvagar», 4) »Nu finnr máðr hval a *voztom út», 5) »Recr hval i almenning». Dessa rättsfall gälla sålunda valfynd 1) i närheten av land, 2) i annan mans valvik, 3) i sådana vikar som icke brukade nyttjas för valfångst, 4) på fiskegrunden ute till havs och slutligen 5) i allmänning.

I det första fallet, om fynd av »hval i landvón meira en einfyndan», erhöll hittaren en kvantitet späck vilken utmätts på ett originellt, i alla enskildheter fastställt sätt. I 'annan mans valvåg' hade finnaren däremot ej någon rätt alls, icke ens om han *stíkar firi*, utan vikens ägare fick hela valen. Om rättsfall nummer tre bestämmes att finnaren och vikens ägare skulle dela valen. Ett valfynd ute till havs föranledde heller ingen diskussion utan finnaren fick taga vad han ville av kroppen. I det sista fallet var äganderätten klar; konungen ägde sålunda hela valen.

Dessa fem stadganden ha alla fått i stort sett samma språkliga byggnad: först en uppgift om fyndplatsen, därefter en bestämmelse om äganderätten. Endast i två fall har mellan dessa tvenne led i uttrycket inskjutits ett tredje. Det gäller de två första rättsfallen, dels det om fynd av »hval i landvón meira en einfyndan», där denna passus instuckits: *skal hann skera a marc, oc fara síðan oc segia armanne*, dels det som utgör utgångspunkten för denna studie: »Recr máðr hval i hvalvág annars mannz ok stíkar firi, þa a sa hval er vág a.»

Det är självfallet önskvärt att låta de två uttrycken *skera mark á* och *stíka firi* belysa varandra.

Om översättningen av *skera mark á* kan ingen tvekan råda. Hittaren hade att 'skära ut ett märke på valen', innan han begav sig till fogden för att rapportera fyndet. Märkets uppgift var att visa vem som var rättar finnare.

Det parallella *stika firi* har uppenbarligen samma syftning: att markera finnaren. Verbet *stika* betyder här 'sätta upp ett märke bestående av en stake eller sticka'. Prepositionen *fyrir* kan förstås på skilda sätt men torde äga samma innebörd 'till skydd för' som i t. ex. *fram fóra vörn fyrir sik* Grágás, *fasta lög fyrir haga sinn* Frost. 13: 11.

Hela lagstadgandet kan översättas: 'Driver man val i annan mans valvik och sätter upp en märkstake för den, då äger (trots detta) den valen, som äger viken, och den andre böte för markintranget'.

Gulatingslagens *stika* har avsett uppsättandet av en stake, sticka i den döda valkroppen. Den norska valfångstlitteraturen innehåller gott om uppgifter från senare tider angående dylik beteckning av äganderätten.

En bild hos Bjarne Aagaard Fangst og forskning i Sydishavet, 2, 1930, s. 622, visar två i vår tid av norrmän harpunerade och med var sin flaggstake markerade valar.

I S. Ristings arbete Av hvalfangstens historie finnes s. 252 ett fotografi från Björnön (mellan Norge och Spetsbergen) av en med flaggstake försedd val. Risting meddelar s. 345: »Naar hvalen saaledes er pumpet op, plantes der et flag med eierens merke paa den. Hvalbaaten gaar saa videre for at jage og dræpe flere.»

De internationella bestämmelserna för den grönländska valfångsten kommenteras av W. Schnakenbeck i Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, V: 4, s. 10: »Artikel 9 und 10 enthielten Bestimmungen über den Fang und über das Eigentumsrecht an toten Walen. Diese Regelung war besonders wichtig, da beim Fang und beim Auffinden toter Tiere naturgemäss leicht Streitigkeiten entstehen konnten. Die Bestimmungen schrieben folgendes vor: Auf einen lebenden noch nicht harpunierten Wal durfte jeder jagen. Sowie aber eine Harpune festsass, durften sich die Boote der übrigen Schiffe nicht mehr an der Jagd beteiligen. Das Festschiessen einer Harpune wurde von der betreffenden Schaluppe durch eine kleine Flagge angezeigt, worauf das Mutterschiff eine grosse Flagge hisste ... Ein toter Wal, auch wenn er von anderen gefangen, aber ohne Wache zurückgelassen war, gehörte demjenigen, der ihn fand. Ein Tier dagegen, das am Lande festgemacht und mit einem Zeichen oder einer Flagge versehen war, durfte nicht von anderen in Besitz genommen werden.»

Samma betydelse 'uppsätta märkstake på val', som ovan uppvisats för Gulatingslagens *stika*, har verbet i Den nyere Landslov VII: 64:¹ *Nu rekr madr hual i hualuag annars manz ok stikar firir at ouilia pess er uag a* '... och markerar valen med en stake mot dens vilja som äger vägen'. Landslagens text återgår tydligen på Gulatingslagen.²

3.

Ett denominativt *stika*, v., är väl belagt i den fornvästnordiska litteraturen:

1) I innebörden 'slå ner påle (pålar) med syfte att dämna upp vatten' förekommer ordet i Olafs saga hins helga: *Sva er sact at Olafr konongr let stika ana uppi oc stor votn er nær lago*.³

2) I Olav den heliges saga finna vi därjämte verbet *stika* 'slå ner påle eller pålar' brukat om en försvarsanordning i Mälaren: *lata stika þiodleid þa er til Upsala la suo at æigi uæri þar skipum fært*.⁴ Breta sögur, som talar om engelska förhållanden, meddelar⁵ att dylika pålar, vilka hade till uppgift att spärra leden för fientliga fartyg, stodo helt och hållet under vattenytan: *rendu skipin á stikin, því at þau voru í kafi, ok gengu þegar inn í gegnum*.⁶ Dessa *stik* motsvarade minorna i ett modernt sjökrig.⁷

¹ Norges gamle love, 2, s. 148.

² Det fornorska lagspråkets *stika*, verb, har ingenting att göra med det *-stikka*, m., 'harpunerare, huvudman vid brygdefångst', som föreligger i det från Aukra i Møre av cand. philol. K. Sunnanå, Oslo, upptecknade *brygdestikka*. Detta ord är i stället en relativt ung bildning på det långstaviga *stikka*, v., självt (åtminstone till väsentlig del) en nybildning på pret. *stakk* till verbet *stinga*. Att detta senare verb även kunnat betyda 'stinga med harpun', göres troligt av det vestländska redskapsordet *-styng* 'harpun' (<*stungi- eller *stingwa-), vilket jag i sammansättningen *kveitestyng* påträffat som namn på kveiteharpuner i De Heibergske Samlinger i Amble, Sogn.

³ Olafs saga hins helga, ed. R. Keyser och C. R. Unger, 1849, s. 52. — Utförligare härom Modéer Namn- och ordgeografiska studier, s. 138.

⁴ Flatøyjarbok, 2, s. 72; jfr Olafs saga hins helga, ed. R. Keyser och C. R. Unger, s. 12.

⁵ Annaler for nord. Oldkyndighed og Historie, 1848, s. 192.

⁶ Utförligare härom Modéer Namn- och ordgeografiska studier, s. 138.

⁷ I innebörden 'slå ner pålar för att hindra framkomsten för fientliga skepp' förekommer *stika* ytterligare i Haralds saga hins hárfagra (Heimskringla, ed. F. Jónsson, I, 1893—1900, s. 120). Se Modéer i ANF 59, s. 206 ff.

3) Örvar-Odds saga¹ uppvisar *stika* i betydelsen 'sätta ner en stake i marken, med syftet att ange den punkt dit en av de tävlande nått med sitt pilskott'.

4) I rättsurkunder² förekommer verbet med innebörden 'mäta med sticka', 'mäta med alnsmått'.

5) Skaldedikternas bildliga uttryck *stika grunn hvert geirs oddum* (Þiódolfr Arnórsson i Sexstefia 30),³ *stika sund fyr sínu landi dorrum* (Steinn Herdísarson i Óláfsdrápa 7)⁴ och *stika þromu iardar spiótum* (Snorre, Háttatal 16)⁵ äro ordagrant att översätta 'förse ... med (i t. ex. marken) nedstuckna spjut'; dessa konstruktioner tillhöra den av Modéer Fornvästnordiska verbstudier, II, s. 54 ff., behandlade ålderdomliga syntaktiska grupp, vilken innehåller ett en gång med prefix sammansatt verb i bl. a. ornativ funktion.⁶

Ett denominativum *stika* är väl känt även ur nyvästnordiskt språk. Nyisl. *stika* betyder enligt Blöndal⁷ 1) 'ramme pæle ned i noget (f. eks. en flod) (som vejvisere)', 2) 'afstikke et vejanlæg ved hjælp af tynde pæle, hvori der sættes mærker, som angiver, hvor

¹ Fornaldar sögur nordrlanda, ed. C. C. Rafn, 2, 1829, s. 266.

² Norges gamle love, 4, s. 308, 352.

³ Skjaldedigtning, A 1, s. 376.

⁴ Skjaldedigtning, A 1, s. 411.

⁵ Skjaldedigtning, A 2, s. 56.

⁶ Háttatal är en rapsodi av i den isländska skaldepoesien ovanligt slag. Snorres beläsenhet i den tidigare skaldediktningen har i Háttatal avsatt talrika spår. Vad strof 16 beträffar, har redan H. K. Fridriksson i ANF 18, s. 81, framhållit, att den tanken »að láta vopnad lið fara með ströndum fram», som ligger i Snorres *stikar þromu iardar spiótum*, också återfinnes i Þiódolf Arnórsson's *stika grunn hvert*; Fridriksson framdrar också, men utan någon som helst kommentar, Steinn Herdísarson's Óláfsdrápa 7: 1—4. Enligt min mening är det här ej Þiódolf Arnórsson utan Steinn (vilken liksom Þiódolf och Snorre var islänning) som står Háttatal närmast. Man kan gå så långt som till en påstå, att Snorres text *vapnrióðr stikar víða þromu iardar spiótum* är direkt lånat från Óláfsdrápa. I stället för Steins *sund fyr sínu landi* har Snorre *þromu iardar*, vilket har i huvudsak samma innebörd, i stället för Steins *dorrum* finna vi hos Snorre det liktydiga *spiótum*. Men också kenningen *iardar þromr* 'jordens kant', d. v. s. 'kust', är direkt kopierad på Steinn, som i Óláfsdrápa 9 har *á þrom iardar* 'upp på kusten'. Som en annan påtaglig reminiscens från strof 7 i Óláfsdrápa kan ur Háttatal 16 nämnas [*þryngr at*] *sverða songvi*; jfr Óláfsdrápa 7: 7 (i Fagrskinnas version) *songherðendum sverða* 'dem som förstärka svärdens sång', 'krigare'.

⁷ Ordbog, s. 799.

der skal fyldes med jord, og hvor den skal bortryddes eller udjævnes', 3) 'maale (med alenmaal), 4) 'gaa med lange skridt, stalke'.

Det till grund för verbet liggande *stik*, n.,¹ har i intet fall kollektiv betydelse. Den hos lexikografer och andra mötande översättningen 'befästning, pålverk' är sålunda förfelad.² Innebörden är i stället 'stake, sticka, påle'. Det med *stik* namngivna redskapet förekommer i källorna i vitt skiftande användning. Ett redan anført belägg ur Breta sögur³ nyttjar ordet om med bly och järn beslagna pålar, vilka brittena till skydd mot den romerska flottan slagit ner i floden Temsen. Betydelsen 'förtöjningspåle' har *stik* i t. ex. Fornmannasögur VII, s. 256 f., 259 f.; i samma innebörd anföres det av Ross från sydligaste Norge. I ett norskt 1400-talsdiplom⁴ från Gausen i Botne, Vestfold, åsyftar ordet påle tjänstgörande antingen som rågångsmärke⁵ eller som nätstake,⁶ sammansättningen **hliðstik*, vilken är hapax legomenon, avser 'stolpe vid ingången (*hlið*) till ett i krok utställt laxgarn.⁷ I Botne vid yttre Oslofjorden lever ordet *steikk*,

¹ Vid sidan härav förekommer i vissa betydelse (t. ex. 'alnsmått', 'ljustake') ett feminint *stika*.

² Jfr Modéer Namn- och ordgeografiska studier, s. 136 ff.

³ Annaler for nord. Oldkyndighed og Historie, 1848, s. 192.

⁴ Diplomatarium norvegicum, 5: 1, s. 372 or.; 10/8 1419.

⁵ Den i brevet skildrade tvisten gällde 1) rågången mellan Gausen och Lorteteig (»steifdi ... til ændamerkis ganngu»), 2) ett laxfiske på omtvistat område. Diplomens *setia per* ['där'] *stik* och *setti per stik* avse rågångsmärken bestående av i botten nedstuckna stakar.

⁶ Från hela Norden, särskilt från områden med långgrunda stränder, t. ex. Danmark, har man rikliga belägg för fiskeredskap av denna typ: ett medelst ett fåtal i botten nedstuckna störar utspänt nät. Att denna redskapsart på en del håll vunnit insteg i rätt sen tid, är av åtskilliga faktorer klart. På andra håll åter har den funnits redan under medeltiden. Jfr t. ex. Nord. Tidsskr. for Fiskeri, 1878, s. 263 ff., C. F. Drechsel Vore Saltvandsfiskerier, 1890, s. 33 ff. (Danmark); I. Arwidsson Halländska laxfischen, 1927, s. 7 ff., R. Lundberg Meddelanden rör. Sveriges fiskerier, 2, 1888, s. 232, Ekman Norrlands jakt och fiske, s. 355 ff., 383 ff. (Sverige); O. N. Løberg Norges fiskerier, s. 280, H. Strøm Beskr. over Søndmør, 1, 1762, s. 452 (Norge).

⁷ Det år 1419 omtalade laxgarnet tillhörde en redskapstyp som är väl känd från senare tid: ett från stranden utställt garn som går i krok och har en bred öppning åt det håll varifrån fisken väntas; fångsten tillgår oftast på det sättet, att så snart fisk kommit in genom öppningen, tillstänges denna genom att ett nätduksstycke drages för. Dessa norska redskap kallas såväl *garn*, t. ex.

stækk, n., ännu i dag; det brukas om garnstakar vilka stå i rad ut från land.¹ Den danska motsvarigheten till fvn. *stik* är ordet *stæg*, den vanligaste benämningen i Danmark för 'garnstake', med uppgift att hålla t. ex. bundgarnets armar utspända.²

I en tolkning av Gulatingslagens *stika*, v., — 'sätta upp *stik* som märke i valkroppen' — har det särskilda intresse att konstatera att betydelsen 'märkstake, märke' är väl belagd i västnordiskt språk från äldre och yngre tid.

Hit hör först det redan nämnda sydnorska 1400-talsbelägget för ett *stik* 'rågångsmärke'. Här bör också nämnas nyisl. *stik*, n. pl., vilket enligt Blöndal³ användes om 'pæle der nedrammes som vejvisere; jfr att nyisl. *stika*, f., icke blott avser 'alen, alenmaal', 'lineal', 'lysestage' och 'pæl' i allmänhet utan även 'tynd pæl som bruges til at afstikke et vejanlæg' och '(pæl som) vejviser, specielt ved eller i et vadested': *nú hafa verið settar stikur á eyrarnar, og er það til mikilla bóta, því brautin helzt þá á sama stað*. Till innebörden nära motsvarigt Gulatingslagens *stika* är det nyisländska verbet *stika*, se ovan s. 215 f.

För betydelsen 'vägstake, vägmärke' föreligger det i den västnordiska litteraturen ett åldrigt belägg, som av en tidigare forskning missförståtts.

krokgarn, som *not*, t. ex. *kilenot*, *rykkenot*, och ha även andra benämningar, se Norges land og folk, 20: 1, s. 636, Veiviser og Katalog over Bergens Fiskerimuseum, 1907, s. 31, N. Juel i Norsk Fiskeritidende 1890, s. 263, L. Fuglevik i Norsk Fiskeritidende 1929, s. 78 ff., K. Dahl Laks og ørret, 1913, s. 68 ff.

Fno. **hlidstik* har en nynorsk motsvarighet i det från Torsnes i Østfold kända *lestolpe* 'stolpe i kanten av ryssjgårdens led' (Kulturforskningsinstituttets samlinger, Oslo, svar på frågelistan om fiske, s. 2) och en dansk i det av Lars Hess Bing Physisk og Oekonomisk Beskrivelse over Øen Lesøe, 1802, s. 170 f. nämnda *mundstæg* 'påle på sidan om bundgarnets *mund*'.

¹ Indrebø Stadnamn fraa Oslofjorden, s. 177. Angående ljudutvecklingen jfr Ross Norske bygdemaal, VII (1908), s. 3, 6.

² Se t. ex. P. C. Møller Hou i Hals Sogn, 1833, s. 9 f., Bing Beskrivelse over Lesøe, s. 170 f., Feilberg Ordb., 3, s. 546, Nord. Tidsskr. for Fiskeri, 1878, s. 263 f., 1881, s. 18, Drechsel Vore saltvandsfiskerier, s. 34, ODS 21 (1943), sp. 1107.

³ Ordbog, s. 799.

4.

Det åsyftade textstället är strof 5 av Eilífr Guðrúnarsons Þórsdrápa, vilken anses ha tillkommit omkring år 1000. Jag meddelar text och översättning efter Ivar Lindquist *Norröna lovkväden*, I (1929), s. 96 f.:

Auk vegþverrir vorrum	vann fetrunnar Nõnnu
hialts af hagli oltnar	hlaupáar of ver gaupu.
Mjok leid ór stað stökkvir	stikleidar veg breiðan
[urðar þrjóts], þar's eitri	[óstr] þjóðáar fnóstu. ¹

»Och i det han tog en genväg [eg. 'vägminskaren'] lyckades han motströms [eg. 'med »svallvägor»] genomvada svämälvar, vältrande, fulla av ett spjutvimmel [eg. 'svärdhjältets Nannas' = valkyrjans 'hagelby'], över jorden [eg. 'lons sjö']. Mycket upphetsad gick Tor [eg. 'tredskarens i stenramlet' = jättens 'förjagare'] fram över det breda vadet [eg. 'stäkets el. pålvirkets leds' = älvens 'väg'], där de svällande älvarna frustade etter.»

I sin tolkning av strofen framlägger Ivar Lindquist på ett flertal punkter andra meningar än Finnur Jónsson, vilken omskriver strofen på följande sätt: »Ok vegþverrir varra hjalts Nõnnu vann fetrunnar hlaupáar, oltnar af hagli of gaupu ver; mjok leid ór stað œstr stökkvir urðar þrjóts breiðan stikleidar veg, þars þjóðáar fnóstu eitri.»² Jónsson sammanför orden *vegþverrir* **varra hialts Nõnnu* till en kenning för guden Tor,³ vilken tillsammans med Þialfi var på väg till jättarnas värld.

¹ Jfr i Skjaldedigting A 1, s. 149:

Oc vegþverrir vorrv	vann fetrvnar navnv
hialltz af hagli oltnar	hlauparvm verga'pv
mioc leid or stað stavckvir	stikleipar veg breiþan
vrþar þrjotz þar er eitri	œstr þjóðár fnóstv.

² Skjaldedigting B 1, s. 140. Jónsson översätter: »Og jättekvindens fjende vadede over opsvulmede elve, der, piskede af haglstormen, væltede ned ad bjærgtet. Kraftig vadede den ophidsede jættedræber over den brede flod, hvor vandene spyede giftig kulde.»

³ *varra hialt* 'vattnets hjalt' = 'sten, klippa' (*varra* gen. pl. av *vorr* 'ärtag, kölvatten'). 'Klippans Nanna' = 'jättekvinna'. 'Den som förringur jättekvinnans heder' är Tor. Se F. Jónsson i *Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabs Selskabs Forhandl.*, 1900, s. 381 f.

Lindquists tydning har uppenbara fördelar framför Jónssons. Lindquist har tagit större hänsyn till manuskriptens ordföljd, och hans ändring av det handskriftliga *vorr* till **vorrum* är att föredraga framför Jónssons **varra*.

I sin tolkning av andra helmingens *stikleidar veg* äro Jónsson och Lindquist eniga.

Ordet *stikleid* har sålunda av Finnur Jónsson i Översigt över det Kgl. Videnskabs Selsk. Forhandlinger, 1900, s. 382, i anslutning till K. Gíslason tolkats som »de [nedrammede] Pæles Vej' = Elv (eller Sø)», och enligt Skjaldedigtning B 1, s. 140, avses den »Flod», över vilken »æstr stækvir urðar þrjót» 'den upphetsade jättedräparen' vadade fram. I Lexicon poeticum är översättningen '(nedrammede) pæles vej, vand, elv'.

Även Lindquist förstår *stikleid* som en älvkenning. Ordet skulle betyda 'stäkets eller pålvirkets led', d. v. s. 'älv' och *stikleidar veg breidan* vore 'det breda vadstället över älven'.

Dessa forskare ha byggt sin slutsats på en felaktig premis: *stik* skulle betyda 'påhrad, palissad, särskilt sådan som avser att stänga en vattenled', *stikleid* sålunda egentligen 'farled spärrad av ett pålverk'. Jag har ovan s. 216 framhållit att någon dylik innebörd hos *stik* ingenstädes finnes belagd. Och även om *stikleid* hade kunnat äga en sådan betydelse, hade det varit ett allt annat än lyckligt ordval att så benämna en älv i ett berglandskap.

I sitt arbete Die Kenningar der Skalden (1921), s. 100, översatte Meissner *stikleid* med »ein durch eingerammte Pfähle bezeichneter Weg, Furt» och framlade därmed ett nytt och tänkvärt förslag till tydning av *stik*-. Jfr Kock-Meissners översättning, Skaldisches Lesebuch, 2 (1931), s. 167: »furt in einem fluss, durch eingerammte pfähle bezeichnet». Det är emellertid uppenbart att icke heller dessa forskare haft klart för sig vad Eilífr menat med en *stikleidar veg breidan*. Kenningen *stikleidar vegr* syftar sålunda enligt Meissner på 'Fluss, Bergstrom', och i läseboken har helmingen försetts med en överskrift: »Thor durchwatet einen reissenden Bergstrom».

Þórdrápas *stikleid* betyder 'med stickor, stakar utmärkt väg'. Ordet är en vägbenämning, ej en flodkenning. Var och en som gjort fjällvandringar vet, att ej blott resta stenar och stenrösen utan även tråkappar bruka tjänstgöra som vägmärken. Efter min erfarenhet komma dylika stakar till användning som märken bl. a. på höjder,

vid vägskäl och vid vadställen. Från ett besök sommaren 1934 på Hardangervidda bevarar jag ett fotografi av en meterhög märkstake, vilken var nedstucken vid ett vadställe på »vägen» mellan Finse och Blåisen. I Blöndals nyisländska ordbok förtecknas *stik* blott i *en* innebörd: 'pæle der nedrammes som vejvisere' (ovan s. 217).

Skalden Eilífr Guðrúnarson var islänning. Redan på hans tid hade *stik* betydelsen 'vägstake'. När Tor var på väg till jättevärlden, följde han en *stikleid* 'utstakad led', precis som Eilífr och hans samtida brukade göra vid färder utanför bygden. Att Þórsdrápas *stikleidar vegr* karakteriseras som *breidr* är naturligt — vägen gick över det vida fjället.

ASSAR JANZÉN

Till frågan om brytningen.

I sin uppseendeväckande avhandling »Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken» har John Svensson evident visat att de hittills omfattade meningarna om brytningens natur är oriktiga. Han har fastslagit att utvecklingen av stamvokalen i sådana ord som **helpa(n)* > isl. *hjalpa*, fsv. *hiælpa*, *hialpa*, **erpu* > isl. *þorð*, fsv. *iorþ* inte har skett under inverkan av ändelsevokalerna *a* och *u*. Samma utveckling träffas nämligen även i ord som aldrig haft någon ändelsevokal, t. ex. räkneordet *sex*, fsv. *siæx* o. d. Även andra starka bevis för de gamla teoriernas ohållbarhet lämnas i en utomordentligt genomförd kritisk undersökning. Det vi kallar »brytning» är helt enkelt en tidig diftongering med palatalt förslag, en företeelse av samma art som i senare tid inträffat inom stora delar av det nordiska språkområdet.

Denna nya, enkla och säkerligen riktiga förklaring kastar ljus över många förut dunkla punkter rörande brytningen. Bl. a. blir dess till synes nyckfulla utbredning inom ordförrådet och egenheter rörande dess geografiska spridning nu fullt förståeliga och naturliga. Just det förhållandet att undantag och oväntade former låter sig förklaras på ett naturligt och följdriktigt sätt, är en stark borgen för att Svenssons teori är riktig. Han har själv övertygande förklarat många undantag.

Två problem, som har avgörande betydelse för teorins giltighet och riktighet, har han dock enligt min mening inte lyckats lösa. Dessa tas i det följande upp till en närmare granskning. Och det skall visa sig att en modifiering av Svenssons åsikt om brytningens allra tidigaste stadium ger en enkel förklaring till den omtvistade frågan om utebliven brytning i kortstaviga ord.

A. *Brytningens fonetiska natur och kvaliteten
hos det brutna ě-ljudet.*

»Till sin fonetiska karaktär är brytningen en diftongeringsföreteelse», fastslår Svensson på s. 58 och flerstädes. Men vad som egentligen sker vid brytningen intresserar honom mindre. »Utredningen av det ljudfysiologiska förloppet vid diftongernas uppkomst» har för Svensson ett enbart teoretiskt intresse, eftersom avhandlingens syfte är »att med dialektmaterial belysa vissa språkhistoriska problem» (s. 78).

Frågan om själva uppkomsten av det diftongbildande förslaget, vilken förändring i vokalismen detta innebär, dess orsaker o. d. kan han naturligtvis inte alldeles förbigå, och gör det inte heller. En ljudhistorisk undersökning måste vila på fonetiskt godtagbara principer. Men de fonetiska problemen skjutes överhuvud ganska mycke — man kan nog säga: väl mycke — i bakgrunden. De faktiska, i fornspråkliga källor traderade och i synnerhet de i dialekterna levande ordformerna får spela huvudrollen. Detta är naturligt och försvarligt i en språkhistorisk undersökning. Ett grundligare studium av den behandlade företeelsens fonetiska karaktär hade dock måhända givit Svensson en annan uppfattning än den han i korthet framlägger.

Även språkhistorien måste syssla med ljudövergångarnas fonetiska förlopp, stundom även med deras fysiologiska förutsättningar. Bl. a. vinnes därigenom en kontroll över de uppställda ljudlagarna. En ljudlag som framställts utan att bygga på en för det behandlade språksystemet fonetiskt naturlig ljudutveckling, är med stor sannolikhet inte riktig. Hade man tillräckligt haft detta i tankarna, hade säkerligen aldrig den för de germanska språken alldeles främmande epentesen använts som förklaringsprincip för brytningen.

Svenssons åsikt om brytningens fonetiska karaktär torde inte träffa det rätta. Därför har han heller inte kunnat lösa frågan varför brytningen i så stor utsträckning uteblir i kortstaviga ord med *a* efter rotstavelsen.¹

För att rätt förstå brytningens natur måste man först försöka bestämma vilken kvalitet det brutna ě'et hade, och vad som skedde allra tidigast, då brytningen satte in. Svensson konstaterar på s. 129:

¹ Jag använder fortfarande termen »brytning» för den samnordiska tidiga diftongeringen av ě. Om motiven därtill se s. 280.

»En given förutsättning för diftongeringen är, att grundvokalen har en bestämd kvalitet.» Om just denna kvalitet hos det brutna *ě*-ljudet använder S. gärna uttryck som präglas av stor försiktighet, och som ställer läsaren frågande om hans mening. Han talar t. ex. om att diftongeringen har »ett direkt samband med det för varje mål specifika artikulationssättet» (s. 77). Strax därefter (s. 79) säges förslagets karaktär bero »dels på vokalens kvalitet, dels på den för målet specifika artikulationen». Detta yttrande upprepas sedan på nästa sida. På s. 155 talas om »det artikulationssätt, som var förutsättningen för diftongeringen». På följande sida framhålles att man säkerligen bör räkna med »att tendensen till diftongering varit mera utpräglad i vissa mål beroende på det för målet specifika artikulationssättet». I sådana mål där diftongering inträtt under såväl äldre som yngre språkskeden anser S. ett visst samband råda mellan de äldsta och yngsta diftongutvecklingarna.¹ »Detta behöver kanske endast bestå däri, att målen bibehållit en viss benägenhet att artikulera ljuden på ett specifikt sätt.»

Dessa uttalanden ger intet besked om S:s åsikt om kvaliteten hos det *ě* som brutits. Vari bestod »det specifika artikulationssättet»? Detta väntar läsaren sig upplysning om. Och han får också något närmare besked på andra ställen. Nederst på s. 70 öppnar S. en aning på förlåten till det fördolda: »Det är av åtskilliga skäl sannolikt, att förutsättningen för [både den äldre och den yngre] diftongeringen av *ä*-ljuden är, att dessa icke haft ett alltför öppet uttal. Även ett antagande, att en alltför sluten *e*-kvalitet icke diftongerats, har visst fog för sig.» Vilket »fog» som berättigar till det senare antagandet, stannar läsaren dock i ovisshet om.

På tal om diftongering av samnord. *ē* framhåller S. med rätta (s. 147): »Endast ett sådant *ē*, som icke undergått ljudöppning till ett öppet *ä*-ljud, kan diftongeras med palatalt förslag.»² Man kan då vänta att samma inskränkning gäller för brytningen av *ě*, eftersom diftongeringens orsaker rimligtvis varit densamma i båda fallen.

På s. 165 yttrar sig S. med större öppenhet om diftongeringens tidigaste förlopp: »Av allt att döma var *ě* vid tiden för diftongeringen

¹ Om det berättigade i detta antagande se s. 267.

² Detta ger upplysning om att det germ. *e*² måste ha fått *ä*-klang mycke tidigt inom det sydiskandinaviska området, där ljudet ifråga ju inte diftongerats med slutet förslag.

statt i en utveckling mot ett öppnare uttal.»¹ Närmare skäl för antagandet ges inte, liksom inte heller för ett uttalande med samma innebörd på s. 167: »Det finns anledning att tro, att det samnord. *ě* var på väg mot ett öppnare uttal.» Strax därefter talas om »det halvöppna ljud, som var förutsättningen för diftongeringen».

Att det möjligen funnits någon skillnad i kvaliteten hos det långa och det korta samnord. *e*-ljud som diftongerades, håller S. för möjligt (s. 200 f.): »Det är troligt att *ě* redan vid tiden för diftongeringen hade ett något öppnare uttal än det långa *e*-ljudet, men detta kan knappast med säkerhet bevisas.» Samma åsikt kommer till uttryck i de avslutande anmärkningarna på avhandlingens sista sidor. Även där (s. 247) är formuleringen ytterst försiktig: »Mycket tyder på, att det korta *e* vid diftongeringsperiodens början uttalades halvöppet och att det långa *e* (i det nordiska språkområdets västliga och nordliga delar) var slutet. Jag finner det fullt rimligt att antaga, att just den halvöppna kvaliteten var mest utsatt för diftongering.» Om skälen till dessa antaganden får man inte heller här veta något. — Huruvida det fanns någon kvalitativ skillnad mellan det korta och långa samnordiska *e*-ljud som diftongerades, är ytterst ovisst. Denna fråga spelar dock ingen roll för uppfattningen om brytningens natur.

På s. 79 vågar sig Svensson verkligen på en fonetisk förklaring till uppkomsten av palatala vokalförslag, sedan han framgångsrikt visat ohållbarheten i andra uppfattningar, t. ex. Forchhammers antagande att diftongeringen skulle ha sitt upphov i en av cirkumflektering orsakad klyvning. Först ges regeln: »Vissa främre vokaler (*e*, *ä*, *ö*, *y*, *u*) diftongeras i vissa dialekter därigenom, att vokalen erhåller ett förslag av *j*.» Och därefter förklaringen: »Det ligger nära till hands att tänka sig följande enkla förklaring till uppkomsten av de diftongbildande förslagen. Redan innan omställningen av talorganen till uttalet av vokalen är klar (efter paus eller uttal av ett annat ljud), s. a. s. i skarven mellan uttalet av det föregående ljudet (eller pausen) och uttalet av vokalen, frambringas ett mer eller mindre svagt (oavsiktligt, ofrivilligt och för den talande oftast omedvetet) ljudelement.»

Denna förklaring kan omöjligen vara riktig. Naturligtvis sker i uttalet i många fall en omställning av talorganen i »skarven» mellan två ljud, t. ex. mellan en konsonant och vokalen *e*. Men varför denna

¹ Spärrat av mig.

generellt skulle ta sig uttryck i utbildandet av just ett palatalt ljud-element, är svårt att förstå. (Om uppkomst av palatala glidljud se s. 268, 274). I de sydsvenska dialekterna skulle i så fall samma ljudförbindelse ha orsakat uppkomsten av ett öppet förslag, och i t. ex. uppsvenska ett slutet, palatalt. Jfr t. ex. uttalet av ordet *ben*: i skånskan *bajn*, *båjn* o. d., i uppländskan *bien* o. d. Vidare bör märkas, att palatalt förslag, såsom Svensson på s. 128 och flerstädes framhåller, i synnerhet — och alltså lättast — uppkommer efter *k*, *g* och *h*. Men just dessa konsonanter har den egenskapen att de lätt blir homorgana med den följande vokalen. Jfr t. ex. *k*-ljudets uttal i *kisse* och *karda*. Det blir en ganska omärklig »omställning av talorganen», ty konsonanten ställs antecipativt in på den följande vokalens artikulationsläge. Detta faktum står stiek i stäv mot innebörden i S:s förklaringsförsök. Övriga invändningar som kan göras är obehövlige. Det sagda är tillräckligt för att fastslå, att anledningen till diftongeringen måste ha varit en annan än den av Svensson föreslagna.

Är Svenssons mening riktig, att det diftongerade *e*-ljudet varit varken öppet eller slutet, utan halvöppet, och att det palatala förslaget uppkommit genom att vokalen öppnades? Det kan omedelbart sägas, att denna förklaring av diftongeringens natur strider mot vad man väntar sig. Det vore bl. a. i hög grad frapperande, om en öppning av vokalen skulle förorsaka uppkomsten av ett förträngt, slutet förslag. Att så kan ske, om nämligen en föregående starkt palatal konsonant går före vokalen, har jag på s. 268 framhållit. Men då beror det palatala förslaget, eller kanske riktigare: glidljudet, på konsonantens tendens att hålla kvar vokalen i ett palatalt läge. Denna förklaring av specialfall tillåter emellertid inte generalisering. En tendens till öppning av vokalen väntar man otvivelaktigt ha till följd uppkomsten av ett öppnare förslag än vokalens egen kvalitet.

Det naturligaste är självfallet att se saken på följande sätt: Om en palatal vokal har tendens att förträngas och palataliseras, kan detta ta sig formen av ett palatalt förslag eller glidljud. Vokalen ansättes med en trängre, palatalare ställning av artikulationsorganen, men avslutas i sitt något öppnare grundläge. Detta ger upphov till en glidning inom vokalljudet från ett slutnare till ett något öppnare artikulationsläge. Det uppstår en stigande diftong med slutet eller palatalt förslag. Om däremot en vokal utsättes för en

öppnande tendens, kan vokalen komma att ansättas med en öppnare artikulation, och avslutas med den tidigare, mera slutna grundvokalens munläge. Det uppstår även då ett förslag eller en glidning inom vokalen, men i detta fall från ett öppnare ansatt till ett slutnare avslutat ljud. Det uppstår en diftong med öppnande förslag. En genomgång av de olika fallen av diftong i de syds mål. folkmålen hos Hedström Sydsmål. folkm., s. XIX—XLIV visar endast en öppnare första komponent än den senare. Den förstnämnda arten av diftongering kan schematiskt beskrivas såsom $e > {}^i e > i e > j e (> j ä, j a, j ö \text{ o. d.})$, den senare såsom $e > {}^a e > ä e (> ä j, a j, o j \text{ o. d.})$. Den senare diftongeringstypen träffas t. ex. i de sydsvenska målen. Men så är också ett utmärkande drag för dessa mål en påfallande allmän tendens till öppning av det palatala vokalsystemet. Man har då skäl att misstänka att diftongering med slutet palatalt förslag är förorsakad av en allmän tendens till slutning (eller förträngning) och ytterligare palatalisering av samma vokalserie. Är detta riktigt, bör man också kunna påvisa att åtminstone inom kärnområdena för diftongering med förträngt förslag funnits en tendens att förskjuta (vissa av) de palatala vokaler mot ytterligare palatalitet och slutet uttal. Svenssons mening, att ett palatalt, slutet förslag skulle ha uppkommit vid öppning av vokalen är paradoxal och onaturlig. Den måste ersättas av en med de faktiska förhållandena bättre överensstämmande förklaring.

Är min nu framställda uppfattning riktig, kan Svensson inte heller ha rätt då han gör följande påstående (s. 77): »Någon principiell skillnad mellan uppkomsten av ett öppet och av ett slutet förslag finns det sannolikt inte.» Det måste nämligen sägas vara en viktig principiell skillnad mellan de båda arterna av diftongering, om den ena beror på förträngning, den andra på öppning av de palatala vokaler, i synnerhet e — $ä$ -seriens vokaler.

Finns det då något som talar för att de samnordiska $ě$ och $ě^2$ var ganska slutna ljud, och att de träffades av en tendens till ytterligare förträngning? Naturligtvis är frågan svår att besvara, då det gäller ett så gammalt skede i språkutvecklingen som det här är fråga om. Jag anser mig dock kunna peka på några förhållanden som måste anses utgöra sannolikhets-skäl för min åsikt. Därvid bör jag ha rätt att av motsvarande företeelser i senare och nutida dialektskeden

sluta tillbaka till äldre perioder, om nämligen utvecklingen är densamma, och sker under samma eller likartade förutsättningar. Just så har ju Svensson med en lysande framgång gått tillväga för att principiellt förklara brytningen och andra äldre diftongeringar.

Till en början konstaterar jag att det är lätt att påvisa dialekter med en påtaglig tendens till ett slutnare uttal av den palatala *e—ä*-serien, d. v. s. till en förskjutning av artikulationsbasen i palatal riktning. Jag väljer som ett tydligt exempel härpå utvecklingen av den palatala långa *e—ä*-serien i vissa sydbohuslänska mål. Där har långt *ä* blivit *e* (*kräk* > *kreg*), och långt *e* har blivit ytterst slutet, närmande sig *i* (*blek* > *bleg*, *bleg*). Systemet krävde nu, kanske bl. a. för att sammanfall av de relevanta fonemen *e* och *i* skulle undvikas, en ytterligare förskjutning av *i*. Och därigenom uppstod *viby-i* (*hvit* > *wid*). En sådan förträngning av vokalserien kan påvisas från många andra håll, från tidig tid, t. ex. i forngutn. Men blott på få ställen har utvecklingen löpt linan ut, så att den trängsta vokalen ytterligare förträngts till *viby-ljud*.

Det kan i stället ha gått så, att då förträngningstendensen träffade *e-ljudet*, förträngdes detta så, att ett palatalt förslag på ovan beskrivna sätt uppstod. Men detta gav upphov till en stigande diftong, där den senare komponenten genom andra tendenser i stället kom att öppnas. Därigenom avstannade artikulationsbasens förskjutning hos den palatala vokalserien, och *i-ljudet* träffades inte av den förträngande tendensen, vilket däremot skedde då *e* såsom enhetlig vokal närmande sig *i*. Enligt min mening är närmandet av *e* till *i* och utvecklingen *e* > ⁱ*e* visserligen olika, men mycke närstående resultat av samma utvecklingsmoment inom ljudsystemet, nämligen förträngning och palatalisering av vokalen.

Följande fakta anser jag styrka den här framställda uppfattningen, att det *e-ljud* som träffades av diftongering var ganska slutet, och att diftongeringen orsakades av en tendens till ytterligare förträngning av *ljudet*.

1. Det germ. \bar{e}^2 (i t. ex. isl. *hér* 'här', *lét* 'lät'), som tidigt diftongeras inom stora delar av det nordiska språkområdet, var slutet. Detta har framhållits av bl. a. Hesselman i Ordgeogr. och språkhist., s. 149: »Under ett visst skede av den nordiska språkutvecklingen ägde språket troligen intet annat långt slutet \bar{e} än \bar{e}^2 ; sedermera tillkom en del

andra långa \bar{e} genom ersättningsförlängning av kort e , kontraktioner l. dyl. (t. ex. isl. $fé < *fehu$, $réttr < *reht-$, $sté < *steiz$ etc.)» Samma slutna kvalitet hade sannolikt den korta vokalen i sådana ursprungligen reduplicerade former som isl. $fell$ 'föll', $helt$ 'höll', $hekk$ 'hängde'.¹ Vissa forskare har visserligen ansett att \bar{e}^2 var ett öppet ljud, men det finns intet bärande skäl för denna mening. Men väl för den motsatta.

I fornfris. blev \bar{e}^2 till \bar{i} eller slutet \bar{e} , i fht. diftongerades det till ie , ea , ia o. d. Jag finner här stöd för min nyss uttalade mening, att förskjutningen $e > i$ och diftongeringen $e > ie$ är alternativa resultat av samma tendens.

Uppenbarligen var \bar{e}^2 under en tidig period av de germ. språkens utveckling slutet och på väg att ytterligare förträngas.

2. Samnord. \bar{e} diftongeras med palatalt förslag endast i sådana mål, huvudsakligen nordsvenska, norska och isl., som bevarar slutna vokalism. I Danmark och södra Sverige, där det öppnades till ett \bar{a} -haltigt ljud, inträdde ingen diftongering. Detta påpekas av Svensson på s. 127 och 129. I de dialekter där \bar{e} inte diftongerades, utan kvarstår som e -ljud, är detta åtminstone numera vanligen slutet e .

3. I gotiskan har \bar{e} blivit \bar{i} generellt, utom framför de öppnande konsonanterna r och h . Detta måste anses som ett kriterium på att germ. \bar{e} inte kan ha varit öppet. Det visar också en gotisk tendens till förträngning. Om goterna utvandrade från Norden, kan man misstänka att denna tendens var allmänt nordisk. Den resulterade i got. i förträngning till i , i nordiska dialekter i diftongering till ie . Jfr det nyssnämnda förhållandet med \bar{e}^2 i fornfris. och fht.

4. Konservativa nordiska mål skiljer ännu i dag mellan vokaler utvecklade ur samnord. \bar{e} och omljuds- \bar{a} . Ex. ur tinnsmålet i Norge: pres. $b\bar{e}r$ 'bär' av verbet $b\bar{a}ra$, men $n\bar{x}pe$, en rotfrukt; se vidare Skulerud Tinnsm. I. 2, s. 460. Samnord. \bar{e} måste från början ha varit slutnare än det \bar{a} -ljud som uppkom genom i -omljud på a . Detta har man sedan länge insett, och det frapperande är snarast att skillnaden kunnat bevaras till i dag.

5. Vissa uppländska och norrländska mål är starkt diftongerande med palatalt förslag. Det bör då också uppmärksammas att grundvokalen även är förträngd. Ex. uppl. $friesa$ 'fräsa', $(h)ie\bar{h}$ 'häl',

¹ Frågan om dylika former haft kort eller lång vokal diskuteras på s. 250 ff.

ångermanl. *bjese* 'sätta i bås', *jese* 'läsa', västerbottn. *jes* 'låsa'; jfr Svensson, s. 150. Här är det fråga om ett *ä*-ljud som uppkommit genom *i*-omljud på *a*, alltså ett från början ganska öppet ljud, vilket sedermera förträngts. Utvecklingen har utan tvivel varit $\bar{a} > e > ^ie > je$. När det omljudda *ä* hade blivit tillräckligt förträngt och slutet, kanske t. o. m. *i*-haltigt, så uppstod under fortgående verkan av den palataliserande och förträngande tendensen ett palatalt förslag. Att tendensen i uppländskan fortsatt även sedan diftongeringen skett, visas av att *ie* blivit *ie* med jämvikt eller »svävning» mellan diftongkomponenterna, eller övertikt för den förra av dem. Om bevisvärdet hos denna utveckling se strax nedan under diskussionen av dalmålen.

6. Framljudsställning har gynnat diftongering med palatalt förslag. Detta framhåller Svensson på flera ställen, t. ex. s. 130. Utan tvivel beror uddljudsställningens gynnande inverkan på uppkomsten av diftong på att vokaler i uddljud ha en viss, mer eller mindre sporadisk tendens att förträngas (och förlängas). Sammanhanget mellan förträngningstendensen hos uddljudande vokaler och diftongeringens starka utbredning just i uddljud synes mig uppenbart.¹

7. Palatala konsonanter, i sht *k, g, h*, före *ë* har främjat diftongering (Svensson, s. 128 och flerstädes). Konsonanterna ifråga har tendens att palatalisera vokalen, och underlättar därigenom diftongeringen. I vissa fall har man här att göra med ett glidljud, vilket kan få karakteren av ett förslag i diftong. Denna utveckling föreligger t. ex. i *kär* > *k'är* (> *çær*), där glidljudet gått upp i konsonanten. I gränsfall kan det naturligtvis vara tveksamt om man skall uppfatta förslaget såsom glidljud eller förträngt diftongförslag. Under alla förhållanden talar fakta för riktigheten av min uppfattning av diftongeringens natur.

8. »Dalmålet utgör ett av intensitetscentra för den östnordiska diftongeringen med palatalt förslag» (Svensson, s. 103). Det är då av betydelse att konstatera att i dessa mål den palatala vokalserien *e—ä* förträngts. När *ë* inte brutits, har det i stället blivit mycke slutet, t. ex. *nēt* 'nät', *twēr* 'tvär', *rēv* 'räv'. Det långa *ē* har blivit *ie* eller *i*, eller kvarstår som slutet *ē*. Ex. *flīeta*, *flīta*, *flēta* 'fläta'.

Utvecklingen $\bar{e} > ^ie > i$ måste enligt min mening ses som en verkan

¹ Jag anser mig kunna förebringa runmaterial som kanske tyder på att brytningen tidigast kan påvisas i uddljud, men det svårbedömda och ofta flertydiga runmaterialet må sparas till ett annat tillfälle.

av en fortgående förträngande och palataliserande tendens. En liknande tanke har Levander givit uttryck åt i Dalm. 1, s. 207 på tal om den forndalska diftongen *æi* av urn. *ai*: »För ett slutnare åtminstone mot *e* tenderande uttal av diftongens förra led talar framför allt den omständigheten, att monoftongeringen i vissa Österdalsbygder medfört så slutet *e*-ljud, att detta i sin tur övergått till en fallande diftong *ie*.» Om han förutsätter ett mellanstadium med stigande diftong, framgår inte, men det är av mindre betydelse. Viktig är däremot den principiella meningen om fortsatt förträngning.

Svensson uppfattar utvecklingen $\bar{e} > i^e > ie > i^e > \bar{i}$ såsom en accentförskjutning. Han yttrar på s. 81: »Genom en liknande accentförskjutning [som den i dalm. *is* > *ejs*, *äjs*, *ajs*, gutn. *i* > *äj*, *u* > *äu* o. d.] utveckla sig förslagsdiftonger, bildade med palatalt förslag, till fallande diftonger; första komponenten får huvudtrycket (och övergår till en vanlig vokal, *i* eller *y* o. d.), och den senare komponenten (= den ursprungliga grundvokalen) kommer i svagtonig ställning. Ett ursprungligt *i*^e övergår till *ie*, *ie*. Förutsättningen för denna utveckling är i allm., att grundvokalen eller den därur utvecklade diftongen står i längdställning, alltså skall behålla sin ursprungliga längd eller (om den urspr. är kort) förlängas. Ett *stⁱen* utvecklar sig i d. dial. och uppl. till *stien* (med en diftong, som i uppl. anges som svävande). I vissa mål sker dock denna utveckling även i kortställning.» Samma uppfattning kommer till uttryck på s. 191 ff., men på s. 146 antyder Svensson en annan möjlighet att förstå utvecklingen: »När ett *e* i längdställning via *i*^e och *ie* övergår till ett *i*, ligger väl ofta en lång utvecklingsprocess bakom formen *i*; diftongformen *ie* har sannol. reducerats till *i* genom en successiv försvagning av den senare komponenten. Den tidiga utv. av \bar{e} till *i*, och \check{o} till *y*, som det här är fråga om och som inträffat under vissa gynnsamma betingelser, kan tänkas ha tillgått på följande sätt. Ett palatalt förslag har utvecklats sig framför vokalerna \bar{e} och \check{o} . I kortställning eller i ställning efter palatal kons. har den palatala första komponenten blivit dominant och utvecklats till diftongens sonant, och den senare komponenten har därvid försvagats och bortfallit; *i*^e har övergått till *i*, *i*^o till *y*. Det är troligen onödigt att antaga, att ett mellanstadium *ie* resp. *yö* förefunnits någon längre tid. Man skulle kanske helt enkelt kunna uttrycka det så, att det palatala förslaget omfärgat vokalen i palatal riktning.»

Inte heller detta träffar det rätta. Den omfärgande tendensen hos

förslaget skulle verka rakt emot den hos förslagsdiftonger starka tendensen till diftongdissimilation, som Svensson ofta åberopar. Vidare måste han för att förklara utvecklingen räkna med två eller flera tendenser: utveckling av palatalt förslag genom öppning av vokalen, accentförskjutning, och eventuellt omfärgande verkan hos förslaget på den följande diftongkomponenten.

För mig är den isländska accentförskjutningen *sēa* > *sjá* av en helt annan natur än (*stēn* >) *st'ēn* > *stī^en*. Jag ser hela utvecklingen *e* > *i^e* > *ie* > *i^e* > *i* såsom orsakad av en enda fortgående tendens, nämligen förträngning eller palatalisering. Vokalismen försköts alltmera i palatal riktning, varvid den ursprungliga vokalens kvalitet alltmera trängdes undan, för att i vissa fall alldeles försvinna. Det är då av särskild vikt att observera, att i just de mål där utvecklingen gått till *ie* eller vidare till *i* har skett en mer eller mindre långt gången allmän förträngning av den palatala vokalserien *e—ä*. Att i dalmålen skett en sådan utveckling, har redan framhållits. Samma förhållande förefinnes i över- och nederkalixmålen, där *e* ofta blivit *i* (Pihl Överkalixm., 189 ff., Rutberg Folkm. i Nederkalix, s. 44 ff., Svensson, s. 101 f., 191 ff.), vilket framgår av sådana former som överkalixm. *liD* 'lät', *griD* 'grät', nederkalixm. *lit*, *grit*. I uppländskan, där *sten* uttalas *stien*, har skett en påtaglig förträngning av *e—ä*-serien. I danska dialekter träffas flerstädes sådana former som *bien*, *bin* o. d. av ordet *ben* (Svensson, s. 191 ff.), men så utgör också dessa mål ett intensitetscentrum för den här berörda diftongeringen. Jag fäster uppmärksamheten vid ett yttrande av Marius Kristensen Folkem. og sproghist., s. 88 (citerat av Svensson, s. 136): »Det dansk-svenske (osv.) *ē* kan . . blive lidt snævrere i begyndelsen eller slutningen . . Dersom det er begyndelsen, som indsnævres, får vi *ie*, hvor enten det første eller andet led bliver 'toplyd', hvad der giver henholdsvis *iē* eller *ie*; bægge vil ved forkortelse give *jæ* el. lign. Det yderste punkt på denne udviklingsrække er *ī*, som faktisk findes på enkelte steder . . . Trinet *iē* er temmelig sjældent, men findes i en del finslandske mål . . . Uagtet *iē* er så langt sjældnere, må vi dog ikke udelukke den mulighed, at det kan have været til stæde som et forstadium til *iē*.»

Då Svensson anser Kristensen med detta ha givit uttryck åt samma uppfattning som han själv hyser om utvecklingen *e* > *ie* > *i*, tror jag att han missuppfattat den danske forskarens mening. Denne räknar inte med någon accentförskjutning, vilket Svensson gör. Och han

räknar tydligen med förträngning; märk uttrycket »indsnævres». Kristensen synes mig snarare ha haft samma, eller en mycke närstående uppfattning av utvecklingens förlopp, som den jag här givit uttryck åt. Hans åsikt om förträngningens orsak delar jag dock icke.

Jag pekar på det för sannolikheten av min mening viktiga förhållandet att de mest avancerade utvecklingsstadierna (*ie, i*) träffas just inom intensitetscentra för diftongering med palatalt förslag, nämligen kalixmål, dalmål, uppländskan och danska mål. Det är en ofta iakttagen företeelse, att en ljudutveckling skrider längst inom kärnområdet. Så också här. Förträngningen och palataliseringen har gått längre inom dessa områden, emedan utvecklingstendensen där har varit starkare, och troligen verkat under en längre tid. Jag finner denna förklaring naturligare och enhetligare än Svenssons.¹

Att (mellan)stadiet *je* är bevarat på så få ställen, beror helt enkelt på att utvecklingen i regel inte stannat här, utan skridit vidare. Den förträngande eller palataliserande tendensen slutade på de flesta ställen inte så tidigt, utan fortsatte sin verkan, vilket ledde till fortsatt utveckling i palatal riktning av den påverkade vokalismen.

9. En del av de förhållanden rörande *e—ä*-serien som nu diskuterats har på vissa håll motsvarigheter inom den labialiserade palatala vokalserien *y—ö*. I sådana mål där diftongering av *ö*-ljud har inträtt, har den träffat blott slutet *ö*, inte öppet. Svensson framhåller på s. 153: »Diftongeringen av *ö* är praktiskt taget knuten enbart till det långa *ö*-ljudet.» Och vidare: »I vissa östsv. mål diftongeras varje *ö* som nu är långt [till *yö, jö* o. d.]. . . Mellan kort och långt *ö*-ljud föreligger allmänt en kvalitativ skillnad i dessa mål: kort *ö* är i allmänhet halvöppet eller öppet, långt *ö* däremot mera slutet.»

Vid tiden för brytningens inträdande fanns säkerligen inga *y*- eller *ö*-ljud. Men iakttagelsen att blott slutet *ö*-ljud diftongeras har betydelse för uppfattningen av diftongeringens natur.

10. Möjligen kan en företeelse i gutniskan rörande *u*-ljudet i någon mån styrka min åsikt. Den bör åtminstone ses i samband med

¹ En tredje förklaring har framställts av Brøndum-Nielsen Gammeld. Gr., 2, s. 320, som menar att för danska former som *tjære* 'tjära', *fjæl* 'fjöl', *bræde* 'maa antages en Udvikling *iä > iæ > iē, jē*, med stærkere Palatalisering (Lydlukning) paa grund af længere bevaret (halv)vokalisk *i* end i de førstnævnte Tilfælde [dvs. former som *jærne* 'hjärna', *tjær* 'tjära']. Av naturliga skäl måste jag ta avstånd från denna förklaring, liksom Svensson gör på s. 193.

diftongeringen av *e*-ljud. Gustavson Gutam., s. 101 yttrar: »På större delen av [det gutniska] dialektområdet har som nämnts fg. *ǔ* vid förlängning undergått en diftongering, varvid det erhållit ett förslag av en något grumlig *i*- eller *e*-vokal, varvid *u*-ljudet samtidigt blivit slutnare och närmat sig sv. *u* eller snarare norskans eller dalmålets *u*.» Jag tror att Gustavson kastat om orsak och verkan. Jag uppfattar förhållandet snarast så, att en tendens till förträngning orsakat det palatala förslaget. Under alla förhållanden bör man fästa vikt vid att slutning och palatalt förslag även här hör ihop, även om det gäller en vokal utanför *e*—*ä*-serien och dess labialiserade motsvarighet.

11. Det är ett känt faktum att brytningen av *ě* uteblev efter *r*, *l* och *v*. Svensson säger på s. 179 detta bero på att ljuden ifråga är »*j*-fientliga konsonantfonem». Detta äger nog delvis sin riktighet, men benämningen ger inte uttryck åt den verkan som de tre konsonantljuden i själva verket torde ha haft. Jag menar att de hindrade förträngningen av det efterföljande *e*, och därmed naturligtvis också uppkomsten av palatalt förslag. Ofta kan konstateras att *r* och *l* verkat öppnande på en föregående vokal. Det är ytterst rimligt att de vid tiden för brytningens inträdande haft öppnande eller åtminstone kvarhållande verkan på ett följande *ě*. Att *r* och *l* inte varit »*j*-fientliga» fonem i särskilt hög grad under äldre nordiska språkskeden, framgår av de många ord som börjar på *rj*- och *lj*-, t. ex. isl. *rjóðr* 'röjning', isl. *ljós*, fsv. *lius* 'ljus'. Att *v* haft en motsvarande verkan synes mig troligt därav att ett *ě* mellan *v* eller *u* och *r* + kons. i fornnordiskan före år 1000 öppnats till *æ* (t. ex. fornno. *værða* 'bliva', *hucerfa* 'gå bort', och i vissa dialekter i slutet stavelse efter blott *v* eller *u* (t. ex. *væstr* 'väster', *vægr* 'väg'); se Noreen Altisl. Gr.⁴, s. 97 och cit. litt. I många svenska mål gick *æ* mellan *v* (*u*) och *r* + kons. vidare till *a*, t. ex. *kvarn*. Enbart följande *r* + kons. hade inte denna verkan; åtminstone inte så tidigt. Mindre konsekvent är öppningen efter *r* och *l*, men den kan tydligt påvisas (Noreen anf. st.).

Det är högst troligt att ytterligare argument skulle kunna framskaffas för den av mig förfäktade åsikten om brytningens natur. Men jag finner de förebragta indicierna utgöra ett så påtagligt stöd för min mening att jag avstår från vidare sökande. Jag menar mig ha gen-drivit Svenssons åsikt att diftongeringen innebure en öppning av vokalen. Det synes mig också sannolikt att det *ě* eller *ē* som diftonge-

rats med palatalt förslag blivit slutet innan förslaget inträdde. Detta torde ha skett genom att *e* närmade sig *i*. Och förslaget var en följd av en tendens till ytterligare förträngning och palatalisering av vokalen. Genom en fortgående inverkan av denna tendens förträngdes diftongfonemet ytterligare, varvid den ursprungliga vokalkvaliteten blev allt mindre framträdande, för att i vissa trakter, inom intensitetscentra, alldeles försvinna.¹

Denna uppfattning av diftongeringens fonetiska natur ger lösningen till det hittills oförklarade faktum att brytningen i så stor utsträckning uteblivit i kortstaviga ord med *a* efter rotvokalen. Svensson har inte lyckats dra konsekvenserna av sin lysande teori, och detta beror på hans oriktiga uppfattning att brytningen innebär en öppning av vokalen.

B. Brytningen i kortstaviga ord med *a* efter rotvokalen.

En viktig fråga inom brytningens problemkomplex gäller ljudövergångens inträdande i kortstaviga ord. Alltsedan brytningen överhuvud diskuterats, har man observerat och sökt förklara det förhållandet att brytningen i stor utsträckning uteblivit i vissa kortstaviga ord. Brytningstendensen ser åtminstone skenbart ut att vara svagare i kort stavelse än i lång, och vidare att vara starkast i det nordiska språkområdets östliga delar, och avta västerut. Man kan nämligen som bekant iaktta att kortstaviga ord som i fsv. och nutida svenska dialekter uppträder med bruten vokalism, i fornno. och isl. har obruten vokal. Starkast tycks brytningstendensen ha verkat i Dalarna. Ex. sv. *fjät* : isl. *fet*, sv. *stjåla*, isl. *stela*, dalm. *miätå* 'mäta', sv. riksspr. *mäta*, isl. *meta*.

Det ser alltså ut som om kortstavigheten skulle ha varit ett hinder för brytningen. Men detta gäller inte generellt. I kortstaviga ord med

¹ Det är nu klart, varför jag i min anmälan (s. 257 ff.) omöjligen kan godta den av Svensson, visserligen utan anspråk på att ha löst frågan, föreslagna förklaringen av t. ex. västg. *Frås* < **Fē(a)ās*, *sinka* < *sēnka* o. d. såsom resultat av en diftongering. Götamålen visar ingen som helst tendens till förträngning eller diftongering av *e*—*ä*-serien, än mindre till en fortgående sådan, lika stark som i diftongeringens intensitetscentra. Tvärtom visar många götiska dialekter, bl. a. västgötiskan, en påtaglig tendens till öppning av den palatala vokalserien.

u i ändelsen eller avledningen sker brytningen i hela Norden lika konsekvent som i långstaviga ord. Ex. isl. *kjölur* : sv. *köl*, isl. *kjöt* : sv. *kött*, isl. *jötunn* : fsv. *iætun*. Kortstavigheten i och för sig har inte hindrat brytningen. Det är endast i kortstaviga ord med (kvarstående eller synkoperat) *a* efter rotvokalen som brytningen ofta uteblivit, i synnerhet i västnord. dialekter. Innan frågan om brytningen är löst, måste också detta problem ges en evident förklaring. En sådan ligger nära till hands, om man accepterar den av mig framförda tesen, att brytningen innebär en förträngning och palatalisering av vokalen.

Enligt Axel Kocks förklaring, med tiden något modifierad, berodde uteblivandet av brytning i kortstaviga ord med *a* efter rotstavelsen på att *a* (t. ex. i verb) vid tiden för brytningens inträdande var nasalerat, eller på grund av tidigare nasalering långt. Nasaleringen skulle ha släppt tidigare i långstaviga ord än i kortstaviga. Enligt Hesselman berodde brytningens uteblivande i verb som *gefa*, *eta*, *meta* på att dessa ord ofta använts i svagtonig ställning i satsen. En till Kock anslutande mening har framställts av Harding Språkvet. problem 4, s. 65 ff. Ingendera förmår ge en acceptabel förklaring till sådana motsättningar som isl. *fet* : fsv. *fiæt*.

Svensson gendriver på s. 51 f., 54 med stor framgång de äldre teorierna, och sammanfattar på s. 52 resultatet av sin kritik: »Endast med största svårighet och med anlitanande av obevisade, fonetiskt svårbegripliga hypoteser har det lyckats att förklara brytningsförhållandena i de kortstaviga orden med epentesteorien som utgångspunkt.»

I och med Svenssons nya förklaring av brytningen såsom en normal diftongering måste naturligtvis de förklaringar som bygger på epentes-teorin automatiskt avskrivas.

Svenssons egen uppfattning om det här diskuterade problemet är klart framställd, men uttryckssätten ger hans mening mera karaktären av ett trevande förslag eller en gissning än en slutgiltig lösning. Han hävdar på s. 51 att »tendensen till brytning är avsevärt mindre i kort stavelse än i lång». Men detta är blott skenbart. Såsom av det följande kommer att framgå, har man allt skäl att räkna med att tendensen varit lika stark i båda kvantitetstyperna, men att den i vissa fall effektivt hindrats av vissa faktorer. Det finns, såsom redan sagts, och såsom Svensson anf. st. framhåller, ingen skillnad i utvecklingen i lång- och kortstaviga ord då ett *u* följer efter rotstavelsen. Detta förhållande bleve oförklarligt om brytningstendensen vore starkare

i långstaviga ord, såvida man inte ville göra gällande att *u* verkat brytande. Men Svensson har visat att brytningen inte förorsakats av ett *a* eller *u* i stavelsen efter den brutna vokalen.

Ett annat yttrande på s. 164 går i samma riktning, men ger också en ny synpunkt: »Vad de fonetiska förutsättningarna för diftongeringen angår, har kortstavigheten spelat en viss roll; i sht i västnord. språk har *ě* i kort rotstavelse i allm. blivit odiftongerat; sannolikt har det förelegat en kvalitativ skillnad i uttalet av *ě* i kort och lång stavelse.» — På s. 166 f. ger S. en något fullständigare formulering av sin åsikt: »Att förklaringen till den uteblivna diftongeringen i dessa fall [dvs. i kortstaviga ord med *a* efter rotvokalen] måste sammanhånga med ordens kortstavighet, förefaller mig uppenbart. Två alternativ ligga nära till hands: antingen har kortstavigheten gjort, att *ě* kvalitativt skiljer sig från sådant *ě* som utvecklats sig i lång stavelse med den påföljd, att diftongeringen helt uteblivit, eller också har *ě* även i kort stavelse fått ett svagt palatalt förslag men kortstavigheten hindrat den normala diftongutvecklingen. Båda alternativen förefalla mig teoretiskt tänkbara. Åtskilligt talar emellertid för det första.» — På s. 240 upprepar han: »Kortstavigheten har (då ingen labial faktor var med i spelet) hindrat diftongeringen över så gott som hela det västnordiska området.»

Det ser alltså ut som om Svensson verkligen tillskriver *u* ett visst gynnande inflytande på diftongeringens inträdande, men han utreder inte hur detta skall förenas med hans huvudtes. Inte heller förklarar hans antagande varför brytningen i kortstaviga ord som *fet*, *eta* uteblivit just i västnordiskan. Enligt min mening är det inte alldeles otänkbart att *u*, liksom *i*, kunnat verka förträngande på en föregående starktonig vokal, och därigenom bidragit till eller underlättat brytningen i sådana ord.

En sak är uppenbar: Kortstavigheten enbart verkade det visserligen icke.

Otillräckligheten i Svenssons förklaring tillåter honom inga säkra påståenden om skiljaktigheterna i geografiskt avseende och inom ordförrådet. Som exempel kan anföras ett yttrande på s. 240: »Tendensen till diftongering i denna ordtyp [dvs. de kortstaviga orden med *a* efter rotstavelsen] tilltar överhuvud österut, och det är svårt att avgöra, om de västliga svenska målen, med utebliven diftongering inte bara i de starka verben utan även i ord som *täle*, *tjäle*, *fäte*,

'fjäte', *fät*, *fjät* . . , följa egna regler i detta avseende eller helt enkelt måste betraktas som övergångsmål mellan de västnordiska och de östsvenska dialekterna.»

Min egen förklaring till de nu diskuterade förhållandena grundar sig på min åsikt om brytningens karaktär av en förträngning av *ě*-ljudet. Man har rätt att såsom arbetshypotes räkna med att utblivandet av brytningen i vissa ord beror på att vokalen där hade en kvalitet som inte var diftongerbar. Med denna utgångspunkt kan man förmoda att *ě* framför *a* i kortstaviga ord hade en annan kvalitet än *ě* i långstaviga ord och i kortstaviga framför *u*. Eller: *a* i kortstaviga ord hindrade brytningen. Detta leder till slutsatsen, att det är såväl kortstavigheten (eller någon därmed förknippad egenhet) som det i stavelsen efter rotvokalen följande *a* som har hindrat brytningen. Så måste alltså uppfattningen om brytningen svänga om i och med antagandet av Svenssons brytningsteori ända därhän, att brytning så lite orsakades av *a* att den i vissa fall tvärtom hindrades därav.

1. Följande är allom bekant. I urnordiskan, och i andra germ. språk utom gotiskan, har ett *a* i ändelsestavelse förorsakat en övergång av kort *i* till *e*. Detta har skett endast i kortstaviga ord. Men övergången inträdde inte om stamvokalen föregicks av *g*, *k* eller om ett *ɹ* (*j*) fanns mellan *i* och *a*. Ex. isl. *verr* 'man' (< **uirar*, jfr lat. *vir*), *neðan* 'nedan', bildat till roten i *niðr* 'ned'; men isl. *biðja* 'bedja', *skipa* 'ordna', *gil* 'klyfta'.

Man finner en nästan fullständig överensstämmelse mellan villkoren för denna företeelse och för undantagen från brytningen i kortstaviga ord. Det kan fastslås, att ett *a* i stavelsen efter *i* i kort stavelse har öppnat och sänkt (depalataliserat) detta *i* till *e*. Men om någon starkt palatal konsonant höll *i* kvar i sitt höga läge, förmådde den sänkande och öppnande verkan hos *a* inte göra sig gällande. En liknande inverkan har *a* haft på ett *u* i stamstavelsen, fastän reglerna där är annorlunda.

Ett viktigt faktum är vidare att detta s. k. *a*-omljud inom det nordiska språkområdet — liksom inom germanskan i sin helhet — är vanligast västerut och avtar åt öster, vilket tydligast framträder vid

a-omljudet på *u*.¹ Det förekommer fler fall i västnordiskan än i östnordiskan, jylländiskan har fler fall än skånskan, västgötskan fler än uppländiskan; och kommer man till gutniskan, saknas nästan alldeles spår av *a*-omljud på *u*. Ljudövergångens kärnområde låg tydligen västerut. Men då bör man ha i minnet det förhållandet att de flesta undantagen från brytningen förekommer just i väster, och minskas åt öster. Vidare bör man lägga märke till att ett *u* i den på rotstavelsen följande stavelsen inte hade någon öppnande eller sänkande inverkan på ett *i* i rotstavelsen.

Verkan hos ett *a* på en föregående palatal vokal i kort stavelse kan ytterligare belysas.

2. I nordiska dialekter som bevarat kortstavigheten och den därav betingade likavikten mellan stavelserna relativt långt fram i tiden har inträtt s. k. tilljämning, en huvudsakligen regressiv assimilation mellan stavelsernas vokaler, t. ex. i sådana ganska spridda former som *vuku* < *viku*, oblik form av *vika* 'vecka', *siti* < **setit* 'suttit', *spånå* < *spina*, oblik form av *spini* 'spene'. Denna utveckling har ägt rum i svenska mål i synnerhet från och med Dalarna och norrut och i tröndska och inre norska mål. Äldst spårar man tilljämning i sådana former som *ifir* < *yfir* 'över', *firir* < *fyrir* 'för', alltså med mycke närbelägna kvaliteter hos vokalerna. Dessa fall träffas redan i de äldsta handskrifterna.

Av särskilt intresse för brytningsförhållandena är det att konstatera att redan i gammal tid ett *a* bevisligen verkat öppnande på *e* i kort stavelse. Redan i första hälften av 1300-talet hade *e* kunnat öppnas så långt som till *a*. Detta framgår bl. a. av skrivningen af *Palamorku* (< *Pela-*) av bygdenamnet *Telemark* (NgL 2, 430; jfr Seip No. språkhist. til omkr. 1370, s. 264), fornno. *pag(h)ar* (< *pegar*) (Seip anf. st.). Det är då förvisso inte något vågat antagande att ett *a* vid tiden för brytningens inträdande kunde ha öppnat *ē* något litet på vägen mot *a*, eller åtminstone förmådde hålla *e* kvar, så att slutningen, som enligt min mening var nödvändig för brytningens inträdande, inte ägde rum.

¹ Harding Språkvet. problem 1, s. 33 ff. förnekar att ett *a*-omljud på *u* förekommit, och räknar med en allmän germ. övergång *u* > *o* utom framför nasal eller *i* (*j*) och *u* i följande stavelse. I anf. arb. 3, s. 7 ff., 5, s. 11 f., 6, s. 25 f. behandlar Harding utförligare förhållandena i fsv. Artiklarna innehålla en del av värde, men jag kan här inte gå in på denna fråga. Att *a* verkat öppnande på *u* åtminstone i kortstaviga ord torde vara svårt att förneka.

3. I nutida konservativa dialekter med länge bevarad kortstavighet kan följande intressanta förhållande iakttagas. I vissa dalmål har hos kortstaviga ord med *e* i stammen enstaviga böjningsformer en slutnare vokal än tvåstaviga med *a* i ändelsen, t. ex. av ordet *väv*: sg. *vēv*, pl. *vāvser*, eller *vāv*: *vavor* o. d.; av verbet *våga*: pres. *vēg*: inf. *vāgs*, eller *vāg*: *vāgo* o. d. (Levander Dalm. 1, s. 117).

Härmed korresponderar följande, för uppfattningen av brytningen viktiga förhållande i kalixmålen, där kortstavighet och likavikt är bevarade ännu i dag. I nederkalixmålet har fsv. *i* i kortstaviga ord blivit *e* före *a* i nästa stavelse, men kvarstår som *i*-ljud om ett *u* följer. Ex. *lèva*, fsv. *liva*, *stèa*, fsv. *stìgha*, oblik form av *stìghi* 'stege'; men *fìnu*, fsv. *finu*, oblik form av *fina* 'fena', *vìku*, fsv. *viku*, oblik form av *vika* 'vecka' (Rutberg Folkm. i Nederkalix, s. 48, 58). I överkalixmålet är förhållandena desamma; vokalerna är blott något slutnare: *lèva* 'leva', *stèa* 'stege'; men *fìnw* 'fena', *vìgōw* 'vecka' (Pihl Överkalixm., s. 84 f., 90 f.).

Återigen kan konstateras att ett *a*, men inte ett *u*, öppnat ett föregående *i* i kortstaviga ord. Och detta är fallet i mål som har just den accentuering som vi med goda skäl anser ha förefunnits i fornspråklig tid.

Det vore lätt att påvisa ytterligare egenheter av liknande art inom de nord. dialekterna. Men redan med det nu sagda anser jag mig ha gjort sannolikt att ett *a* haft en öppnande verkan på en föregående slutna stavvokal i kortstaviga ord, och att denna verkan funnits redan i urnordisk tid.

Ovan anser jag mig ha gjort troligt att det *ě* som bröts i urnordisk tid hade en ganska slutna kvalitet, och att brytningen, eller diftongeringen med palatalt förslag, innebar en förskjutning åt ytterligare slutna och palatalt kvalitet. Fanns ett *a* i följande stavelse, hade detta en tendens som direkt motverkade diftongeringstendensen, och *a*'ets kraft var i synnerhet i västnord. mål starkare än diftongeringstendensen. När brytningen uteblir i sådana ord som **feta-* > *fet*, **bera(n)* > *bera*, obl. **pelan* > *pela*, så är detta fullt normalt och just vad man väntar. Sedan kan man kanske tvista om huruvida 1) *a*'et vid brytningens inträdande hunnit öppna *ě* så mycke att ljudövergången inte kunde inträda, eller 2) om *a*'ets öppnande tendens höll kvar *ě* i sitt ursprungliga läge, eller 3) om båda momenten verkat. Om

detta torde full visshet aldrig kunna vinnas, och det spelar också mindre roll. Brytningens uteblivande beror i alla händelser på *a*'ets mot brytningstendensen rakt motsatta verkan.

I långstaviga ord fanns ett större ljudkomplex, bestående av två eller flera konsonanter, mellan *ě* och *a* än i kortstaviga ord, och dessutom var *a*'et svagare betonat. Här förmådde det inte påverka ett föregående *i* i rotstavelsen. Men under vissa förhållanden kunde detta möjligen ske på *u* i långstaviga ord.

Om man med omljud menar en påverkan av en svagt betonad eller fallande vokal på en föregående starktonig, så är termen *a*-omljud åtminstone för den av *a*'et orsakade urnordiska, och nästan samgermanska utvecklingen *i* > *e* i kortstaviga ord oriktig. Verkan av *a* beror tvärtom på att det var relativt starkt betonat. Då Seip Norsk språkhist. til omkr. 1370, s. 20 påstår att *a*-omljudet verkades av ett trycksvagt *a*, så är detta enligt min mening felaktigt. Jag uppfattar såväl utvecklingen *i* > *e* framför *a* i kortstaviga ord som uteblivandet av brytningen i samma ordtyp såsom en mycke tidig form av (partiell) tilljämning. Jag har på denna punkt samma uppfattning som Axel Kock, som i Uml. und Br., s. 8 yttrar: »Der *a*-Umlaut eines *i* in kurzer Wurzelsilbe ist eine Erscheinung verwandt, aber natürlich nicht identisch mit dem, was in den modernen nordischen Mundarten 'Angleichung' genannt wird, d. h., dass die Qualität des Wurzelvokals kurzsilbiger Wörter sich der des Endungsvokals annähert, bzw. dass jene dieser gleichgemacht wird; vgl. z. B. die Entwicklung von gemeinnord. *lifa* 'leben' > *lava* in modernen Mundarten. Bei der Entwicklung *i* > *e* in *hidan* > *hedan* usw. durch *a*-Umlaut tritt nämlich in kurzsilbischen Worten eine partielle Angleichung des Wurzelvokals an den Endungsvokal ein.»

Konsekvensen av det nu sagda måste bli, att synkopen av ändelsevokal i kortstaviga ord skedde analogiskt genom inflytande av de långstaviga. Ty brytningen har, att döma av runminnesmärkena, skett ganska obetydligt före synkopen. Det är orimligt att jämviktsbetoningen hos kortstaviga ord skulle ha släppt under en kort period — bara just under omljudstiden —, och sedan återbildats och orsakat tilljämningen i de senare nordiska dialekterna. Och det är alltså lika orimligt att vokal efter kort stavelse kan ha fallit på grund av svag betoning. Detta har till följd att Axel Kocks periodindelning för

i- och *u-*omljudens och brytningens inträdande måste överges,¹ och att H. Pippings åsikt att ändelsevokal efter kort rotstavelse föll analogiskt, måste tas till heders. Det är min avsikt att i en särskild undersökning behandla frågan om omljuden i kortstaviga ord.

Det *é* som inte bröts öppnades i de flesta nordiska dialekter till en början så mycke att det sammanföll med det genom *i-*omljud på *a* uppkomna *ä*-ljudet. Genom särutvecklingar i olika dialekter kunde det sedan öppnas ännu mera.

De båda varandra motverkande krafterna, brytningstendensen och den öppnande tendensen hos *a*, vilka hade olika intensitetsområden, kämpade en hård kamp. Ett kärnområde för brytningen var Dalarna, eller kanske man bör säga: det nordsvenska dialektområdet. Här förmådde *a* inte motverka brytningstendensen i samma grad som längre västerut, där dels brytningstendensens kraft var svagare, dels *a*'ets öppnande verkan kraftigare. Tilljämningen hade sin högsta styrka inom tröndermålen, och den var mycke kraftig även inom de inre norska dialekterna. Detta förklarar varför brytningen uteblivit framför *a* i kortstaviga ord i långt större utsträckning i västnordiska än i östnordiska dialekter. Den geografiska fördelningen av sådana former som *fet* : *fjät*, *pehli* : *tjäle*, *bära* : dalm. *bjärå* o. d. får sin naturliga förklaring.

På s. 184 vill Svensson förklara motsättningen mellan den väst- och sydsandinaviska formen *säl* och den östsvenska *själ* på så sätt att formen *säl* verkligen brutits, men att det palatala förslaget uppsugits av den föregående konsonanten. För isländskans del är detta över huvud inte möjligt, och i norskan och svenskan skulle *j*-förlusten inte ha skett spårlöst, utan alstrat ett *sje*-ljud. S:s förklaring träffar alltså inte rätt. Men varför inte jämställa motsättningen *säl* : *själ* med motsvarande förhållande beträffande t. ex. no. dial., västsv. *täle*: östsv. och sv. riksspr² *tjäle* o. d. Fördelningen av formerna *säl* : *själ* är just vad man väntar..

¹ För brytningen avböjes periodindelningen, av andra skäl, av Svensson, s. 44 ff.

² Svensson anser med orätt sin förklaring eventuellt tillämplig även på de obrutna formerna isl. *pepla*, *pegn* (fsv. *piægn*, *pægn*) och *setna* (jämte *sjatna*) 'sjunka samman'. Verbet är bildat till participformen, och utgår ifrån **setanön*. Här bör intet omljud inträda, och den form som bör förklaras är den brutna formen *sjatna*. Det torde inte vara orimligt att för *pepla* räkna med att *h*-ljudet i **pehs(a)lön* hindrat brytningen. Jfr att i got. övergången *e* > *i* hindrats av *h*,

Nu förhåller det sig så, att vi verkligen träffar fall av brytning framför *a* i kortstaviga ord även inom perifera delar av brytningstendensens verkningsområde, t. ex. i isländskan. Detta beror ofta på att en palatal konsonant invid eller palatala konsonanter omkring *ě* samverkade med förträngnings- eller brytningstendensen. I sådana fall kunde den öppnande verkan hos *a* inte göra sig gällande, utan brytningen inträdde. Därför har brytning inträffat även i västnorskan och isländskan i sådana ord som *stjaka* < **stekan* (*e* står mellan *t* och *k*), *kjaka* < **kekan* (*e* mellan två *k*-ljud), *jaka* < **ekan* (*e* i uddljud och framför *k*). Jfr då att sådan palatal omgivning hindrade »*a*-omljudet» på *i*.¹ Man kan alltså konstatera en nästan fullständig överensstämmelse mellan verkningarna av *a* på *i* och (slutet) *ě*. Detta anser jag vara det starkaste indiciet på riktigheten av min förklaring.

Jag anser mig härmed ha principiellt löst problemet om utebliven brytning i kortstaviga ord med *a* efter rotstavelsen. Detaljproblem finns ännu kvar att utreda, men de torde i de flesta fall ganska lätt kunna ges naturliga förklaringar. Undantagen från de här givna normerna låter sig ofta förklaras såsom beroende av systemtvång (i synnerhet bland verben) eller svagtonsutveckling. I vissa fall torde dialektgeografiska undersökningar böra föregå bedömandet av vokalismen. Jag avstår från att göra denna undersökning längre och mindre sammanhållen genom att här ta upp dylika frågor till diskussion.

Förutsättningen för lösningen av de nu diskuterade problemen var, att John Svensson lyckats bryta gamla fördomars skrankor och ersätta tidigare invecklade ljudlagskomplex med en enkel och naturlig lösning av brytningens uppkomst. Att hans teori, med här givna modifikationer av brytningens fonetiska natur, tillåter en följdriktig och generell förklaring av en stor och viktig grupp undantag, borgar för dess riktighet.

och att i nord. ett fallet *h* sänkt *i* till *e*. Formen *pegn* är jag nu inte beredd att förklara. Men den har naturligtvis ingen inverkan på giltigheten av den ovan framställda regeln för brytningens uteblivande i kortstaviga ord.

¹ Svensson antar på s. 167 nederst att ett *l* och *k* i sådana ord som isl. *jaki*, östno. *kjake* 'käke', *kjæla* 'tjäle', färöm. *stjala* 'stjälä' skulle ha öppnat ett föregående *ě*, som därigenom enligt hans hypotes blivit diftongerbart. Detta är orimligt. Efter en palatal vokal var *k* alldeles säkert och *l* troligen palatala ljud.

ASSAR JANZÉN

Om diftonger med palatalt förslag.

John Svensson, Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken. Lundastudier i nordisk språkvetenskap utgivna av Ivar Lindquist och Karl Gustav Ljunggren. 2. Lund 1944.

John Svenssons avhandling ser vid första påseendet ut att tillhöra den under senare år allt vanligare dialektgeografiska typen. Den hör också dit, ty dialektgeografiska metoder används i stor utsträckning. Men man anar inte från början att avhandlingen utgör en språkvetenskaplig sensation. Sedan man läst den, tvekar man inte att ge den en sådan karakteristik.

Förf. är född och uppvuxen i Kristianstadstrakten, ett av de på diftonger rikaste områdena i Norden. Han är »uppvuxen bland diftonger». Det är säkerligen dessa förhållanden i hans mål som givit honom impulsen till avhandlingens ämne, och åtminstone delvis givit honom hans syn på de språkliga företeelser han behandlar.

I förordet klargöres och motiveras avhandlingens ämne och omfattning, materialets proveniens, ljudbeteckningen o. d. Själva avhandlingen består av två stora delar. Den första innehåller en principiell utredning av sambandet mellan s. k. brytning och annan diftongering. Brytningen uppfattas nämligen som en diftongering. Denna första del är huvudsakligen teoretisk, dels refererande, dels kritisk. Här rymmes den stora sensationen. Den andra stora huvuddelen innehåller först en redogörelse för de olika fall av diftongering med palatalt förslag som finns i de nordiska språken. Här redovisas och diskuteras ett mycket stort material, och detta lägges till grund för de senare framförda slutsatserna. Slutet av avhandlingen anknyter till det första kritiska partiet, och sätter något annat och nytt i stället för de tidigare åsikter som i det kritiska avsnittet vederlagts och avböjts.

De båda huvudavdelningarna är indelade i smärre, mer eller mindre avgränsade avdelningar eller kapitel, vart och ett med sin särskilda rubrik. Läsaren är tacksam för förf.'s frikostighet med underrubriker. De underlättar avsevärt läsningen och gör det relativt lätt att handskas med den omfattande avhandlingen och hitta det man söker.

En sammanfattning på tyska gör det möjligt för utländska forskare att tillgodogöra sig avhandlingens resultat.

Materialet omspannar hela Norden. Det är synnerligen omfattande och delvis svårbedömt. Förf. visar sig, trots sin skånska härstamning, kunna handskas med språkliga förhållanden i mål som ligger så fjärran från hans eget som dalmål, nordsvenska och norska dialekter. Naturligtvis har han därvid haft hjälp av tillgänglig litteratur, och i stor utsträckning accepterat och byggt vidare på de utredningar och slutsatser som gjorts av föregångarna.

Citering och formgivning är mönstergillt noggrann. Det stora materialet har hämtats dels ur tryckta källor, dels ur landsmålsarkivens samlingar. Från ett av dessa arkiv saknas dock alldeles material, nämligen från Göteborgs ortnamns- och landsmålsarkiv, vars samlingar omfattar Bohuslän och södra Dal. Från detta område anföres material blott från ett par ordböcker, nämligen Lindbergs över skeemålet och Niléns över sörbygdsmålet. Båda dessa dialekter tillhör nordligaste Bohuslän. Men dialekterna i detta landskaps norra och södra del är så olika att man kan beteckna de nordliga såsom huvudsakligen tillhörande norskt dialektområde, de sydliga närmast såsom götiska mål. Hela det område som representeras av samlingarna hos göteborgsarkivet rymmer intressanta gränsmål mellan öst- och västnordiskt språk. Det må erkännas att de för förf.:s ämne är föga intressanta, ty de saknar nästan alldeles diftongering med palatalt förslag, bortsett från den s. k. brytningen. Men det hade naturligtvis varit av intresse att få ett fylligare jämförelsematerial från ett av senare förslagsdiftongering oberört område.

På s. 74 exemplifierar förf. från några håll i Norden den typ av efterlagsdiftongering som yttrar sig i att de rundade bakre vokalerna får ett slutet, labialt efterslag, t. ex. da. dial. *sdowl* 'stol' (Lälland), finlandssv. *tow* 'tå' (Vörå), östno. *sōl* 'sol'. Eftersom denna diftongeringstyp är ganska sällsynt vid andra vokaler än *o*, så kunde det vara av intresse att veta att inom Styrös socken i Göteborgs skärgård träffas sådana fall som *tēwa*, *tāwa* 'tån'. Exempel kunde ha hämtats ur göteborgsarkivets samlingar eller från Janzén Subst. i boh., s. 112.

I materialet har sällan medtagits runformer, och i mycke liten utsträckning har det nordiska ortnamns materialet begagnats. Mot åtgärden att inte dra in runmaterial kan intet invändas. För förf.:s syfte är det bl. a. av största vikt att kunna skilja mellan *a-* och *ä-ljud*, men det kan man i regel inte i runskriften. Men att ortnamns materialet så knapphändigt utnyttjats, måste sägas vara en brist. Ortnamnen ger som bekant ofta äldre och genuinare uttal än det appellativa ordförrådet. För länge sedan utdöda uttalsvanor kan leva kvar i ortnamnens former. Och det för förf.:s syfte kanske allra viktigaste: Genom de serier av skriftformer man har av ortnamnen kan man följa ljudutvecklingen genom tiderna och datera föränd-

ringarna. På s. 180 har förf. verkligen tagit hänsyn till ortnamns-materialets kronologiska vittnesbörd, och med hjälp därav kan han påvisa att uddljudande *nj*- varit en ljudförbindelse som lätt förlorat sitt *j*.

I andra, och viktigare, fall har förf. underlåtit att dra nytta av ortnamnens skriftformer, och därför måst stanna vid förmodanden eller tveksamma antaganden, då en undersökning av ortnamnen utan tvivel hade kunnat ge bestämda besked. På s. 225 konstaterar förf. på tal om växlingen *ja* : *jä* i brytningsord, att i äldre västnorska skrifter *ja* avgjort överväger. Han frågar sig emellertid om detta enbart beror på en traditionell skrivning. »En annan tolkning är kanske sannolikare. De inre sydvästnorska målen kunna representera ett språkskick, som i äldre tid förefunnits på ett avsevärt större område, och *ja*-formerna ha möjl. haft en åtskilligt större utbredning i de västra delarna av landet än nu. Österut och delvis norrut ha *jä*-formerna varit i majoritet, och så småningom ha de trängt undan *ja*-formerna i vissa ställningar på områden, där det östnorska språkinflytandet kunde göra sig gällande. Ett sådant antagande skulle bättre än något annat (eller i varje fall lika bra som teorien om det progressiva *i*-omljudet) förklara den nuvarande ganska oregelbundna fördelningen mellan *ja*- och *jä*-former i de norska dialekterna och de många växelformerna ... Ett definitivt ställningstagande till denna fråga kräver emellertid en noggrannare undersökning av speciellt de inre västnorska dialekterna, än förhållandena ha medgivit.» Det är sant att de dialektala förhållandena i många norska mål i stor utsträckning är föga kända. Men i förevarande fall hade en undersökning av ortnamnen utan tvivel givit närmare besked i en för förf:s teori ytterst viktig fråga. Inom ortnamns materialet finns, med stor frekvens, sådana brytningsord som *björn*, *björk*, *berg*.

Ett exempel på ortnamnens betydelse för sådana problem som diskuteras i Svenssons avhandling må nämnas. I sydvästra Västergötland befinner sig *Bjärke* härad, behandlat i SOÄ 3, s. 1. Namnet uttalas *bjærka*. I VgI I träffas formerna *Biarkä*-, *Byarka*- och i Rimbegla *Biark*-. Håller man sig blott till dessa former, får man en skev bild av ljudutvecklingen, och man skulle tro att det nutida uttalet uppstått genom progressivt *i*-omljud. Detta omljuds existens förnekas av förf. (se nedan), och man behöver inte heller i detta fall operera därmed. Från diplom kan nämligen hämtas följande former: *Biarka*- 1262, *Berkia*- 1397, *Bjärka*- 1403, *Biarka*- 1407. Dessa former stämmer med uttalet. VgI I är skriven i centrala Västergötland, och där har ljudförbindelsen *är* övergått till *ar* redan tidigt. Lagtextens skrivare uttalade häradsnamnet *Bjärke* såsom *bjark*- eller *bjark*-, och han har skrivit ned sitt eget uttal. På samma sätt har den isländska handskriftens skrivare använt det i hans mål förekommande *ia*. Men häradsnamnet har tydligen av innevånarna själva aldrig uttalats med *ja*, utan har alltsedan de äldsta skriftliga källorna varit *bjærk*-.

Det vore säkerligen för förf:s syfte ännu tacksammare att studera liknande ortnamns källformer och uttal i Norge. De är ju lätt tillgängliga i Norske Gaardnavne.

På s. 41 nämner förf. de kategorier inom substantivböjningen som i urnordiskan hade en annan ändelsevokal än *i*, *a*, *u*. En av dessa kasus är dat. sg. av *a*-stammarna. Förf. framhåller att en ljudlagsenlig växling enligt den gängse brytningsteorins normer med obruten form i dat. sg. och brutna former i andra kasus saknas. Detta är fullt riktigt, vad det appellativa ordförrådet beträffar. Men bland appellativerna kunde man tänka sig utjämning inom paradigmen. Nu har emellertid som bekant ortnamnen i mycke stor utsträckning stelnat i dativ, och denna kasus är den i äldre källor ojämförligt mest förekommande. Här hade en undersökning av ortnamnens vittnesbörd varit i hög grad önskvärd, och skulle ha givit kraftigt stöd åt förf:s mening, om resultatet av undersökningen visade i den riktningen, vilket är sannolikt.

En del övriga påpekanden rörande materialet och dess behandling kommer till synes i det följande i samband med diskussionerna om vissa speciella problem.

Avhandlingens komposition är så uppbyggd att förf. först refererar, sedan kritiserar äldre uppfattningar om brytningen. Därefter följer en diskussion om brytning och diftongering med palatalt förslag, fotad på en sparsam exemplifikation, och redan här framlägges förf:s egen tes: den samnordiska brytningen är en diftongering med palatalt förslag av samma slag som i senare tid skett av *ē* (och andra vokaler) i massor av nordiska dialekter. Så följer den stora exemplifieringen av sådana diftongeringar, och därefter en förnyad diskussion av dessa. Denna uppläggning gör att upprepningar blir mycke talrika. Ofta stannar det inte vid att samma sak diskuteras två gånger, utan på flera ställen. Så t. ex. behandlas pret.-former av typen fsv. *fiöll*, *hiölt* på många ställen; diftongering av *ē* < *æi* dryftas på flera håll. Ibland kommer upprepningar av samma sak så nära varandra att det verkar störande; jfr t. ex. s. 79 nederst och s. 80 överst.

Det hade varit elegantare och redigare med t. ex. följande komposition: 1. Referat av äldre åsikter. 2. Kritik av dem. (Eventuellt kritik samtidigt med referatet.) 3. Materialet. 4. Diskussion av materialet. 5. Slutsatser och tes. — Säkerligen hade avhandlingen med denna tågordning också blivit kortare.

Avhandlingen tillhör de intressantaste och viktigaste som framlagts inom nordisk språkforskning under de senare decennierna. Det torde vara berättigat att ge detta innehållsrika och grundläggande verk en något utförligare behandling än som är vanligt vid anmälningar av detta slag. I den följande diskussionen av de olika problemen följes den ordning som förf. själv använder. Men då en och samma

sak behandlas på olika ställen, har dessa här sammanförts. Vad som rör dels diftongeringens fonetiska natur, dels undantagen i kortstaviga ord är av så stor vikt och tarvar så stort utrymme att diskussionen av dessa förhållanden brutits ut till en särskild artikel.

I det första avsnittet av den första teoretiska halvdelen av avhandlingen ger förf. i kronologisk ordning en refererande framställning av tidigare teorier om den s. k. brytningens uppkomst och fonetiska förklaring. Det som är väsentligt och skiljaktigt i de olika teorierna kommer väl fram. Referaten är inte onödigt långa eller alltför detaljerade, men å andra sidan tillräckligt utförliga för att läsaren, utan att gå till originalen, kan följa med i resonemangen och få en aktuell bakgrund till förf:s senare kritik och egna teorier. Möjligen skulle man ha önskemålet att på denna punkt mera hänsyn hade tagits till de viktigare framställningarna av motsvarande diftongeringsförhållanden i tyskan, och i synnerhet i anglosaxiskan och frisiskan. Men förf. tar i fortsättningen mycke liten hänsyn till förhållandena i utomnordiska språk, och det måste sägas vara riktigt att begränsa undersökningsområdet till Norden. Det är då försvarligt att förbigå teorier rörande utomnordiska förhållanden, även om viktiga beröringspunkter och stora likheter med de nordiska finns, något som förf. är medveten om, och själv påpekar. Det tillkommer nu specialister på de tyska och engelska fornspråken och deras dialekter att pröva Svenssons nya teori på respektive språkområden.

I nästa avsnitt (s. 28 ff.) behandlas de nordiska brytningsreglernas utformning. Även detta är en historisk framställning, nämligen av de försök som gjorts att lösa de svårigheter som erbjuder sig i det faktiska materialet sedan teorierna eller lagarna för brytningen framställts. Här refereras tidigare åsikter om olika perioder för brytningens inträdande, kortstavighetens betydelse för brytningens genomförande, progressivt *i*-omljud inom den genom brytning uppkomna diftongen, och förhållandet mellan labialiserad och olabialiserad diftong. De nyss sagda berömmade orden om det första avsnittet har full giltighet även för detta parti.

I första avdelningens tredje avsnitt (s. 38 ff.) företas en kritisk granskning av de olika brytningsteorierna, i synnerhet den med utgångspunkt i vissa företeelser i avestiskan framställda och allmänt omfattade s. k. epentesteorin. Kritiken är skarpsinnigt och klart skriven. Med full evidens uppvisar förf., att den vedertagna åsikten att brytningen endast ägt rum då stammens *ë* följts av ett *a* eller *u* i den följande stävelsen, är en ren konstruktion utan stöd i de faktiska förhållandena. Han visar att brytning tvärtom inträder ungefär lika regelbundet framför annan ändelsevokal än *a* och *u*, och även i sådana ord där någon ändelsevokal alls inte funnits, t. ex. räkneordet *sex*, fsv. och fno. *siaex*. Sedan är det en sak för sig att de flesta fallen av »brytning» faktiskt ägt rum framför *a* och *u* i ändelsen. Det beror på att just dessa vokaler var så ytterst vanliga i ändelser. Vidare visas

påståendet att det en gång rått växling mellan brutna och obrutna former inom ett paradigm, men att dessa utjämnats före tiden för de skriftliga källorna, vara en obevisad och obevisbar hypotes. Ävenledes urgerar förf. efter en skarpsinnig bevisföring, att Axel Kocks hypotes om olika perioder för brytningens inträdande saknar stöd i de faktiska förhållandena. Periodhypotesen befinnes vara konstruerad på epentesteorin, och bero på det oriktiga antagandet att omljud och brytning är två till sin natur likartade företeelser.

Brytningsförhållandena i de kortstaviga orden har med stöd av epentesteorin inte kunnat förklaras. Många har försökt, men ingen lyckats. Kocks regler har underkänts av Hesselman, och den senares nya brytningsregler har med skärpa tillbakavisats av Kock. Brytningsreglerna är överhuvud uppgjorda med huvudsaklig hänsyn till det äldsta litterära materialet, i synnerhet det isländska. Förhållandena i de nutida dialekterna överensstämmer illa med de uppställda reglerna. Förf. finner, att den dialektala utvecklingen pekar på att formuleringen av huvudprincipen måste vara felaktig. Med säker metod och stringens slår han undan den ena stötten efter den andra för epentesteorin, och störtar så till slut en av den nordiska språkhistoriens hittillsvarande stora sanningar. Efter denna avhandling torde ingen hålla på epentesteorin såsom förklaring till brytningen i de nordiska språken. Detta kritiska avsnitt är avhandlingens starkaste parti, och kommer att göra sin författare till en berömd man. Det står på ett avsevärt högre plan än de följande partierna. Kritiken kan man oförbehållsamt ge vitsordet: glänsande. — Några påpekanden till detta avsnitt må göras.

På s. 40 ger förf. en förklaring till det förhållandet att i isl. sex verb i 2. och 3. pers. sg. har ett *e* i stammen i stället för ett väntat *i*, uppkommet genom *i*-omljud, t. ex. isl. *helpr* i stället för det väntade **hilpr*. Förf. menar att den faktiska pres.-formen *helpr* ombildats genom anslutning till en grupp av andra starka verb, sådana som pres. *fellr*, *stendr* (av *falla*, *standa*), med vokalen *e* uppkommen genom *i*-omljud på *a*. Detta är utan tvivel riktigt, och har framhållits tidigare. En växling mellan brutna former och former med ett *i* hos en liten grupp på sex ord hade svårt att hålla sig. Men förf. jämför antalet verb som tillhör de båda grupperna: av *helpr* sex stycken, av den attraherande typen *fellr*, *stendr* mer än ett tjugotal. Det är inte antalet verb som är det avgörande, utan dominansen för språk känslan eller i språkmedvetandet. Det kunde ha varit så att samtliga den mindre gruppens verb vore ytterst vanliga, och den större gruppens däremot sällan använda verb. I sådana fall kan en till antalet mindre grupp attrahera (ord ur) en större; den mindre gruppen är nämligen dominantare. Som exempel kan nämnas att bland substantiven den till antalet ganska obetydliga gruppen av rotnomina dragit till sig många ord från andra stamgrupper som har oändligt mycke fler representanter inom ordförrådet; se t. ex. Wessén i Festskr. til Falk,

s. 78 ff., i sht 90 ff., Janzén Subst. i boh. 272. Den lilla gruppen rotnomina innehåller nämligen några av språkets mest dominanta substantiv. Jämför man de båda nyssnämnda verbgrupperna i detta avseende, så finner man att den attraherande gruppen innehåller flera sådana ord med en stark ställning i språkmedvetandet, t. ex. *draga*, *fara*, *ganga*, *halda*, *taka*, under det att detta inom den mindre gruppen kan sägas endast om ordet *hjalpa*. Vi har alltså emot varandra en grupp med svag och en med stark dominans. Resultatet blev, såsom väntat, att den svagare attraherades av den starkare. I samma riktning verkade dessutom en tendens att förenkla vokalväxling inom paradigm. — Som ett alternativ nämnes på s. 40 nederst: »Mindre sannolikt är det väl, att *e* skulle ha bevarats direkt genom inflytande från det efterföljande *i*». Uttrycket »mindre sannolikt» bör utbytas mot: »omöjligt». Ett sådant förhållande skulle strida mot normal ljudutveckling. — För övrigt har ju även 1. pres. sg. av *hjalpa* och de andra fem verben av denna grupp ombildats. Den väntade formen vore **hjǫlp* osv.

Bland sådana kasus inom substantivböjningen som i urnord. tid hade annan ändelse än *i*, *a*, *u* i ändelsen nämnes nom. sg. av maskulina *an*-stammar. Ändelsen anges såsom urg. *-æ*, av ieu. *-ē*. Det torde vara tämligen allmänt antaget att i germ. de mask. *an*-stammarna motsvaras av den grek. formen i t. ex. *ποιμήν* 'herde'. Den urgermanska ändelsen bör alltså ansättas såsom nasalerat *-ǣ* (eller *-ē*). Samma sak gäller motsvarande kasus inom den svaga adjektivböjningen (s. 41 nederst).

På s. 43 anföres och godtages en av Hesselman Ordgeogr., s. 156 f. uttalad åsikt att pres. av verbet *vara* skulle ha fått förlängd vokal på grund av dennas ställning i uddljud. Svensson borde ha polemiserat mot och avböjt detta påstående. Verbet *vara* är och har såsom kopula varit så svagt betonat att någon förlängning av dess stamvokal omöjligen kan tänkas ha ägt rum, även om vokalen står i uddljud. Jfr att Svensson på s. 51 anför ett annat uttalande av Hesselman, att vissa starka verb inte fått brytning emedan de ofta står i svagtonig ställning, och att han på s. 41 f. med rätta uttrycker sitt tvivel gentemot Hesselmans teori om uddljuds-förlängning då det gäller partiklarna *er* och *en*. Hesselmans antagande har skett för att förklara de i fsv. diftongerade formerna av ifrågavarande ord, eftersom man ju räknade med diftongering blott av långt *ē*. Nu har Svensson visat att även kort *ě* diftongerats, och det motbjudande antagandet av förlängning av uddljudande vokal i svagtoniga ord blir alltså onödigt.

På s. 53 ges en del exempel på motsättning mellan labialiserad diftong i västnordiskan och olabialiserad i östnordiskan i samma ord, t. ex. isl. *jǫtunn* : sv. *jätte*, isl. *fjǫturr* : fsv. *fiætur*. Bland exemplen befinner sig »fsv. *Nierðhatunum* : isl. *Njörðr*». Detta bör utgå, ty även isl. skulle i ett sådant fall naturligtvis ha haft olabialiserad diftong i gen. av gudanamnet, alltså **Njardartunum*.

Den första halvdelens fjärde avsnitt, kallat »Brytning och diftongering med palatalt förslag» (s. 58 ff.), konfronterar läsaren med sådant fornspråkligt och nutida dialektalt ordmaterial som innehåller diftong av samma slag som brytningsdiftongen. Förf. visar bl. a. att det finns diftongeringar som ger samma eller likartat resultat som brytningen, men som av olika skäl inte kan bero på »brytning», vilken ju ansetts ha skett under inflytande av en ändelsevokal. Sådana fall träffas t. ex. hos de diftongerade pret.-formerna av de reduplicerande verben (runsv. *fiäl*, fsv. *fiæl, fiol, fiull, fiæl*, sv. dial. *fjäll, fjölt* 'föll'; runsv. *hiak*, fsv. *hiæg, hiog*, sv. dial. *jägg, jögg* 'högg', osv.), i ordet *här*, fsv. *hiær*, i dalmålsens *djest-*, *djast-* 'gäst', *sjäck* 'säck', *jald*, *jeld*, *jald* 'eld', osv. Det är fråga om diftongering av långt samnord. *ē* eller av andra *e—ä*-ljud än samnord. kort *ě*. I vissa dialekter träffas också diftongering av *u*, t. ex. gutn. *bjuren* 'buren', *juk* 'ok', *djur* 'dörr'. Ofta rör det sig om sent uppkomna diftongeringar. Förf. uppställer på s. 68 sin egen nya teori, att brytningen tillgått på samma sätt som annan diftongering av *e—ä*-ljud, och förklarar brytningen vara en diftongering med palatalt förslag, till sin uppkomst oberoende av om det funnits en vokal eller inte i följande stavelse. Redan Hesselman har i Västnord. stud. 30 uttalat meningen att brytningen bör uppfattas som en art av diftongering, något som Svensson också nämner, men Hesselman har inte dragit konsekvenserna av sin fruktbare tanke.

Förf:s framställning och argumentation är i huvudsak övertygande. Det kan nu anses fastslaget att den s. k. brytningen är en tidig diftongering av *ě*. Denna övergång har dock hindrats av olika faktorer, olika i olika mål; se därom nedan. I vissa detaljer kan man ha invändningar att göra mot förf:s åsikter. En del av dessa torde lämpligen sparas till det följande, då nämligen samma saker diskuteras utförligare av förf. efter det att materialsamlingen anförts. En del påpekanden, som är av betydelse för den följande diskussionen, må göras redan här.

En invändning rör förf:s uppfattning av vokalismen i pret. av vissa reduplicerande verb. På s. 59, och sedan flerstädes i avhandlingen (senast på s. 247 nederst), upptas dessa verbs vokal generellt såsom lång (vanligen långt *ē*). För flera av verben är detta alldeles ofrånkomligt, nämligen för sådana som har lång vokal redan i pres-stammen: isl. *jók* av *auka*, *blés* av *blása*, *réd* av *ráða*. Men det kan omöjligt vara riktigt att på långt *ē* återföra sådana former som isl. *fell*, fsv. *fiæl*, *fiæl* o. d. av *falla*, isl. *helt*, fsv. *hiölt* o. d. av *halda*, isl. *gekk*, fsv. *gik* o. d. av *ganga*. Detta gäller naturligtvis också ett verb som fsv. *hugga*, som i handskrifterna uppvisar sådana pret.-former som *hiæg*, *hiog* o. d. (I isl. heter det som bekant *hjó*, och på svenska runstenar *hiru*.) Formerna med *g* är sena analogiska ombildningar. Hesselman utgår i en uppsats i Ordgeografi och språkhist. utan vidare från långt *ē* såsom ett förstadium till senare former, och Svensson

torde ha sin uppfattning främst från Hesselman. Han har dock tydligen inte full visshet om det berättigade i Hesselmans och andras postulat, ty på s. 59 säger han: »Ursprungligen ha väl¹ orden [nämligen *fell*, *hekk* o. d.] haft långt *e*». I slutet av boken (s. 247) anser han, motsäggande nog, att fsv. *fiöl*, *hiölt* »diftongerats i kortställning», dvs. i en ställning där ett kort vokalfonem skall förbli kort. — Det finns intet som tvingar till ett antagande att dylika former någonsin haft lång vokal; efter förf:s vederläggning av den gamla brytnings-teorin inte ens något som talar för det. Att Hesselman och andra förutsatt ett långt *ē* som utgångspunkt för diftongerna i de reduplicerande verbens preterita, beror naturligtvis på att ett kort *ē* enligt brytningsteorin inte kunde bli *ia*, *iæ*, *io*, *iø* o. d. utan att ett *a* eller *u* följde i nästa stavelse. Därmed är inte sagt att i isländskan inte kan ha inträtt en analogisk förlängning *hekk* > *hekk*, *fell* > *fell*, men intet bevis för tillvaron av sådana former torde kunna presteras. Inte heller i fsv. kan rimligtvis någon förlängning ha inträtt. Svensson har visat att diftongering skett av sammord. kort *ē* utan att den framkallats av *a* eller *u* i ändelsen, men med samma resultat som brytningens. I dalmålen överensstämmer resultatet av diftongeringen i de reduplicerande verbens preterita så fullständigt med det i brytningsorden, att Levander, som tror på förlängningen, måste anta att vokalen åter förkortats innan diftongeringen skedde. På s. 75 fastslår Svensson: »Det är en gammal föreställning, som man ännu ofta stöter på, att endast långa vokaler kunna diftongeras.» Och på s. 76: »Diftongeringen inträffar i alla slag av stavelser, utan hänsyn till stamstavelsens accent eller kvantitet. Sådana teorier, som laborera med vokallängd eller specifik accentuering som förutsättning för diftongeringen, förefalla mig därför icke sannolika som en allmängiltig förklaring till diftongeringens uppkomst.» På s. 80 konstateras åter, fastän något försiktigare, att kvantiteten hos stamstavelsens vokal »sannolikt» inte spelat någon roll för diftongeringens inträdande. Det är då förvånande att han, om ock tveksamt, biträder åsikten att vokalen i de reduplicerande verbens pret.-former skulle ha förlängts. Ljudutvecklingen i dessa former är förvisso svår att i detalj bedöma. Vi vet inte ens med säkerhet på vilken stavelse huvudtrycket låg, på stamstavelsen eller på reduplicationsstavelsen. Men vi känner utgångsformerna och slutformerna. Några exempel:

**be-blās* > *blés*

**le-lāt* eller *le-lōt* > *lét*

**e-auk* > *jók*

**he-hait* > *hét*

**fe-fall* > *fell*

**he-hang* > *hekk*

**he-hald* > *helt*

**be-bland* > *blett*.

I en form som *hekk* skulle enligt Hesselman först ha skett assimilation och sänkning, sedan förlängning och slutligen diftongering,

¹ Spärrat här.

varefter i dialekterna åter förkortning. Högst otroligt. Därför att kontraktionen hos de i vänstra kolumnen uppställda formerna, med lång grundvokal eller diftong, resulterat i lång vokal, finns ingen anledning att anta att det blivit så i de fall då verbets stamstavelse haft kort vokal. Den förra gruppen är inte dominantare än den senare, snarast tvärtom. Noreen Aisl. Gr. 4, s. 194, 339 och Heusler Aisl. El. 3, s. 93 (»Das nord. *fell* verlangt keine Vorstufe **fēll*») räknar inte med någon förlängning. Svenssons förklaring av vokalutvecklingen har åter gjort ett motbjudande antagande obehövt.

Det nu påpekade förhållandet sätter naturligtvis sin prägel på Svenssons gruppering av materialet. Han behandlar pret.-former som *hekk*, *helt*, *fell* bland ord med lång vokal. De hör hemma bland de kortvokaliska orden. Men det oegentliga arrangemanget stör inte hans teorier.

På s. 61 talar förf. bl. a. om utbredningen av den stigande diftong som uppstått av $\bar{e} < \bar{æ}$. Sådan diftong är konsekvent genomförd i vissa trakter i Dalarna, Uppland och Finland och i de flesta trakter av Danmark. Sporadiskt dyker diftong upp i norrländska mål, och så tillägger förf.: »och på mellansvenskt område så långt bort som i Dalsland». Man studsar då man läser det. Den som känner de dalsländska målen vet att där inte inträffar någon diftongering av långt \bar{e} . Inte heller i Värmland, Västergötland, Östergötland, Närke, Västmanland, alltså mål som ligger närmare diftongeringens intensitetscentra. Påståendet göres redan på s. 61, men exemplifieras inte där. Men senare får man reda på orsaken till det frapperande meddelandet. På flera ställen i det följande förekommer ett dalsländskt ortnamn (t. ex. på s. 113), och det spelar stor roll för förf:s slutsatser. Det är fråga om sockennamnet *Eriksstad* på södra Dal. Förf. uppger uttalet *jäſta*, men detta är bara en del av sanningen. I SOÅ 16, s. 48 anföres tre uttalsformer: *jæſta*, *æſta*, *èſta*. Att förra leden är mansnamnet *Erik* är säkert, ty namnet skrevs *Erichstadä* redan 1329. Om uttalsformen *jæſta* säger Ortnamnskommittén att den är behandlad som i *Järker* för *Erik*. Delvis med anledning av detta alldeles enstaka och isolerade fall drar förf. en viktig slutsats, formulerad på s. 125: »Ett typiskt fall [nämligen på att diftongering av \bar{e} förr haft större utbredning än nu] är ortnamnet *jäſta*, Erikstad, i Dalsland, som skenbart¹ står alldeles isolerat»; och på s. 143: »Ett enstaka ex. på diftong $jæ < \bar{e}$ påträffas så långt bort som i Dalsland, ortn. *jäſta*, Erikstad»; och på s. 149: »Enstaka exempel med en stigande dift. (*je*, *jä*) förekomma i norska dial. och i gränsområden intill Dalarna och Uppland; ett enstaka fall föreligger i Dalsland (ortn. *jäſta*, Erikstad) samt ev. i s. Skåne i *bjēske*, besk.»

Beträffande denna diftongeringstyp ($\bar{e} > je$, *jä*) kan man urskilja

¹ Spärrat här.

tydliga intensitetsområden (Dalarna och Uppland) och sporadiska fall i dessas yttre gränsmål. Men så stöter man plötsligt på ett till synes likartat enstaka fall långt borta på Dal, utan att några spår av diftong kan påvisas inom stora mellanliggande områden. För förf. tyder uttalet *jässta* på att diftonger förr skulle ha funnits även på de mellanliggande områdena. Här bjuder i stället god metod att man i första hand söker en specialförklaring till det isolerade fallet. Skulle förhållandet ha varit det som förf. menar, hade man all rätt att vänta sig ytterligare relikter med diftong, åtminstone bland ortnamnen, och i synnerhet i närheten av intensitetscentra. Men sådana saknas som sagt. Beträffande ortnamnet *jässta* erbjuder sig osökt en specialförklaring. Det normala uttalet är utan tvivel *ēssta*. Men vid tidig förkortning av det efter kontraktionen av *æi* uppkomna *e* kunde detta öppnas till *ä* framför den supradentala förbindelsen *st*, som nog kan ha öppnande verkan. Men snarast har *e* blivit *ä* först sedan *j* tillkommit i uddljudet, då utvecklingen blir analog med utvecklingen av diftonger av *ē*, varom se nedan. Nu bör observeras att namnet är ett sockennamn. Sådana förekommer ytterst ofta efter prep. *i*. Uttrycket *i Ersta* har varit det vanliga så fort man nämnt sockennamnet. Prepositionen har vuxit fast vid namnet. Detta namn är intet unikum. Dylikt händer inte så sällan. I Sv. Fornminnesför:s tidskr. 1896, s. 299, 311 f. och i Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitetens Akademiens Månadsblad 1896, s. 88 ff. anför Johan Nordlander en hel del norrländska ortnamn där prepositioner sammansmält med namnen. Bland hans exempel, av vilka inte alla är rätt uppfattade, kan nämnas: *Förberg* på *Frösön* (*firir Berghi* 1345 och 1351, *firir Berghe* 1347); *Ava*, uttalat *java*, på Tynderön i Medelpad (*Aaffaa* 1535, *Affua* 1547, men *Java* 1543, *Javaa* 1613); *Juni* i Njurunda sn i Medelpad (*Wnnij* 1535, *Vvne* 1543, *Vmne* 1545, *Wni* 1560, men *Juni* 1547, *Junij* 1549, *Juugni* 1558). Mindre säker är tolkningen av *Hjärtnäs* i Torsåkers sn i Ångermanland (*Jersznes* 1547, *Jersnes* 1535), vilket uppfattas såsom *i-Ers(Eriks)-näs*. Är antagandet riktigt, är namnet en utomordentlig parallell till det dalsländska namnet. Såsom ett sydligare exempel på att prep. *i* vuxit fast kan nämnas följande påpekande av Wigforss S. Hall. folkm., s. 296 not 4:¹ »På skilda ställen i kringliggande trakter [dvs. kring Laholm] uppgåvo de allra äldsta att 'de gamle' brukat formen *ilahölm*, t. ex. *vi skä resa te ilaholms märkad*. En gammal namnform med prep. tycks alltså ha levat kvar in på allra sista tiden.» Ytterligare sådana fall är lätta att uppleta.² Det är möjligt att *j-* i *jässta* inte

¹ Fil. lic. B. Ejder har för mig påpekat detta ställe.

² Fullt analoga är inte namn som *Underberg*, *Överås*, *Östanå* o. d. Sådana namn kan nämligen uppfattas som stympade satser, och prepositionen anger här belägenheten på samma sätt som ett adjektiv. Fall sådana som »*Ilaholm*» är något annat.

skall uppfattas som själva prepositionen *i*, men dock härstammande från förbindelsen *i* + ortnamn. I förbindelsen *i* *Ersta* uppkommer naturligt, och nästan nödvändigt, ett glidljud *j*. Detta kunde överföras till ortnamnet. Denna möjlighet föreligger alltid då ortnamnet börjar på vokal. Exemplet *jässta* bör under alla förhållanden avföras ur Svenssons material, och då krymper diftongeringens utbredningsområde plötsligt ihop till de båda intensitetsområdena (Dalarna, Uppland) och deras närmaste omgivningar. Västergötland, Dal, Östergötland, Närke, Västmanland och Värmland befrias från misstanken att ha varit diftongerande mål.

Det sydsåkanska, likaledes enstaka, *bjäsk* 'besk' räknar förf. blott »eventuellt» med. Utan tvivel beror *-j-* i detta ord på nedsättande emfas av samma slag som orsakat *j*-inskottet i t. ex. *fjant*, *fjollig*, *fjås* o. d. — Förf. finner dessutom andra fall bl. a. i Götaland, t. ex. *sinka*, *himm* 'hem' o. d., som han är böjd att uppfatta såsom slutresultat av en utveckling av en tidigare stigande diftong. Men vokalismen i dessa ord måste ävenledes förklaras på annat sätt; se nedan.

På s. 62 avhandlas resultatet av diftongeringen av det långa *ē* som uppstått ur *æi*. Därom yttrar förf. bl. a., att *ē*-diftongen vid förkortning ofta blir en stigande diftong med exakt samma utseende som målets brytningsdiftong, t. ex. uppl. *jäll* 'eld', *jarg* 'ärg', och »vid förlängning förvandlas understundom den stigande brytningsdiftongen till en fallande diftong, som är identisk med den normala *ē*-diftongen, t. ex. älvdalsm. *ieta*, krubba (jfr *bried*, bred), d. dial. (Sejerø) *stjerne*, stjärna, *bier*, berg, *fier*, fjäder, *fiel*, fjöl (samtliga med långt eller halvlangt *i*) (jfr *diel*, del, *stien*, sten, osv.)» Att den stigande diftongen *jē* eller *ē* vid (tidig) förkortning öppnas till *jä*, är riktigt och begripligt. Men en förlängning av *jē* eller *ē* bör rimligtvis inte ge *ie*, utan *jē*, ty den konsonantiska delen av diftongen kan inte gärna förlängas. Det är i stället fråga om det som förf. på andra ställen (t. ex. s. 64) kallar »förskjutning av accenten»; alltså *ie* > *ie* > *ie*. Att denna accentförskjutning i själva verket är någonting annat, nämligen en fortgående förträngning av vokalismen, skall på annat ställe göras sannolikt; se s. 229 ff. — På s. 66 uttrycker förf. saken försiktigare, när han säger att »diftongen *ie* endast är en av speciella förhållanden betingad variant av *je*». De »speciella förhållandena» är alltså förträngning, vilken ofta (skenbart) även resulterar i accentförskjutning.

Förf. använder, såsom ofta brukas, termen »östsvenska dialekter» för de svenska målen på andra sidan Östersjön. Det är på tiden att denna vilseledande term slopas, och ersättes med t. ex. »finlandssv.», »estlandssv.» o. d. I synnerhet i dialektgeografiska undersökningar vållar uttrycket »östsvenska» i den gamla betydelsen oreda. Det behövs också en motsats till den ofta använda termen »västsv. dialekter».

På s. 65 hävdar förf. att diftongeringstendensen i de finlandssvenska målen ännu är levande, »åtminstone såtillvida, att varje långt *e* och *u* fortfarande uttalas med palatalförslag; detta bevisas bl. a. av det sena låneordet *pjed* ['velociped']. Detta ord förekommer flerstädes i diskussionen i avhandlingens senare partier, och utgör i regel det enda beviset för levande diftongeringstendens i de finlandssvenska dialekterna. I exempelsamlingen på s. 119 finner man dock ytterligare ett ord med samma bevisvärde, nämligen verbet *pinitier* 'penetera', även det ett sent låneord, och beträffande diftongens orsak jämställt med *pjed* 'velociped'. Vid redovisningen av materialet upprepar förf. på s. 118 sitt påstående i något annan form: »Tendensen att diftongera *ē*, *ō* och *ū* genom utveckling av ett palatalt förslag är fortfarande levande, åtminstone såtillvida, att varje långt *e*, *ö*, *u*, som inkommer i dialekterna, diftongeras på detta sätt.» På s. 125 konstaterar förf. utan inskränkande förbehåll att tendensen till diftongering med palatalt förslag ännu är levande på Gotland och i Finland; om förhållandena i gutniskan se nedan. Även på s. 156 säges den finlandssvenska tendensen att diftongera långt *e*, *ö*, *u* vara »ännu levande».

Nu förhåller det sig så att i de finlandssvenska målen långt *ē* diftongeras till *je*. På s. 119 säger förf. att detta skett i »jämförelsevis sen tid». Det är oklart vad detta innebär, men man torde våga tro att diftongeringen skett åtminstone för ett par århundraden sedan. Målets ljudsystem saknar sedan dess långt *ē*. Kommer ett ord med långt *ē* därefter in såsom lån, ordnas det automatiskt in i det lånande målets ljudsystem. Det långa *ē* ersättes med *je*. Men detta är substitution, inte ljudlagsenlig diftongering. Och det är alltså inte bevis för att diftongeringstendensen såsom sådan är levande. Den kan vara för länge sedan avslutad. Man kan leta upp massor av sådana fall i de nordiska dialekterna överlag. Här må nämnas ett enda exempel: I de skånska målen är det gamla inhemska ordet *vindöga* utträngt av låneordet *fönster*. Nu motsvaras emellertid i denna ställning det riksspråkliga korta *ö* i skånemålen av *y*, och därför uppträder ordet *fönster* med uttalet *fjynstor* o. d. Men inte är detta något bevis för att övergången *ö* > *y* framför *n* + nasal är levande i skånemålen. Förf:s mening leder till felaktiga slutsatser, dels principiellt, dels om ljudvecklingarnas ålder. Det är inte heller lyckligt att, såsom sker på s. 124 och 133, exemplifiera den finlandssvenska diftongen *je* av långt *ē* bara med *pjed*, eftersom detta ord inte är diftongerat på vanligt sätt.

På s. 89 yttrar förf. om förhållandena i engelskan: »I franska lånord i eng. ersättes¹ *ū* med *ūu* eller *iu*, samma fonem som utvecklats ur fonemet *ēo* + *w*; fonemet uttalas nu *ju*. Ex.: *refuse*, *vägra*, *use*, *bruk*, *fume*, *rök*.» Vi har här exempel på en typisk substitution, principiellt

¹ Spärrat här.

identisk med det finlandssvenska *pjed* 'velociped'; jfr även engelsmännens sätt att uttala latin.

På s. 76 talar förf. om en annan diftongeringstendens, nämligen den som orsakat den nordöstskånska utvecklingen av långt *i*, *ū*, *ȳ*, vilken med hänsyn till resultatet säges bra nära överensstämma med motsvarande tyska diftongeringar; alltså *i* > *ai* (*bīta* > *baida*), *ū* > *au* (*hūs* > *haus*), *ȳ* > *oj* (*lȳsa* > *lojsa*). Denna diftongeringstendens säges vara »fortfarande levande». Detta skulle alltså betyda att om ett ord med långt *i* lånas in i målet nu i dag, skulle det genomlöpa samma utveckling som det långa *i* har gjort: *i* > *ei* > *ai* > *ai*. Men så sker inte. Ett inlånat ord skulle säkerligen direkt få *ai*. Och det är substitution. Diftongeringstendensen kan ha verkat slut för tusentals år sedan.

I första halvdelens sista avsnitt anföres en hel del utomnordiska paralleller till den nordiska diftongeringen med palatalt förslag. Förf. påstår inte att dessa till synes likartade företeelser verkligen är av samma natur som den nordiska diftongeringen — alla är det säkerligen inte —, men han önskar att specialister på de olika språken skall ta sådana förhållanden under omprövning i anslutning till hans nya teori. Man kan ana att detta skall bli fruktbarande i synnerhet för fornhögtyskan och anglosaxiskan.

Ur slaviska språk ges på s. 90 f. paralleller till diftongering med palatalt förslag. Det finns emellertid i dessa språk även labiala förslag framför labial vokal, vilket borde ha varit i förf:s intresse att nämna, eftersom han anför sådant från andra språk. Upplysningar om de slaviska förhållandena kan lätt hämtas t. ex. hos Meillet-Vaillant *Le slave commun*, s. 79 ff. — Meillet ger i *Bulletin de la société linguistique* 23, s. 78 en del exempel på palatalförslag ur indoeuropeiska språk, som kunde ha citerats.

Något som förf. alldeles utelämnat är förhållandena i de baltiska språken. Dessa är intressanta, och för nordiskan mera närliggande än det som anföres ur de alldeles obesläktade liviska och lapska språken. Om baltisk diftongering finns en omfattande litteratur. Förhållandena är ännu inte i detalj utredda, men så mycke torde nu vara visst, att ieur. *eu* i baltiskan (åtminstone i litauiskan och lettiskan) givit *jau* i alla ställningar. Också *eu* har sannolikt givit *jau* åtminstone i uddljud. I inljud är det mera omtvistat, och där tycks utvecklingen bero på om konsonant eller vokal följer efter *eu*. Även framför uddljudande *u* tycks finnas palatalt förslag. I fpreuss. finns exempel på labialt förslag framför *u*, men till synes även palatalt. En kortfattad framställning av de baltiska förhållandena kan hämtas hos Janzén i *NoB* 1936, s. 248 ff., där litteraturanvisningar finns.

På s. 86 och flerstädes, även i resonemanget om nordiska förhållanden, har förf. ändrat på den gängse ordningen mellan germ. \bar{e}^1 och \bar{e}^2 . Siebs gör så i sin framställning av den frisiska ljudhistorien i Pauls

Grundriss, och det tycks vara därifrån förf. hämtat sitt betecknings sätt. För läsaren är det besvärande att ställa om sina inlärdade vanor.

Den andra stora huvuddelen, betitlad »Redogörelse för de viktigare fallen av diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken», har förvisso påtagliga förtjänster, men det fasta grepp om och säkra bedömande av materialet som förf. visar i den första kritiska avdelningen kommer här inte till synes i samma grad. Förf. gör sig här skyldig till en del äventyrliga och delvis oriktiga slutsatser, som i någon mån stör det bländande intrycket av det första stora partiet. Framför allt har det nutida dialektmaterialets vittnesbörd om äldre diftongeringar i flera fall bedömts oriktigt.

Först presenteras ett vidlyftigt och brokigt material som rör diftongering av andra *e*—*ä*-ljud än samnordiskt kort *ē* i nordiska dialekter. Materialet till diftongeringen av *ē*, dvs. brytningen, redovisas senare. Exempelsamlingen, som är hämtad ur tryckta källor och arkiverade uppteckningar, är fyllig och väl vald. Ytterst noggrann kontroll och korrekturläsning gör att materialet på ett föredömligt sätt är pålitligt.

Från Uppland anföres på s. 107 såsom normalfall av samnord. *ē* *knie* 'knä', *griet* 'grät' m. fl. Dessutom anges följande exempel på att samnord. *ē* blivit *i*: *si* 'se', *tri* 'tre', *akkspit* 'hackspett', *klia*, *lie* och ortnamnen *Lästa*, *Siarö*, *Svista*, *Fiby*. Man lägger märke till att det *ē* som blivit *i* i dessa ord antingen står eller har stått i kontakt med ett *a*, eller står i mindrebetonad ställning. På s. 110 anföres från dalabergslagsmålet fyra dylika fall, tre med tidigare *a* omedelbart efter stammens *ē*, ett med vokalen i svagton, nämligen *lia* 'lie', *si* 'se', *kritär*, *kritur* 'kreatur', *yvdill* 'överdel', på s. 111 från Västmanland exempel av precis samma art, på s. 112 från Sörmland, på s. 113 från Götaland, nämligen *tri* 'tre' (Smål.), *si* 'se' (Värml., Östergötl., Öland, Smål.), *lie*, *klia*, *blia* 'blöja' (Västergötl., Smål., Hall.), *fiabet* 'fäbett' (Hall.), ortnamnen *Fiås* (Västergötl.), *Triabo*, *Fiefall* (Smål.), *Fiestad*, *Fifalla*, *Sviestad* (Östergötl.), *Svibo*, *Enetri* (Öland); på s. 118 ges liknande exempel från finlandssvenska mål.

Andra exempel som man studsar inför är sådana som dalabergslagsm. *ijhæn* 'ingen', *sihka* 'sinka', *ijköm* 'enkom' (s. 110), västmanl. *ijköm* 'enkom', *himm* 'hem' (s. 111), sörml. *inkel* 'enkel', *illak* 'elak', närk. *hilsa* 'hälsa', *illa* 'elda', *rimsa* 'remsa', *biskt* 'beskt' (s. 112). På s. 114 förtecknas massor av dylika ord från olika trakter av Götaland, t. ex. *ijkum* 'enkom', *jispa* 'gäspa', *himma* 'hemma' (Västergötl.), *imma*, *inkel* 'enkel' (Östergötl.), *lissen* 'ledsen', *jisp* 'gäspa' (Öland), *ijnen* 'ingen', *inte*, *sihka* 'sinka' (Smål.), *imma(a)* 'imma', *viſta* (Hall.), *gnista*, *jid(d)* 'get', *jid(d)ing* 'geting', *vid(d)e* 'vete' (sydvästra Skåne).

På samma sätt uppföres ett flertal exempel på *ē* > *y*, t. ex. uppl. *yglä* 'ögla', *dygh* 'dygn' (s. 109), dalabergslagsm. *dygh* 'dygn', *rykta*, *yhka* 'ömka' (s. 111); på s. 115 finns flera exempel från Götaland, t. ex. *yr* 'yr' (Östergötland), *dygh* 'dygn', *yks* 'yxa' (Värml.), *yglä*

(Västergötl.), *dygn* 'dygn' (Östergötl.), *ynsk* 'önska' (Öland), *dygn* 'dygn', *ynka* (Smål.), *dytt* 'dött', *ynsa* 'ömka', *bynnår* 'bönder' (sydvästra Skåne).

På s. 140 f. framhåller förf., delvis följande andra forskare, att det med säkerhet finns fall då ett *i* resp. *y* är en reducerad diftong, t. ex. älvdalsm. *blis* 'bläste', *lit* 'lät', da. dial. (Vendsyssel) *lir* 'lera', jyll. och dalm. *hy* 'hö', och hävdar: »Det torde vara ganska svårt att komma med allvarliga invändningar mot den här givna förklaringen av utv. $\bar{e} > i$, $\bar{o} > y$ [nämligen med diftong såsom mellanstadium], så länge det rör sig om ljudutvecklingen på områden med starkt utvecklade diftongering med palatalt förslag. I dessa fall ha liknande förklaringar givits tidigare, alldeles oberoende av de här framställda diftongeringsteorierna.» Och så ger han förklaringen till att han upptagit fall som *lie*, *gispä*, *dygn* o. d. bland exemplen på diftongering: »Svårare blir det att taga ställning till ett problem av stor räckvidd, som i detta sammanhang dyker upp. På så gott som hela det östnordiska området har tidigt långt *e* (motsv. samnord. \bar{e} och $\bar{æ}$) och långt (och stundom kort) \bar{o} (av olika urspr.) utvecklats till *i* resp. *y*, i sht i kortställning. Utvecklingen är dialektalt växlande men har haft så stor spridning, att den i åtskilliga fall satt spår i den riks-språkliga utvecklingen i både svenskan och danskan. Jag kan nämna sådana välkända ex. som sv. *lie*, *ingen*, *imma*, *yr*, *dygn*, *yxa*.

Det ligger nära till hands att antaga, att denna utveckling har ett direkt samband med den här behandlade diftongeringen med palatalt förslag. Som nämnts har denna diftongering ofta till resultat, att ett \bar{e} går till *i*, ett \bar{o} till *y*. Om de ljudövergångar, som det här gäller, hade skett inom något av de speciella diftongeringsområdena, hade det fallit sig helt naturligt att förklara även dem som diftongeringstendenser.

Åtskilligt talar emellertid för ett antagande, att det är denna speciella diftongutveckling, som ligger bakom även den allmänna övergången av \bar{e} till *i* och \bar{o} till *y*.»

Så konstaterar förf. att vi inom ett stort nordsvenskt område finner en mer eller mindre konsekvent diftongering (eller sekundär utveckling till *i*) av sådant samnordiskt \bar{e} som bibehållit sitt *e*-uttal. Söder därom öppnades det till *ä*, och då inträdde ingen diftongering. Men på det sydliga området utvecklade sig \bar{e} framför bakre vokal till \bar{i} , t. ex. *kliä*, *lie*, *si*, ortnamnen *Triabo*, *Svibo*, *Fiestad*. Även i de finlandssv. målen finner man en utveckling $\bar{e} > \bar{i}$, särskilt framför vokal. Och så fortsätter förf. (s. 141 f.): »Då förutsättningen för utv. till *i* på det sydliga området är densamma som förutsättningen för utvecklingen till *je*, *ie*, *i* på det norra området (och i de västnord. målen), är det ur metodisk synpunkt nödvändigt att pröva, om inte utvecklingen $\bar{e} > i$ skett på samma sätt på det sydliga området som på det nordliga. Det är i varje fall teoretiskt fullt tänkbart, att det i båda dessa likartade fall föreligger en utveckling av ett palatalt förslag, som

i vissa mål resulterat i en diftong *je*, *ie*, i andra i en vokal *i*. Om man antar, att utvecklingen till *i* i samtliga de här berörda fallen på ett eller annat sätt är resultatet av en diftongering, kan följande regel formuleras: Samnord. \bar{e} har ofta (sporadiskt eller konsekvent) diftongrats på det östnordiska området, då det icke före diftongeringsperiodens inträdande utvecklats till ett öppet \bar{a} -ljud.»

Redan tidigare har förf. givit uttryck åt den uppfattningen att diftongeringen förr haft en mycke stor utbredning, men att den trätt tillbaka och kvarstår i enstaka relikter här och var, t. ex. s. 125 f.: »Utanför de här nämnda diftongeringsområdena [nämligen Dalarna, Uppland, Gotland, delar av Finland samt Danmark] förekomma dels sporadiskt fall av diftonger med palatalt första komponent, som uppkommit genom diftongering med palatalt förslag, dels exempel på vissa andra vokalutvecklingar (t. ex. $\bar{e} > \bar{i}$, $\bar{o} > \bar{y}$), som sannolikt eller möjligen skett med en dylik diftong som mellanled. Man har ofta anledning att misstänka, att det här föreligger reliktföreteelser, som vittna om, att diftongen tidigare haft en större utbredning än nu. Ett typiskt fall är ortnamnet *jästa*, Erikstad, i Dalsland, som skenbart står alldeles isolerat. Ju närmare man kommer något av diftongeringcentra, desto fler bli fallen, t. ex. i Södermanland, södra Dalarna. Hela Norrland kan nästan betraktas som ett stort reliktområde. All sannolikhet talar för, att det förhåller sig så, att diftongeringen varit mer eller mindre konsekvent genomförd på reliktområdena men att bruket att använda diftonger för vissa vokaler helt enkelt upphört; endast enstaka reliktkformer vittna om ett tidigare uttalskick; den andra möjligheten, att enstaka diftongformer i så pass stor utsträckning (och t. o. m. i ortnamn) skulle ha spritt sig från centra, är mindre sannolik.»

Åsikten om diftong som mellanled upprepas på s. 143 och, i fastare form, på s. 145. Ett viktigt argument för förf. är det dalsländska ortnamnet *Erikstad*, uttalat *jästa*. Detta har ovan avlägsnats ur bevisen. Det visar sig, att sedan kvarstår intet beviskraftigt exempel på att diftongering ägt rum långt utanför diftongeringstendensens kärnområden. På s. 145 söker förf. sammanfattande förebringa sannolikhetsbevis för diftongering av \bar{e} och \bar{o} i de syd- och mellansvenska dialekterna. Han säger: »Följande fakta kunna anses stödja ett dylikt antagande.

Diftongering med palatalt förslag, med vanlig diftong som resultat, förekommer på hela området, fast den endast träffar \bar{y} (i vissa ljudgrupper) och samnord. \bar{e} .

Sekundär monoftongering av *je* till *i*, *jö* till *y* är vanlig på diftongeringsområdena.

Förkortning har även i övriga fall gynnat uppkomsten av reliktkformer utanför de egentliga diftongeringsområdena.»

Att *y* diftongrats framför vissa *w*- och *r*-förbindelser har intet med diftongeringen av \bar{e} att göra. Den förra övergången är kombinerad,

den senare spontan. Vidare är diftongeringen av \bar{e} (brytningen) en sak för sig, tidigare och med större utbredning än diftongeringen av \bar{e} . Den förra är intet stöd för att den senare inträffat på områden där den inte kan påvisas. — Att sekundär monoftongering inträffat inom kärnområdena, har intet att betyda för områden där ingen diftongering kan uppvisas. — Om förkortningens betydelse se nedan.

Det skeva i förf:s åsikt och argumentering är, att han betraktar ett i av \bar{e} och y av \bar{o} som relikformer av en tidigare diftongering. Denna utveckling kan naturligtvis ha skett utan att genomlöpa diftong. Hade förf. rätt i sin förmodan, skulle diftongering av \bar{e} och \bar{o} ha funnits över hela det östnordiska språkområdet. Bevis härför kan inte förebibras. Man väntade avgjort att finna spår av diftongstadiet i handskrifterna. Stora områden, t. ex. Götaland, står alldeles oberörda av diftongering med palatalt förslag, bortsett från brytningen och östnordisk r - och w -brytning. Men inom dessa mål träffas fall som *dōghn* > *dygn*, *ōgla* > *ygla*, *gēspa* > *jīspa*, *āngin* > *ingen*, *ēld* > *ill*, *Fē(a)ās* > *Fīds*. Ändock har tvärtom många av de götiska målen tendens att öppna slutna vokaler. De sistnämnda exemplen måste ges en annan förklaring. Och en fullt tillfredsställande sådan har för längesedan givits: Utvecklingen beror på vokalens fonetiska omgivning. Att ord som *himm* 'hem', *himmā* 'hemma' i götamål inte kan ha haft ett mellanstadium med diftong är lätt att visa. I götamål förkortades vokal framför *mm* mycke tidigt. Då diftongeringsprodukten av \bar{e} förkortas blir den *je*, *jā* o. d. Det normala i diftongerande mål är också *jemm*. Uttalet *himm* är egentligen något oväntat, och kräver en särskild förklaring, där hänsyn måste tas till varje måls speciella ljudförhållanden.

När förf. säger att förutsättningen för utvecklingen av samnord. \bar{e} > i är densamma på det sydliga som det nordliga svenska området, så är detta oförsiktigt formulerat. Visserligen öppnades på det sydliga området inte \bar{e} i hiatus framför a , men därför behöver icke den vidare utvecklingen till \bar{i} inom det södra området ha gått över diftong. Där fanns nämligen ingen tendens till diftongering. Hur skulle man för övrigt tänka sig en diftongisk utveckling av $\bar{e}a$? Kanske som $\bar{i}ea$ > iea > $i'a$ > ia ; alltså över en triftong? Ytterst otroligt. Sannolikt har utvecklingen $\bar{e}a$ > ia något gemensamt med det som förf. kallar diftongdissimilation, och som han menar ha orsakat den västnordiska utvecklingen je > $jæ$ > ja ; se vidare nedan.

Gemensamt för alla exempel på övergången \bar{e} > i (t. ex. *ingen*) och \bar{o} > y (t. ex. *dygn*) är dels att utvecklingen skett i samband med förkortning (delvis i mindrebetonad ställning), dels att vokalen står i palatal omgivning eller i uddljud. Dessa förhållanden är fullt tillräckliga för att förklara utvecklingen, och så har man också allmänt sett saken. Jfr den samgermanska övergången e > i framför nasal + konsonant. När Svensson på s. 130 yttrar att »utvecklingen \bar{e} > i , \bar{o} > y

är ofta skenbart¹ gynnad av en efterföljande konsonant eller konsonantgrupp (i sht av palataler)», så förvrider han sakläget.

Förf. kan inte påvisa något enda fall av diftongering, t. ex. i Västergötland, men han räknar ändock med diftong såsom ett mellanstadium i utvecklingen $\bar{e} > \bar{i}$, \bar{i} , trots det att de återopade exemplen på ett naturligt sätt kan förklaras annorlunda. Det måste fastslås att diftongering av \bar{e} (samnordiskt eller av \bar{ae}) inte kan påvisas annat än inom några få områden, Dalarna, Uppland och Danmark. Naturligtvis kan man vänta att träffa exempel på diftongering även utanför kärnområdena. Och man gör så också. Från Dalarna och Uppland finns starka utlöpare norrut, särskilt beträffande samnord. \bar{e} , från Uppland även österut i Finland. Inte ens inom diftongeringsområdena finns någon anledning att räkna med diftong såsom ett mellanstadium i ord som *inikom* 'enkom', *dynn* 'dygn', Anledningen till en sådan utveckling har säkerligen inte varit olika inom och utom diftongeringsområdena, utan densamma överallt, nämligen palatalisering. Inte heller ord som *si* 'se', *tri* 'tre' osv. torde någonstädes ha haft diftongiskt mellanstadium. Även inom diftongerande mål har ord med \bar{e} framför *a* fått annan utveckling än andra ord, t. ex. i Finland: *si*, *tri*, *frida* 'fredag', men *flieto*, s. 'fläta', *kneä* 'knä' (s. 119), i Uppland: *si*, *tri*, *Siarö*, *Svista*, men *knie* 'knä', *griet* 'grät' (s. 107). Även övergången $\bar{e}a > \bar{i}a$ torde ha samma orsak inom hela det östnordiska språkområdet, inklusive diftongeringsområdena.

Ytterligare ett påpekande av principiell vikt förtjänar att göras i detta sammanhang. De sporadiska fall av diftongering som träffas i närheten av kärnområdena uppfattar förf. konsekvent såsom relikter, utvisande att diftongeringsområdet förr haft större utbredning. Detta kan naturligtvis vara riktigt i vissa fall. Men minst lika ofta skall sådana sporadiska fall utanför kärnområdet uppfattas som enstaka utlöpare, som visar att en tendens, om än svag, funnits i områdets perifer delar. Sådana fall visar inte att området förr varit större än nu.

I de yttre delarna av verkningsområdet för en viss utvecklingstendens träffar man längst ut just sådana enstaka, svaga spår av tendensens verkningar. Se t. ex. Brøndum-Nielsen Dialekter og Dialektforskning, s. 37 f. (: »Lydforandringens Intensitet aftager ud imod Grænserne af Udbredelseomraadet.»). Naturligtvis är det ofta svårt att avgöra vilken av de båda möjligheterna som faktiskt föreligger i varje fall. Men den ordgeografiska bilden ger alltid goda och ganska säkra upplysningar.

I Sörmland, bortsett från Södertörn, förhåller det sig enligt Svensson s. 111 så, att diftongering av $\bar{e} < \bar{ae}$ inträtt bara i uddljud (eller efter uddljudande *h*), t. ex. *jenn* 'en', *jell* 'eld', *jemm* 'hem', *jerker* 'Erik', men *sten*, *ben* o. d., eller med sent uppkommen fallande diftong

¹ Spärrat här.

steän 'sten', *veä* 'ved'. I Södertörn finns diftongering även inuti ord, liksom i Uppland, t. ex. *bjen*, *bjän* 'ben'. Detta är inte oväntat. Om förhållandena i Sörmland yttrar förf. på s. 126: »Det är t. ex. teoretiskt tänkbart men rätt litet sannolikt, att diftongen i sörml. *jell*, *eld*, *jenn*, *en*, osv. har uppkommit genom en diftongering, som enbart ägt rum i framljud; det är mycket mera sannolikt, att diftongeringen till en början skett även i andra ställningar men att just framljudsställningen gynnat uppkomsten eller bevarandet av en sådan diftongform, som haft lättare att stå sig än övriga, då diftongformerna i allm. försvunno ur dialekten.» Samma uppfattning kommer till synes på s. 130: »Framljudsställning har gynnat diftongeringen¹ såtillvida, att diftong ofta uppträder i framljud (i regel i samband med förkortning) på reliktområdena. Framljuds-diftongen, t. ex. i ordet *jäll*, *eld*, får ofta en annan karaktär än en diftong efter konsonant och har haft lättare att bli bevarad.» På s. 134 upprepas detta: »Framljudsställningen tycks i viss mån ha främjat uppkomsten av en stigande diftong. Orsaken till, att framljuds-diftongeringen har större spridning än annan diftongering, är väl knappast den, att framljudsställning överhuvud gynnat diftongeringen, utan snarare den, att diftongen i framljud utvecklats till en stigande diftong, som var likvärdig med en vanlig förbindelse *j* + vokal och därför kommit att stå utanför utvecklingen av diftongen, som medfört diftongens 'avveckling' i målet.»

Den som känner förhållandena i de sörmländska målen kan omöjligt acceptera Svenssons åsikt att hela Sörmland förr skulle ha haft generell diftongering av $\bar{e} < \bar{e}i$, men att den senare försvunnit utom i framljud. Såsom ovan sagts, och såsom av Hesselman Sveam. passim visats, företer Södertörn i många fall överensstämmelser med Uppland gentemot det övriga Sörmland; jfr Wessén Våra folkmål, s. 29 ff. Vattenförbindelsen måste vara orsaken till detta. Förf. påpekar alldeles riktigt att framljudsställning gynnat uppkomsten av diftong. Anledningen till detta har han dock inte insett, enär han menar att diftongeringen innebär en öppning av vokalen. Tvärtom är den en slutning och palatalisering, och detta sker just med palatala vokaler i framljud; se därom s. 229.

Diftongeringsförhållandena i Sörmland måste ses på följande sätt: Uppland är intensitetscentrum för diftongeringen. Tendensen avtogs ganska snabbt utåt periferin, men kunde i ytterområdena göra sig gällande om någon annan, för diftongens uppkomst gynnsam faktor medverkade. Den starka beröringen mellan Uppland och Södertörn orsakade att diftongeringstendensen i det sörmländska kustlandet gjorde sig starkt gällande, om ock inte så starkt som inom själva kärnområdet. I Sörmland för övrigt fanns tendensen, men mera latent. Men den kunde bryta igenom i uddljud, där *e* ändock hade tendens

¹ Spärrat i originalet.

att förträngas eller slutas. Sedan gick utvecklingen av särskilda skäl, som förf. framhäver, längre i uddljud än inuti ord. Naturligtvis kan diftongering förr ha funnits i fler ord än vad som nu syns. Man måste alltid räkna med att i ytterområdena en del fall trängs tillbaka.

Paralleller till dylikt finns i massor. Man kan t. ex. erinra om yttringarna av *u*-omljudet i fornsvenskan. *U*-omljudstendensens kärnområde är Västnorge (med Island), och dess verkningar avtar successivt åt öster, för att nästan alldeles utebli i östligaste Sverige; jfr Wessén *Våra folk.*, s. 52 f. Man kan säga att »rent» *u*-omljud överhuvud inte kan påvisas i Sverige. Men om en eller flera med omljudstendensen samverkande (i synnerhet labiala) konsonanter stod invid eller omkring *a*, inträdde omljud, och detta i högre grad i västliga dialekter än i östliga. Så har VgL *bolker* 'balk', *borker* 'bark', pl. *börn* 'barn', men ÖgL *balker*, *barker*, *barn*. Wessén Sv. språkhist. 1, s. 13 säger: ». . . men denna labialisering kan bero på det föregående *b*.» Det är tämligen säkert att *b* jämte omljudstendensen verkat övergången *a* till *o*, *ö* i Västergötland. Vi rör oss här i periferin av verkningsområdet för *u*-omljudstendensen, och då behövdes utom *u*'et någon ytterligare faktor. De svenska exemplen på *u*-omljud är i stor utsträckning sådana där utvecklingen gått vidare till *ö*-ljud eller slutet *o* (eller *u*). *u*-omljudet i svenskan är överhuvud kombinerat. När Wessén sist anf. st. säger: »Tydligt har en utjämning i stor skala ägt rum i östnordiskan, så att de omljudda formerna till stor del försvunnit», så är detta troligen ett överdrivet antagande. Naturligtvis kan en och annan omljudd form ha försvunnit, i synnerhet om den hade en svag ställning inom paradigmet, men det finns intet som talar för att de fornsvenska orden med *u*-omljud varit så många fler än i de nutida dialekterna.

Ytterligare ett parallellfall: I Norge och Sverige finns områden där likavikten hos kortstaviga ord länge bevarats, och som följd därav har sådana ord fått tilljämning, t. ex. *gutu* 'gata', egentligen oblik form. Centrum för denna företeelses verkningar är tröndermålen och dalmålen. Men tilljämningstendensen sträcker sig bl. a. ned i sydöstra Norge, fastän man där finner ganska fåtaliga fall. Den har i Bohuslän inte satt spår efter sig bland appellativerna mer än i en handfull ord, och i dessa har tilljämningen gynnats av en närstående labial konsonant, t. ex. *hamarr* > nordboh. *håmmår*, *nafarr* > nordboh. *nåvår* osv. I södra Bohuslän finns intet exempel. Dessa ord kan man inte kalla »relikter» som tyda på att tilljämningen förr verkat med full kraft inom hela det östnorska och nordbohuslänska området, men trängts tillbaka. — Likheten mellan den ordgeografiska bilden av å ena sidan *u*-omljudet i svenska dialekter och tilljämningen i östnorska och bohuslänska och å andra sidan diftongeringen av *ē* i Sörmland är slående. Det kan inte råda något tvivel om att den sistnämnda företeelsen skall bedömas på samma sätt som de båda förstnämnda.

På s. 142 ger förf. en alldeles riktig bild av förhållandena: »I ut-

kanterna av ett dylikt område [dvs. diftongeringsområde] ändrar sig bilden. Spåren av diftongeringen äro färre; diftongformer (och sekundära monoftonger) uppträda endast i sådana fall, där särskilt gynnsamma omständigheter varit förhanden, t. ex. efter vissa konsonanter, som främjat diftongutvecklingen, i framljud, i kortställning eller i framljud och kortställning i förening.» Mot detta kan intet invändas. Men man skall stanna vid detta, och inte urgera att de få fallen i ytterområdena vittna om att tendensens verkningsområde förr varit större än nu.

På motsvarande sätt bör man säkerligen uppfatta de lokala förhållandena i danskan beträffande diftongeringen av långt *ö*. Den är konsekvent genomförd på Själland, Östfyn, sydöarna och i Angel, men i Jylland uppträder diftong bara efter *k*, *g*, *h*, kanske även i uddljud, t. ex. *györ* 'göra', *kyöv* 'köpa', *jöst* 'höst', *jöster* 'öster'. Förf. säger därom på s. 126: »Även inom de speciella diftongeringsområdena är diftongeringen ibland begränsad till vissa ställningar (t. ex. i jyll. ord med gammalt *ö* efter *g*, *k*, *h*). Detta kan lika gärna förklaras på det sättet, att diftongen blivit bevarad, endast då särskilt gynnsamma betingelser funnits härför, som att diftongutvecklingen från början varit beroende av dessa förutsättningar. De regler, som uppgöras med ledning av det föreliggande materialet, bli under sådana förhållanden ofta lika med regler för diftongens nutida förekomst, inte för den ursprungliga diftongutvecklingen.» — Helt säkert förhåller det sig i detta fall så, att jylländskan beträffande diftongering av *ö* inte är ett »speciellt diftongeringsområde». Centrum är Själland, där *ö* generellt diftongerats (och gått vidare till *y*). Jylland är ett perifert område, där en gynnsam faktor måste finnas för att diftongeringen skulle inträda.

När förbindelserna *gö*-, *kö*-, *hö*- ensamma blir *gyö*-, *kyö*-, *hyö*-, är det för övrigt något ovisst, om man överhuvud skall tala om diftongering. Man kan lika gärna räkna med uppkomsten av ett glidljud, som senare jämte den följande vokalen får samma utveckling som en stigande diftong. Men med tanke på de dialektgeografiska förhållandena är det i förevarande fall nog troligast att vi här har en under gynnsamma betingelser inträdd diftongering. På s. 128 framhåller förf. just att palatal konsonant, i synnerhet *g*, *k*, *h* före vokalen har gynnat dess diftongering, och tillägger i Anm. 2: »Att en palatal kons. kan gynna uppkomsten av ett palatalt element, är lätt begripligt. I viss mån är den allmänna förmjukningen av *g*, *k* framför främre vokal en parallell härtill.» Här snuddar förf. vid företeelsens förklaring såsom glidljud.

De exempel från Jylland som förf. ger på s. 124, t. ex. *bynder* 'bönder', *dyghn* 'dygn', bör utan tvivel jämföras med motsvarande former i Sverige, i synnerhet i Skåne. Och där har *y* såsom ovan framhållits, inte uppkommit genom ett tidigare diftongstadium.

På s. 117 exemplifieras bl. a. gotländsk diftongering av gammalt kort *ĕ*. Fyra exempel ges, nämligen *kjöp* 'haka', *njät* 'nät', *njeve*¹ 'näve', *leäŋe* 'länge'. Man får här den uppfattningen att diftongeringen är den normala utvecklingen av kort *ĕ* i gutamålen. Detta är inte fallet. Hos Gustavson Gutam., s. 57 ff. visar exemplen att det normala är *a*, inte diftong. Gustavson upplyser vidare att ljudet ifråga (*ĕ*) har benägenhet att diftongeras. Men den normala diftongen är fallande och öppnande: *neät* 'nät', *veäg* 'väg'. Uttalen *njät* (*njeat*, triftong!), *njeva*, *kjöp* tycks vara rent enstaka, och det tycks bland Gustavsons material vara endast Danell som står för uppgiften om stigande diftong, och P. A. Säve med ett enda exempel, nämligen räkneordet *fem*, som han skriver *fi-em*. Och beträffande *njåve* är *j*-förslaget fakultativt; satt inom parentes. Tendensen till stigande diftong tycks vara mycke svag och sporadiskt uppträdande, ty varken Nils Carlsson eller Gustavson tycks ha upptecknat ett enda fall. Båda har bara enstaka exempel på diftong, och då på fallande sådan. Den stigande diftongeringen med palatalt förslag är oväntad, ty den normala tendensen är fallande diftongering med öppning. Danells och Säves exempel har väl orsakats av någon mer eller mindre individuell egenhet. Under alla förhållanden har inga fall efter Danell upptecknats. Men man vilseledes av Svenssons knapphändig uppgifter. Samma anmärkning kan göras till andra av förf:s upplysningar om förhållandena i andra mål, bl. a. här och var i exempelsamlingen. Läsaren stannar då och då i ovisshet om huruvida exempelorden är uttryck för det i målet normala, eller om de är mer eller mindre enstaka fall. Framhållas bör dock att förf. ofta ger noggrannare och riktigare upplysningar.

Gutniskan är uppenbarligen långt ifrån något område för stigande diftongering. Underligt nog ger förf. på flera ställen (t. ex. s. 125) uttryck åt uppfattningen att Gotland är ett intensitetscentrum för diftongering med stigande diftong. De enda bevisen är de fem nämnda, från den normala utvecklingen avvikande orden, där endast en upptecknare står för uppgiften. Gutniskan visar en tidigt genomförd förträngning och palatalisering av de främre vokalerne *e* och *ö*. Förf. talar också på s. 158 nederst om de gutniska målens »tendens till spetsig artikulation». Däri ligger förklaringen av övergångarna $\bar{e} > i$, $\bar{a} > \bar{y}$, $\bar{o} > \bar{y}$, och inte i diftongering, vilket förf. vill göra troligt på s. 145 f.: »I gutniskan övergår tidigt (omkring år 1100) varje *ö*, långt eller kort, till *y*; ex.: fg. *fj̄ba*, föda, *yfri*, övre. Ungefär samtidigt utvecklar sig tämligen allmänt långt *e* till *i*. All sannolikhet talar för, att det är fråga om en likartad utveckling i båda fallen. Därest utv. $\bar{i} < \bar{e}$ förklaras som resultatet av en diftongering med palatalt förslag, bör även utv. \bar{y} , $\bar{y} > \bar{o}$ förklaras på detta sätt. Utv. $\bar{o} > i\bar{o} > y$

¹ Vid grov beteckning bör ges formen *njeva* (inte *njeve*), ty den faktiska uttalsformen *n(ɛ)eva* utgår från oblik form.

är väl styrkt från andra håll.» Detta kunde ha varit riktigt om gutniskan kunde visas ha haft tendens till sådan diftongering. Men det har den aldrig haft.

På s. 109 anföres från vätömålet¹ av mansnamnet *Erik* följande former efter Schagerströms uppgifter i hans avhandling om målet i fråga: *irik*, *järik*, *järker*. På s. 136 återkommer Svensson till dessa former, och yttrar: »I Vätömålet föreligger bredvid diftongformen *mier* den reducerade formen *mir* (liksom *irik* bredvid *järik*, *Erik*, *tirå*, *tjåra*, bredvid *tierå*). Schagerström antar att *i* uppkommit ur *ie*. 'Slutligen hopsmälte *ia* > *i*'.» Detta må vara riktigt beträffande *mir* och *tirå*. Men Schagerströms (och Svenssons) uppfattning av formen *irik* kan omöjligen vara riktig. Skulle *irik* ha uppkommit med diftong som mellanstadium, så skulle vi i samma mål och samma ord fått såväl utvecklingen *ie* > *ie* > *ie* > *i* (*irik*) som *ie* > *ie* > *jä* > *ja* (*järker*). I uppländskan är *järker* den normala och inhemska formen. Ett riksspråkligt långt *ē* eller *ä* — dessa ljud har delvis sammanfallit i vätömålet, t. ex. *lava* 'leva', *stava* 'stäva' — som lånas in i vätömålet får, tycks det, normalt uttal såsom långt *ī*, t. ex. *pira* 'päron', *rejira* 'regera', *bejira* 'begära', *kigla* 'kägla'. Erik lånades in i den riksspråkliga formen, och fick uttalet *irik*. En kompromiss mellan det inhemska *järker* och *irik* är formen *järik*.

Svensson har visat upp att diftongering av *ē* i vissa fall, framför allt vid förkortning, får samma resultat som brytningen. Han har velat styrka sin brytningsteori med den utförliga redogörelsen för diftongering av *ē*. Även om detta avsnitt är äventyrligt, och han ur materialet dragit oriktiga slutsatser rörande diftongeringens frekvens inom ordförrådet och geografiska utbredning, så är undersökningen dock av stort värde såsom stöd för den nya teorin om brytningens natur. Den nu givna kritiken har alltså inte någon förringande betydelse för författarens huvudtes.

I avsnittet D (s. 147 ff.) ges en översikt av diftongeringsföreteelserna, grupperade efter grundvokalernas etymologiska ursprung. Detta parti ger intet nytt av värde. Redan den tidigare exempel-samlingen, som är utförligare, är grupperad på just detta sätt. Mycke blir upprepningar av vad som förut sagts. Men det förekommer också tillägg till de tidigare exemplen, t. ex. en del fsv. former på s. 148, 151. Bättre hade varit att nämna sådana fall redan under den utförliga exemplifieringen. Då hade avsnittet D blivit obehövt, och mycken upprepning undvikits.

På s. 151 lämnar förf. en del sporadiska fsv. exempel på skrivningar med *iæ* i stället för *æ* av olika ursprung. I två fall får läsaren veta

¹ Vätö ligger i Uppland, strax norr om Norrtälje.

att det är exempel från Västergötland, nämligen *siæliæ* i VgL II, *siæghia* från Lydekinus. Annars ges ingen upplysning om formernas proveniens. Det är här ytterst viktigt att veta om formerna härstammar från diftongeringcentra eller från områden som är alldeles oberörda av diftongering. De skall nämligen kanske bedömas olika i olika mål. Inte heller på s. 154 uppges någon hemort för vissa enstaka fsv. former skrivna med *iö* i stället för normalt *ö*, t. ex. *hiöra* 'höra', *fiölia* 'följa'.

Hos Kock Ljudhist. 1, s. 266 f. kan man få ytterligare exempel på skrivningar med *iæ* för *æ*. I det övervägande antalet fall finns även i följande stavelse ett *iæ* eller *ia*, alltså typen *siæliæ*. Detta torde, såsom Kock framhåller, ha betytt något. Man vågar, åtminstone delvis, räkna med dittografi. Övriga exempel, som inte har ett *iæ* eller *ia* i följande stavelse, blir så få, att man inte kan bygga någonting på dem. Svensson ger klokt nog inte heller formerna starkt vitsord såsom exempel på brytning.

På s. 156 hävdar förf. att det råder »ett visst samband» mellan den äldre diftongeringen av *ē*, brytningen, och senare diftongeringar, t. o. m. den sena gutniska och finlandssvenska diftongeringen av långt *ū*. Han menar att benägenheten för diftongering inom vissa områden levat kvar ända in i våra dagar. Denna syn på saken är näppeligen riktig. Den äldsta diftongeringen, brytningen, skedde i urnordisk tid över hela Norden, och t. o. m. på stora utomnordiska områden. Den träffade bara kort *ē*. Sedan gick det några århundraden, innan diftongering av samnord. *ē* satte in. Och då skedde diftongeringen blott inom vissa smärre områden. Senare skedde diftongering av det ur *æi* uppkomna *ē*, och detta inom ännu mindre områden. Sambandet mellan de olika diftongeringarna behöver enligt förf. kanske endast bestå däri, »att målen bibehållit en viss benägenhet att artikulera ljuden på ett visst sätt». Detta är en gissning som kan vara riktig för t. ex. dalmålet. Men det är intet som hindrar att sedan tendensen till diftongering av *ē* verkat ut och varit länge borta, en ny tendens till diftongering av *ē* uppträdde. Mellan brytningen och de senare diftongeringarna inträdde många och omfattande ljudförändringar (omljud, synkope o. d.), och det uppstod nya vokalkvaliteter. Det uppstod helt nya vokalsystem. Det vore förvånande, för att inte säga otroligt, om en sådan »benägenhet till diftongering» som förf. menar skulle ha bestått medan olika vokalsystem växte fram, och den diftongerbara vokalkvaliteten under en tid alls inte funnits i systemet. Med den förklaring till uppkomsten av diftongeringen med palatalt förslag, inklusive brytningen, som ges på s. 221 ff., får man en annan syn på saken. Man kan säga att vissa mål under vissa perioder haft tendens att förtränga palatala vokaler, vilket delvis kan ha tagit sig uttryck i diftongering med palatalt förslag.

Avdelning 2 i bokens senare huvuddel (s. 157 ff.) avhandlar diftongering av *y* framför vissa ljudförbindelser, nämligen dels utvecklingen till *iu*, *io* framför *ngw*, *nkw* och *ggw* (östnord. *w*-brytning), dels till *iu*, *io*, *iö* o. d. framför *r* (i vissa dialekter även kakuminalt *ʀ*) + kons. (östnord. *r*-brytning).

För *w*-brytningen förutsätter förf. såsom »sannolikt» att *i* först blivit *y*, och sedan diftongerats. Men det är som bekant en mycke omstridd fråga huruvida *i* först blivit *y* eller inte. För förf:s syfte spelar detta dock ingen roll. — En typ av sådan diftongering som i detta sammanhang borde ha nämnts är den i östnorskan och vissa svenska dialekter vanliga utveckling *i* (> *y*?) > *ju* i t. ex. *Sigurd̄r* > *Siugurd̄hr* > *Sjurd* > nyno. *Sjul* o. d., *Sighvatr* > *Siugwater* > nyno *Sjovatt* o. d., varom se A. Kock i ANF 32, s. 176 ff., Seip No. språkhist., s. 247. Likaså borde ha nämnts sådana norska former som *Þorgiul*, *huitiul* med *iu* av *i* i trycksvag ställning; se Seip anf. arb., s. 256.

Beträffande den östnordiska *r*-brytningen konstaterar förf. att förutsättningen för dess inträdande är ett följande *r* l. *ʀ*. Och om anledningen till utvecklingen yttrar han (s. 158): »De efterföljande konsonanterna ha påverkat vokalen, så att denna fått ett något öppnare uttal (närmare *ö*), vilket gynnat uppkomsten av ett palatalt förslag. Att framförstående *g*, *k* gynnat diftongeringen, stämmer med vad som tidigare sagts om främjande faktorer.» Detta resonemang står i överensstämmelse med förf:s åsikt om diftongeringens natur, nämligen att den uppkommit genom en öppning av vokalen. — Såsom s. 225 ff. visas, är detta inte riktigt vad diftongeringen i allmänhet angår, men just i detta fall torde förf:s förklaring gå åt rätt håll, även om den inte ger hela sanningen. Man kan för östnordiskan i stort se problemet på följande sätt: Framför *r* + kons. öppnades och velariserades vokalen *i* eller *y* något. I sådana fall där en palatal konsonant, i synnerhet *g* och *k*, stod framför vokalen, tenderade ett glidljud att uppkomma när vokalen avlägsnades bakåt; jfr t. ex. *k̄āra* > *k'āra* > *šāra*, *šāra*. Man vill hellre utbyta förf:s term »förslag» mot »glidljud». Samtidigt som den på vokalen följande konsonantförbindelsen tenderade att öppna och sänka vokalen, hade den palatala eller långt fram i munnen artikulerade framförstående konsonanten en rakt motsatt verkan, nämligen att hålla kvar vokalen i sitt palatala läge (eller rent av att ytterligare palatalisera den).

När t. ex. *skyrtā* blev *skivurta*, *skiorta*, och inte *skiörta*, såsom skett i den sannolikt senare uppländska mera generella diftongeringen av *y* framför *r* och *ʀ* (t. ex. *fjōra* 'fyra', *stjōrka* 'styrka'), så hänvisar förf. till utvecklingen av den labialiserade *ě*-diftongen framför *r*-förbindelser, t. ex. *hjort*, *jord*. Den blir dock härigenom inte fullt klart, varför resultatet av *y*-diftongeringen inte blev *skjōrta*, liksom det i uppländska blivit *stjōrka*. Den tidigare allmänt östnordiska diftongeringen av *y* har tydligen haft något annorlunda förutsättningar och förlopp än den senare uppländska, vilken säkerligen till tid och natur samman-

hänger med den uppländska diftongeringen *stēn* > *stien*, *Eriker* > *Järker* o. d. Problemet är ännu inte fullt utrett.

Det är oklart om förf. anser *w*-brytningen vara en spontan eller kombinerad ljudövergång. Han säger inte ifrån detta, men han anser att de efter vokalen följande starkt gutturala ljudgrupperna *gg(w)*, *ng(w)*, *nk(w)* varit avgörande för diftongens labiala karaktär. Sannolikt skall denna art av diftongering uppfattas på samma sätt som *r*-brytningen. Den efter vokalen följande labiovelara konsonanten eller konsonantförbindelsen tenderade att velarisera och labialisera vokalen, under det att samtidigt den framförstående konsonanten verkade i motsatt riktning såsom kvarhållande av vokalen i palatalt läge. Den föregående konsonanten är nämligen palatalt eller i varje fall artikulerad långt fram i munnen.

Är denna uppfattning av de östnordiska brytningsföreteelserna riktig, kan alltså dessa utvecklingar på intet sätt jämföras med »brytningen» av *ē* och diftongeringen av *ē*. De förra är kombinerade ljudövergångar, de senare spontana. Denna skillnad tycks förf. inte ha observerat, eller i varje fall underskattat. Till sin genesis är den östnordiska *w*- och *r*-brytningen enligt den här framförda meningen inte diftongering i vanlig mening, utan en glidljuds-företeelse. Men resultatet har blivit detsamma som vid vanlig spontan diftongering, i och med det att glidljudet resp. förslaget sammanföll.

Med Svenssons brytningsteori sammanhänger intimt frågan om det progressiva *i*-omljudet. Eftersom »brytningen» har genomlupit utvecklingen *ē* > *jä* (i vissa fall vidare) > *ja*, finns inte längre något behov att antaga något progressivt omljud *ja* > *jä*, menar förf. Han skriver på s. 161: »Hypotesen om det progressiva *i*-omljudet stöder sig väsentligen på en antagen utveckling av samnord. *ē* > *ja* > *jä* i östnord. språk. Enligt min mening har en sådan utv. aldrig ägt rum; *ē* har direkt utvecklats till *jä*, och den senare komponenten i denna diftong har under vissa förhållanden (som äro särskilt och dialektalt växlande) undergått ljudöppning till *a*, *a* (i östnord. språk endast dialektalt framför vissa konsonanter eller konsonantgrupper eller i framljud).» Förf. förnekar alltså existensen av det progressiva *i*-omljudet *ja* > *jä*. Utan tvekan har han avlägsnat de ojämförligt flesta av exemplen på en sådan övergång, nämligen brytningsorden. Men det återstår ändock, innan övergången *ja* > *jä* kan avlägsnas ur språkhistorien, att reda ut hur det förhåller sig med en del andra ord, där *ja*, *jä* inte uppkommit genom brytning. Det kan nog låta sig göra att på annat sätt än genom progressivt *i*-omljud förklara stamvokalen i de fsv. orden *frændi* (isl. *frændi*), *fræls*, *fræls* (isl. *frjáls*); se t. ex. Kock Ljudhist. 2, s. 291 f., Brøndum-Nielsen Gammeld. Gram. 1, s. 319 ff. Men det finns en del låneord, där det tycks vara svårt att förstå stamvokalismen på annat sätt än såsom uppkommen genom progressivt *i*-omljud, t. ex. fsv. *piāna*, jämte *piāna*, av fsax. *thianōn*; fsv. *diækn*, jämte *diākn*, av lat. *diaconus*; fsv. *diævul*, jämte *diavul*,

av ags. *deofol* eller fsax. *diobol*, *diabol* eller lat. *diabolus* (se Kock Ljudhist. 2, s. 352 f.); fsv. *iægha*, jämte *iagha* 'jaga', av mlt. *jagen*, fsv. *iæmber*, jämte *iamber* 'jämmer' av mlt. *jammer*, m. fl.

Den utredning som Svensson förebragt av utvecklingen hos diftonger med palatal första komponent synes honom ställa utvecklingen av *ia* i nytt ljus. Han framställer några synpunkter på frågan, »utan att därmed taga definitiv ställning till densamma» (s. 161 f.). Han menar sig ha avlägsnat omljudet *ia* > *iæ*, vilket dock, såsom nyss framhållits, ännu inte lyckats tillfullo. Accentförskjutningen inom stigande diftonger med palatal första komponent (övergång från stigande till fallande diftong) är vanligt förekommande i danska dialekter, där vidareutveckling till monoftong genom bortfall av senare komponenten i vissa mål har ägt rum (\bar{e} > *ie* > *i*, \bar{o} > *yö* > *y*). Med hänsyn till dylika fakta föreslår Svensson att uppfatta utvecklingen *iu* > *y* inte såsom progressivt *i*-omljud, utan på följande sätt: »Genom accentförskjutning har den tidigt labialt färgade första komponenten erhållit huvudtrycket, och diftongen har därefter reducerats genom eliminering av den senare komponenten.» Han finner ett visst stöd för detta antagande även i den vanliga skrivningen *yu*, *yw*, t. ex. *hyurde* 'herde', *thyvrt* 'torrt' *lyungby* 'Ljungby' (ortnamn). Det måste sägas att detta är alldeles för svaga stöd för att antaga en utveckling över diftong inom hela det nordiska språkområdet. Att det skett inom vissa smärre delar därav får inte utan bevis generaliseras för större områden, där någon diftongering överhuvud inte kan påvisas. Se även s. 257 ff.

Förf. är medveten om, och påpekar också, att accentförskjutningen oftast förutsätter längdställning, och att detta kan tänkas tala emot hans förklaringsförsök. Men han hänvisar till älvdalsmålet, där t. ex. *ietter* 'etter', *ierk* 'Erik' visar, att en fallande diftong kan förekomma även i kortställning, och fortsätter: »Teoretiskt är det väl fullt tänkbart, att accentförskjutningen kan äga rum även i kortställning men att den därvid uppkomna fallande diftongen har svårt att hålla sig som diftong; den första komponenten blir så starkt dominerande, att den andra bortfaller.» Han omnämner också den av honom tidigare framställda hypotesen att \bar{e} (av $\bar{æi}$) utvecklats över *ie* till *i* (i t. ex. *sinka*, *himm* o. d.). Detta förslag har ovan avböjts. Och utvecklingen i dalmålen, som är ett intensitetscentrum för diftongeringen, är intet stöd för utvecklingen i andra nordiska dialekter, som är alldeles främmande för diftongering. Det måste dessutom kunna påvisas en tendens till accentförskjutning i de mål utvecklingen *iu* > *yu* > *y* skall kunna tänkas. Att ett progressivt omljud *ju* > *y* och *jo* > *jö* verkligen ägt rum, torde väl vara svårfrånkomligt i ord med den germ. diftongen *eu* i stammen, t. ex. dialekternas *jyr* 'djur', *sy*, *ser* 'tjur' o. d. Det finns då ingen anledning att förklara utvecklingen *ju* > *y* i ord där *ju* uppstått av *i* eller *y* på annat sätt, i synnerhet i den stora mängd av svenska dialekter som inte kan visas ha haft någon tendens att utveckla stigande diftonger till fallande. — Förf:s böjelse

att generalisera en företeelse som ägt rum inom ett litet område såsom gällande för stora områden har även här gått för långt.

Dock skall medges, att efter tillkomsten av Svenssons brytningsteori full visshet om hithörande problem inte kan sägas förefinnas, innan en ny, grundlig utredning gjorts med hänsyn tagen dels till dialekternas vittnesbörd, dels till kronologien hos de fornspråkliga formerna. I det senare avseendet måste ortnamnen, där i tiden löpande former kan studeras, inta en framskjuten plats i materialet.

I kap. 3 (s. 163 ff.) behandlas diftongering av samnord. *ě*, dvs. brytning. Detta avsnitt anknyter till den tidigare kritiken och vederläggningen av de äldre brytningsteorierna. Och här framställer förf. utförligare och mera underbyggda förslag till frågornas lösning än vad som gavs i ett tidigare, mera förberedande avsnitt. Genom den nya teorin, att »brytningen» är en diftongering *ě* > *jä*, *ja*, *jo*, *je*, *ju* o. d. av samma slag som förf. påvisat från många dialekters senare utvecklingsskeden, förenklas hela problemet. Det blir också naturligare för nordisk språkutveckling. Ingen torde hädanefter vilja hålla på epentesteorin eller bestrida Svensson i hans huvudtes.

Men även om denna tes accepteras, kvarstår dock en hel del delvis svårösta detaljproblem. Flera av dessa har förf. på ett övertygande sätt löst. Men inte alla. I stället för de obevisliga och delvis oantagliga postulaten ad hoc som epentesteorins målsmän uppställde kommer förf. ibland med antaganden som inte överensstämmer med normal nordisk ljudutveckling. Två sådana frågor, av grundläggande betydelse för hela teorin, gäller dels själva diftongeringens genetiska natur, dels uteblivandet av diftongering i vissa kortstaviga ord. Det skulle föra för långt att i en anmälan gå in på dessa problem. De har brutits ut till en särskild undersökning under titeln »Till frågan om brytningen».

På s. 168 ff. påvisas en del faktorer av inte ljudlagsenlig art som påverkat vokalismen i ord med gammalt kort *ě*. Diskussionen och lösandet av sådana problem är naturligtvis ett viktigt och nödvändigt komplement till huvudtesen om diftongeringen. Framställningen är klar och förebildlig. Det är i detta avsnitt närmast fråga om analogiska utjämnningar inom paradigmen eller påverkan från närstående ord. Särskilt verben uppvisar flera former utan brytning, där man väntade en sådan. Just bland verben har ett starkt systemtvång gjort sig gällande, brytande alla ljudlagar. Verbmaterialet är i dylika fall ofta flertydigt, och förf. framför också klokt nog sina slutsatser med »en allmän reservation, att verbets vokalism möjligen också kan förklaras på annat sätt». De förklaringsalternativ han stannat inför är dock genomgående klokt valda.

Huvudparten av de fall där brytning uteblivit kan förf. ge en naturlig fonetisk förklaring, men i en del fall måste yttre påverkningar ha skett. Han påpekar därvid förekomsten av talrika svaga parallellbildningar bestående av åtminstone i huvudsak denominativa *i*-avled-

ningar till starka verb, t. ex. isl. *bergja* : *bjarga*, *gella* : *gjalla*. Sådana svaga verb har ofta påverkat, delvis rent av sammansmält med de starka verben. Förhållandet mellan dessa båda verbkategorier har utförligt behandlats av Modéer Fornvästnord. verbstudier. (Förf. hänvisar här blott till första delen av detta arbete, men nämner inte den ännu viktigare andra delen.) Vidare kan diftongkomponenten *j* ha avlägsnats genom analogisk utjämning. Liksom *j* införts i pret. och pret. ptc. av verb av typen *bjuda* : *bjöd* : *bjuden*, kan det i andra fall ha eliminerats för åstadkommande av likformighet i stammen mellan de olika tidsformerna.

Även inom substantivmaterialet påpekas allmänt kända analogiska påverkningar. I t. ex. äldre sv. och da. *birk* 'björk' måste stamvokalen härstamma från det dominanta kollektivet *birki*, n. Ordet *segel* har sitt *e* (för väntat *ä*) från verbet *segla* < *sigla*.

Förf. utreder vidare (s. 178 ff.) hur ett *ě* som uppträder i senare sammansättningsleder, och alltså i regel i mindrebetonad ställning, kom att undgå diftongering. Då uppställer sig frågan, huruvida den odiftongerade sammansättningsformen kan ha undanträngt den normaliter diftongerade simplexformen, då denna oväntat saknar diftong. Att så kunnat ske, har hävdats i synnerhet av Hesselman. Svensson gör det viktiga förbehållet, att en sådan förklaring är antagbar endast om sammansättningsformerna »är vanligare» (bättre: »har större dominans») än simplexformerna. Det kan ofta vara svårt att avgöra om ett visst ord för språkkänslan haft en starkare ställning i sin egenskap av sammansättningsform än som simplex. Men man är numera skyldig att ställa sig denna fråga, och försöka ge skäl för sina påståenden om sådana påverkningar. Om ett ord förekommer i ett stort antal sammansättningar, kan man förstå och våga påståendet att sammansättningsformen haft större dominans än simplexformen. Men annars bör man vara försiktig i sina yttranden. Det hedrar förf. att han haft detta klart för sig.

Att det kan finnas andra förklaringar till utebliven brytning i enskilda fall, är förf. medveten om. Han säger på s. 176: »Även om en *j*-lös form av ordet *berg* i vissa dial. sannolikt eller möjligen kan förklaras på annat sätt (se nedan s. 190 o. s. 193), bör inte den här framlagda möjligheten uteslutas, att vokalismen i ordet i sv. och nor. till en del är att tillskriva inflytande från ssgr med *berg* som senare led.» Den alternativa förklaring som gjorts från annat håll, och som nämnes på s. 190, avvisas dock av förf. På s. 193 ges en förklaring av *j*-lösa former i vissa danska mål, som inte gärna kan tillämpas på svenska och norska förhållanden. Kvar står alltså möjligheten att förklara den obrutna formen *berg* såsom härstammande från sammansättningar med *berg* som senare led. Så har den också uppfattats av t. ex. Hesselman och Seip.

Det torde dock vara svårt att i detta fall göra troligt att *berg* såsom senare sammansättningsled skulle ha en starkare ställning i språk-

medvetandet än den ytterst vanliga simplexformen och förleden i sammansättningar. Man kan dock, åtminstone i vissa trakter, tänka sig en annan förklaring, som ofta förbises, men som nog kan ha spelat en roll även för andra ord än *berg*, nämligen den som räknar med sociala faktorer. I här förevarande fall torde detta kunna påtagligt belysas med förhållanden i Bergslagen. I Kopparbergsprivilegierna träffas ordet *berg* såsom simplex skrivet *bergh*, *bærgh* o. d., alltid (11 gånger) med obruten vokal. Enahanda är förhållandet då ordet står såsom första led i sammansättningar (13 gånger). Såsom senare led i sammansättningar träffas det fyra gånger: *a Coparbergheno*, men *jarnbyærgh*, *silfbyærgh*, *stalbyærgh*. Detta stämmer ju inte med det gängse antagandet att den obrutna formen *berg* skulle härstamma från senare sammansättningsleder. Säkerligen har ordet i Bergslagen egentligen haft diftong både såsom simplex och såsom senare sammansättningsled, i senare fallet kanske genom påverkan från simplexformen. Men vid Kopparbergsgruvan fanns många tyskar, särskilt i förmäns ställning. Den svenska befolkningen, i synnerhet gruvarbetarna, måste ideligen ha hört det tyska uttalet av *berg*, detta även i gruvans namn. I privilegiebrevet kan också påvisas påtagliga tyska inflytanden på språket. Det är rent av möjligt att brevet är översatt efter en tysk förlaga, skriven av någon tysk i chefsställning. Den odiftongerade formens seger i ordet *berg* är i en sådan trakt fullt begriplig. Men ord som *jarnbyærgh*, *silfbyærgh*, *stalbyærgh* hade man inte hört av tyskarna så ofta, om ens alls, och där skrev brevets skrivare de former han hade i sitt eget mål. Brevet tillkom väl vid en tid då det tyska inflytandet ännu inte fullständigt brutit det inhemska formbeståndet.

Med kännedom om det stora tyska inflytandet i kanslierna och på högreståndsspråket i städerna kan man nog med skäl åtminstone delvis söka förklaringen till den odiftongerade formen *berg* i det svenska riksspråket i tyskt inflytande. Detta ord kunde alltså med en viss rätt av förf. ha nämnts under rubriken »Inverkan från motsvarande ord i något främmande språk» (s. 176). Men den här föreslagna förklaringen till frånvaro av brytning kan inte åberopas för alla dialekter. Sedan riksspråket väl fått den obrutna formen, kan den ju ha spelat en viss roll för dialekterna. Men inte heller detta torde räcka. På s. 190 f. framhåller förf. att i just ordet *berg* en dissimilatorisk tendens i ett uttal *bjärj* (som träffas t. ex. i Västergötland) kan ha bidragit till den *j*-lösa formens seger på östnordiskt område. Men detta förklarar inte de västnordiska formerna med bevarat *g*-ljud, men ändock utan brytning. Att ytterligare något kan ha spelat in, tycks framgå därav att i isl., som har *bjarg* jämte *berg* såsom simplex, såsom första sammansättningsled har endast *berg*. Detta faktum har förf. omnämnt redan på s. 29, där A. Kocks försök att förklara förhållandet refereras, men sedan underlåter han att

själv ta ställning till frågan. Kanske har han ansett detta vara ett så speciellt detaljproblem att han överlåter dess förklaring åt andra.

Under alla förhållanden visar ordet *berg* hur ett enda ord kan rulla upp en hel härva av problem, olika i olika trakter. Så brokiga som beträffande just detta ord ter sig dock förhållandena annars inte.

I nästa avsnitt (s. 177 ff.) behandlar förf. framförstående konsonanters inverkan på diftongutvecklingen av *ë*; först sådana som verkat hindrande på uppkomsten av diftong. Förf. kallar dem träffande »*j*-fientliga fonem». Över hela det nordiska området har *v*, *r* och *l* hindrat utvecklingen av sammord. *ë* till diftong. Förf. påvisar ytterligare hindrande fonem, nämligen kons. + *n* eller *m* och ett ensamt *n*. Osäkrare är verkan av ett föregående ensamt *m*. Framställningen och utredningen av dessa förhållanden är förträfflig, stödd på rikhaltigt material och därför övertygande. Jfr dock s. 233 ovan.

Nederst på s. 181 förklaras ordet *mjärde* vara etymologiskt oklart. Det är dock alltför djärvt att på ett så enkelt sätt avfärda Hesselmans vackra och väl underbyggda sammanställning med gr. Μαρθών i Symbolæ philol. Danielsson (1932), s. 94 ff.

Därefter behandlas (s. 182 ff.) sådana ord där ett *j* som är förslag (man vill tillägga: och glidljud) går upp i eller uppsuges av den föregående konsonanten, t. ex. *kiæft* > *sjæft*, *stjærna* > *jæna*, *sjælv* > *sjælv*. Det är alltså fråga om den palatalisering, affricering och förmjukning av konsonant som skett i de flesta svenska målen. Sådana kons.-ljud kallar förf. »palataliserbara konsonantfonem». Han ger utvecklingen en god och tillräckligt omfattande exemplifiering. Om en del anmärkningar till förf:s slutsatser se uppsatsen »Till frågan om brytningen» (s. 221 ff.).

I ett följande avsnitt (s. 186 ff.) behandlas utvecklingen av »brytningsdiftongen» i framljud och efter neutrala, dvs. varken *j*-fientliga eller palataliserbara, konsonanter. Till de neutrala konsonantfonemen räknar förf. *h*. Men det sker med ett förbehåll, att *h* egentligen hör till de palataliserbara konsonantfonemen. Den roll som *h* har spelat, dels som befrämjande faktor för diftongeringens inträdande, dels dess senare sammansmältande med diftongens *j* till ett enhetligt ljud (*hiæta*, med hörbart *h*, > *jæja*), gör dock att *h*, trots förbehållet, helst borde ha behandlats bland de palataliserbara konsonantfonemen.

I avsnittet D (s. 188 ff.) undersökes sådant bortfall av det palatala förslaget som beror av andra fonetiska faktorer än de framförstående konsonanterna. I en del mål, på Själland och Nuckö och på ett par ställen i Norge, försvinner det konsonantiska diftongelementet då den vokalska komponenten är en främre vokal. I enstaka fall har *j*-bortfallet av andra forskare ansetts bero på dissimilatorisk inverkan från ett *j* efter vokalen. Förf. ställer sig med rätta skeptisk mot denna åsikt, men medger, såsom ovan framhållits, att antagandet kanske äger berättigande då det gäller ordet *berg*.

Därefter (s. 191 ff.) följer ett kapitel om accentförskjutning inom

diftongen. Denna företeelse kan bäst studeras i de danska dialekterna, där resultatet av diftongering av \bar{e} och \bar{e} i stor utsträckning blivit en fallande diftong, t. ex. *miel* 'mjöl', *tier* 'tjära'. I vissa nordliga svenska dialekter har utvecklingen gått ännu längre, i det att diftongens senare komponent ytterligare reducerats, och slutresultatet blivit ett *i*, t. ex. överkalixm. *mi^h* 'mjöl', *sti^h* 'stjäl'. Man kan med skäl ifrågasätta, huruvida inte denna utveckling i själva verket beror på en fortskridande förträngning och palatalisering. Detta gör inte förf., enär det strider mot hans uppfattning om diftongeringens natur, varom se s. 221 ff. Men anser man själva diftongeringen bero på förträngning, är det naturligt att uppfatta utvecklingen till en stigande diftong *ie* på nämnda sätt. Det innebär helt enkelt att det palatala elementet alltmera tar överhanden, för att i vissa fall bli helt allenarådande. Se sid. 229 ff. Framställningen är utomordentligt redig, och diskussionen belyst med klara exempel. — Det bör kanske framhållas, att man skulle kunna tänka sig en utveckling $\bar{e} > ie$ utan mellanstadium av stigande diftong, men i mål med tendens till stigande diftongering behöver naturligtvis inte denna förklaring tillämpas. Men en undersökning av de danska målen med denna möjlighet i tankarna skulle kanske vara av värde.

Så följer ett för hela problemkomplexet ytterst viktigt parti, behandlande den senare diftongkomponentens utveckling i en stigande diftong (s. 200 ff.). Detta kapitel är näst det kritiska avsnittet i början det mest vägande och bäst genomförda i avhandlingen. I en allsidig och grundlig utredning konfronteras materialet i fornspråkets källor, i synnerhet lagarna, med de nutida dialekternas vittnesbörd. Överensstämmelser påvisas, avvikelser diskuteras och förklaras, liksom även den viktiga frågan varför i det svenska riksspråket *jä* segrat över *ja* även i sådana fall där dialekterna i regel har *ja*, t. ex. i uddljud. Förhållandena i danskan och norskan belyses även på ett klagörande och tillfredsställande sätt.

Såsom en viktig faktor vid diftongutvecklingen framhåller förf. till en början diftongdissimilation: »det palatala diftongeringselementet har drivit *e*-ljudet i riktning mot en öppnare vokalkvalitet (*ä*, *a*).» Men även andra faktorer verkar i samma riktning. I synnerhet har vissa konsonantförbindelser verkat öppnande och sänkande på den föregående vokalen.

Enligt den äldre brytningsteori »bröts» \bar{e} direkt till *ja*, och kvarstod, om det inte labialiserades, såsom sådant i Västnorge och på Island, men blev senare i syd- och östskandinaviska dialekter till *jä* genom progressivt *i*-omljud. Enligt Svenssons teori har \bar{e} först blivit \bar{e} och *je*, och senare öppnats till *jä*, och i vissa fall gått vidare till *ja*. Det frapperande faktum att utvecklingen blivit mest avancerad ute i periferin av det nordiska språkområdet, nämligen i Västnorge och på Island, förklarar förf. med antagandet att diftongdissimilationen här verkat starkare, och åstadkommit att *jæ* konsekvent gått vidare

till *ja*. Denna tendens måste då ha varit starkast i väster och successivt avtagit österut. Denna fråga tarvar en grundligare utredning.

På grund av den senare diftongutvecklingen är det uppenbart att diftongeringen måste ha skett före *u*-omljudets inträdande. Men vi vet att den inte hade inträtt vid den tid runstenarna från By och Veblungsnes ristades, dvs. på 600-talet, ty där ristades ordet *jarl* såsom *evrilar*. Det äldre *u*-omljudet började inträda under 700-talet. Vid denna tid bör då i Västnorge den av *ē* uppkomna diftongen redan ha blivit *ja*, eftersom den får *u*-omljud till *jø*. Men det blir i så fall ytterst ringa tid över för det stora hoppet från *je* till *ja*. Det ser, frapperande nog, ut som om diftongdissimilationen skulle kraftigt ha satt in omedelbart sedan diftong utvecklats. Kanske har ändelsens *a* spelat en mycke större roll i västnordiskan än i östnordiskan, liksom även ändelsens *u* gjort. Förf. synes inte böjd att tillerkänna *a* något större inflytande, men väl *u*. Det är väl inte omöjligt att diftongen i kortstaviga ord med *a* i ändelsen snabbt blivit *a*, och att även långstaviga ord påverkats av detta. Troligast är kanske dock att *jæ* framför *u* aldrig hann till *ja* före *u*-omljudets inträdande, utan att diftongen redan på *jæ*-stadiet vek av i labial riktning till *js* el. dyl., och sedan attraherades av den genom *u*-omljud uppkomna vokalen *ø*, vars uttal nog inte varit så avlägset från *v*. Denna mening tycks Svensson företräda. Tidigt har säkerligen, hur man än ser saken, systemtvång och analogi spelat en mycke stor roll, något som man ju redan vid tillämpningen av epentesteorin antagit. Motsättningar som *vondr* : *vandar* : *vendi*, *sok* : *sakar* kunde lätt attrahera sådana som **skjeldr* : *skjaldrar* : *skildi*, **bjærk* : *bjarkar* o. d.

De västnorska och i synnerhet isländska förhållandena har förf. gått alltför lättvindigt förbi. Man får inte klart för sig hur han ser sådana problem som här antytts. Här tarvas en grundlig undersökning, innan utvecklingen i isländskan, i synnerhet till det olabialiserade *ja*, kan sägas vara klarlagd. Förhållandena i andra nordiska dialekter har förf. däremot klart belyst och diskuterat.

Ytterligare några anteckningar till detta avsnitt torde vara värda att framföra. På s. 211 konstaterar förf. i enlighet med Emil Olson att i Östgöotalagen en växling förekommer mellan *jæ*, vanligen, och *ja*, i ganska få fall. De senare skrivningarna är dock så pass många att de inte kan avfärdas som felskrivningar. Förf. yttrar om förhållandet: »Om man däremot antar, att den växling mellan *ä*- och *a*-former, som kommer till synes i de moderna dialekterna, redan vid tiden för lagtextens nedskrivande började framträda, finge *a*-formerna en enkel och naturlig förklaring.» Det ser ut som om förf. menar att växlingen inom de moderna östgötadialekterna i gemen skulle förklara växlingen *ia* : *iæ* i Östgöotalagen. Men en och samma hand i en handskrift representerar endast en bestämd dialekt. Och man kan inte gärna tro att ett och samma mål skulle ha haft fakultativa uttal som *biargha* : *biærga*, *stiala*, *stial* : *stiæli*, vilka bl. a. förekommer i lag-

handskriften. Sådant kan inträffa, i synnerhet i gränsmål, men det är tvivelaktigt om det skulle sätta spår i en och samma persons ortografi. På nästa sida (212) gör förf. ett liknande uttalande rörande växlingen *ia : iæ* i Upplandslagen: »Upplandslagens växling *ia : iæ* kan lätt förklaras av ljudförhållandena i de moderna upplandsdialekterna.» — Växlingar sådana som de nu nämnda kan nog förklaras på mer än ett sätt, men knappast så som förf. tänkt sig. Den naturliga orsaken är att redan i fornspråket, både i Östergötland och Uppland, diftongen i vissa ställningar haft ett uttal *ja*, såsom ännu i de nutida dialekterna. Såväl skrivningen *hialpæ* som *hiælpæ* kan återspegla ett uttal med *ja*. Det skrevs vanligen *iæ*, men några gånger *ia*. Samma förklaring kan ges åt motsvarande växlingar i äldre handskrifter från andra håll, t. ex. växlingen i äldre Västgötalagen mellan *fiarpi* och *fiærpi*, vilken förf. på s. 208 ser som ett utslag av olika dialekters inflytande.

Likaså ligger en motsvarande förklaring utan tvivel närmast till hands för dubbelformer som *iørp* : *iærp* i Upplandslagen, och överhuvud för växling *o : ø* i sådana fall som t. ex. *borker* : *børker* i VgL I. Förf. förklarar på s. 232 även dessa motsättningar med hänvisning till växlande uttal i olika närbelägna dialekter. Tänker man sig ett vid handskrifternas tillkomst förefintligt uttal *js* el. *dyl.*, vilket är ett naturligt mellanstadium i utvecklingen till *jø*, *jø*, så kan man förstå att vokalen av samma person kunde skrivas än med *o*, än med *ø*. — På s. 233 f. ger förf. uttryck åt just denna uppfattning i en intressant utblick över ortografin i de fsv. handskrifterna, och han varnar med rätta för att av handskrifternas ortografi dra alltför säkra slutsatser om uttalet. Man vill då tro att de nyss påpekade oegentligheterna beror på en oförsiktigt eller illa uttryckt tanke som i sig själv är riktig. Men bedömandet av de strax nedan nämnda västgötska orden *björn*, *mjölkk* tycks visa att han inte alltid tagit sin egen varning ad notam.

På s. 227 ff. behandlas den labialiserade *ë*-diftongens utveckling, alltså då ett *u* eller *w* stått efter stamstavelsen. Förf. ger bl. a. en god och övertygande förklaring till den kända skillnad mellan väst- och östnordiska mål som består däri, att vissa ord i isl. har labialiserad diftong, i fsv. olabialiserad, t. ex. isl. *fjoturr* : fsv. *fiætur*, isl. *hjolp* : fsv. *hiælp*. De fsv. formerna beror inte, som man förr trott, på utjämning inom paradigmen, utan helt enkelt på att *u*-omljudstendensens verkningar överhuvud varit mycke ringare på östnordiskt än på västnordiskt område. Den bekanta svenska motsättningen mellan det västliga *fjord* och östliga *fjärd* får nu en slutgiltig förklaring med stöd i de dialektgeografiska förhållandena. Den enkla och naturligt följdriktiga förklaring till sådana och många andra, förr mer eller mindre olösta problem, som nu erbjuder sig, talar i sin tur för att Svenssons diftongeringssteori är riktig.

Förf. skiljer på s. 228 mellan palatal labial vokal och velar labial. Till de palatala räknar han *ø*. På s. 230 är han försiktigare, och kallar

jø för en mellanform mellan palatal och velar form av diftongen. Detta kan man gå med på, men skall *ø* placeras i något av båsen, måste det bli bland de velara vokalerna.

På s. 230 f. har en del västgötska former felbedömts. Förf. anser att den västgötska formen *bjan* 'björn' utgår från *bjorn*, inte *björn*. Det förhåller sig i stället så att *ö* framför kakuminalt *t* och *n* i vissa västgötamål (för övrigt även i bohuslänskan) blivit *u*. På samma sätt förhåller det sig med västg. *mju^t* 'mjöl' och *fju^t* 'fjöl, bräda'. De återgår närmast på *mjöl*, *fjöl*. Detta är t. o. m. fallet med formerna *mju^t*, *fju^t* o. d. De finns vid Vänern, och i dessa mål blev *ö* först *u*, som sedan liksom ursprungligt *ü* gick vidare till *u*. Närmare uppgifter om förhållandena kan hämtas t. ex. hos Götling Västerg. folkm. 1, s. 306. Förf. menar att den nutida västgötskan stämmer med t. ex. *bjorn* i VgL I. Skrivningarna *io*, *iö* i VgL I avser, såsom ovan antagits, säkerligen ett och samma ljud, nämligen *js* (eller *jø*). Det är väl inte alldeles nödvändigt att t. ex. *mju^tk* gått över *mjø^tk* el. dyl. Man kan tänka sig att *js* direkt blivit *ju*, men detta torde inte kunna bevisas.

I avsnittet G (s. 236 ff.) försöker förf. ge en generell lösning av tidigare uppmärksammade skiljaktigheter hos vokalen i ett och samma eller närstående ord i olika trakter. Det gäller det förhållandet att ett ord med gammalt *ë* i stammen i ett nutida mål kan uppträda med *i*, i ett annat med diftong. Förf. ger en lista på sådana fall som han observerat, t. ex. isl. *jökull* : fsv. *ikil*; isl. *hildir*, f. : isl. *hjaldr*, m.; isl. *piðurr* : fsv. *tiædhur*, m. fl. Förut har dessa behandlats från fall till fall, och givits specialförklaringar med olika stamslut o. d. Nu menar förf., anknyttande till en tidigare berörd uppfattning, att formerna med *i* skall ges en enhetlig förklaring, och förstås såsom resultatet av den utveckling *e* > *i^e* > *ie* > *i^e* > *i* han antagit ha ägt rum inom stora områden. Denna förklaring kunde gå för sig på områden där sådan utveckling är normalt förekommande, t. ex. i danska dialekter och en del norrländska mål. Men den duger inte för de stora områden, t. ex. hela Götaland, där en sådan utveckling inte kan påvisas, och säkerligen aldrig ägt rum. När man t. ex. i Västergötland och Bohuslän av *mjälte* träffar formen *miltar*, f., så kan denna omöjligen ha uppkommit med diftong såsom mellanstadium. Förf. uttrycker nederst på s. 237 sin skepsis mot Hellquists ansättande av tre olika grundformer för ordet *mjälte* : **meltan-*, **meltia-*, **meltiö-*, och mera generellt yttrar han på nästa sida: »För övrigt har man, synes det, i alltför stor utsträckning laborerat med olika ordbildningstyper, med olika avledningssuffix, enbart för att förklara den varierande stamvokalismen, ofta utan att kunna uppvisa något annat drag, t. ex. en semologisk skiljaktighet, som kunde förklara olikheten i ordbildning. Man önskar gärna en semologisk motivering till antagandet, att västgötskt *spjälla* bildat med suffixet *-ön*, medan den vanliga formen *spilla* haft suffixet *-ian*.» Kritiken träffar nog i flera fall rätt, men den skjuter över

målet. Man kan inte vänta att formella skiljaktigheter inom ordförrådet alltid skall åtföljas av semologiska. Det fsv. *ikil* innehåller t. ex. utan tvivel suffixet *-ila*, och isl. *þokull* är bildat på *-ula*. Dylikt från gammal avljudande böjning härstammande suffixavljud är ingalunda något ovanligt. Jfr t. ex. isl. *þerull*, adj. 'omkringströvande': *ferill*, m. 'färdeman; spår, väg'. Beträffande *mjälte* nödvändiggör formella egenheter synbarligen ansättandet av grundformen **meltiō*- för västsv. *miltar*, f., nämligen det fastvuxna nom.-*r*'et i ett feminint ord; se Janzén Stud. över subst. i boh., s. 253 ff. Vidare är formen **meltan*- troligen omöjlig att komma ifrån som utgångspunkt för den spridda formen *mjälte*. Och utgångsformen **meltea*- torde vara nödvändig på grund av den isl. formen *milti*, som är neutrum. Man har nämligen svårt att tänka sig en övergång från feminin *iō*-stam till en neutral *ia*-stam (isl. *milti*, n., o. d.), även om man räknar med attraktion av andra neutrala inälvsvord. Beträffande motsättningen *spilla*: västg. *spjälla* bör observeras att detta ordpar finns inom isländskan själv, *spilla*: *spjalla*, och här råder skillnad i böjning (pret. *spilla*, men *spjallaði*), något minst lika viktigt som semologisk skillnad. Förf. upplyser här inte om de nutida dialekternas böjning. Det bör för övrigt inte fästas alltför stort avseende vid om verbet *spjälla* i målen skulle böjas som *spilla*. Attraktion inom verbböjningen är ju ytterst vanlig. Isl. *hildir* och *hjaldr* har olika genus, alltså olika utgångsformer. Fsv. *gita* (isl. *geta*) och *giva* (isl. *gefa*) beror bl. a. på utveckling i svagton. Beträffande motsatsen *stilk*: *stjälk* yttrar förf. på s. 238: »Enligt Hellquist kan fsv. *stilker* 'ej direkt föras samman med stjälk, utan måste betraktas som en parallellbildning till grundordet *stil*-' , som bl. a. föreligger i t. *stiel*, stjälk, medan ordet *stjälk* är bildat till den ieur. roten *stelg*, vara styv o. d., eller är en *k*-avledning till ett subst. motsv. ags. *stēla*, stjälk, som i sin tur är bildat till roten i t. *Stiel*. Med hänsyn till den föreliggande formväxlingen förefaller en dylik etymologi ganska betänklig.» Detta problem kan inte här bli föremål för utredning, men så mycket är säkert, att den boh. formen *stēlk* 'stjälk' inte kan utgå från **stelk*-, varav skulle ha blivit **stark*, utan återgår på *stilk*-. Man kommer inte ifrån de båda parallella stammarna **stelk*-, **stilk*-, hur de sedan skall förklaras. Liknande invändningar mot förf:s generella förklaring kan göras beträffande flertalet av de i hans förteckning upptagna orden.

Diftongerinstendensens verkningar och på densamma hindrande faktorer har givit mycket olika resultat i olika nordiska dialekter, både beträffande diftongeringens genomförande överhuvud och dess senare utveckling. En kort sammanfattning av de viktigare olikheterna framlägges i avsnittet H (s. 240 ff.). Förf. framhåller också de svårigheter som reser sig vid försök att i detalj bedöma en språklig utveckling som skett för så lång tid sedan som »brytningen». Man är ofta hänvisad till mer eller mindre bevisbara hypoteser. En sådan är ju själva diftongeringsteorin. Men man har rätt att med hjälp av likartade eller

identiska företeelser som kan studeras i nutida dialekter dra avgörande slutsatser för äldre språkskeden. På detta sätt har förf. givit sin nya diftongeringsteori så starka stöd att den kan sägas vara bra nära bevisad.

Förf. kan också påvisa att i många dialekter diftongerade former förr haft större frekvens inom ordförrådet än de nu har. Det ursprungliga beståndet av diftongerade ord har reducerats genom inverkan av interna ljudutvecklingar i dialekten och genom yttre påverkningar. Förf. nämner en del yttre faktorer som bidragit att göra den nutida bilden av diftongeringens genomförande så heterogen som den är.

Förr förklarades sådana växlingar i dialekterna som *stälk* : *stjälk*, *säl* : *själ* 'Phoka' som resultatet av obevisbara analogiska utjämningsprocesser, som verkat i olika riktning i olika trakter. Genom Svenssons teori kan de naturligt förstås som härrörande från dialekter med olika utveckling av *ě*. I skriftspråket sker dock så småningom en utjämning, och en enhetligare beteckning för diftongeringsprodukten genomföres, »allt i anslutning till uttalet i de under medeltiden dominerande dialekterna».

Avhandlingen avslutas (s. 246 ff.) med några anmärkningar, där förf. med framgång söker påvisa att diftongering av *ě* och annan diftongering med palatalt förslag till sin natur är samhöriga.

Diftongeringen av *ě*, »brytningen», visar emellertid också viktiga skiljaktigheter gentemot andra slag av diftongering med palatalförslag. Den är tidigare än andra diftongeringar. Och det tycks ha funnits en paus innan de senare diftongeringarna av *ě* (av olika ursprung) satte in. Tendensen verkade, så vitt vi kan se, i hela Norden med ungefär samma kraft, fastän vissa hindrande faktorer varit starkare på vissa håll. Senare diftongeringar har inträffat inom mindre, spridda områden, och man kan tydligt iaktta några få intensitetscentra eller kärnområden. De förhållanden som är knutna till den samnordiska diftongeringen av *ě* är såpass egenartade och karakteristiska för just denna utveckling, att man nog fortfarande för klarhetens skull bör ge den en särställning, och då har man också behov av att ge den en distingerande benämning. Man kunde kalla den »samnordisk diftongering (av *ě*)» el. dyl. Men nu har ordet »brytning» så vuxit sig fast som term för just denna ljudövergång att den kanske helst bibehålles. Förvisso är den inte någon god term, sedan man efter Svenssons undersökning fått en helt annan uppfattning om företeelsens orsak och natur. Men även andra språkliga termer är »dåliga». Och inte förringar bibehållandet av den gamla benämningen värdet av Svenssons prestation. Den gamla termen har också ett stort värde i att vara kort.

Ingen torde förneka att den nu granskade undersökningen är en märklig avhandling. Den har brutit ned en av den nordiska språk-

historiens nästan axiomatiska sanningar (epentesteorin) och skjutit grundskott i en annan (det progressiva *i*-omljudet). Den har ersatt en för de germanska språkens natur främmande hypotes med en enkelt naturlig teori, som får stöd i många identiska och närliggande utvecklingar inom de nordiska språken själva.

Visserligen har förf. genom en alltför stor böjelse att generalisera ur sitt material dragit en del äventyrliga och alltför långt gående, felaktiga slutsatser, men dessa berör huvudsakligen andra diftongeringar än »brytningen», och förringar inte värdet av den nya upptäckten. De avsnitt som behandlar *ě* äger en helt annan kvalitet och vederhäftig fasthet än de övriga partierna, t. ex. det som rör *ē*. De förra är skarpsinnigt gjorda och mästertligt utformade. Hade avsnittet om *ē* gjorts kortare och inskränkt till att ge de fakta som materialet tillåter, vilka redan de tillräckligt stöder den nya teorin, skulle avhandlingen ha blivit mera homogen, och den skulle ha stått som ett monument av en sällsynt skön tankebyggnad. Som det nu är, gnisslar det något i byggnadens fogar.

Med denna avhandling är dock långt ifrån alla frågor rörande utvecklingen av *ě* slutgiltigt lösta. Det menar förf. inte heller. Men han har öppnat den stora inkörsporten till de inre gångarna. Svenssons avhandling förklarar många gamla olösta gåtor; den öppnar också nya problem och ger nya frågeställningar, som utan tvivel kommer att ge upphov till en rik litteratur. Man kan peka på sådana närliggande företeelser som utvecklingen av fonemen *eu* och *aiw*. De av den nya teorin framsprungna kommande undersökningarna har alla förutsättningar att ge bestående resultat, när de bygger på en riktig huvudprincip.

Fsv. och nysv. hustru.

I Skrifter till uppbyggelse, SFSS 36, finns ett parti kallat Liknelser om Johannes Evangelisten, s. 113—137. Stycket är en översättning från latin och är avtryckt efter Cod. Holm. A 9 från slutet av 1400-talet. Förlagan till denna är icke känd. Utom i A 9 förekommer stycket i Cod. Holm. A 3 från 1502, enligt utgivaren, Geete, en avskrift av A 9.

Johannes Evangelisten liknas vid sju träd, sju fåglar och sju blomster. Det andra trädet i ordningen är *proximi compassio, thät är warkunnan ofwer sin iämkristin*. S. 121 nederst heter det så: *I thässins thräs öfwersta skata sither en fughel som kallas hustru, hwilkins natur är at wara när dödhra människio griptom*. De övriga fåglarna är *paffoghel*;

swan; arpia; philomena, thät är näcthergalan; fenix; swala, alla väl bekanta.

Något fågelnamn *hustra* är däremot icke uppvisat. Tänkbart vore, att det kunde vara ett med texten tillfälligtvis övertaget sydländskt namn på en hos oss okänd fågelart. Denna lösning är emellertid föga tillfredsställande och bör enligt min mening stå tillbaka för en annan.

Den latinska förlagan är som nämnt icke känd, varför ingen ledning står att få från det hållet. Men fsv. *hustra* är i annan betydelse anträffat en gång, nämligen i ett burspråk från 1460, tryckt i Stockholms tänkebok I: 438, där det är = 'hustru'. Stället lyder: »Huar man giffua sit skot ut betiden ok mannen kommar siälffuer till skothwset ok senda ey hustran sina for sik widh iij marck, om han hauer icke lageligt forfall.»

Om *hustra* också i SkrtUppb är identiskt med *hustru*, bör det återge ett latinskt *uxor* eller *coniu(n)x*. Nu är det senare ordet till sin skriftbild mycket likt ett latinskt fågelnamn, nämligen *cornix* 'kråka'. Särskilt om man räknar med att förlagan haft förkortningstecken, kommer skriftbilderna varandra mycket nära, t. ex. *cōiux* och *cornix* eller ännu hellre *conix*, som förtecknas i Du Cange 2: 508 och där förmodas vara lika med *cornix*. I det senare fallet utgöres skillnaden endast av förkortningstecknet. Men även utan detta sista antagande är likheten så stor, att en översättare lätt kunnat se fel i hastigheten.

Den omtalade fågelns natur att hålla till när *dödhra människio griptom* för snarare korpen än kråkan i tankarna, då korpen ju är känd för att gärna gå på as. Korpen är döds- och likfågeln framför andra, bortsett endast från gamen. Exempel på denna korpens roll i folktron har samlats av Nat. Lindqvist i denna tidskrift bd 58 s. 293. Korpens latinska namn, *corax*, ligger också väl till för den framställda teorien, då det har lika många staplar som *cōiux* och även i övrigt starkt liknar detta ord.

Formen *hustra* i STb a. st. med dess ovanliga slutvokal är icke säkert att ställa på samma linje som *giffua* 'give', *kommar* 'kommer' eller 'komme', *senda* 'sände' och *icka* 'icke' i samma text. Man erinrar sig, att skrivaren, Nicolaus Hansson, var tysk, Noreen i Arkiv 53: 79. *Giffua* osv. är alltså hypersvecismer. Enligt ovanstående är *hustra* 'hustru' belagt ytterligare en gång i fsv. Formen finns ej i SAOB:s formöversikt (H 1513 f.) men påträffas i en uppländsk bröllopsdikt från 1695: *jä täcka Hustra* (Hesselmans utgåva s. 54: 10). *Hustra* är dessutom formen i många nutida svenska dialekter. I de gamla danska landskapen samt i Kronobergs län är det icke genuint; det heter *kvinna* (*kvæya*, *kwæya* o. d.) eller *gumma*. Men i Kalmartrakten heter det *hūstra* (H. och E., Folkminnen 60, 87), på Öland är *hūstra* vanligt (Lindroth, Ölands folkmål I: 332) och på Gotland *hustra* och *hustrå* (Säve—Gustavson I: 354). *Hustra* heter det vidare i hela

Jönköpings län, i Östergötland utanför *e*-målsområdet, på många eller de flesta håll i Västergötland (där ordet förekommer), Närke, Södermanland, Västmanland och Värmland.¹ I Bohuslän är *hustru* vanligast i söder, *hustru* i norr (Janzen, Subst. i boh. 270). I Uppland är på flera håll antecknat *hustru*, men (*h*)*ustru* tycks vara det vanligaste i östra delen av landskapet: Fasterna (Tiselius s. 75), Alunda (Bergman s. 7), Vätö, Bro och Rådmansö (Schagerström, Sv. Lm. II: 50, X: 32), antagligen att uppfatta som en arkaism. Från Gagnef i Dalarna har Levander, Dalmålet I: 221 *farbrostu* 'farbrores hustru'. I östsvenska heter det *hustro* eller *huster*, Vendell 362, Wessman 290.

Den sistnämnda formen är beviset för att den slutljudande vokalen uppfattats som ändelse, icke som vokalen i en enstavig senare sammansättningsled. Det genom apokopen (Hultman, De östsv. dial. s. 142) stavelsebildande *r*-et har skaffat sig hjälpvokal. *Hustro* är att klassificera på samma sätt som *gummo*, *flucko*, *höno*, Hesselman i Nysv. Stud. 1931 s. 250.

Givetvis kan *hustru* icke vara ljudlagsenligt utvecklat ur *hustru*, utan *hustru* är en nybildad nominativ till den förmenta oblikformen *hustru*. Det tyska lånordet har på så sätt inrangerats bland de inhemska svaga femininerna. Det undergick därefter vid kasusböjningens försvinnande samma öde som dessa. *a*-formen har sålunda naturligt nog generaliserats i Götaland. På grund av ordets långstavighet har enligt reglerna »nominativformen» fått överhanden också i trakter, där annars substantivens oblika former segrat. Endast från vissa ålderdomliga mål i Uppland, från Gotland, Dalarna och Finland är *o*-former av långstaviga fem. kända (Hesselman, Sveamålen s. 17 f.), och det är också där former som *hustro*, *hustru* uppträder. (Från Dalarna har jag så gott som inget material.)

¹ Benäget meddelande från Landsmålsarkivet i Uppsala.

Parallellismen hos Linné.

En anteckning till Belfrages studie.

I den uppslagsrika och djupt inträngande artikeln i band 58 av denna tidskrift behandlade docenten Sixten Belfrage Parallellism och parallelliserande enumeration hos Linné. För första gången får man bl. a. riktigt klart för sig, vilken dominerande roll Bibeln spelat för Linnés språk och att Linné hade denna förkärlek för Bibelns språk i arv från fadern, medan brodern Samuel tydligen var alldeles blottad på sinne för språklig form och stil. Det är efter Belfrages fina analys ingenting att tillägga till Linnés karakteristik på denna punkt.

Endast i fråga om en obetydlig detalj skulle man möjligen med någon rätt kunna anmäla en avvikande mening, och då det ställe hos Linné, som synes mig böra uppfattas på ett annat sätt än Belfrage gjort, tillhör en urgammal gren på litteraturens stora träd med några av en tillfällighet sent utslagna skott just i Sverige, vågar jag uppträda med det eljest mycket förmättna anspråket att på denna punkt komplettera Belfrage.

I det motto, som Linné skrivit på manuskriptet till *Iter lapponicum*, ha enligt Belfrage annotationsstilens korta meningar blivit använda av Linné i den högre stämningens tjänst. För jämförelsen med nedan anförda exempel tillåter jag mig avtrycka mottot i sin helhet:

Småland har födt mig

Sverige har jag genomrest

Jordenes 450 alnars diupa inälfwor beskodat

I wädrets högd till en mihl långt upklyfwet

Sommar och *Winter* på en dag åsk[od]at och på samma dag lefwat i

Moln har jag genom gåt

Werldsens ända har jag besökt

Solenes härberge öfwer natten åskodat

rest på ett åhr till lands 1000 mihl.

I själva verket tyckes Linné här vara påverkad av en schablonmässig vanlig form, som långväga resenärer använde för att glorifiera sina resestrapatsor. Jag tror också, att det är möjligt att peka på Linnés förebild, därifrån han hämtat anslaget och ett och annat element (särskilt rad 7).

1683 bereste den franske författaren Jean François Regnard, mest känd som dramatiker (f. 1655, d. 1709), Lappland. Det skall för övrigt ha varit en romantisk historia, som varit motivet till denna resa. Regnard hade enligt berättelse på en resa från Italien till Marseille tillsammans med sin älskarinna tillfångatagits av sjörövare, men slutligen liksom denna blivit friköpt. Sedan underrättelsen erhållits om att älskarinnans man dött, stå de just i beredskap att gifta sig, då denna underrättelse visar sig vara falsk och älskarinnans man plötsligt dyker upp. Av sorg över förlusten av den älskade begav sig Regnard ut på den ovannämnda resan och skriver en berättelse därom, som för första gången tryckes i hans *Cœuvres, nouv. éd.* 1731.

Kommen till Jukkasjärvi inristade Regnard på en klippa följande inskrift, som han anför i sin reseberättelse (s. 209):

Gallia nos genuit, vidit nos Africa, Gangem
Hausimus, Europamque oculis lustravimus omnes
Casibus et variis acti terraque marique
Hic tandem stetimus nobis ubi defuit orbis.¹

Linné företog sin resa 1732 och Regnards resebeskrivning förelåg som nämnts i tryck 1731. Ingenting är naturligare än att Linné, som före resan naturligtvis var angelägen om att ta del av den då existerande Lapplandslitteraturen, läst även denna reseskildring och därifrån hämtat uppslaget och formen för det motto han nedskrev i *Iter lapponicum*. Så vitt jag kunnat finna, kom Linné på sin resa aldrig till Jukkasjärvi och kan sålunda icke i kyrkan ha läst inskriften.

Det kan också ha varit de La Motraye, som influerat Linné, ehuru detta är mindre sannolikt. I andra delen av hans *Travels* (s. 323) står följande epigram, som jag anför förkortat:

Me genetrix tenuit bis denis amplius annis
Gallia, me Italica, Africa terra, Britannica regna [viderunt]

...

ac mihi inocciduum ostendit Lapponia solem.

Emellertid är denna epigramform mycket äldre än de här anförda exemplen. Det är tillräckligt att erinra om den gravskrift, som uppges ha stått på Virgilius grav:

¹ En trätavla med samma inskrift förvaras ännu i Jukkasjärvi kyrka. Enligt A. de La Motraye, *Travels through Europe, Asia*, 2 (London 1723) s. 309, var klippan med inskriften ännu att se på ett ställe, som denne uppger heta *Peskomarca*. Den italienske resanden G. Acerbi uppger i sina *Travels through Sweden, Finland and Lapland*, 1 (London 1802) s. 349 att epigrammet också var inskrivet i en i kyrkan förvarad bok, som också innehöll anteckningar av andra långväga resande, däribland av de La Motraye. Dennes anteckning har dock här en mycket avvikande form från den i resebeskrivningen tryckta (se ovan).

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope; cecini pascua rura duces,
men då detta epigram och en mängd imitationer från äldsta tider
redan äro behandlade, nöjer jag mig med att hänvisa till A. S. Pease's
uppsats härom i *Classical philology*, 35 (1940) s. 180 ff. Jfr också
Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst 45 (1940) s. 60.

Lund.

BROR OLSSON.

Recensionier.

Gustaf Lindblad, Relativ satsfogning i de nordiska fornspråken (Lundastudier i nordisk språkvetenskap utg. av Ivar Lindquist och Karl Gustav Ljunggren. 1). A.-B. Gleerupska univ.-bokhandeln, Lund 1943. 210 s.

I sin djuplodande avhandling Sättningsbygningen i Skaanske Lov (1941) avger Paul Diderichsen på tal om relativsatsen följande programförklaring: »Ikke Derivation, men Analyse er Syntaksens egentlige Opgave: Hvilke morfologiske Elementer (in casu: hvilke Korrelattyper og hvilke Partikler) indgaar i den Konstruktion, der skal undersøges? — Paa hvilke Maader forbindes de (in casu: foreligger der Distans eller Kontakt, Hoved- eller Bisætningsattraktion eller eventuelt begge Dele)? — Hvilke Typer er habituelle, hvilke okkasionelle, hvilke rene Undtagelser? — Saaledes lyder Syntaktikernes Spørgsmaal til sit Materiale, og har han ført sin Analyse til Bunds og ved Sammenligning vist, hvorledes de forskellige Typer fordeler sig kronologisk og geografisk paa Kilderne, har han løst sin Opgave og kan overlade de prælitteære Konstruktioner til Liebhaveere» (s. 159). Lindblad følger helt Diderichsen i den positiva delen av programmet men visar mycket litet av hans motvilja mot »de prælitteære Konstruktioner». Hans väldisponerade avhandling innehåller utom ett inledande avsnitt tre kapitel, som i tur och ordning behandla korrelatet, bisatsinledningen och vad förf. kallar relativkomplexet,¹ dvs. den syntaktiska enhet, som korrelat och bisats tillsammans bilda.

Undersökningen bygger på ett imponerande material, som utom runinskrifterna omfattar halvtannat hundratal av de äldsta nordiska (framför allt fornsvenska) texterna. Den har begränsats till den s. k. kasuella relativfogningen, dvs. sådan, där korrelatet ingår i bisatskonstruktionen som ett substantiviskt element (fvn. *þaðan koma döggar, þær i dala falla* Vsp. 19). Den adverbiala relativfogningen (fsv. *þær skal löse ær stæþær* ÄVgL 57: 7) behandlas alltså icke. Till avhandlingens bästa partier hör den grundliga utredningen av den s. k. obestämda relativsatsen (*Hvar sum brytær vp ren ok sten han*

¹ Termen motsvarar Diderichsens »det relative Komplex». Holger Johansen talar i stället om »Relativkompositum» (Zur Entwicklungsgeschichte der altgerm. Relativsatzkonstruktionen s. 57 [1935]).

hetir .. ormylicæ ÄVgL 51:1). Det inledande pronominet *hva(r)* förklarar Lindblad som indefinit och identiskt med got. *hvarjis*; det som följer efter är en normal relativsats (s. 27 ff.).¹

I första avsnittet går förf. som nämnt igenom materialet från synpunkten av korrelatets beskaffenhet. Den tidigast påträffade korrelattypen är *sa* (+ nomen), som möter redan i urnordiskan (*sa þat bariutiþ Stentoften, SAR þat barutr Björketorp, ek erilar sa wilazar ha[i]teka 'jag den »eril», som heter wilazar' Lindholmen²*). Det fornnordiska runmaterialet uppvisar dessutom typerna *sasi* (+ nomen), *hinn* (+ nomen), *hva(r)*, appellativ och nomen proprium. Först i litterär tid anträffas typerna substantiv i bestämd form, *hvilikin* (+ nomen), *hvat 'det'*, indefinit pronomen och hel sats. Av de nu nämnda betecknas *sa*, *sasi*, *hinn* (+ nomen) och *hva(r)* som primära korrelattyper. Alla de övriga kunna nämligen enligt förf. härledas ur typen *sa* (+ nomen). Han går emellertid ett steg längre: »Men man kan även med stöd av vissa förhållanden i nordiskan och gotiskan våga en förmodan, att sistnämnda korrelattyp .. är den ursprungligaste.» (s. 69).³ Det föreliggande materialet ger emellertid mycket obetydligt stöd åt denna förmodan.

Vid egennamn dominerar sålunda den *sa*-lösa typen fullständigt redan i runmaterialet: mot c. 70 fall stå endast 5 säkra av den typ, som enligt förf. skulle vara ursprungligare. Att denna senare f. ö. anträffas endast i de äldsta fornvästnordiska texterna, där den alltid växlar med den *sa*-lösa typen, bevisar naturligtvis inte, att den är ursprungligare än denna. Vid korrelattyperna *sasi* (+ nomen), *hinn* (+ nomen) och *hva(r)* saknas helt den konstruktion, som förf. förutsätter vara den äldsta. För sin bevisföring är han hänvisad dels till en jämförelse med gotiskan, där förhållandena emellertid ligga annorlunda till,⁴ dels till en analys av korrelativpronominets betydelse och funktion.

Ur denna synpunkt finner förf. *sa* inta en särställning, såtillvida som det praktiskt taget genomgående är determinativt, dvs. icke har annan betydelse än den som den följande bisatsen tillägger det. Där emot visa *sasi* och *hinn* icke blott determinativ utan också — och detta oftast — deiktisk betydelse. Skillnaden mellan *sa* å ena sidan,

¹ I tryck har han på denna punkt blivit i viss mån förekommen av Diderichsen, som antyder samma förklaring för den obestämda relativsatsen (a. a. not 302). L. har dock nått sitt resultat oberoende av D.

² Denna tolkning är författarens egen; den tidigare forskningen har ej sett någon relativkonstruktion i Lindholmsinskriften. Tolkningen är elegant men övertygar icke helt. Inskriften spelar en stor — med hänsyn till vad här sagts alltför stor — roll i författarens argumentering.

³ Spärrat av L.

⁴ Got. *saei* är relativum och har säkerligen icke uppfattats som demonstrativpronomen + relativpartikel; det kan sägas i princip motsvara den mycket ursprungliga typen y. fsv., ä. nsv. *then (ther), then (som)*, omnämnd av L. s. 174 f.

sasi och *hinn* å den andra är emellertid endast en gradskillnad. I alla tre fallen är det fråga om en utveckling från deiktisk till determinativ betydelse.¹ Längst har denna utveckling gått vid *sa* (som dock någon gång uppvisar deixis, jfr s. 81, 190), minst framträder den vid *sasi*. Som korrelat är *sa* i allmänhet vanligare än *hinn*, men i Skånelagen är förhållandet omvänt, och även i de övriga fda. lagarna är korrelativt *hinn* en mycket utbredd företeelse.² Det kan icke visas, att *sa* är äldre än *hinn* som korrelat. Att endast det förra pronominet är anträffat i de två eller tre urnordiska inskrifterna, visar på sin höjd endast, att *sa* redan vid denna tid var vanligast. Detta stämmer med författarens iakttagelse: »*Hinn* är redan i fnord. ett pronominet på avskrivning» (s. 49).

Att någon principiell skillnad icke råder mellan *sa* och *hinn* (jämte vissa andra pronomina) visar förf. själv i andra sammanhang. Sedan han behandlat *sa* i kontakt- och distansställning, framhåller han: »Även vid det substantivbestämmande korrelativa *sasi* och *hinn* kan man följa en utveckling från kontakt- till distansställning.» (s. 158). »Båda pronomina [dvs. *hinn* och *hva(r)*] stå det korrelativa *sa* nära. Liksom detta kunna de nämligen ersätta *sa* i dess artikelartade användning i kärnkomplexet, d. v. s. ha en »substantiverande» funktion och jämförelsevis trycksvagt ansluta sig till bisatsen.» (s. 187).³

Icke minst det sist anförda utgör en tankeställare. Med kärnkomplex menar förf. »en ordgrupp, bestående av *sa* + omedelbart följande oinledd relativsats, där *sa* är rytmiskt förbundet med bisatsen» (s. 168). Kärnkomplexet fungerar inom satsen på samma sätt som ett substantiv. I anslutning till Neckel finner förf., att kärnkomplexet närmast kan jämföras med *sa* + svagt adjektiv. Men enligt en hittills icke vederlagd uppfattning är *hinn* äldre än *sa* som adjektivartikel.⁴ Under

¹ Jfr författarens eget uttalande: »Sistnämnda uppfattning [dvs. att rent determinativ funktion hos *sa* skulle vara urgammal] synes mig mindre sannolik med hänsyn till, att ålderdomliga nordiska källor uppvisa belägg på halv-determinativ användning av *sa* .., och att den rent determinativa innebörden vid flera besläktade pronomener: *sasi*, *-inn* och *hann*, är klart sekundär. Den determinativa funktionen hos *sa* torde vidare ha framgått snarare ur deiktisk än ur anaforisk användning. I övergångsfallen är pronominet nämligen deiktiskt-determinativt ...» (s. 190).

² Se Diderichsen, a. a. s. 144; Lindblad, a. a. s. 49.

³ Jfr även s. 3 not 2.

⁴ Se Olson, Stud. över pronominet *den* i nsv. s. 99 (1913); Larm, Den bestämda artikeln i äldre fsv. s. 64 (1936). Lindblad menar visserligen, att *sa* skulle vara lika gammalt som *hinn* i den nämnda funktionen, och stöder sig därvid på Ivar Lindquists och v. Friesens tolkningar av Sparlösa stenens runar *þAR raki[n]ukutu* (s. 169). Den förre anser verkligen, att *þAR* »tjänstgör .. som bestämd artikel framför adjektiv» (Sparlösa stenens s. 98 [1940]). v. Friesen däremot hyser ingalunda denna uppfattning utan tillägger *þAR* jag-deixis:

sådana förhållanden borde det ha legat nära till hands att från konstruktionen *hinn* + svagt adjektiv komma fram till ett kärnkomplex med *hinn* som huvudord.¹ Naturligtvis vore det fåfång möda att söka bevisa, att *hinn* i denna funktion är äldre än *sa*. Frågan om prioriteten kan helt enkelt icke besvaras. Och under inga förhållanden kunna vi av materialet sluta oss till att *sa* är »urdeterminativet» i nordiskan.

Det andra stora kapitlet behandlar bisatsinledningen. Principiellt ha vi här att göra med två huvudkategorier av bisatser: inledda och oinledda. Den förra kategorien sönderfaller i sin tur i två grupper, allteftersom det inledande elementet är en partikel eller ett relativt pronomen.

Förf. granskar först »inledd kontra oinledd relativsats» (s. 90 ff.). Här som på många andra ställen hade det varit önskvärt att få sifferuppgifterna i tabellform, något som skulle ha ökat överskådligheten. Materialet behandlas först ur dialektgeografiska och kronologiska synpunkter. Resultaten erbjuda mycket av intresse. Förf. visar sålunda, att lagtexter från perifert östnordiska områden synas gynna bruket av relativpartikel. Tar man hänsyn till att fornvästnordiskan praktiskt taget alltid har relativpartikel (s. 93), skulle den dialektgeografiska regeln i stort sett kunna formuleras så här: I den äldsta nordiska litteraturen har partikellös sats sin största frekvens i vissa centralsvenska källor. Undersökningen ur kronologisk synpunkt ger till resultat, att det »i den fornsvenska handskriftslitteraturen kan konstateras tilltagande frekvens för relativet» (s. 91).

Vad man beklagar är att förf. så gott som fullständigt försummat att konfrontera resultaten av de båda undersökningsmetoderna med varandra. I den kronologiska översikten redogöres till en början för runmaterialet. Bortser man från de 2 (3) urnordiska inskrifterna — av vilka en har partikel, jfr ovan — finns det sammanlagt bara 7 ex. på oinledd sats. Detta nämner förf., men han talar i detta sammanhang icke om, att mot dessa 7 fall stå sammanlagt inemot 140 med partikel (omtalat s. 46). De oinledda omfatta alltså inte ens 5 % av hela antalet. Av de nämnda 7 äro 6 från svenskt område; det hade kunnat tilläggas, att 5 äro från centralsvenskt område, där ju också de litterära källorna visa partikellöshet i relativt stor utsträckning.

Frekvenssiffrorna för den hithörande fsv. handskriftslitteraturen kunna icke förklaras endast av skrifternas ålder. Av de lämnade uppgifterna framgår sålunda, att en av våra allra älderdomligaste urkunder, Pentateukparafrasen, i fråga om partikelfrekvensen överens-

»här, som stå här» (Sparlösastenen s. 79 [1940]). På forskningens nuvarande ståndpunkt torde Sparlösastenen icke kunna rubba uppfattningen, att *hinn* är äldre än *sa* som adjektivartikel.

¹ Diderichsen jämställer också *hinn* och *sa* i de båda nämnda funktionerna: *hín|þæn dræpæn, hín|þæn ær dræpæn uar* (a. a. s. 145).

stämmor med bl. a. Strindbergs Mäster Olof och Hallströms Vilsna fåglar (s. 92 med not 2). Här ger alltså en undersökning efter kronologiska linjer ett fullständigt intetsägande resultat. Pentateukparafrazen med partikellöshet i blott 6% av alla fall borde ha ställts mot exv. Birgittas autografer, som uppvisa hela 55% — skillnaden ligger på det dialektgeografiska planet. Den förra texten är västgötsk och hör till samma grupp som *FragmÄVgL*, vilket har partikel i alla sina 7 ex. på relativsats (s. 90). De senare visa samma förhållanden som »UL, HL, VmL och SdmL — alltså urkunder från det centralt svenska området — där inemot hälften av relativsatserna äro oinledda» (s. 90).

I ett följande avsnitt granskas relativets frekvens med hänsyn till korrelatets beskaffenhet. Förf. visar, att partikellöshet är vanligast efter korrelativt *sa*. »Av intresse är, att partikellöshet är vanligare efter neutr. sing.-formen *þæt* än efter övriga former av pronominet» (s. 95). Som exempel anföres förhållandena i Pent:s översättning av Exodus samt den yngre fsv. översättningen av Josua bok. I den förra förekommer partikellöshet »endast 19 ggr, därav 13 ggr efter *þæt*». Av dessa 13 fall visa sig 10 ingå i förbindelsen *alt þæt* och 1 i *ænkte þæt*. I Jos. utgöres korrelatet i 15 av 22 fall av *alt þæt*. I själva verket är alltså partikellösheten störst icke efter enkelt *þæt* utan efter förbindelsen *alt (ænkte) þæt*, något som enligt min mening visar, att rytmiska och icke syntaktiska faktorer här varit bestämmande.

I en granskning av relativets satsfunktion illustrerar förf. med exempel, hur partikeln övergår från bisatskaraktäriserande till subjektmarkerande element (s. 106). Iakttagelsen har gjorts redan av Beckman¹ och Bjerre,² av vilka den förre nämns i förbigående, den senare inte alls. I detta sammanhang måste sägas, att förf. ofta visar en direkt irriterande nonchalans mot läsaren genom att utelämna hänvisningar, både mellan olika partier av sin egen avhandling och till de föregångare, vilkas resultat han utnyttjat.

Mot Lindblads uppfattning, att oinledd relativsats ursprungligen är den enda brukliga i nordiskan, tala framför allt förhållandena i fornvästnordiskan, både i det obetydliga runmaterialet och i de äldsta handskrifterna. Förf. anser, att det konsekventa bruket av partikel (även på runstenarna?) bör fattas som en latinism. Såvitt jag förstår, är detta antagande fullkomligt orimligt. Partikeln användes genomgående från äldsta tid till våra dagar och i alla litteraturarter: skaldevers, eddadiktning, laglitteratur, släktsaga. Veterligen har ingen tidigare försökt hävda, att språket i de äldsta hithörande verken på någon enda punkt skulle vara påverkat av den latinska syntaxen.

¹ Minnesskrift 1912—1922, utg. av Modersmålläraernas förening s. 70 ff., särsk. s. 89 (1922).

² Nord. konjunktionsbildningar med temporal innebörd I s. 262 (1935); jfr nedan s. 6 not 4.

Är det rimligt, att detta skulle kunna vara fallet med relativsatsen, en av de allra vanligaste konstruktionerna?

Beträffande östnordiskan framhåller förf.: »Den alltmer tilltagande frekvensen för partikellöshet, ju längre tillbaka man tränger i den östnordiska (speciellt fsv.) litteraturen, antyder möjligheten av att relativpartikel ursprungligen saknats i östnordisk relativsats.» (s. 108). Uppgiften om den tilltagande frekvensen för partikellöshet är en sanning med modifikation. Den gäller som sagt endast vissa delar av språkområdet, särskilt de centralsvenska dialekterna. Vore författarens antagande riktigt, skulle vi vidare vänta en kraftig dominans för den partikellösa typen i de östnordiska runinskrifterna. I själva verket förhåller det sig precis tvärtom.

Skall man dra någon slutsats ur det föreliggande materialet, måste det snarast bli den, att partikellösheten till största delen är sekundär.¹ I fornvästnordiskan påträffas oinledd relativsats oftare i yngre än i äldre källor (s. 94), och motsvarande gäller exv. UL i förhållande till de östnordiska runinskrifterna.² Partikeln saknas oftare, i samma mån som korrelatet närmar sig rent determinativum. Determinativet har ingen egen betydelse, det markerar endast, att något skall komma, nämligen den följande bisatsen. Efter ett determinativt pronomen väntar man sig alltså en relativsats, och därför är det inte alldeles nödvändigt, att denna markeras som sådan. Detta stämmer väl med Lindblads uppgift, att partikellös sats (n. b. i källor där den överhuvud förekommer i större utsträckning) är vanligare efter *sa*, det i historisk tid utan tvekan vanligaste determinativet (s. 94 ff.). Allra störst är den efter kontaktställt *sa*, dvs. sådant, som omedelbart föregick bisatsen (s. 187); här hörde *sa* till relativsatsen, enligt vad Neckel visat och förf. närmare utvecklar (s. 162 ff.), och då behövdes ju ingen ytterligare inledning.³

Men säkerligen ha rytmiska förhållanden spelat en stor roll i detta sammanhang, en synpunkt som förf. praktiskt taget icke alls beaktat. Rytmens betydelse för partikelns vara eller icke vara framgår annars av flera uppgifter, som lämnas i avhandlingen.⁴

¹ Jfr Johansen, a. a. s. 174 ff. (med referat av äldre litt.); Diderichsen, a. a. not 499. — Antagandet att partikeln under vissa förhållanden försvinner kan åtminstone från förf.:s synpunkt icke betecknas som äventyrligt; själv anser han, att t. o. m. huvordet i relativkonstruktionen, determinativet *sa*, i vissa satstyper faller bort utan ersättning (s. 182 ff.; jfr nedan s. 10).

² I exempelvis Pent. däremot är som nämnt oinledd relativsats nästan lika sällsynt som i runinskrifterna.

³ Jfr Diderichsen, a. a. not 484. I annat sammanhang citerar Lindblad med gillande Johansens uttalande: »Demonstrativets ställning omedelbart framför oinledd relativsats torde ej kunna betraktas som 'Wirkung, sondern vielmehr als Ursache der Partikellosigkeit'» (s. 160 f.).

⁴ Beträffande relativpartikelns tidigare omnämnda utveckling från ett bisats-

1. Partikellös sats är från äldsta tid vanligare i vers än i prosa (s. 93). Att detta, som förf. anser, skulle »sammanhänga med stilarten» är otroligt åtminstone för flertalet fornsvenska dikter.¹

2. Partikeln utelämnas oftare efter uttryck av typen *alt þæt*, *œnkte þæt* än efter enkelt *þæt* (och övriga former av *sa*); jfr ovan.

3. I fornsvensk allmän relativsats är partikellöshet vanligare efter det trestaviga *hvilikin* än efter det enstaviga *hva(r)* (s. 37, 98 f.).

4. Om predikatet i relativsatsen har förstaplatsställning, så finns praktiskt taget alltid partikel. Undantag bilda vissa enledade satser av typen *ropi sa kunní, lívær þæn gaff* (s. 102).

5. Neckel har visat, att relativpartikeln *es/er* uppträder som *er* efter demonstrativt pronomen och adverb (alltså inte bara efter *sa!*), som *es* i övriga fall, och förf. anser liksom N., att detta är ett ursprungligt drag i nordiskan (s. 136, 142). *er* är den obetonade formen, utvecklade ur *es*. Här ha vi ett mycket påtagligt bevis för att rytmen redan i äldsta tid spelat en roll — att partikeln varit obetonad efter ett determinativum. Den enklitiska formen *er* synkoperades, och slutade det föregående pronomet (adverbet) på *-r (-r)*, *-n* eller *-s*, assimilerades partikelns *-r*. Följden blev, att partikeln försvann. Neckel (a. a. s. 78) anser, att de partikellösa satserna åtminstone i viss utsträckning kunna förklaras på detta sätt, och Lindblad nämner teorien som en möjlighet, när det gäller de få oinledda relativsatserna i runsvenskan (s. 144 f.). Denna synpunkt är enligt min mening ytterst väsentlig och borde ha utnyttjats långt mer än som skett.

Det äldsta kända relativet i nordiskan är partikeln *es/er*. I östnordiskan börjar den redan förlitterärt ersättas dels av det ursprungligen endast komparativa *sem/sum*, dels av det ursprungliga lokaladverbet *þær*. Förf. visar övertygande, hur de senare partiklarna kunna tänkas ha fått relativ funktion. Ett tredje skikt av relativrepresentera *hv*-pronomina. I fornsvenskan möter *hvilikin* som relativpronomen redan i diplomlitteratur från mitten av 1300-talet, och i den yngre fornsvenskans religiösa översättningslitteratur når det en mycket stor frekvens. Förf. anser med de Boor, att förebilden snarare är latinsk än lågtysk, och ger goda skäl för sin uppfattning. Bl. a. visa de fsv. översättningarna från lågtyskan lägre frekvenstal för *hvilkin* än de flesta av de texter, som bero på latinska förlagor (s. 135). En

till ett subjektmarkerande element framhåller Bjerre: »Incitamentet till denna förändring från bisatskaraktäriserande till subjektrepresenterande funktion var troligen behovet av ett ord på subjektets plats, varvid syntaktiska och rytmiska [obs!] tendenser samverkade» (a. st.).

¹ Jfr att infinitivmärket *at* utelämnas i (särskilt äldre) dansk poesi; se Mikkelsen, Dansk ordföjningslära s. 734 (1911); Hulthén, Stud. i jämförande nunord. syntax s. 249 (1944). Av rytmiska skäl kan omvänt sv. *att* någon gång i vers förekomma framför infinitiv, styrd av exempelvis *våga*; se Hulthén, a. a. s. 248 not 1.

mycket värdefull iakttagelse är den, att vissa partier av Birgittas uppenbarelser i motsats till övriga sakna relativt *hvilken*. Dessa partier tillhöra dem, som K. B. Westman tidigare ansett gå tillbaka på Birgittas egen svenska uppteckning (s. 118 f.).

I ett längre avsnitt (s. 136—153) behandlas de problem, som »urpartikeln»¹ *es/er* erbjuder. Att förf. med Neckel m. fl. betraktar *es* och *er* (*er*) som orddubletter har redan omtalats. I motsats till N. anser han, att differentieringen skett icke i urgermansk utan först i särskild tid; *es* skulle direkt ha givit *er*. Antagandet förefaller inte troligt och är inte heller nödvändigt. För det första kunna *es* och *er* mycket väl vara växelformer enligt Verners lag, alltså urgermanska. Att de i historisk tid användas endast i nordiskan är i princip inte märkligare än att *er*, som tidigare var samnordiskt, numera lever kvar endast i isländskt skriftspråk. Men vidare har den urnordiska övergången $z > r$ visserligen skett tidigt (»vielleicht schon vor 550»²), men inte tidigare än att *es* kunnat bli **ez* genom den särnordiska utveckling förf. antar. Det förra alternativet är dock det sannolikaste.

Också i sin uppfattning av »urpartikeln» ursprung följer förf. Neckel, enligt vilken *es/er* från början är en lokal partikel. Detta faktum blir för honom ett avgörande argument, när det gäller att slutgiltigt ta ställning till frågan, om den kasuella relativsatsen i nordiskan är inledd eller icke: »Den kasuella relativsatsen är med all sannolikhet ursprungligen oinledd. Ett ord med adverbiell grundbetydelse kan nämligen ej vara ursprungligt inledningsord i kasuell relativsats.» (s. 151).³ Även om man går med på förutsättningen — att *es/er* ursprungligen är en adverbiell partikel — behöver man inte acceptera den slutsats, som dras härav.

För det första kan man fråga: Vad hindrar, att vi före den partikel, som förf. kallar »urpartikeln», haft en annan med kasuell betydelse? Av »urpartikeln» ha vi ju knappt några spår i svenskan fr. o. m. y. fsv. tid. Partikeln *þær*, som spelar en stor roll i y. fsv. och ä. nsv., är numera så gott som utdöd i vårt språk. Förf. säger själv: »Något bisatsinledande element, som dominerar i relativ satsfogning från äldsta tid till våra dagar, existerar . . . icke» (s. 113). Måste man då inte räkna med den möjligheten, att »urpartikeln» avlöst en äldre partikel, om vilkens ursprung vi ingenting kunna veta?

¹ Jfr Johansen, a. a. s. 91: »Unter Urpartikeln verstehe ich diejenigen in den ältesten Denkmälern vorkommenden Partikeln, deren ursprüngliche, nicht-relative Bedeutung sich nicht unmittelbar aus ihrer Lautform erschliessen lässt.» Termen är inte alldeles riskfri. När L. övertar den, begär han det ödesdigra misstaget att utan vidare tolka urpartikel som 'ursprunglig, primär, äldsta (relativ)partikel'; jfr nedan.

² Noreen, AislGr.⁴ s. 163.

³ Spärrat av L.

Men för det andra kan ju — om »urpartikeln» nu verkligen gör skäl för sitt namn — den adverbiala relativsatsen vara äldre än den kasuella. I så fall har *es/er* från början använts endast adverbialt, varpå partikeln kommit att sekundärt brukas i den nyskapade kasuella satsen. För denna behöver då intet partikellöst stadium förutsättas. Fsv. fda. *þær* (nda. *der*) och *sum* visa, som förf. påpekar, hur ett ord med adverbial grundbetydelse intränger i den kasuella bisatsen.¹ Under dessa förhållanden kan en aldrig så grundlig utredning av »urpartikeln» etymon icke bevisa, att relativsatsen i nordiskan från början var oinledd.

Kapitlet om relativkomplexet inledes med en redogörelse för förhållandet mellan kontakt- och distansställning. Den förra typen finner förf. vara den äldsta och drar härav den slutsatsen, att relativsatsen ursprungligen följt omedelbart efter *sa* (s. 161). Men även vid *sasi* och *hinn* kan man iakttä en utveckling från kontakt- till distansställning (s. 158), och vid *hva(r)* och självständigt *hvilikin* är relativsatsen alltid omedelbart efterställd (s. 159). Den särställning, som förf. återigen tilldelar *sa*, är alltså föga motiverad.

Med stöd av bl. a. versgränser och interpunktion i de äldsta handskrifterna konstateras vidare, att kontaktställt *sa* i rytmiskt avseende i allmänhet tillhör bisatsen, vilket antas alltid ha varit fallet ursprungligen. Ett påfallande undantag är AM 645, där paustecken är nästan lika vanligt efter som före kontaktställt *sa*. Enligt förf. beror detta på att handskriften i fråga representerar ett yngre språkstadium (s. 164, 166). Emellertid användes (s. 140) just denna »yngre» interpunktion i AM 645 för att visa, »att paus i stor utsträckning infaller mellan demonstrativum och bisats», något som ytterligare belyses med material ur skaldediktningen och uppenbarligen med rätta betraktas som ett ålderdomligt drag, då partikeln i mer än hälften av dessa fall uppträder som *es*, icke *er*.² När samma interpunktion en gång förekommer i YVgL, anges orsaken vara, att *sa* här har sin ursprungliga deiktiska betydelse, i vilket fall det icke anslöt sig till bisatsen (s. 190, jfr s. 81).

¹ Jfr även motsvarande utveckling vid nht. *wo*. — L. framhåller som sannolikt, att »fsv. relativt *þær* utvecklats ur såväl ett bisatsen tillhörigt *þær* med förbleknad lokal innebörd, som ett i huvudsatsen ingående korrelativt *þær*» (s. 130). Skulle inte relativt *es/er* ha kunnat uppkomma på liknande sätt?

² S. 141 uppger Lindblad, att på de första 89 sidorna i den tryckta texten av AM 645 »är *s*-formen t. o. m. ensamrådande vid denna interpunktion (25 ggr) på ett undantag när (10, 28).» Det måste då betecknas som synnerligen anmärkningsvärt, att just detta undantag användes, när förf. s. 166 skall illustrera den ovannämnda »yngre» interpunktionen i AM 645. Här anför han emellertid ytterligare ett exempel av alldeles samma typ, nämligen 85: 24, och vederlägger därmed sin tidigare lämnade uppgift om antalet undantag.

∖ »Som utgångspunkt för alla förbindelser med korrelativt *sa* kan . . uppställas en ordgrupp, bestående av *sa* + omedelbart följande oinledd relativsats, där *sa* är rytmiskt förbundet med bisatsen» (s. 168). Denna ordgrupp kallar förf. kärnkomplex. I sin uppfattning av kärnkomplexets byggnad och funktion följer han i stort sett Neckel. Vid distansställning uppdelas kärnkomplexet. Orsaken till denna uppdelning har klarlagts av Diderichsen: en ny ordställningsprincip, den »logiska», gör sig gällande. Följande tre exempel illustrera utvecklingen: *hauir af iorþu salt þan ær giptær ær ÁVgL 31: 1, hauer þæn af iorþu salt ær gipter ær YVgL 141: 21, *hauer þæn ær gipter ær af iorþu salt*. I det sista fallet har kontaktställningen återinförts och bisatsen helt dragits in i huvudsatsen. Vid appositionellt kärnkomplex sluter sig det utbrutna determinativet till substantivet som ett slags artikel; jfr å ena sidan *hann sendi hingat til lanz prest þann er hét Þangbrandr* Ísl. VII, 2, å andra sidan *Hann átti þá konu er Alfhildr hét* Hkr. 33: 27 (s. 179).¹

Mot den allmänna meningen hävdar förf., att den epexegetiska relativsatsen har samma ursprung som den nödvändiga (s. 183 ff.). I bägge fallen har man enligt L. att utgå från ett kärnkomplex med *sa*. I den icke nödvändiga satsen skall *sa* ha fallit bort mycket tidigt. Ett *sa*-inlett partikellöst kärnkomplex, som står som icke-nödvändig appositionell bestämning till ett substantiv, skiljer sig emellertid icke i något avseende från en huvudsats med anaforiskt *sa*, en sats alltså av typen *stikun karpí kubl þau aft auint sunu sin sa fial austr Kälvesten* (s. 80). Med förf:s utgångspunkt måste man därför komma till det resultatet, att den epexegetiska relativsatsen är yngre än den nödvändiga — utbildad först då relativpartikeln uppkommit.² Men detta skiljer sig ju inte mycket från den tes som Klockhoff m. fl. utvecklats och som förf. vänder sig mot.

Den determinativa funktionen hos *sa* torde enligt förf. ha uppkommit »snarare ur deiktisk än ur rent anaforisk användning» (s. 190). Som föregångare till kärnkomplexet uppställer han en »urkonstruktion»: »deiktiskt *sa* . . + en pronominet kompletterande bestämning i satsform (utan speciellt inledningsord)» (s. 191).³

Lindblads avhandling har sin styrka i de partier, som redogöra för de faktiska förhållandena i de skilda urkunderna och för den utveckling, som kan iakttas i historisk tid. Här har han gjort värdefulla iakttagelser och otvivelaktigt fört forskningen framåt på flera

¹ En psykologisk förklaring av de nya konstruktionerna har förf. övertagit från Diderichsen, men ett redigeringsmissöde har gjort citatet fullkomligt obegripligt i sitt nya sammanhang (s. 182).

² I annat sammanhang framhåller förf. också på tal om dylika satser, att man är benägen anta, »att partikeln här ursprungligen utgör ett differentieringsmedel, som markerar ett korrelativt bruk av *sa*» (s. 189).

³ Spärrat av L.

punkter. Mindre tilltalar det som för honom tydligen varit huvudsaken: försöket att utifrån de föreliggande förhållandena förklara den nordiska relativsatsens uppkomst. Även den som menar, att Diderichsen går för långt i sin (åtminstone i teorien) fullständiga avoghet mot »de prælitterære Konstruktioner», måste anse, att Lindblad å sin sida skjtitit över målet.

Lund.

TURE JOHANNISSON.

Karl Gustav Ljunggren: Adjektivering av substantiv i svenskan. Undersökningar i svensk ordbildnings- och betydelselära. (I: Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 35. Nr. 3. 1939.)

Samme: Objekt och adverbial. Studier i svensk syntax. (Smst. Bd. 38. Nr. 3. 1942.)

Allerede paa den grammatiske Analysens elementæreste Trin gør man den Erfaring, at de overleverede Kategorier af Ordklasser og Sætningsled ikke er saaledes definerede, at man i alle Tilfælde med fuld Sikkerhed kan bestemme et foreliggende Ord eller Led. Dette har Lærebogsforfatterne naturligvis længe været opmærksomme paa, og de større Haandbøger giver i Form af Undtagelser og Anmærkninger en Række Tillægsbestemmelser, der ofte gør de grundlæggende Definitioner mere eller mindre illusoriske. Den historisk orienterede Lingvistik har hidtil interesseret sig mindre for disse Overgange. Det hører til dens oftest gentagne Grunddogmer, at Klassifikation og »logiske» Definitioner strengt taget er umulige, og bortset fra den blotte Konstatering af, at Ord kan miste visse Egenskaber og erhverve andre (hvorved de fjerner sig fra en Klasse og nærmer sig en anden), og at Sætningsled paa lignende Maade kan omtydes i Sprogudviklingens Løb, har man som Regel ikke fundet det Umagen værd at skaffe sig et samlet Overblik over de forskellige Overgange og at analysere de enkelte Tilfælde til Bunds.

Den første lille Skizze til en monografisk Behandling af denne Art Grænsetilfælde inden for Nordisk skyldes — man fristes til at sige: naturligvis — Otto Jespersen, der i disse Dage for 50 Aar siden (Maj 1894) holdt et Foredrag om engelske Substantivers Overgang til Adjektiver, hvis almene Indledning blev trykt i Dania III. Senere fulgte en udførlig Analyse af svensk Materiale i Hjalmar Lindroths Disputats (1906) om Adjektivering af Participium i Nysvensk, der var inspireret af Adolf Noreens Forsøg paa at grundlægge en ny »Semologi». Fra dansk Side fremkom dernæst Henrik Bertelsens lille Skrift om Fællesnavne og Egennavne (1911), og nu foreligger der fra den unge Lundprofessor, K. G. Ljunggrens Haand to store Undersøgelser, som ved den indgaaende Diskussion af Forgængernes Synspunkter og ved Fremlæggelsen af et fyldigt og skarpt analyseret

Eksempelstof fra alle Perioder og Stilarter inden for det svenske Sprogomraade har givet et fortræffeligt Grundlag for en fornyet Debat om en Række Problemer, der i lige Grad er centrale i den deskriptive og den genetiske Lingvistik.

Efter Titlerne paa de to Afhandlinger skulde man tro, at de bevægede sig i helt forskellige grammatiske Sfærer. Adjektivisering af Substantiver er et Fænomen i den historiske Ordklasselære, og den første Afhandling bærer da ogsaa Undertitlen »Undersökningar i svensk ordbildnings- och betydelselära». Objekt og Adverbial er derimod Benævnelser paa Led, der erkendes i den aktuelle Sætningsanalyse, og Undertitlen lyder derfor konsekvent: »Studier i svensk syntax». Men ser man nærmere til, konstaterer man, at Emnerne i begge Arbejder paa ganske samme Maade tilhører baade Morfologi og Syntax, og at Behandlingen i begge Arbejder er paa een Gang deskriptiv og genetisk. Hovedafsnittet af Orddannelsesundersøgelsen handler om den ejendommelige Afblegning af den substantiviske Betydning, der aktuelt finder Sted i visse Typer af Prædikativer, og i den syntaktiske Afhandling ligger Tyngdepunktet i en Undersøgelse af en Kasusforms (Akkusativens) Udvikling i Forbindelse med Verber af forskellig Betydning. Grundtanken er da ogsaa den samme i begge Skrifter: ved særlig hyppig (»usuel») Anvendelse i visse syntaktiske Stillinger kan morfologiske Størrelser (Ordklasser, Kasus) i Sprogudviklingens Løb forskydes paa forskellig Vis (se fx. Obj. og Adv. S. 68). Man kunde saaledes ud fra Forfatterens Synspunkt lige saa godt have kaldet den sidste Afhandling »Adverbialisering af Substantiver» eller den første »Substantiviske og adjektiviske Led».

Ljunggrens Undersøgelser har deres blivende Værdi i den Fuldstændighed og Nøjagtighed, hvormed det svenske Materiale er samlet og kommenteret. Man føler sig overbevist om, at intet væsentligt Træk er undgaaet hans Opmærksomhed, og under Læsningen af de indgaaende Enkeltanalyser, der altid meddeles med sober Skelnen mellem sikkert og usikkert, føler man sig kun sjælden foranlediget til at ytre afvigende Synspunkter. Enhver Ordbogsmand vil glæde sig over i disse kyndige Udredninger at mærke den erfarne Leksikografs sikre Haandelag, og Supplementerne til de store danske og svenske Ordbøger vil sikkert komme til at bringe en og anden Tilføjelse eller Rettelse foranlediget af de her fremlagte Undersøgelser. I Tolkningen af Materialet følges den genetisk-psykologiske Sprogopfattelse uden Slingren. Eksemplerne ordnes i Rækker, der viser Kontinuiteten i de formodede Betydningsudviklinger, og der gives velbegrundede Korrektiver til gængse Anskuelser, navnlig m. H. t. det etymologiske Forhold mellem Substantiver og Adjektiver samt mellem Akkusativens forskellige Anvendelser.

Da Ljunggrens Undersøgelser saaledes tør betragtes som noget nær mønstergyldige inden for den Forskningsretning, som man i

Sverige i det sidste halve Aarhundrede har betragtet som den eneste eksisterende, turde det være nærliggende for en Recensent, hvis Opfattelse er præget af 1930'ernes københavnske Milieu, hvor Værdierne har haft en mindre absolut Karakter,¹ i særlig Grad at rette sine kritiske Overvejelser mod selve Grundsynspunkterne og den Maade, hvorpaa de er benyttet ved Undersøgelsen af de foreliggende Emner. Det er mit Indtryk, at svensk og dansk Forskning netop paa dette Omraade har adskilligt at lære af hinanden.

Det virker ikke overraskende, naar Forf. mod Slutningen af Bogen om Adjektivering (S. 278) røber, at hele Undersøgelsen har sin Rod i et Par Ordbogsartikler, som han i 1933 redigerede til Svenska Akademiens Ordbok. Det skæbnsvangre Ordpar var Substantivet *Iver* og det ligelydende (dialektale) Adjektiv med Betydningen »ophidset, heftig, ivrig». Dette Adjektiv, som maa være udviklet i 17. Aarhundrede paa svensk Omraade, forklares som en Omdannelse af Adjektivet *ivrig* eller en Omtydning af Substantivet *Iver* under Paa-virkning fra de talrige Adjektiver paa *-er* (radikalt som i *bitter*, *bister* eller dialektal Maskulinumsendelse). (I Parentes bemærket savner man Oplysning om, hvorvidt Substantivet *Iver* og Afledningen *ivrig* er almindeligt kendt i de Dialekter, der har Adjektivet *iver*; en saadan synkronisk Konstatering vilde muligvis kunne føre Spørgsmaalet nærmere til sin Afgørelse). Paralleller til denne Udvikling finder Lj. i Ordene *ånger*, Subst. og (dial.) Adj. samt muligvis i *tröst*, Subst. og Adj., men Materialet er øjensynlig for spinkelt til, at der kan opstilles en særlig Udviklingstype, og det Ord, der har givet Anledning til hele Undersøgelsen, maa saaledes forvises til den sidste, negativt afgrænsede Afdeling: »Adjektivering, som icke betingas av syntaktiska förhållanden eller ellips».

Af de to Betingelser, der her nævnes i negativ Form, spiller øjensynlig Ellipse den svageste Rolle. Denne Forklaring anvendes dels ved Farve-Adjektiver som *lila*, *beige* osv. (< *lila-*, *beige-färgad* osv.), dels ved Adjektiver med almindelig forstærkende, rosende eller ned-sættende, Betydning udviklet af Substantiver brugt som forstærkende Førsteled i Sammensætninger: *Stämningen är »jätte»* (o: *jättefin*, *-flott* osv.). Det synes dog at være en lovlig mekanisk Fremgangsmaade at ligestille disse to Tilfælde, blot fordi der ved Siden af dem begge foreligger mere eksplicite Udtryk. Den sidste Gruppe er ganske parallel med danske Slangudtryk som *Den er mægtig* (o: *mægtig fin* osv.),

¹ Om de nye Retninger i Lingvistikken, der lægger Hovedvægten paa Beskrivelsen af den enkelte Sprogtilstands Struktur kan henvises til to Oversigtsartikler, henh. af Viggo Brøndal (*Linguistique structurale* i: *Acta Linguistica* I (1939) 1 ff.; genoptrykt i *Essais de linguistique générale* (1943) 90 ff.) og Louis Hjelmslev (*Moderne Sprogtænkning* i: *Videnskaben i Dag* red. af F. Brandt og K. Linderstrøm Lang (1944) 419 ff.).

hvor der ikke kan foreligge »Adjektivering» (af Adjektiv!), men en adverbial Bestemmelse af stærkt ekspressiv Art, som virker voldsommere ved Udeladelse af det logisk indsnævrende Adjektiv. Ogsaa ved Farveadjektiverne (hvor Overgangen som af Lj. fremhævet kan være foregaaet i et laangivende Sprog) er »Ellipse» en noget for vag Forklaring; det forekommer ganske unødvendigt at regne med et Adj. paa *-färgad* som Mellemed, idet alle hjemlige Farvenavne er Adjektiver, og et indlaant Farvesubstantiv derfor næsten nødvendigvis adjektiveres, idet det optages i Sproget.

En anden (eller tredje) Form for Ellipse regner Forf. med i den Overgangstype, som behandles under Overskriften »Prepositionsuttrycks ersättande med enkelt substantiv». Det drejer sig her i første Række om Overgang fra Præp.-led til en Art Objekt (*lukta citron* < *lukta av citron*) eller Adverbial (*ränna kapp* < *ränna (i, på) kapp*); men Lj. paaviser ogsaa dialektale Udviklinger, hvor Resultatet snarest er et prædikativt Adj.: *honan ä batt* (dvs. drægtig) < *i batt* (jf. *i fol, i kalv*) ofl. — Lj. fremhæver dog ogsaa her (S. 209), at der ikke er Tale om ren Ellipse: »Att vi här inte ha att betrakta prepositionens försvinnande enbart som resultat av en fonetisk process, utan även som beroende av vissa andra ordbildnings- och ordfogningstyper har ovan framhållits som sannolikt.» Man tør her opkaste det Spørgsmaal, om overhovedet i noget Tilfælde et Ord eller Ordelement kan svinde alene af rent fonetiske Grunde, uden at der samtidig (eller først) finder en Reduktion af Betydningen Sted, der nærmer den stærkt til 0.

Det ser saaledes ud til, at det afgørende Træk ved Overgangen fra Subst. til Adj. altid er en Betydningsforskydning, som finder Sted ved et Samspil mellem Ordets Egenbetydning og dets syntaktiske Funktion eller Betydningen af de Ord, hvormed det forbindes; dette Forhold er da ogsaa Bogens Hovedemne.

Adjektiver og Substantiver har nogenlunde de samme Muligheder for syntaktisk Funktion; men det er klart, at Stillingen som Objekt og Subjekt i Sætningen og som Præpositionsstyrelse (»substantiviske Led») fortrinsvis beklædes af Substantiver, medens Stillingen som Adled næsten udelukkende er forbeholdt Adjektiverne. Der er da kun to syntaktiske Funktioner, hvor de to Ordklasser frit kan alternerer, nemlig som Prædikativ (hvorunder ogsaa Apposition) og som Førsteled i visse Typer af Sætningsbygning, og det er da ogsaa disse syntaktiske Funktioner, der er konstituerende for Hovedgrupperne hos Lj. (som allerede hos Jespersen).

Det har nu af en Række ansete ældre Forskere (bl. a. H. Paul, Ch. Bally, W. Porzig) været hævdet, at alene den syntaktiske Funktion (spec. den prædikative) var nok til at gøre Substantivets Betydning »adjektivisk» eller endog til at forvandle Substantivet til et Adjektiv.

Herimod indvender Lj. (S. 31), at det omstridte Eksempel: *Svensson är skomakare*, ikke betyder »Svensson har egenskapen skomakare',

dvs. de egenskaper, som i allmänhet utmärka en person, som förärdigar eller lagar skor» men: 'Svensson är en person som har de eller de karakteristika'. Paa lignende Maade afviser Lj. Hermann Pauls Antagelse af okkasionel Adjektivering, naar der føjes Gradsbestemmelser til Substantivet (*So ist er Fuchs genug | Es ist sehr Nacht hier haussen*); i et Eksempel som *Den lilla himmelsögda engelskan var precis lika mycket engelska som miss Drake* kan — hedder det S. 36 — *engelska* ikke erstattes med engelsk, »ty författaren vill med all sannolikhet i predikativet framhålla begreppet 'engelsk kvinna'». Lj. konkluderer derfor (S. 37): »Den syntaktiska funktionen är alltså inte ensam tillräcklig för att åstadkomma förskjutningen från substantiv till adjektiv». Man tøver ikke med at give Lj. sin fulde Tilslutning og tør vel oven i Købet tilføje, at Ræsonnementer som dem, han polemiserer imod, totalt ophæver hele den traditionelle Ordklassifikation: Hvis ethvert Substantiv kan »være» Adjektiv og omvendt, er det jo taabeligt at opretholde de to Begreber som Klassebegreber, og man kan indskrænke Grammatikken til at handle om syntaktiske Funktioner og Kontekstbetydninger. Lj. giver ikke nogen almen eller eksplicit Fremstilling af de Faktorer, som bevirker, at den syntaktiske Stilling i visse Tilfælde medfører Adjektivering, i andre ikke. Men det fremgaar dog af talrige Enkeltbemærkninger, at han navnlig regner med to: 1° at Forbindelsen fra at være »okkasionel» bliver »usuel» (se navnlig S. 297), 2° at Sammenhængen med det opr. Substantiv svækkes, enten ved specielle Betydningsudviklinger (*jag är inte kropp* (o: kapabel) *att komma på namnet; lögn=»omöjligt»* S. 43 osv.), eller fordi Ordet paa Grund af indskrænket Brug (i særlige Vendinger eller i visse Stilarter: arkaiserende, poetisk, Fagsprog, Dialekt, Slang osv.) ikke forstaas fuldt ud af Sprogsamfundets almindelige Medlemmer (*akta för rov att eller lägga sig vinn om att opfattet adjektivisk* S. 34; fremmede Udtryk i forskellige Spil S. 122 ff.; Farveadj. olgn. S. 271 ff.; isolerede Dialektudtryk som (*i*) *batt* S. 216 osv.); her er det altsaa netop Udtrykkets Sjældenhed (og ikke den usuelle Anv.), der bevirker Adjektiveringen.

Det sidste af disse Ræsonnementer har utvivlsomt stor Betydning, og det havde været interessant at erfare de almene Betingelser for de omtalte Former for Betydningsspaltning og Orddød. Det første Argument er en af disse kvantitative (og derfor formentlig særlig eksakte!) Pøsepartoutforklaringer, som er gængse i den genetisk-psykologiske Sprogbiologi (jf. Bevarelse af uregelmæssig Bøjning i hyppigt anvendte Ord; særlig Udvikling i tryksvag Stilling osv.), men som uden nærmere Præcisering er ganske tomme. Er der overhovedet nogen Mulighed for at konstatere, naar en Forbindelse gaar over fra at være okkasionel til at være usuel? Selv Laaneord, der til at begynde med kun bruges af en snævrere Kreds (fx. af Fægmand), kan her have stor Frekvens, og Udtryk, der kendes og bruges af alle, kan i den enkeltes Sprog godt være relativt sjældne. Der foreligger

da heller ikke fra Lj.'s Side noget Forsøg paa at paavise, at de prædikative Forbindelser, hvori han antager Adjektivering, viser afgørende Frekvensforskelle fra de utallige Forbindelser, hvor det ikke er Tilfældet.

Det hedder saaledes om *lögn* (S. 41, jf. S. 45), at »så länge sådana förbindelser endast voro ockasionella, torde den substantiviska betydelsen ha framträtt starkast», men naar *lögn* uden nærmere Bestemmelser forbindes med *vara* eller *bli*, har vi »förbindelsetyper, där substantivet . . genom flitigt bruk i adjektivisk funktion också mist det mesta av sin adjektiviska [læs: substantiviska?] betydelse». Man tør her nok spørge, om det ikke paa Forhaand er sandsynligt, at Brugen uden nærmere Bestemmelse (spec. uden Artikel) altid har været den almindeligste, og om Lj. er i Stand til at fremføre blot de svageste Grunde til, at Forbindelsen ikke skulde have haft samme »adjektiviske» Karakter første Gang, den blev brugt, som den vil have om 200 Aar? Jeg ser ikke nogen Anledning til at søge en historisk Udvikling i dette Forhold; det forklares fuldt tilfredsstillende ved det af Lj. selv (se spec. S. 28 ff.) fremdragne Forhold, at Ordets »abstrakte» Betydning (og Modsætningen til det ægte Adj. *sann*: S. 42) medfører en særlig Betydningsmodifikation (en Afblegning af Genstandselementet) i prædikativ Stilling.

De to Faktorer, der efter denne Tolkning er afgørende (Mangel af Artikel og speciel Betydning), kunde nok have fortjent en nærmere Undersøgelse. Saa vidt jeg ser, har alle de »Adjektiveringer», som Lj. nævner, fundet Sted ved artikelløst Prædikat (den eneste Undtagelse er *maken* (S. 197), der viser ganske enestaaende Udviklingsforhold), og det har derfor en vis Betydning for Adjektiveringsproblemet at faa Klarhed over Artikelbrugen ved Substantivprædikat, samt at konstatere i hvilke Tilfælde det artikelløse Prædikat bliver adjektiveret, og i hvilke det ikke bliver det. Særlig kan det mærkes, at vi finder ubestemt Artikel ved Prædikativ i Tilfælde, hvor Substantivets Betydning (vist ogsaa if. Lj.) maa betragtes som »adjektiveret», men hvor Forekomsten af Artikel formentlig har hindret Lj. i at antage adjektivisk Funktion, siden den paagældende Type ikke nævnes. Lj. regner (S. 117, jf. S. 10) med Adjektivering i en Sætning (fra Stockholm-Slang) som: *Fast man ä militärskräddare, behöfver man inte vara skräddare* (dvs. bange) *för militär*. I lignende Anvendelse har man imidlertid paa Dansk (og Normalsvensk) ubestemt Artikel: *Han er en (rigtig) Skrädder, Hare* osv., idet der gælder den (næppe endnu tilstrækkeligt forklarede) Regel, at ubestemt Artikel udelades ved Personbetegnelser, der angiver Stilling, Nationalitet, Konfession osv. (*Han er Skrädder, Klovn, Jøde*), men indsættes naar de betegner en enkelt Egenskab (*Han er en (værre) Klovn, en (rigtig) Jøde*).¹

¹ Se Aage Hansen. Bestemt og ubestemt substantiv (1927) 52 ff. Erik Terner. Studier över räkneordet *en* och dess sekundära användningar, förnäm-

Den Substantivtype, der hyppigst optræder uden Artikel, er som bekendt Betegnelser for noget uafgrænset (Stofnavne og Abstrakter af forskellig Art), og det er derfor heller ikke noget Under, at disse udgør Majoriteten af Lj.s Eksempler. Materialet er løseligt ordnet efter visse Betydningsgrupper, men man savner en almindelig Under-søgelse af, hvad det er for Momenter i Betydningen (ud over det »abstrakte«), der favoriserer eller modsætter sig Adjektivering.

Ljunggren hævder med Rette (S. 297), at hans Undersøgelser »ha visat, att adjektiveringen av substantiv är en i de nordiska språkens liv vida mera omfattande företeelse än man tidigare varit medveten om». Men en væsentlig Grund til den ældre Forsknings Undervurdering af dette Fænomens Udbredelse turde søges i den Omstændighed (som Lj. hentyder til S. 29), at man efter traditionel Opfattelse slet ikke har regnet Hovedparten af Lj.'s Eksempler for Adjektiver, og det vil derfor være rimeligt at overveje Hensigtsmæssigheden af de Kriterier, hvorved Lj. konstaterer den fuldbyrdede Overgang, saa meget mere som de hviler paa en grammatisk Teori, der i Sverige synes at være den stiltiende Forudsætning for det sidste halve Aarhundredes Grammatik.

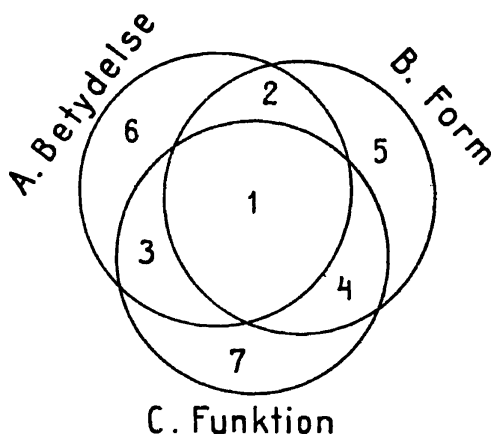
Teoriens vigtigste Forudsætning er vistnok den noget uklare og eksperimenterende psykologiske Semantik, som Adolf Noreen udviklede i Aarene omkring 1900; men — saa vidt en udenforstaaende kan skønne — er det Nat. Beckman, der i en Række teoretiske og praktiske (baade videnskabelige og pædagogiske) Arbejder¹ har givet Synspunkterne den Udformning, som har vundet størst Tilslutning.

Knappet og klarest er Teoriens Hovedtesis fremsat i Forordet til 6. Udgave af »Svensk språklära» (1916; andre Udgaver har ikke været Anm. tilgængelige): »Boken bygger fortfarande på principen om den grammatiska kategorien såsom icke ett definierbart begrepp utan en språklig allmänföreställning, vars något skiftande natur kan låta ett moment den ena gången starkt framträda för att en annan gång helt sjunka ned under medvetandets tröskel.» I denne »Almen-

ligast i nysvenskan (Upps. 1922). 155 ff. Gunnar Leijström. Om obestämda artikeln (1934). 182 (jf. 44 ff. 79 ff.). — Derimod uden Artikel: *För var han (et) Barn, nu var han (en) Mand* (jf.: *han var blevet mere Kvinde*); sml. ogsaa: *Platon var en Filosof: Platon var Filosof*. En samlet Redegørelse for denne ejendommelige Artikelbrug vilde sprænge Rammerne for nærværende Indlæg.

¹ Teorien er tidligst fremstillet i *Språkpsykologi och modersmålsundervisning* (Akad. Avh. Upps. 1899) med to vigtige Supplémenter i *Språk och stil* 1909 og 1914; senere — i mere populær Form — i *Språkets liv*. En indledning till *språkets studium* (1918). — Den er lagt til Grund for samme Forfatters *Svensk språklära* (7. Udg. 1923), et Arbejde, som det meget maa beklages, at danske og norske *Modersmaalsgrammatikker* i saa ringe Grad har draget Nytte af.

forestilling» indgaar som Regel Momenter af tre Arter: Betydning, Form og Funktion. Disse falder normalt sammen, men der er dog ikke ganske faa Tilfælde, hvor de skilles ad, og det er disse, som den traditionelle Grammatik med dens eksklusivt definerede Kategorier staar magtesløs overfor. Forholdet illustreres grafisk ved nedenstaaende »Roset» (gengivet af Lj. S. 9), til hvis Felter vi vil henvise v. Hj. af de indføjede Tal.

Da det nu af praktiske Grunde er ønskeligt at finde en Formel, ved Hjælp af hvilken man i Overgangstilfælde kan finde »den punkt . . där vågskålen sänker sig till den ena kategoriens förmån» (S. 8), foreslaar Lj. meget demokratisk at lade Spørgsmaalet afgøre ved simpel Stemme flerhed: »det (är) inte bara praktiskt utan från metodisk synpunkt också riktigtast att vid klassificeringen föra ordet till den kategori, på vilken de två momenten av de tre passa in» (S. 5, jf. S. 9 ff.).

Det Felt i Rosetten, som spiller den afgørende Rolle i Lj.'s Undersøgelser, er Nr. 3: adjektivisk Funktion og Betydning (men substantivisk Form). Stillingen som Prædikativ regnes nemlig (se fx. S. 28 f.) ogsaa for Substantivernes Vedkommende for »adjektivisk», »då funktionen är att bestämma ett substantiv (i de anförda fallen subjektet), og naar der i denne Funktion foreligger »Adjektivering» af Betydningen (men ikke ellers! se ovf. S. 4 f.), foreligger der altsaa et »Adjektiv». Det forekommer mig imidlertid — selv ud fra Lj.'s Forudsætninger — tvivlsomt, om den prædikative Funktion tør regnes for »adjektivisk». Den Maade, hvorpaa Prædikativet »bestemmer» Subjektet, er nemlig radikalt forskellig fra den, hvorpaa et Adled bestemmer sit Overled, hvilket bl. a. fremgaar deraf, at ethvert Substantiv kan optræde som Prædikativ, medens attributiv Anvendelse (bortset fra Genitiv) kun forekommer i ganske enkelte og specielle Typer med Enhedstryk

(*Kong Christian / et Glas Mælk*). Naar et (oprindeligt) Substantiv optræder som Adled (*en sjov Fyr*), er det derfor evident, at man kan tale om adjektivisk Anvendelse (og Overgang til Adjektiv), men ved at karakterisere den prædikative Brug ved Hjælp af de samme Udtryk, ligestiller man to Forhold, som det baade af teoretiske og praktiske Grunde er væsentligt at adskille.

Man maa endvidere gøre sig klart, at naar man (med Lj.) alene bestemmer et Ord i sin »einmalige» aktuelle Sammenhæng, foreligger der ingen Klassifikation. Substantiver og Adjektiver er efter dette Synspunkt aldeles ikke Ordklasser i hævdvunden Forstand, men Typer af Sætningsled, der i mindst to af de tre relevante Henseender (Betydning, Funktion og Form) viser Egenskaber, der normalt er karakteristiske henh. for Klasserne Substantiv og Adjektiv efter den ældre Skolegrammatiks Opfattelse; denne forkastes altsaa som et skematiserende System, der ikke svarer til Sprogets Virkelighed, samtidig med, at den er en implicit Forudsætning for de (ikke klart definerede) Nøglebegreber »substantivisk, adjektivisk, adverbial» Betydning (henh. Form, Funktion). — Det er muligt, at man fra visse Sider for stærkt har urgeret Adskillelsen af Morfologi og Syntaks, men at denne uklare Sammenblanding af System- og Forløbssynspunkter skulde være nogen Vinding, er det vanskeligt at faa sig selv til at tro.

Vil man derimod opstille en ægte Klassifikation paa Grundlag af Beckmans Roset, kan man ikke nøjes med at konstatere Ordets Betydning, Funktion og Form i et enkelt foreliggende Tilfælde, men maa betragte dets potentielle Muligheder for Betydningsvariation, Bøjning og syntaktisk Anvendelse, hvilket forudsætter en levende Sprogfølelse eller et fyldigt Materiale, og for ældre Sprogtrins Vedkommende ofte kun kan ske med tilnærmelsesvis Sikkerhed. Her lader Lj.'s »matematisk Beregning» (S. 5) sig imidlertid vanskeligt anvende. De tre Momenter er nemlig ikke ligeberettigede eller ensbenede i matematisk Forstand; de forudsætter (i Nordisk) hinanden paa den Maade, at et Ord, der har Mulighed for adjektivisk Bøjning, altid tillige har Mulighed for adjektivisk Funktion og Betydning (dvs. Egenskab ell. Tilstand; efter Brøndals Terminologi: Dominans af det beskrivende Element paa Bekostning af Genstandselementet), og at Funktionsmulighed paa samme Maade forudsætter Betydningsmulighed. Vi har altsaa aldrig Ord, som tilhører Felterne 2, 4, 5 og 7: *vit* (om Farve i Skak) (2) kan i andre Anvendelser have adjektivisk Funktion; *fransk* (i *fransk språklära*) (4) kan i andre Anvendelser have adjektivisk Betydning; (sml. iøvrigt Lj.'s Analyse af denne Art Udtryk (S. 10) med Jespersens formentlig mere træffende i Dania. I. 270); *fullmäktig* (5a) har hverken Mulighed for adjektivisk Form, Funktion (attributiv) eller Betydning, er altsaa rent substantivisk Kompositum; *blått* (=blaat Tøj) (5b) kan have baade adjektivisk Betydning og Funktion, men ikke fx. efterhængt Artikel; *skomakare* i *Svensson är s.* (7a) kan vi ikke anerkende som havende adjektivisk

Funktion; ej heller i *skomakare Svensson* (7b), idet det netop er Substantiver, der fortrinsvis optræder som trykssvagt Attribut af denne Art.¹ Der bliver altsaa af Overgangsklasser kun to Typer tilbage: de, der kan have attributiv Funktion (og »adjektivisk» Betydning), men ikke Adjektivbøjning (a: Genusbøjning; b: Komparation; c: Bestemthedsbøjning) og de, der kan have adjektivisk Betydning, men hverken Funktion eller Form (saaledes Flertallet af Lj.'s Ekss.). Disse sidste skal da, selv om man fastholder Additionsprincippet, ikke betragtes som Adjektiver i ordklassemæssig Henseende. Her foreligger altsaa hverken Overgang eller Orddannelse, men blot en Mulighed for forskellige Betoninger af Ordets virtuelle Betydningsmomenter i de vekslende syntaktiske Forbindelser. Om der i saa Henseende har fundet Forskydninger Sted i Sprogudviklingens Løb, er det som Regel umuligt at afgøre, og dette Omraade er derfor i særdeles Grad uegnet til historisk Behandling.

Ljunggren har — som det er Sædvane i den biologisk-evolutionistiske Lingvistik — lagt Hovedvægten paa Kontinuiteten, de umærkelige Overgange. Men det mest paafaldende Resultat af hans Arbejde er det Faktum, at kun ganske faa af de Ord, han behandler (næppe 10%) har gjort det afgørende Spring, som bestaar i at kunne optræde i attributiv Funktion, og endnu færre har taget Skridtet fuldt ud, saa at de ogsaa har Mulighed for adjektivisk Bøjning. Saadanne Ord kan genetisk tænkes at henhøre til to Typer. Ved Homonymer, hvor baade Substantiv og Adjektiv kan forfølges tilbage til de ældste kendte Sprogtrin (Typen *hål, sår, hög* S. 299 ff.) kan der foreligge oprindelige neutrale Nominer, der altid har haft alle substantiviske og alle adjektiviske Egenskaber, men som paa senere Sprogtrin, hvor denne Overgangsklasse ikke længere var levende, spaltedes i et Substantiv og et Adjektiv. Egentlig Adjektivering foreligger saaledes kun i de Tilfælde, hvor det kan paavises, at et Ord engang har haft alle specielt substantiviske Muligheder (især: efterhængt Artikel) og ingen adjektiviske (Brugelighed som Attribut; Genus-, Grad-, Bestemthedsbøjning), men senere har faaet en eller flere af de adjektiviske (og eventuelt har mistet de substantiviske). Det vilde have været interessant at se disse Ord samlet og analyseret under eet; for den nyere Tids Vedkommende hører Overgangen — som af Lj. oftere fremhævet — næsten udelukkende hjemme i Slang (Typen: *Det er Sjov/sjov(t)*).

Bogen om Objekt og Adverbial fremtræder if. sin Titel som en aktuell syntaktisk Undersøgelse. Grunden er formodentlig den, at den Beckmanske Treenighed ikke kan bringes til Anvendelse i dette Tilfælde, fordi der som Regel ikke i moderne Sprog er nogen formel Forskel paa de to Størrelser, og fordi Betydning og syntaktisk Funktion

¹ De anførte Ekss. er Ljunggrens (se S. 11, jf. S. 9 f.).

her ikke synes at kunne adskilles. I Stedet har Forfatteren fundet det hensigtsmæssigt at forme Bogens Hovedafsnit som en Undersøgelse af Akkusativens saakaldt adverbelle Anvendelser, skønt der i de Tilfælde, det drejer sig om, i flere Aarhundreder ikke har været Tale om nogen formelt karakteriseret Akkusativ. Man ser heraf, hvilke mærkværdige Konsekvenser den ensidigt historiske Betragtning kan føre til. Vi kan altsaa ikke være enige med Lj., naar han S. 6 hævder, at den ufuldkomne Løsning af Overgangstilfældenes Problemer skyldes de paagældende Fremstillingeres væsentligt deskriptive og — som det hedder i en spydig, men ikke særligt rammende Parentes — »spekulative» Karakter. Den deskriptive eller strukturelle Analyse er — som det mere og mere alment erkendes — Forudsætning for den genetiske, og for saa vidt enhver mere indgaaende Betydningsanalyse maa operere med subtile logiske Distinktioner, kan den ikke undgaa at blive til en vis Grad »spekulativ» eller, som det hedder i Sverige med et endnu mere raffineret Skældsord: »logicistisk». For hver Gang Kasussystemet radikalt ændres ved Synkretismer af oprindeligt adskilte Former, maa hver enkelt Kasus defineres paa ny i Forhold til hele Systemet,¹ og opstaar der nye Sætningstyper, maa Leddene paa lignende Maade omdefineres. Kun ved en »meta-kronisk» (Hjelmslev) Sammenligning af Helheder (Elementsystemer eller Typer af Forløbshelheder) kommer de sproglige Fænomeners to »Dimensioner», den diakroniske og den synkroniske, hver for sig til deres fulde Ret.

I den historisk-morfologiske Undersøgelse over Adjektivering var Overgang fra substantivisk til adjektivisk Betydning det konstante og Inddelingen af Materialet skete derfor efter aktuelt syntaktiske Synspunkter (Stilling som Prædikativ osv.). Konstanten i den senere Afhandling er den syntaktiske Funktion som Verbalbestemmelse, og her bliver Dispositionen derfor historisk, idet Stoffet opstilles i Grupper efter Arten af det Udtryk, som den moderne Konstruktion har afløst. Det interessanteste Resultat af denne Oversigt er det Faktum, at ældre Præpositionsudtryk i en Række Tilfælde er afløst af et Substantiv i Grundform, der ofte kan opfattes som en Art Objekt; de forskellige Typer, der her foreligger, er paa overbevisende Maade adskilt og karakteriseret: 1° *tale (om) Forretninger*; 2° *pege*

¹ Se nærmere Louis Hjelmslev. *La Catégorie des Cas. I* (1935). Det er et karakteristisk Vidnesbyrd om den ringe Kontakt mellem dansk og svensk Sprogforskning, at dette Arbejde syv Aar efter sin Fremkomst savnes i en ellers saa righoldig Bibliografi som Lj.'s. Der kan muligvis rettes mange Indvendinger mod Hjelmslevs Metoder og Resultater, men ingen kan nægte, at hans Problemstilling er betydeligt mere aktuel end de Fremstillinger af Delbrück, Jespersen, Bühler osv., mod hvilke Lj. polemiserer. En indgaaende Kritik af Hjelmslevs Værk fra en Repræsentant for den historiske Skole i Sverige vilde uægtelig være et værdifuldt Bidrag til nordisk akademisk Samarbejde.

(med) *Fingre; spille (med) Kort; 3° på andra sidan (om) vägen; anlända (till) Stockholm; 4° (i) korsvis, löpa (i) kapp, stå (på) vakt; 5° den 1. Januar; 6° sove, spise (til) Middag.*

Det første store Kapitel »Gammal akkusativ i adverbial funktion» giver i Enkeltheder en Række plausible Korrektiver til ældre Opfattelser af Forholdet mellem den oprindelige Objektsakkusativ og de afspaltede frie eller adverbialle Akkusativer, som lever videre i vore adverbialle Verbalbestemmelser med eller uden Præposition. Man savner imidlertid en skarp Adskillelse af Problemstillingen for ældre og moderne Sprogtyper. Naar Talen er om fx. Græsk og Latin, bestaar Opgaven af to Dele: en Opstilling af Kasussystemerne, hvor de enkelte Kasus er defineret i Forhold til hinanden, og en Paavisning af Forholdet mellem den semantiske Definition af de enkelte Kasus og af de Ord (især Verber, Præpositioner), der »styrer» bestemte Kasus. Om det her overhovedet har nogen Mening at skelne mellem Sætningsled som Objekt (ydre eller indre; akkusativisk, dativisk, genitivisk, ablativisk osv.) og Adverbial, forekommer mig meget problematisk. I Sprog af moderne Type med fast Ordstilling og stærkt reduceret Kasusbøjning kommer Kasusdefinitioner slet ikke i Betragtning ved det foreliggende Problem; derimod synes det paa Forhaand rimeligt her at sondre mellem de to paagældende Sætningsled, og Spørgsmaalet er da blot 1°, hvortil denne Sondring skal tjene og 2°, hvorpaa den mest hensigtsmæssigt skal opbygges. Det første Spørgsmaal drøftes ikke af Lj.; det andet besvarer han ved at give følgende Definitioner af de to implicerede Led (S. 18): a) »(det direkte) objektet uttrykker det varpå verbets betydelseinnehåll tänkes i första hand rikta sig.» b) »Adverbialet bestämmer verbets betydelseinnehåll i alla andra avseenden.» Objektdefinitionen kan der næppe indvendes andet imod, end at »i första hand» og »rikta sig på» ikke er aldeles entydige Formuleringer; men stort nærmere kommer man næppe ud fra de hidtil prøvede Definitionsmetoder. Derimod synes den negative Bestemmelse af Adverbialet at være for vid, idet den strengt taget forudsætter, at man havde defineret samtlige mulige Verbalbestemmelser (navnlig Prædikativ og indirekte Objekt); det hævner sig atter at tilsidesætte den strukturelle Grammatiks Krav om samtidigt at definere alle implicerede Størrelser i en Kategori. Som praktisk Kendetegn paa det direkte Objekt anføres, at det svarer paa Spørgsmaalene »*Vem? Vad? Vilka?*» (men dette gælder jo ogsaa Subjekt, Prædikativ og indirekte Objekt!) samt at det »ofta»(!) lader sig forvandle til Subjekt i en passiv Sætning (hvad undertiden ogsaa gælder det indirekte Objekt: *Han blev hjulpet Frakken paa*).

I Praksis viser disse Definitioner sig desuden lidet nyttige; der er næppe eet af de Tilfælde, der for den ældre Opfattelse var tvivlsomme, som efter Lj.'s Definitioner lader sig entydigt analysere; men dette er for den Sprogbetragtning, Lj. repræsenterer, ingen Mangel; tværtimod bekræfter det den Opfattelse, at Fluktuationer og Overgange

hører med til Sprogets Natur og er Lingvistikkens («Sprogbiologiens») egentlige eller endog eneste Genstand.

Recensenten sidder ikke inde med nogen endelig Patentløsning af dette eller andre grammatiske Problemer; det maatte forudsætte Tilstedeværelsen af en Sprogbeskrivelsesmetode, som endnu kun er i sin Vorden. Men for ikke at bringe den strukturelle Grammatik i Miskredit som en gold teoretisk Nihilisme skal man antyde, i hvilken Retning man kunde tænke sig de ovenfor opstillede Spørgsmaal besvarede.

Det maa for det første hævdes, at Sætningsled skal defineres efter deres Funktion i Sætningen. Kun hvis Sondringen af Objekt og Adverbial spiller en Rolle for Opbygningen af Sætningen i det givne Sprog, er der Grund til at give en saadan logisk (eller om man vil: psykologisk) Adskillelse Plads i Sætningslæren. Dette er nu i højeste Grad Tilfældet i Nordisk, idet Modsætningen mellem genstands- betegnende og ikke-genstandsbetegnende Led er det andet af de Principper, hvorefter enhver Sætning er opbygget. Gaar man ud fra Sætningen som en Forløbsstruktur, der indeholder et finit Verbum (eventuelt med Subjekt og Bestemmelser); og benævner man verbale, genstandsbetegnende («substantiviske») og omstændighedsbetegnende («adverbielle») og «præpositionelle») Led henholdsvis som v/V , $g/G/\gamma$ og $o/O/\omega^1$, faar man følgende maximale Sætningsskema, hvori ethvert Led undtagen v kan udgaa eller stilles paa 2. Plads, uden at de øvrige Orden ændres:

		Aktualfelt						Indholdsfelt					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
o	(γ ω)	(v	g	ω^1	ω^2	(V	G ¹	G ²	O ¹	O ²	O ³ ..))		
men		<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="font-size: 3em; margin-right: 10px;">}</div> <div style="display: flex; flex-direction: column; align-items: center; margin-right: 10px;"> saa han Pengene mig osv. </div> <div style="margin-right: 10px;">vilde han nok ikke</div> <div style="margin-right: 10px;">sende mig</div> <div style="margin-right: 10px;">Pengene tilbage</div> <div style="margin-right: 10px;">næste Uge,</div> <div>fordi...</div> </div>											

Dette Skema udtrykker en Række Principper, af hvilke vi her blot behøver at nævne de to første:

1° et Led, der har Gyldighed for en Gruppe af følgende Led, staar foran disse («uden for Parentesen» som i Aritmetikken). Konjunktionen (1) tilknytter hele Sætningen. Fundamentet (2) er et vilkaarligt Led, der gøres til Udgangspunkt for Sætningen. Hjelpeverbum (3), Subjekt (4) og Sætningsadverbial (5—6) bidrager hver paa sin Maade til at «aktualisere» Sætningsindholdet (6—12).

¹ De smaa Bogstaver v , g , o betegner Led i Aktualfeltet (3—6), de store V , G , O de tilsvarende Led i Indholdsfeltet (7—12); de græske Bogstaver γ , ω betegner de tilsvarende Led i Fundamentfeltet (2), hvor Modsætningen mellem Aktual- og Indholdsled er neutraliseret.

2° Inden for Aktualfeltet (3—6) og Indholdsfeltet (7—12) staar det verbale (og nødvendige) Led (v/V) forrest, dernæst som Regel de(t) genstandsbetegnende (g/G), endelig de(t) adverbielle (o/O), der som Regel er de(t) for Konstruktionen mindst nødvendige.

Man vil efter dette se, at Adskillelsen mellem objektivt og adverbialt Indholdsled kun er af grammatisk Betydning, hvor der foreligger mindst eet af hver Type, og i saa Tilfælde staar det adverbielle normalt efter det objektive, selv om de morfologisk er af samme Art: *Jeg skal nok sende Kassereren Pengene (tilbage) næste Uge*. Som praktiske Kriterier kan man ikke blot anvende Spørgsmaal (som de af Lj. foreslaaede), men ogsaa simpel Ombytning, idet et objektivt Led altid kan erstattes med *ham/hende* eller *den/det/de*, et adverbialt med »Adverbier» som *nu, da, her, saaledes* osv. Desuden kan et Adverbial, hvis det angiver Situation eller Maade, flyttes fra Indholdsfelt til Aktualfelt: *Jeg skal nok næste Uge sende . .* Objektet derimod kan kun flyttes, hvis det er negativt; i saa Fald skal det nemlig indtage Nægtelsens Plads: *Jeg kan nok ingen Penge sende . .* Her foreligger altsaa en højst karakteristisk Neutralisering af Modsætningen mellem Objekt og Adverbial, som er helt overset af Lj.

Naar man saaledes har erkendt Objekt og Adverbial som syntaktiske Former, der er nødvendige for Forstaaelsen af Sætningsbygningen, vil man naturligvis søge efter at finde en logisk Enhed i det mindste bag den ene af disse Ledtyper (den anden kan saa defineres negativt). Her vil Begrebet »Maal for en Retning», (fjernere) Terminus for en (asymmetrisk) Relation eller lignende utvivlsomt vise sig at passe paa de fleste »Objekter», men det vil være vanskeligt at finde en tilstrækkelig entydig Definition, der ogsaa omfatter saadanne (af Lj. fremdragne) Typer som a) *gaa en Mil, koste to Kroner, veje 10 Pd., det gælder dit Liv*. b) *pege Fingre, snakke Musik, sove Middag, staa Fare for*. Her maa man da — saa vidt jeg kan skønne — nøjes med at konstatere Overlapping eller Neutralisation af Begreberne Objekt og Adverbial 1) ved kvantitative Bestemmelser (jf. *han spiste meget : han plagede ham meget*) 2) ved Grupper med Enhedstryk, hvor Sammensvejsningen af de to Led er af særlig snæver Art (jf. Sammensætninger).

Det vil ikke kunne undgaas, at en Grundlagskritik, som den, der her er forsøgt, kan give Læseren et skævt Indtryk af de foreliggende Afhandlingers Værdi. Den retter sig hovedsaglig mod de indledende Kapitler, hvori Lj. blot fremstiller gængse Anskuelser (oftest med plausible Korrektiver), og den giver en højst ufuldstændig Forestilling om det store og fortjenstfulde Arbejde, Forfatteren har udført ved Samlingen og Ordningen af det righoldige Materiale og ved de konsekvente og omhyggelige Enkeltanalyser. At give et Referat af disse syntes imidlertid overflødigt, saa meget mere som udførlige Resuméer foreligger ikke blot i den aarlige Bibliografi i APHS., men desuden

i det tyske Sammenfat bag i Bogen om Objekt og Adverbial og i en populær Afhandling af Forfatteren i Nordisk tidskrift 1939 S. 466 ff. med den karakteristiske Titel: »Ett kapitel ur *språkets liv*. När substantiv bli adjektiv.» Forhaabentlig fremgaar det ogsaa af de fremsatte Bemærkninger, i hvilken Grad Forfatterens bevidste og konsekvente Gennemførelse af de valgte Synsmaader har tvunget Anmelderen til ud fra sine afvigende Forudsætninger at tage Stilling til en Række Problemer, som han ellers næppe havde faaet en saa gunstig Lejlighed til at tænke igennem.

København.

PAUL DIDERICHSEN.

Randanmärkningar till några principfrågor.

Med anledning av dr Diderichsens recension.

Dr Paul Diderichsens recension av mina två böcker 'Adjektivering av substantiv' (1939) och 'Objekt och adverbial' (1942) är icke blott välskriven utan också rik på intressanta synpunkter och positiva inlägg.¹ Det är uppenbart, att vi ofta nog har olika syn i principfrågor, men det förefaller mig, som om dr Diderichsen ibland något överdriver olikheterna, när han vill göra mig till en typisk representant för en i Sverige allena saliggörande forskningsriktning. Då jag icke inom den närmaste tiden torde få tillfälle att utarbeta ett länge planerat tillägg till den förstnämnda boken, vilket också skulle innehålla åtskilligt nytillkommet material, vill jag icke försumma tillfället att i omedelbar anslutning till recensionen framlägga några korta randanmärkningar.

S. 298 påpekas en förment oriktig antydning om helt olika grammatiska sfärer i de båda avhandlingarnas undertitlar. Båda undersökningarna rör sig givetvis i betydande grad inom såväl morfologien som syntaxen, men de av dr Diderichsen analyserade titlarna är ingalunda godtyckligt valda utan framhäver inom vilket område huvudintresset enligt mitt förmenande i de olika fallen ligger. I 'Adjektivering' är det i ett stort antal fall fråga om en mer eller mindre fullständig övergång från en ordklass till en annan, medan det trots åtskilliga klara analogier i 'Objekt och adverbial' i regel icke synes mig kunna bli tal om lika kraftiga förskjutningar. Dessutom handlar den senare avhandlingen icke blott om förskjutningar substantiv > adverb (*gå köksvägen*) utan minst lika mycket om en starkt syntaktiskt betonad utveckling från adverbial i riktning mot objekt (*spela på fiol* > *spela*

¹ Då jag är huvudredaktör för tidskriften, bör jag kanske nämna, att initiativet till recensionerna är dr Diderichsens.

fiol). Det vore från min synpunkt sett fullständigt omöjligt att företaga åtminstone den första av de av dr Diderichsen s. 2 gjorda omkastningarna av undertitlarna.

S. 299 f. Det är enligt min mening otillfredsställande att fatta da. *mægtig* i *Den er mægtig* (o: *mægtig fin*) som »en adverbial Bestemmelse af stærkt ekspressiv Art» etc. Det är ju ett av ellipsens huvudkännetecken, att den kvarstående leden i sig har upptagit den utslutna ledens funktion och betydelse, och jag vill därför verkligen fatta *mægtig* som ett slags adjektivering (med övergång från adverbial till adjektivisk funktion och betydelse). Vad som i samma sammanhang säges om ellips i färgadjektiv (*lila* o. d.), är alldeles riktigt, men icke heller jag räknar med adjektiv på *-färgad* som mellanled. Jfr 'Adjektivering' s. 272: »Någon anledning att antaga, att adjektiveringen skulle ha skett i svenskan, finns inte.»

S. 300. »Man tør her opkaste det Spørgsmaal, om overhovedet i noget Tilfælde et Ord eller Ordelement kan svinde alene af rent fonetiske Grunde, uden at der samtidig (eller først) finder en Reduktion af Betydningen Sted, der nærmer den stærkt til 0». Jfr härmed det resultat, vari ett avsnitt av mina undersökningar utmynnar (Adjektivering s. 37): »Det blir således även här betydelsens förändring, som spelar den största rollen vid övergång från substantiv till adjektiv, under det att funktionen är av nog så stor betydelse såsom upphov till processen.»

S. 301 f. Att bruket av bestämd eller obestämd artikel lägger svåra hinder i vägen för adjektivering av substantiviska predikativ förefaller mig tydligt. Det är här fråga om utbildningar av starkt substantivisk (individualiserande) karaktär — när de förekommer tillsammans med adjektiv, är adjektivet substantiverat (*en döv, svarten*). Jag kan därför inte fatta substantivet (eller dess betydelse) i fall som *Han er en (rigtig) Skrædder* som adjektiverat; även om det i betydelseavseende är besläktat med *skræddare* i *Han er skræddare* (= rädd) i så måtto att en sekundär association med begreppet räddhåga har kommit med i spelet, framhäves individen och inte bara egenskapen. Spörsmålet »i hvilke Tilfælde det artikelløse Prædikat bliver adjektiveret, og i hvilke det ikke bliver det» har jag försökt att belysa i kap. 3 (med inledning) under framhållande av hur flytande gränserna mången gång måste bli. Det är uppenbarligen i en del usuella typer, som adjektiveringen framträder tydligast. Härmed vill jag icke bestrida, att ett uttryck av typen *Det är løgn* redan vid sitt första framträdande (innan det hunnit bli usuellt) är på glid mot adjektiv, kanske framför allt på grund av substantivets abstrakta karaktär. Men jag anser mig också kunna framlägga vissa skäl för att typen icke från början har haft samma relativt »adjektiviska» karaktär som nu. Visserligen måste jag då tillgripa analogier och åberopa den subjektiva »språk-känsla», som är ett på vissa håll illa sett men svårfrånkomligt begrepp. Om jag jämför *Det är løgn* med *Det er osanning*, *Det är förtal* el. dyl., så

finner jag, att det adjektiviska inslaget i de senare uttrycken är vida mindre framträdande än i det förstnämnda, och jag anser det icke blott tillåtligt utan riktigast att räkna med att förhållandet från början har varit detsamma i *Det är lögn*.

S. 304 ff. Det förefaller mig svårt att komma ifrån, att predikativet har ett slags adjektivisk funktion — jag kan icke gå med på att den attributiva funktionen är ännu mera typiskt adjektivisk. Jag finner därför dr Diderichsens invändningar på denna punkt föga bärande. Däremot vill jag instämma i åtskilligt av det som säges s. 305 f., bl. a. i framhållandet av att de tre momenten form, funktion och betydelse icke är lika tungt vägande vid ordklassbestämningen. Det tycks framgå även av viss kritik, som jag mött på annat håll (B. Hesselman i sakkunnigutlåtande 1939), att jag icke har lyckats att tillräckligt tydligt och eftertryckligt framlägga min syn på hithörande frågor — den skymts tydligen undan av mitt försök att fylla ut alla fälten i »rosetten» (se Diderichsens rec. s. 304); den av Diderichsen påtalade 2-1-räkningen är också ett alltför abstrakt formellt (»logicitiskt») tillvägagångssätt, när den tillämpas i full utsträckning, även om synpunkterna icke är utan sitt intresse i sammanhanget. Jag har i mina undersökningar icke velat eller kunnat inskränka mig till att behandla mer eller mindre »fullvärdiga» adjektiv, som utvecklats ur substantiv, utan jag har försökt att fånga några av de oändligt många nyanserna mellan verkliga substantiv och verkliga adjektiv. Huvudmassan av mitt material ligger mellan dessa två stadier. Man möter på substantivsidan icke så få fall, som endast i någon viss ställning eller betydelse visar en viss förskjutning åt adjektivhållet — det är så att säga något av adjektiveringens tidigare faser, som vi där se. Men naturligtvis finns det också mycket, som kan hålla ordet i dess helhet kvar på substantivsidan, och jag framhåller uttryckligen s. 37 f., att jag anför »en del fall, som tydligt visar, hur labilt förhållandet mellan substantiv och adjektiv [riktigare: substantivisk och adjektivisk betydelse] kan vara, hur lätt det kan vara att aktualisera antingen den substantiviska eller den adjektiviska delen av betydelsen» (*Det var en förbannad lögn* — *Det var lögn*). Det torde icke kunna bestridas, att det är i hög grad berättigat att uppmärksamma även sådana fall i diskussionen.

Dr Diderichsen understryker starkt de formella momentens betydelse för ordklassindelningen, och man kan vid en flyktig genomläsning av min avhandling kanske få den uppfattningen, att jag underskattar denna sida. Men även jag menar, att ordklassindelningen i första rummet är byggd på formella element. Men vi får för den skull icke bortse från de andra momenten, funktions- och betydelsesidan, och en icke obetydlig del av mina undersökningar har nödvändigt kommit att syssla med mer eller mindre utpräglade gränsfall. Dylika fall är på sätt och vis de intressantaste i sammanhanget, och det utrymme de har fått i förening med den i inledningen

något schematiskt tillämpade 2-1-räkningen har tydligen kunnat ge anledning till missuppfattningen.

Vi uppfattar nog också själva termen adjektivering något olika. Jag menar med denna icke blott övergång till klart adjektiv utan hela komplexet av större eller mindre förskjutningar i riktning mot adjektiv. Det kan medges, att termen kan leda vilse, men jag anser, att den har påtagliga praktiska fördelar.

Jag är sålunda fullt ense med dr Diderichsen i att det är ganska få fall i de nordiska språken, som har tillryggalagt hela vägen från typiskt substantiv till typiskt adjektiv, men detta bör icke hindra oss från att studera det stora och brokiga fält, som ligger mellan dessa båda ändpunkter.

S. 307. Anmärkningen mot att jag i 'Objekt och adverbial' använder termen akkusativ, fastän akkusativen i de behandlade fallen längesedan har mist sina formella karakteristika, och det härav föranledda påpekandet av vilka märkvärdiga konsekvenser ett ensidigt historiskt betraktelsesätt leder till, finner jag icke träffande. Det är sant, att termen akkusativ från nutida synkronisk synpunkt är en styggelse, men mina undersökningar börjar ju på en punkt, där akkusativen ännu lever som formell kategori och där termen följaktligen är nödvändig. Jag har därför som rubrik för denna del av avhandlingen valt »Gam mal akkusativ i adverbial funktion» — med attributet 'gammal' ville jag just påpeka, att det från modern synpunkt icke är fråga om någon akkusativ, och detta har för övrigt närmare utvecklats i boken; jag talar t. ex. om »adverbiellt bruk av substantiv i grundform, vilka gå tillbaka på urgammal akkusativ».

Likaledes har jag eftersträvat att undvika ett ensidigt historiskt betraktelsesätt. Jag erkänner livligt det synkroniska betraktelsesättets nödvändighet, och jag har ivrigt försökt att bestämma olika syntaktiska typers plats i det nutida systemet. Att jag representerar en (typiskt svensk?) uppfattning, att fluktuationer och övergångar utgör lingvistikens »egentlige eller endog eneste Genstand» vill jag alltså bestämt förneka. Men största delen av mina undersökningar ligger onekligen på det historiska planet, och den viktigaste olikheten mellan dr Diderichsens och min uppfattning ligger just i värdesättningen av det historiska betraktelsesättet. Det kan inte förnekas, att värdet av en deskriptiv strukturell analys (att något förhåller sig så eller så) mången gång har underskattats eller förbisetts, men i mina ögon är det en icke mindre viktig uppgift för språkvetenskapen att söka utreda hur utvecklingen har förlupit och om möjligt varför den har blivit sådan. Jag har alltjämt svårt att inse, att man skulle kunna komma till rätta med de av mig behandlade syntaktiska och morfologiska typerna enbart genom synkronisk strukturell analys.

S. 308 ff. Dr Diderichsens kritik av mina försök att draga en gränslinje mellan objekt och adverbial innehåller åtskilliga beaktansvärda

påpekanden till nytta för den fortsatta diskussionen av dessa spörsmål. Jag anser dock icke, att den av mig (och av andra före mig) som praktiskt kännetecken på det direkta objektet anförda omständigheten, att detta svarar på frågorna *Vem? Vad? Vilka?*, också skulle passa in på det indirekta objektet, då jag menar, att detta sistnämnda svarar på frågor av typen *Ät* eller *För vem?* osv. Anmärkningen är emellertid fullt berättigad i så måtto att frågorna *Vem? Vad? Vilka?* i nutida svenska och danska är dubbeltydiga, eftersom *Vem?* mycket ofta betyder detsamma som *Ät vem?* osv. Fullt riktigt är ju också påpekan- det, att frågorna *Vem?* etc. kan gälla subjektet och den predikativa bestämningen. Man nödgas tydligen för att undvika varje möjlighet till missförstånd kasta den praktiska kortheten överbord och förklara, att det direkta objektet kan sägas svara på frågan »På vem (vad, vilka) tänkes verbets betydelseinnehåll i första hand rikta sig?», men då är knappast någonting vunnet utöver vad som redan har sagts om objektets avgränsning.

Dr Diderichsens positiva bidrag s. 309 f. är mycket intressant och lärorikt som prov på Köpenhamnsskolans (eller kanske man bör säga en Köpenhamnsskolas) strukturella analys, och jag antecknar tacksamt de kompletterande praktiska kännemärkena på objekt och adverbial. Jag känner mig emellertid icke övertygad om det nya systemets överlägsenhet över det hävdvunna, som jag i stort sett har sökt följa och som förefaller mig ha stått sig ganska bra trots den beskjutning, som det har blivit utsatt för från skilda håll. Jag har också tyckt mig märka, att nyheterna, som delvis är av terminologisk natur, icke alltid är så lyckade. Så synes mig termen »Indholdsfelt» i viss mån vilseledande. Den skall tydligen närmare precisera det s. k. aktualfältet, ange vad detta innehåller (dvs. i det s. 309 givna exemplet vad subjektet »vilde» eller ej), men satsens övriga led har själfvallet sina egna innehåll — en sats' innehåll är med andra ord icke koncentrerat till dess »Indholdsfelt». Benämningar av typen predikatsled, objektsled osv. tycks mig alltjämt kunna hävda sig i konkurrensen. Aktualfältets (eller riktigare men klumpigare: aktualiseringsfältets) utsträckning synes mig också kunna diskuteras. Det förefaller mig, som om de två första leden (fälten) i satsen också — åtminstone under vissa omständigheter — spelade en roll för aktualiserandet, men det är ju möjligt, att vi inlägger en något skiftande innebörd i detta begrepp. Även aktualfältets klara avgränsning i andra ändan tycks erbjuda svårigheter, då moment 6 i schemat s. 309 (negationen) av Diderichsen sedan föres även till »Sætningsindholdet» — själf skulle jag här vara benägen att utan vidare föra det till aktualfältet, men det kan ju hända, att man med hänsyn till logikens stränga krav bör skilja mellan t. ex. »icke vilja sända» och »vilja icke sända».

Icke utan tillfredsställelse ser jag, att dr Diderichsens analys av typerna *gå en mil, peka finger* osv. s. 310 utmynnar i ett konstaterande av »Overlapping eller Neutralisation af Begreberne Objekt og Adver-

bial» — vi kommer trots allt icke ifrån fluktuationerna och övergångarna.

Till slut vill jag gärna instämma i dr Diderichsens önskingar om ett livligare svenskt deltagande i de språkteoretiska debatter, som i senare tid har i hög grad satt sin prägel på den danska lingvistik.

Lund.

K. G. LJUNGGREN.

Litteraturkrönika.

(April—december 1944).

Bland de arbeten rörande nordisk språkvetenskap, som har kommit ut under de tre senare kvartalen av år 1944, intager doktorsavhandlingarna den dominerande ställningen i såväl kvantitativt som kvalitativt avseende. Det torde vara relativt sällsynt, att man i en enda disputationsskörd finner så många av den nordiska språkforskningens stora problem upptagna till en granskning, som tydligen kommer att lämna många märken efter sig. Att nästan alla dessa avhandlingar ventilerats i Sverige, beror naturligtvis icke enbart på att doktorsdisputationer i och för sig är vanligare här än i de övriga nordiska länderna utan också på att den akademiska verksamheten i Sverige hittills i vida mindre grad blivit lidande av världskriget än vad fallet är på andra håll i Norden — det är icke enbart rätten som bringas till tystnad av vapenlarmet.

Ett arbete av betydande räckvidd är *Fritz Askeberg, Norden och Kontinenten i gammal tid* (Uppsala 1944. Almqvist och Wiksell). Det är inte en enhetlig undersökning utan en serie spridda studier — den sammanhållande röda tråden kan sägas vara en tes, att man vid studiet av vissa av den nordiska filologiens och förhistoriens huvudfrågor hittills i alltför hög grad betonat inflytandena söder- och västerifrån och underskattat rörelserna i motsatt riktning, att med andra ord folkvandrings- och vikingatidens Norden icke endast varit tagande utan också givande i kulturellt avseende. I ett huvudavsnitt upptages frågan om runskriftens uppkomst och spridningsvägar till ny granskning. I ett värdefullt kritiskt parti nagelfares tidigare teorier, icke minst de som laborerar med den västra spridningsvägen eller med inhemska germanska källor i form av s. k. begreppstecken. Själv kommer förf. till den slutsatsen, att runorna måste ha utbildats efter förebild av det latinska alfabetet under loppet av 100-talet e. Kr. bland goterna i Weichselområdet. Endast så, menar han, kan runskriftens spridning få en tillfredsställande förklaring. Ett mindre avsnitt behandlar den filologiska diskussionen om Nordens kultur-

förbindelser i äldre tid. Det bjuder på en skarp polemik mot »försöken att subtrahera den isländska litteraturen till rester av försvunna västgermanska förebilder» och utmynnar i ett understrykande av det metodiskt oriktiga i att vid betraktandet av den nordiska fornlitteraturen i dess förhållande till den övriga germanska och den keltiska litteraturen endast söka spår av inflytande från det ena hållet. Slutligen upptages frågan om vikingarna och vikingatågen till diskussion. Förf. ägnar en stor del av detta avsnitt åt den mycket omstridda frågan om själva etymologien av mask. *víkingr* och fem. *víking*, som han finner vara bildade till ett *vík* i betydelsen 'avvikning, avstickare osv.', och understryker även i detta sammanhang sin huvudtes om ett hittills underskattat kulturellt och politiskt uppsving i vikingatidens Norden.

Askebergs avhandling sträcker sig långt utanför den rena språkforskningens ramar, och den kommer säkerligen att stimulera till åtskilliga inlägg även från historiskt och litteratur- och kulturhistoriskt håll — den innehåller många diskutabla ting, men förf. är värd allt erkännande ej blott för bokens kritiska partier utan också för sina egna friska synpunkter och positiva förslag till lösandet av de synnerligen viktiga och invecklade problem, som han givit sig i kast med.

Till ungefär samma tidrymder som Askeberg för oss *Felix Genzmer, Germanische Seefahrt und Seegeltung* (München 1944. F. Bruckmann) — med lika stor eller större rätt kunde man ha använt adjektivet »nordgermansk» i titeln. Arbetet är mycket populärt hållet och bjuder väl icke så mycket direkt nytt för vare sig den arkeologiske eller den filologiske specialisten, men det förtjänar icke desto mindre att framhållas som ett lyckat försök att åstadkomma en antologi om fornnordiskt sjöväsen, till nytta även för den fackman, som inte behärskar båda de nämnda disciplinerna. I en första del skildras i snabba drag på grundval av arkeologiska och litterära vittnesbörd skeppsbyggeri och sjöfart hos germanerna fram t. o. m. vikingatiden, vidare vikingatågen och vikingatidens sjökrigsmetoder. Huvuddelen utgöres av en sammanställning av ställen i den isländska litteraturen (framför allt Snorre, Jomsvikingasaga, Erik den rödes saga och Grœnlendingapåttr), som berättar om olika slags företag till sjöss. De två berättelserna om Vinlandsfärderna granskas mera utförligt i anslutning till en specialundersökning av förf. i 'Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur' 67 (1944). Boken avslutas med ett kortfattat försök att avväga förhållandet mellan dikt och sanning i de isländska sagorna, litteraturhänvisningar m. m.

De isländska berättelserna om färderna till Vinland har också upptagits till behandling i en vid Stockholms högskola ventilerad gradualavhandling, *Sven B. F. Jansson, Sagorna om Vinland. I. Handskrifterna till Erik den rödes saga* (Lund 1944. H. Ohlssons boktr.). Förf. företager en ingående jämförelse mellan de två sinsemellan ganska

avvikande huvudhandskrifterna till Erik den rödes saga, i Hauksbók och Skálholtsbók, och kommer efter en stilistisk detaljgranskning till det för fortsatta forskningar betydelsefulla resultatet, att Hauksbóks text icke, som man hittills vanligen har antagit, är den älderdomligare utan att den är resultatet av en av Haukr lagman och hans sekreterare omkr. 1331 företagen omarbetning. Skálholtsbóks version är med andra ord den ursprungligare. För att styrka detta resultat företages en omfattande kontrollundersökning av den i Hauksbók likaledes ingående Fóstbræðrasaga, som också den ger till resultat, att Hauksbóks version är en av Haukr och hans sekreterare företagen omarbetning och sålunda mera avläsen från originalet än andra texter av denna saga (i Möðruvallabók och Flateyjarbók). Haukr och hans sekreterare framstår nu icke längre som osjälvständiga samlare och avskrivare utan som mycket verksamma bearbetare.

Janssons avhandling har vuxit fram ur ett inledningskapitel till en jämförelse mellan Erikssagan och Grœnlendingasagan. Man motser med stort intresse denna huvuddel, vilken förf. ställer i utsikt »inom en relativt snar framtid».

Bland undersökningar inom ljudlärans område må först nämnas en framställning av allmänt principiell karaktär, *B. Malmberg, Die Quantität als phonetisch-phonologischer Begriff. Eine allgemeinsprachliche Studie* (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 41. Nr 2. Lund 1944), där förf. i nio korta kapitel behandlar kvantitetsproblemen ur såväl fonetisk som fonologisk (systemologisk) synpunkt och diskuterar material från en mångfald språk, däribland även svenska, danska och isländska. Framställningen ger en god uppfattning av de aktuella problemlägena.

Ett par för de nordiska språkens utveckling synnerligen viktiga ljudutvecklingar behandlas ingående i två akademiska avhandlingar. *John Svenssons* bok *Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 2. Lund 1944. Gleerupska universitetsbokhandeln) avser i främsta rummet att ställa brytningen i ny belysning. Svenssons undersökningar, som i stor utsträckning sysslar med de nordiska språkens diftongeringar i allmänhet, utmynnar i det uppseendeväckande resultatet, att en ändelsevokal icke har spelat någon roll för brytningen utan att denna är att betrakta som en spontan diftongering av *e* genom utveckling av palatalt förslag. Härigenom uppstår den stigande diftongen *ia*, som inom betydande delar av språkområdet öppnats till *ia* och för övrigt har kunnat labialiseras, varigenom resultatet har blivit *io*, *iö* osv. Detta innebär, att två teorier, som länge stått som ett par av den nordiska språkhistoriens allmänt erkända sanningar och hart när fått karaktären av axiom, får stryka på foten: den nordiska brytningen genom epentes och det nordiska s. k. progressiva *i*-omljudet. En ingående granskning av denna mycket viktiga avhandling lämnas på annat ställe i detta band.

Den andra avhandlingen är ägnad konsonantläran: *Lennart Moberg*,

Om de nordiska nasalassimilationerna mp > pp, nt > tt, nk > kk med särskild hänsyn till svenskan (Undersökn. till en atlas över svensk folkkultur. Språkliga serien, utg. genom Natan Lindqvist. 1. Uppsala 1944). Förf. granskar kritiskt den s. k. syllabilitetsteorien (att assimilationernas inträdande resp. uteblivande beror på huruvida ljudförbindelsen tillhör samma stavelse eller klyves av en stavelsegräns) och understryker, att antagandet av assimilation i svagtonsställning ofta lämnar mera tillfredsställande förklaringar; syllabilitetsregeln tycks visserligen ha gällt för vissa västsvenska dialekter, men förf. finner det sannolikast, att de centralsvenska och östligt götiska dialekterna ursprungligen endast har haft assimilation i svagton. Det understrykes, att assimilationerna har haft sitt intensitets- och utbredningscentrum i Västnorge och att de successivt avtar mot öster. Man bör därför inte vänta, att det finns någon för östnordiskan eller för samtliga de nordiska språken gemensam regel. Assimilationerna tidfästes till någon gång under perioden 650—850. Även Mobergs, huvudsakligen efter dialektgeografiska linjer beskrivna undersökningar utmynnar sålunda i resultat av betydande språkhistoriskt intresse.

Åt syntaxen, och närmare bestämt åt nutida syntax, är en akademisk avhandling ägnad, *Lage Hultén, Studier i jämförande nunordisk syntax* (Göteborgs Högskolas årsskrift L 1944: 3). Ämnet är mycket lyckligt valt, icke minst på grund av den praktiska betydelse, som en mera ingående jämförelse av de nordiska språkens moderna syntax får anses äga. Att författaren begränsar sig till att behandla sitt stora stoff efter synkroniska linjer måste i ett fall som detta anses vara det riktigaste. I fyra kapitel, betitlade »Substantiv och pronomen», »Verb», »Adverb» och »Prepositioner» behandlas en lång rad syntaktiska olikheter — i vissa fall kan det kanske, som förf. själv oftast framhåller, diskuteras, huruvida olikheten verkligen närmast är av syntaktisk natur. Utredningarna belysas av ett mycket fylligt språkprovsmaterial, nästan helt hämtat från skönlitterära verk, som översatts från ett nordiskt språk till ett eller flera andra. Man kan väl knappast säga, att denna efter principen 'non multum sed multa' uppbyggda avhandling ger så mycket nytt i fråga om de enskilda syntaktiska spörsmålen, men den översiktliga och lättillgängliga framställningsformen kommer att göra den till en gärna anlitad hjälpreda, och det är att hoppas, att förf. får tillfälle att snart offentliggöra de kapitel om artiklarna, ordföljden, meningsbildningen, analytisk och syntetisk konstruktion, som han i förordet uppger som nära nog tryckfärdiga.

Ett specialproblem inom ordföljds läran behandlas ingående av *A. Wenning, Syntaktiska studier. Ett bidrag till frågan om verbets förstaplotsställning i fornsvenskan* (Lund 1944. Gleerupska universitetsbokhandeln), där förf. bl. a. understryker förstaplotsställningens (även den s. k. het-konstruktionens) karaktär av urgamal parataktisk konstruktion.

Högst värdefulla bidrag till nordisk stilforskning lämnar *Albert*

Wifstrand, Tider och stilar (Lund 1944. C. W. K. Gleerup), där förf. i essayens form lägger fram en rad fina och träffande iakttagelser. Som klassisk filolog med grekisk stil som specialitet men med mycket djupgående kännedom även om senare epokers litteratur älskar professor Wifstrand att ställa mot varandra grekisk och sentida skönlitteratur och att analysera fram såväl de gemensamma stildragen som de inträffade kraftiga förskjutningarna i stilidealen. Fem studier, däribland en över grekisk och modern prosastil, en med titeln »Homeriskt och ohomeriskt i Älgskyttarna» och en »Om räkneord i poesin» följer denna linje, medan en sjätte, »Iakttagelser i Nya Psalmboken» klarlägger väsentliga sidor av stilutvecklingen på den andliga lyrikens område under den period, som ligger mellan 1819 och 1937 års svenska psalmböcker. Man finner hos Wifstrand skarpsynt iakttagelse och mindre vanlig förmåga att förläna de enskilda stildragen idéhistorisk belysning i förening med elegant framställningskonst. Såväl innehållet som formen låter därför hans bok framstå som prov på svensk stilforskning, när den är som bäst.

Ett par avhandlingar från andra ämnesområden må nämnas på grund av vissa anknytningar till den nordiska filologien. *Ella Nyriin-Heuman, Källkritiska, textkritiska och språkliga studier till Ericus Olai: Chronica Gothorum* (Lund 1944. Gleerupska universitetsbokhandeln) är en studie över på svensk botten utformat medeltidslatin, och förf. påvisar bl. a. i ett mindre avsnitt vissa svecismer i Ericus Olais latin. En omsorgsfull historiografisk undersökning är *Harald Olsson, Johannes Messenius Scandia Illustrata* med den upplysande undertiteln *Studier i verkets tillkomsthistoria och medeltidspartiets källförhållanden* (Ak. avh. Lund 1944).

Flera skrifter avhandlar Island och isländska förhållanden. Som tredje nummer i serien Bibliotheca Arnamagnæana har utkommit *Two treatises on Iceland from the 17th century edited by Jakob Benediktsson* (Köpenhamn 1943. E. Munksgaard). Det är fråga om en skrift av Hólarbiskopen Þorlákur Skúlason och en av hans samtida ämbetsbroder i Skálholt, den berömde Brynjólfur Sveinsson, båda på latin och båda utarbetade 1647 som svar på en uppmaning från Danmark till biskoparna att yttra sig över korrektheten hos de bland Europas 1600-talsgeografer, närmast representerade av holländaren Jodocus Hondius, gängse uppfattningarna om Island. De biskopliga svaren lämnar åtskilliga upplysningar om natur- och kulturförhållanden på 1600-talets Island. Utgåvan är försedd med upplysande inledning och utförliga kommentarer. Som nr 4 och 5 i samma serie föreligger två stora, av Jón Helgason utgivna och förtjänstfullt kommenterade volymer, *Skúli Magnússon, Beskrivelse af Gullbringu og Kjósar Sýslur (1785)* (Köpenhamn 1944. E. Munksgaard) och *Dens., Forsøg til en kort Beskrivelse af Island (1786)* (d:o. d:o). Det är här fråga om två tävlingsskrifter i ekonomiska ämnen, författade av en av 1700-talets allra verksamaste förkämpar för Islands höjande i materiellt av-

seende, den i många stycken högt förtjänte Skúli landfógeti, och insända till Det danske Landhusholdningsselskab. Det är under sådana förhållanden knappast att vänta, att förf. skall uppmärksamma den andliga odlingen, t. ex. diktning, seder och bruk, folktro o. d., men hans ingående beskrivningar av allt som har med näringar och materiell kultur att skaffa, gör hans avhandlingar till viktiga källskrifter för den kulturhistoriskt och topografiskt inriktade isländsforskningen.

Vid Stockholms högskola har ventilerats en avhandling av *Sigurður Thorarinsson, Tefrokronologiska studier på Island. Þjòrsárdalur och dess förödelse* (Köpenhamn 1944. E. Munksgaard). Man väntar sig knappast att i en skrift med dylik titel finna något av filologiskt intresse. Ett av förf:s huvudsyften är också att söka tidfästa de vulkaniska asklager, som har en vidsträckt utbredning på Island, och att sålunda åstadkomma en isländsk motsvarighet till G. de Geers berömda geokronologiska skala ävensom andra kvartärgeologiska tidsbestämningsmetoder. Primärundersökningarna har i stor utsträckning bedrivits i samband med de av ett flertal nordiska arkeologer sommaren 1939 bedrivna grävningarna i den av vulkanutbrott förödda Þjòrsárdalur på Sydlandet, och förf. anser sig kunna giva goda skäl för att denna bygd gått under vid ett utbrott av Hekla år 1300. Han nöjer sig emellertid icke med att studera asklagren, att analysera pollendiagram osv. utan har indragit ett betydande filologiskt material i flera av bokens avsnitt. Sålunda genomgås och granskas utförligt det litterära material, som lämnar upplysningar om Þjòrsárdalur i gammal tid (runinskrifterna från Maeshowe på Orkneyöarna, Landnámabók, sagor, annaler, jordeböcker osv.), och ett ganska omfattande ortnamnsmaterial får belysa två undersökningar rörande forntida sädesodling (namnelementen *akur*, *gardur*, *gerði* m. fl.) och svedjebruk (namn av typerna *Brennigerði*, *Svidholt*, *Voli* m. fl.) på Island. Krönikören saknar visserligen förutsättningar för att kunna yttra sig om bokens naturvetenskapliga partier men har ett bestämt intryck av att förf. har lyckats att med utnyttjande av vitt skilda vetenskapliga metoder, naturvetenskapliga och filologiska, åstadkomma en rikt facetterad och mycket upplysande bild av den fornisländska bondekulturen och dess kamp mot en ofta övermäktig natur.

Den stora av *Chr. Matras* ombesörjda utgåvan av de färöiska folkvisorna har under 1944 tagit ett stort steg framåt, i det att två stora häften har utkommit i Danmark, *Føroya kvæði. Corpus carminum færøensium a Sv. Grundtvig et J. Block comparatum. Band II. Teil 3. Band III. Teil 1.* (Köpenhamn 1944. E. Munksgaard). Dessutom har utkommit en ganska omfattande undersökning i färöisk språkhistoria, *H. Hamre, Føroymålet i tiden 1584—1750* (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1944. No. 2). Förf. behandlar en period, då färöiskan icke brukades som skriftspråk — han har därför haft den icke så alldeles

enkla uppgiften att ur källor med dansk språkform samla och analysera vad som kan anses som färöiskt språkods, dvs. i första hand ortnamn. Han visar emellertid, att även detta material har mycket att ge och lyckas sålunda att i betydande utsträckning brygga över den klyfta, som i språkhistorien gapar mellan den forntida färöiskan och det språk, som vi möter, när J. Chr. Svabo omkr. 1750 börjar uppteckna folkvisorna m. m.

Sigurdur Thorarinssons arbete för oss över till de rena ortnamnsundersökningarna. De officiella ortnamnsverken i Sverige och Danmark har utökats med några nya volymer. Kungl. Ortnamnskommissionen har publicerat *Ortnamnen i Värmlands län. Del XI. Näs härad* (Uppsala 1944. Appelbergs boktryckeri i distr.) — nu återstår endast Nordmarks härad i väster och Karlskoga härad i öster, innan det värmländska ortnamnsverket fullbordats.

Danmarks Stednavneudvalg har lyckligen fått ut två volymer. Med *Sønderjyske Stednavne. 19. Levering* (Köpenhamn 1944. G. E. C. Gad) har den brett lagda undersökningen av Sønderjyllands ortnamn förts till slut. Bandet innehåller slutet av ortnamnsregistren samt en värdefull inledning, vars största parti utgöres av en rikhaltig översikt över efterled och ändelser. Översikten, som är utarbetad av Kristian Hald och (i någon mån) Gunnar Knudsen och följaktligen fullt up to date, omfattar c. 220 namnelement och är en hjälpredda av stort praktiskt värde för ortnamnsforskare i hela Norden.

Den andra volymen är *Danmarks Stednavne Nr 8. Vejle Amts Stednavne* (Köpenhamn 1944. G. E. C. Gad). Stednavneudvalget fortsätter sålunda från Sønderjylland till sydöstligaste Nordjylland, men medan Sønderjylland behandlas uttömmande, är den nya amtdelen utarbetad efter samma reducerade plan som 'Frederiksborg Amts Stednavne' (1929), dvs. den utesluter vissa kategorier av i nyare tid utvecklade bebyggelsenamn och meddelar endast det allra viktigaste (och det från medeltiden kända) naturnamnsmaterialet. Natur- och ägonamn avses bli föremål för särskild behandling längre fram.

Formellt sett endast en tidskriftsuppsats men av sådan omfattning, att den bör nämnas i detta sammanhang är *Per Hovda, Stadnamn frå sjøen i Austre-Ryfylke* (Särtr. ur *Maal og Minne* 1944 s. 1—115), en innehållsrik studie över kustnamn och i dem mötande namngivningsgrunder efter liknande linjer, som här i Sverige har följts av framför allt Hj. Lindroth och I. Modéer.

Närmast under rubriken folkminnesforskning hör *John Meier, Untersuchungen zur deutschen Volkskunde und Rechtsgeschichte. Erstes Heft. Ahnengrab und Brautstein* (Halle 1944. M. Niemeyer), men arbetet kan nämnas här på grund av det skandinaviska traditions- och ortnamnsmaterial, som spelar en icke obetydlig roll i det. Den utkomna delen behandlar vissa på skilda håll inom den indoeuropeiska kulturkretsen mötande bruk i samband med bröllop, vilka enl. förf. i Skandinavien återspeglas i exempelvis namn som *Brudsten(en)* och

uttryck som *stå på heta sten(en)* och som är möjliga att följa långt fram i nyare tid. Förf. gör gällande, att vi i dylika fall har mer eller mindre förbleknade minnen av en ankult med rötter i yngre stenåldern, att brudstenarna från början hört till släktgravarna och att bruden där haft att utföra vissa ceremonier vid övergången från en släkt till en annan. En följande del skall behandla släktgravens stenhäll i dess funktion som »rättssten». Det använda skandinaviska namnmaterialet är dock mycket ojämnt i så måtto, att endast för Finlands vidkommande (efter T. E. Karsten) ett större antal namn på *Brud-* indragits i undersökningen, och förf. har icke beaktat det senaste årtiondets diskussion av dessa namn (med inlägg av t. ex. G. Ekholm, G. Knudsen, I. Westman).

Slutligen är att nämna en stor dialektundersökning, *Anders Bjerrum, Fjoldemålets Lydsystem* (Köpenhamn 1944. E. Munksgaard. Även i *Acta Philologica Scandinavica* 18 s. 1—256). Titeln låter som en genklang från den period, då det i Sverige var vanligt med avhandlingar över ämnen som Skuttungemålets ljudlära, Askersmålets ljudlära osv. — Fjorde är en alltmera förtydskad socken i närheten av Husum. I viss mån betecknar avhandlingen också ett återupptagande av en tidigare forskningstradition: förf. är kritisk mot dialektgeograferna och deras metoder och framhåller vikten av att erhålla så goda beskrivningar som möjligt över ett antal dialekter och att utreda de beskrivna dialekternas likheter och olikheter så klart som möjligt med hjälp av den gamla metoden — först därefter är det tid att söka ställa och lösa dialektgeografiska problem. I andra stycken är avhandlingen emellertid avgjort modern. Förf. tillhör »Lingvistkredsen» i Köpenhamn och strävar efter att i enlighet med fonologiens principer i språkbeskrivningen lägga större vikt vid de systemologiskt relevanta fakta än vad som tidigare har skett i någon undersökning av nordiska folkmål.

Lund.

K. G. LJUNGGREN.

Till Red. insända skrifter.

Acta Jutlandica. XVI. Aarsskrift for Aarhus Universitet. XVI. 1944. — Acta Philologica Scandinavica. Bd 17. H. 2. Bd 18. H. 1—2. — Budkavlen. Årg. 23. H. 1—2. — Danmarks Stednavne. Nr 8. Vejle Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. Kbhvn 1944. — Dansk Tidsskrift-Index. 29. Aarg. 1943. — Edda. Årg. 31. H. 1—2. 1944. — Fornvännan. 1944. H. 2—4. — Føroya kvæði. Corpus carminum færøensium. Utg. av Chr. Matras. Band III. Del 1. Kbhvn 1944. — Germanisch-romanische Monatsschrift. Årg. 31. H. 10—12. — Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 6. Gbg 1944. — Moderna språk. Årg. 38. Nr 6—7. — Namn och bygd. Årg. 32. H. 1. — Neuphilologische Mitteilungen. XLV. Nr 1—4. 1944. — Nordisk sprog i nordisk land (= Vort nordiske modersmål III). Kbhvn 1944. — Nysvenska studier. Årg. 24. H. 1—5. — Ordbog over det danske sprog. Bd 22 (stjaalen — synkning). Kbhvn 1944. — Ortennamn i Värmlands län. Del XI. Näs härad. 135 ss. Uppsala 1944. — Stavanger museums årshäfte for 1942—43. 53. årg. — Sønderjyske Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. 19. Levering. Kbhvn 1944.

Andersen, Harry, Gentagelsen i Kai Hoffmans Lyrik. (Särtr. ur Acta philologica scandinavica XVII. 1944.) — Beckman, Nat., Korta läroböcker. (Särtr. ur Pedagogisk tidskrift 1944.) — Belfrage, S., Dedikationen i Linnés Skånska Resa. (Särtr. ur Sv. Linné-sällskapets årskrift. Årg. 27. 1944.) — Bergman, G., Skäkta lin. (Särtr. ur Meijerbergs arkiv f. svensk ordforsk. 6.) — Ejder, B., Studier över några nordiska ord på *sk-* och *skr-*. (Särtr. ur Meijerbergs arkiv f. svensk ordforsk. 6.) — Falk, K.-O., Das russische und ukrainische Wort *пайра*. Eine etymologische Studie. 27 ss. Uppsala 1944. — Dens., Ursi. *Βύελα*, *apis mellifica*. 16 ss. Uppsala 1944. — Frings, Th., Herbort. Studien zur Thidrekssaga I. (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse. 95. Band. 1943. 5. Heft.) — Gaarder, V., Kårstad runeinnskrift og skipsristninger. 15 ss. Oslo 1944. — Genzmer, F., Germanische Seefahrt und Seegelung. 375 ss. München 1944. — Hamre, H., Færøymålet i tiden 1584—1750. 65 ss. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1944. No. 2.) — Harding, E., Språkvetenskapliga problem i ny belysning eller bidrag till nordisk och germansk språkhistoria. H. 6. 48 ss. Lund 1944. — Helgason, Jón. Se Magnússon, Skúli. — Holtsmark, Anne, Gevjons plog. (Särtr. ur Maal og minne. 1944.) — Hulthén, L., Studier i jämförande nunordisk syntax. 285 ss. Göteborg 1944. — Jacobsen, Lis, Det danske sprogs historie. (Särtr. ur Nord. Tidskr. (Lett.) 1944.) — Ling-Lander, Y., Enskildheterna och överblicken, två stilistiska huvudkrav. (Särtr. ur Modersmållärarnas förening. Årsskrift 1944.) — Ljunggren, K. G., Strödda bidrag till svensk ordhistoria. III. (Särtr. ur Meijerbergs arkiv f. svensk ordforsk. 6.) — Låftman, E., Icke akta för rov. (Särtr. ur Nysv. studier 1944.) — Magnússon, Skúli, Beskrivelse af Gullbringu og Kjósar sýslur (1785). Utg. av Jón Helgason. 177 ss. Kbhvn 1944. (Bibliotheca Arnarnæana. Vol. IV.) — Dens., Forsøg til en kort Beskrivelse af Island (1786). Utg. av Jón Helgason. 158 ss. Kbhvn 1944. (Bibliotheca Arnarnæana. Vol. V.) — Malmberg, B., Die Quantität als phonetisch-phonologischer Begriff. Eine allgemeinsprachliche Studie. 104 ss. (Lunds univ. årskr. N. F. Avd. 1. Bd 41. Nr 2.) — Dens., Ancien français *blou*, *bloui*, *pou*, *poi* et questions connexes. (Särtr. ur Romanische Forschungen Bd 58.) — Dens., Rec. av W. v. Wartburg, Einführung in Problematik und

Methodik der Sprachwissenschaft. (D:o.) — Meier, J., Untersuchungen zur deutschen Volkskunde und Rechtsgeschichte. Erstes Heft. Ahnengrab und Brautstein. 103 ss. Halle 1944. — Modéer, I., Hester. (Särtr. ur Namn o. bygd 1943.) — Dens., Fvn. *båkn*, sv. *båken* och besläktade ord. (D:o.) — Dens., Sverige. (D:o 1944.) — Dens., Den svenska ortnamnsforskningen — en återblick. (Särtr. ur Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1944.) — Dens., Sverige — ett danskt namn. (Särtr. ur Nordisk tidskrift (Lett.) 1944.) — Nilsson, M. P:n, Årstidernas begynnelse dagar. (Särtr. ur Folkliv. 1944.) — Nordenstreng, R., Tyda och tolka. (Särtr. ur Ord och bild. 1944.) — Nordisk Aflönings-Ordliste. Udg. af Dansk forening til nordisk sprogrøgt. 2. udg. Kbhvn 1944. — Noreen, E., Studier i Jöns Buddes ordförråd. (Särtr. ur Meijerbergs arkiv f. svensk ordforskn. 6.) — Peterson, P. N., Ordbok över Valldamålet. H. 9. Tillerod — vrånga. Lund 1944. — Pleijel, H., Det mörka och det ljusa Småland. Ur de religiösa slagordens historia. (Särtr. ur Svensk tidskrift 1944.) — Dens., Svensk Lutherdom. 206 ss. Sthlm 1944. — Rooth, E., Ernst Albin Kock. In memoriam. (Särtr. ur K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1943-44.) — Sjöstedt, G., Vad ortnamnen berättar om fågellivet i Gälds härad i gången tid. (Särtr. ur Gälds härads hembygdsförenings årsbok. 1944.) — Svensson, S., Rec. av J. Ejdestam, Årseldarnas samband med boskapsskötsel och åkerbruk i Sverige. (Särtr. ur Rig. 1944.) — Thorarinsson, S., Tefrokronologiska studier på Island. Þjórsárdalur och dess förödelse. 217 ss. Kbhvn (tr. i Stockholm) 1944. — Wenning, A., Syntaktiska studier. Ett bidrag till frågan om verbets förstaplatsställning i fornsvenskan. 56 ss. Lund 1944. — Wessén, E., Den nordiska språkgemenskapen i nutid och framtid. (Särtr. ur Ord och bild 1944.) — Dens., De nordiska språken. 2. uppl. 92 ss. Sthlm 1944. — Wifstrand, A., Tider och stilar. 255 ss. Lund 1944. — Vikrot, K., Rösten. Dess skolning och vård. 128 ss. Lund 1944.